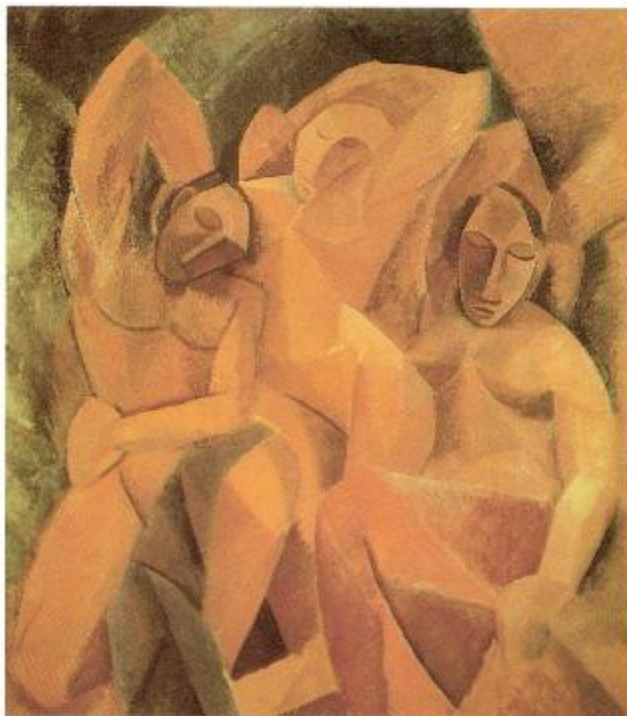

**«Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΦΙΛΙΑΣ ΣΤΗΝ ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΗ
ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ»**

ΜΕΤΕΧΟΥΣΕΣ ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΕΣ:
ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ
ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΣΑΒΒΟΠΟΥΛΟΥ
Η' ΕΞΑΜΗΝΟ

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ:
κ. ΛΙΛΙΑΝ ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΥ

*ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΛΗΨΗ ΤΟΥ ΠΤΥΧΙΟΥ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ
ΕΡΓΑΣΙΑ ΑΠΟ ΤΟ ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ
ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ ΤΟΥ ΑΝΩΤΑΤΟΥ
ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ (ΑΤΕΙ) ΠΑΤΡΑΣ*

ΠΑΤΡΑ, ΣΕΠΤΕΜΒΡΗΣ 2006

Η επιτροπή για την έγκριση πτυχιακής εργασίας:

Υπογραφή:

Υπογραφή:

Υπογραφή:

ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ

Αρχικά, θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε την επόπτρια και υπεύθυνη εκπαιδευτικό, κ. Λίλιαν Γεωργοπούλου για την προσεκτική ανάγνωση και τον σχολιασμό καθώς και για τις προτάσεις της σχετικά με τις αλλαγές που απαιτούνταν για την καλύτερη απόδοση ορισμένων σημείων.

Επίσης, ευχαριστούμε τους υπάλληλους στην Δημοτική Βιβλιοθήκη Πατρών και στην Βιβλιοθήκη του Ελληνικού Ανοιχτού Πανεπιστημίου για την εξυπηρετικότητα και υπομονή τους.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ	3
ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ	4
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	7
ΣΚΟΠΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ.....	8
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο	9
1.1. ΟΡΙΣΜΟΙ ΟΡΩΝ	9
1.2. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ	11
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο – Η ΦΥΣΗ ΤΗΣ ΦΙΛΙΑΣ.....	17
2.1 ΔΙΑΧΩΡΙΣΜΟΣ ΣΧΕΣΕΩΝ ΑΠΟ ΤΗ ΦΙΛΙΑ.....	17
2.2 ΚΙΝΗΤΡΑ ΚΑΙ ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΦΙΛΙΑΣ	19
2.3. ΕΙΔΗ ΦΙΛΙΑΣ.....	21
2.4. ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΦΙΛΙΑΣ	23
2.5. ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΦΙΛΙΑΣ	28
2.6. ΤΑ ΣΤΑΔΙΑ ΤΗΣ ΦΙΛΙΑΣ	33
2.7. ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΚΑΙ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ ΤΗΣ ΦΙΛΙΑΣ	35
ΚΕΦ 3^ο -ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΦΙΛΙΑΣ	36
3.1. ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΦΙΛΙΑ	36
3.2. Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΠΡΩΙΜΩΝ ΕΜΠΕΙΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΓΟΝΕΪΚΗ ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΣΤΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΣΧΕΣΕΩΝ ΦΙΛΙΑΣ	39
3.2.1 Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΕΝΔΟΜΗΤΡΙΑΣ ΖΩΗΣ.....	39
3.2.2 Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΑΙΣΘΗΜΑΤΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ	40
3.2.3 Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΜΗΤΕΡΑΣ ΣΤΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΦΙΛΙΑΣ.....	44
3.2.4 Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΠΑΤΕΡΑ ΣΤΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΦΙΛΙΑΣ.....	47
3.2.5 ΘΕΩΡΙΕΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΙΣ ΣΥΣΧΕΤΙΣΕΙΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΩΝ ΚΑΙ ΦΙΛΙΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ.....	49
3.3. Η ΕΠΙΡΡΟΗ ΤΗΣ ΣΕΙΡΑΣ ΓΕΝΝΗΣΗΣ ΣΤΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΦΙΛΙΑΣ.....	52
3.4 ΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΔΙΚΤΥΟ ΚΑΙ Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ	55
3.5. Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΑΖΥΓΙΟΥ ΣΤΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΦΙΛΙΑΣ	60
3.5.1. Η ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΤΟΥ ΧΩΡΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΔΙΑΖΥΓΙΟΥ	60
3.5.2. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΦΙΛΩΝ	62
3.5.3. Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΑΖΥΓΙΟΥ ΣΤΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΦΙΛΙΑΣ ΤΟΥ ΖΕΥΓΑΡΙΟΥ	64
3.5.4. Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΑΖΥΓΙΟΥ ΣΤΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΦΙΛΙΑΣ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ.....	65
3.6. ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΣΤΗΝ ΦΙΛΙΑ.....	67
3.7. ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΣΤΗΝ ΦΙΛΙΑ	69
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο – Η ΦΙΛΙΑ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΗΛΙΚΙΑΚΗ ΦΑΣΗ.....	72
4.1. ΒΡΕΦΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ.....	72

4.2. Η ΦΙΛΙΑ ΣΤΗ ΝΗΠΙΑΚΗ ΗΛΙΚΙΑ	74
4.2.1 ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ ΦΙΛΙΑΣ	74
4.2.2 ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΚΑΙ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΤΗΣ ΦΙΛΙΑΣ	76
4.2.3 ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΦΙΛΙΑΣ	76
4.2.4 ΟΙ ΦΑΝΤΑΣΤΙΚΟΙ ΦΙΛΟΙ	77
4.3. Η ΦΙΛΙΑ ΣΤΗ ΠΑΙΔΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ	79
4.3.1 ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΙΚΗΣ ΦΙΛΙΑΣ	80
4.3.2 ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΚΑΙ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΤΗΣ ΦΙΛΙΑΣ	82
4.3.3. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΠΑΙΧΝΙΔΙΟΥ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΦΙΛΙΑΣ	84
4.3.4. ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΠΟΥ ΔΕΝ ΑΝΑΠΤΥΣΣΟΥΝ ΦΙΛΙΕΣ	85
4.4. ΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ	86
4.4.1. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΕΦΗΒΙΚΗΣ ΦΙΛΙΑΣ	86
4.4.1.α. Αριθμός φίλων	87
4.4.1.β. Παράγοντες επιλογής: Ο ρόλος της ομοιότητας	87
4.4.1.γ. Διάρκεια της φιλίας	90
4.4.1.δ. Οι στενές φιλίες ως σχέσεις στήριξης	91
4.4.1.ε. Συγκρούσεις στην φιλία	92
4.4.2. ΕΦΗΒΙΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΦΙΛΙΑΣ	94
4.4.2.α. Χαρακτηριστικά των εφηβικών ομάδων φιλίας	94
4.4.2.β. Είδη ομάδων φιλίας	96
4.4.2.γ. Ο αρχηγός στην ομάδα φιλίας	101
4.4.2.δ. Θετικές και αρνητικές επιπτώσεις από την ένταξη στην ομάδα φιλίας	101
4.4.2.ε. Η ανησυχία των γονέων σχετικά με την επιρροή από την ένταξη στην ομάδα φιλίας	102
4.4.3. Η ΕΠΙΡΡΟΗ ΤΩΝ ΦΙΛΩΝ	104
4.4.3.α. Πορεία και αποτελέσματα της επιρροής των φίλων	104
4.4.3.β. Ατομικές διαφορές στην επιρροή των φίλων	105
4.4.4. ΟΙ ΜΟΝΑΧΙΚΟΙ ΕΦΗΒΟΙ	107
4.5. ΜΕΣΗ ΗΛΙΚΙΑ	110
4.6. Η ΦΙΛΙΑ ΣΤΗΝ ΤΡΙΤΗ ΗΛΙΚΙΑ	112
4.7. ΦΙΛΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕΤΑΞΥ ΜΗ ΟΜΗΛΙΚΩΝ	116

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο -Η ΦΙΛΙΑ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΟ ΦΥΛΟ..... 117

5.1 ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΩΝ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ ΛΟΓΩ ΦΥΛΟΥ ΣΤΗΝ ΦΙΛΙΑ	117
5.2 Η ΦΙΛΙΑ ΜΕΤΑΞΥ ΑΝΔΡΩΝ	121
5.2.1. ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΝΔΡΙΚΗΣ ΦΙΛΙΑΣ	121
5.2.1.α. Θεωρητικό υπόβαθρο της ανδρικής φιλίας	121
5.2.1.β. Η ένταξη στην ομάδα	121
5.2.1.γ. Αδελφόποιτοι	122
5.2.1.δ. Ομοφυλοφοβία	122
5.2.1.ε. Το καμάκι	122
5.2.1.στ. Η μοναξιά των ανδρών	123
5.2.1.ζ. Η σιωπηρή αποδοχή των ανδρών	124
5.2.1.η. Εμπόδια στις ανδρικές σχέσεις	124
5.2.1.θ. Ανδρικές σχέσεις σε ένα γυναικείο κόσμο	124
5.2.1.ι. Παιχνίδια μεταξύ ανδρών	125
5.2.2. ΕΞΕΛΙΚΤΙΚΕΣ ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΗΝ ΦΙΛΙΑ ΜΕΤΑΞΥ ΑΝΔΡΩΝ	126
5.2.2.α. Η παρέα των αγοριών στην παιδική ηλικία	126
5.2.2.β. Η παρέα των αγοριών στην εφηβική ηλικία	127
5.2.2.γ. Η φιλία μεταξύ ανδρών μέσης ηλικίας	128
5.2.2.δ. Η φιλία μεταξύ ανδρών τρίτης ηλικίας	129
5.3 Η ΦΙΛΙΑ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ	130

5.2.1. ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑΣ ΦΙΛΙΑΣ	130
5.2.1.α. Ανταγωνισμός μεταξύ γυναικών	130
5.2.1.β. Φιλία και γάμος.....	131
5.2.1.γ. Φιλία και μητρότητα	132
5.3.2. ΕΞΕΛΙΚΤΙΚΕΣ ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΗΝ ΦΙΛΙΑ ΜΕΤΑΞΥ ΓΥΝΑΙΚΩΝ	133
5.2.1.α. Οι φίλιες μεταξύ κοριτσιών στην παιδική ηλικία.....	133
5.2.1.β. Οι φίλιες μεταξύ κοριτσιών στην εφηβική ηλικία.....	138
5.2.1.γ. Οι φίλιες μεταξύ των γυναικών στη μέση ηλικία	139
5.2.1.δ. Φιλίες μεταξύ γυναικών στην τρίτη ηλικία.	139
5.4. ΜΕΙΚΤΕΣ ΦΙΛΙΕΣ	141
5.4.1 Η ΠΡΩΤΗ ΕΠΑΦΗ ΤΩΝ ΔΥΟ ΦΥΛΩΝ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΟ ΠΑΙΧΝΙΔΙ.	141
5.4.2. ΕΞΕΛΙΚΤΙΚΕΣ ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΙΣ ΜΕΙΚΤΕΣ ΦΙΛΙΕΣ.....	143
5.4.2.α. Οι μεικτές φίλιες στην παιδική ηλικία	143
5.4.2.β. Οι μεικτές φίλιες στην εφηβική ηλικία	143
5.4.2.γ. Οι μεικτές φίλιες στην μέση ηλικία	143
5.4.3. ΈΛΞΗ ΚΑΙ ΕΡΩΤΙΣΜΟΣ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΑ ΔΥΟ ΦΥΛΑ.....	144
5.4.4. ΕΜΠΟΔΙΑ ΣΤΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕΤΑΞΥ ΑΝΔΡΩΝ ΚΑΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ..	147
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο -ΜΟΝΑΧΙΚΑ-ΑΠΟΜΟΝΩΜΕΝΑ ΑΤΟΜΑ	149
6.1 ΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΙΔΗ ΜΟΝΑΞΙΑΣ.....	150
6.2 ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΚΑΙ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ ΜΟΝΑΧΙΚΩΝ ΑΤΟΜΩΝ.	152
6.3. ΑΙΤΙΕΣ ΤΗΣ ΜΟΝΑΞΙΑΣ Η ΤΗΣ ΑΠΟΡΡΙΨΗΣ	154
6.4 ΘΕΡΑΠΕΙΑ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΙ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ΤΗΣ ΜΟΝΑΞΙΑΣ	157
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7^ο –ΦΙΛΙΑ ΚΑΙ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ.....	159
7.1. ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΦΙΛΙΑΣ ΣΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ	159
7.2. Η ΑΡΝΗΤΙΚΗ ΠΛΕΥΡΑ ΤΗΣ ΦΙΛΙΑΣ ΣΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ	162
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8^ο–ΘΕΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΑΡΝΗΤΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΦΙΛΙΑΣ	165
8.1. ΩΦΕΛΙΜΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΦΙΛΙΑΣ.....	165
8.1.1. ΑΤΟΜΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ	165
8.1.2. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ	167
8.1.3. ΒΙΟΛΟΓΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ	168
8.1.4. ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΜΙΑ ΩΦΕΛΙΜΗΣ ΦΙΛΙΚΗΣ ΣΧΕΣΗΣ	170
8.2. ΑΡΝΗΤΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΦΙΛΙΑΣ.....	172
8.2.1. ΜΗ ΥΓΙΕΙΣ ΦΙΛΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ.....	172
8.2.2. ΑΙΤΙΕΣ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΩΝ.....	175
8.2.3. ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΦΙΛΙΑ	178
8.2.4. ΑΝΑΜΟΝΗ ΚΑΙ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΩΝ	180
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9^ο -ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	182
9.1. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	182
9.2. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ.....	185
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	187
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	193

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η συγκεκριμένη εργασία διαπραγματεύεται μια θεωρητική/βιβλιογραφική προσέγγιση του φαινομένου της φιλίας στην διαχρονική εξέλιξη του ανθρώπου. Κοντολογίς, αποτελεί μια σφαιρική προσέγγιση της φιλίας.

Στο πρώτο κεφάλαιο, αναφέρονται οι ορισμοί όρων και επιχειρείται μια ιστορική αναδρομή της φιλίας.

Στο δεύτερο κεφάλαιο διαχωρίζεται η φιλία από τις άλλες σχέσεις και περιγράφονται τα κίνητρα, η χρησιμότητα, τα είδη, τα χαρακτηριστικά, οι παράγοντες δημιουργίας, τα στάδια καθώς και η διάρκεια και διατήρηση της φιλίας.

Στο τρίτο κεφάλαιο αναφέρονται οι ερμηνευτικές θεωρίες σχετικά με την φιλία, η σημασία των πρώιμων εμπειριών και η γονεϊκή επίδραση στην διαμόρφωση των σχέσεων φιλίας, στην επιρροή της σειράς γέννησης στις σχέσεις φιλίας, στο κοινωνικό δίκτυο και στην κοινωνική υποστήριξη, στην επίδραση του διαζυγίου στις φιλικές σχέσεις, καθώς και προσεγγίζεται νομοθετικά και φιλοσοφικά η φιλία.

Στο τέταρτο κεφάλαιο περιγράφεται η φιλία σε σχέση με την ηλικιακή φάση και συγκεκριμένα η φιλία στην βρεφική ηλικία, στην νηπιακή ηλικία, στην παιδική ηλικία, στην εφηβική ηλικία, στην μέση ηλικία, στην τρίτη ηλικία καθώς και οι φιλικές σχέσεις μεταξύ μη ομηλίκων.

Στο πέμπτο κεφάλαιο περιγράφεται η φιλία σε σχέση με το φύλο. Στην αρχή του κεφαλαίου επιχειρείται να ερμηνευτούν οι διακρίσεις λόγω φύλου στην φιλία και ακολουθεί περιγραφή της φιλίας μεταξύ ανδρών, της φιλίας μεταξύ γυναικών και των μεικτών φιλικών σχέσεων.

Το έκτο κεφάλαιο αναφέρεται στα μοναχικά-απομονωμένα άτομα και περιγράφονται ο ορισμός και τα είδη μοναξιάς, τα χαρακτηριστικά και τα συναισθήματα των μοναχικών ατόμων, τα αίτια, καθώς και η θεραπεία και οι τρόποι αντιμετώπισης της μοναξιάς.

Το έβδομο κεφάλαιο αναφέρεται στην φιλία μέσω της χρήσης του διαδικτύου.

Στο όγδοο κεφάλαιο περιγράφονται οι θετικές επιπτώσεις της φιλίας σε ατομικό, κοινωνικό και βιολογικό επίπεδο, καθώς και οι αρνητικές πλευρές της φιλίας και συγκεκριμένα γίνεται αναφορά στις μη υγιείς σχέσεις, στις αιτίες προβλημάτων, στις συγκρούσεις καθώς και στην αναμονή και αντιμετώπιση συγκρούσεων στην φιλία.

Το ένατο και τελευταίο κεφάλαιο περιλαμβάνει τα συμπεράσματα από την βιβλιογραφική επισκόπηση και τις εισηγήσεις.

ΣΚΟΠΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

Η φιλία αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα του ανθρώπου. Πρόκειται για ένα πανάρχαιο, αλλά και σύγχρονο κοινωνικό φαινόμενο. Είναι μια αναγκαιότητα, που πηγάζει από την έμφυτη τάση για κοινωνικότητα. Ο άνθρωπος νιώθει την ψυχική ανάγκη να συναναστραφεί με τους συνανθρώπους του και να δημιουργήσει με αυτούς φιλικές σχέσεις.

Αν και υπάρχουν αρκετά επιστημονικά συγγράμματα και εκτεταμένες έρευνες σχετικά με την αλληλεπίδραση των συνομηλίκων, την κοινωνικότητα, την κοινωνικοποίηση, την δυναμική της ομάδας, κ.ο.κ. Εντούτοις, μέσα από την βιβλιογραφική επισκόπηση διαπιστώθηκε ότι δεν υπάρχει ευρύτητα γνώσεων σχετικά με την φιλία και τον ρόλο που αυτή διαδραματίζει στην πορεία της ζωής. Οι φιλικές σχέσεις αναφέρονται περιορισμένα σε κεφάλαια ή υποενότητες επιστημονικών εγχειριδίων και φαίνεται πως μόνο οι φίλιες κατά την παιδική και εφηβική ηλικία έχουν απασχολήσει την επιστημονική κοινότητα και έχουν αποτελέσει αντικείμενο έρευνας και περαιτέρω μελέτης.

Όμως οι άνθρωποι δημιουργούν φίλιες καθ' όλη την διάρκεια της ζωής τους, από τις οποίες κάποιες λειτουργούν ενισχυτικά και υποστηρικτικά και άλλες φαίνεται πως δεν εξελίσσονται ομαλά με αρνητικές συνέπειες.

Από τα παραπάνω, διαφαίνεται η σημαντικότητα και η αναγκαιότητα της εξέτασης του φαινομένου.

Σκοπός της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι η διερεύνηση του ρόλου της φιλίας στην διαχρονική εξέλιξη του ανθρώπου.

Επιμέρους στόχοι αποτελούν οι εξής:

- Η περιγραφή του φαινομένου της φιλίας.
- Η συσχέτιση θεωρητικών προσεγγίσεων με τη φιλία.
- Ο προσδιορισμός των συγκεκριμένων χαρακτηριστικών γνωρισμάτων της φιλίας ανά ηλικιακή χρονική περίοδο.
- Ο προσδιορισμός των συγκεκριμένων χαρακτηριστικών γνωρισμάτων της φιλίας σε σχέση με το φύλο.
- Ο προσδιορισμός των χαρακτηριστικών και οι ιδιαιτερότητες των μοναχικών- απομονωμένων ατόμων.
- Ο προσδιορισμός των χαρακτηριστικών της φιλίας μέσω της χρήσης του διαδικτύου.
- Ο προσδιορισμός των θετικών επιπτώσεων της φιλίας και η αναγνώριση-διερεύνηση της αρνητικής πλευρά της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

1.1. ΟΡΙΣΜΟΙ ΟΡΩΝ

- **Φιλία** (η) ους. [*αρχ.φιλία<φίλος*] αμοιβαία αγάπη ανάμεσα σε δύο ή περισσότερα άτομα, που δεν συνδέονται με δεσμούς αίματος ούτε αισθάνονται ερωτική έλξη –*Αντιθ. Έχθρα, μίσος* // (κατ' επέκτ.) σχέσεις αμοιβαίας εκτίμησης και αλληλοϋποστηρίξεως ανάμεσα σε λαούς: *η φιλία των δύο γειτονικών λαών*. (Τεγόπουλος-Φυτράκης, 1997)
- **Φιλία** (η) {*δύσchr. φιλιών*} 1. η σχέση μεταξύ φίλων, ο δεσμός αμοιβαίας αγάπης, αφοσίωσης και κατανόησης (χωρίς ερωτικό πόθο), που ενώνει δύο ή περισσότερα μη συγγενικά πρόσωπα: *θέλω απόδειξη της ~ σου //όρκοι αιώνιας~ //από νωρίς συνδέθηκα με βαθιά και ειλικρινή~// (στον πληθ.) οι παλιές ~ δεν ξεχνιούνται εύκολα//στην κατασκήνωση θα δημιουργήσεις νέες~ ANT. έχθρα, μίσος. ΦΡ. πάνω φίλια/φιλίες (με κάποιον) γίνομαι φίλος* 2. η ευνοϊκή διάθεση: *φροντίζει να έχει την ~ των ισχυρών ANT. Έχθρα, εχθρότητα, δυσμένεια* 3. η σχέση ειρηνικής συνύπαρξης και αλληλεγγύη μεταξύ χωρών, λαών, ομάδων: *η ελληνοσερβική~ //Στάδιο Ειρήνης και Φιλίας (αθλητικό στάδιο στο Φάληρο)*. (Κέντρο Λεξικολογίας ΕΠΕ, 2002)
- **Φιλία:** 1. Είναι ο ελεύθερος ψυχικός δεσμός που αναπτύσσεται μεταξύ δύο ή περισσοτέρων ατόμων, που στηρίζονται στην αμοιβαία εκτίμηση και αφοσίωση. 2. Είναι η αμοιβαία αγάπη που αναπτύσσεται ανάμεσα σε δύο ή περισσότερα άτομα. 3. Είναι ο ψυχικός σύνδεσμος ανάμεσα σε δύο ή περισσότερους ανθρώπους, που στηρίζεται στην αμοιβαία αγάπη κι αποβλέπει στην αρετή. 4. Είναι ο ψυχικός δεσμός μεταξύ δύο ή περισσοτέρων ανθρώπων, που έχουν κοινή κλίση προς το αγαθό, ταυτότητα απόψεων, ιδεών και αντιλήψεων περί ζωής. (Αλεφάντου Π., Χατζηθωμά Φ., 1994)
- **Κοινωνικοποίηση:** η διαδικασία της κοινωνικής αναπαραγωγής ενός κοινωνικού συνόλου. Από την μεριά του κοινωνικού συνόλου ιδωμένη η κοινωνικοποίηση συνίσταται στην μεταβίβαση της κοινωνικής κληρονομιάς, του ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ του κοινωνικού συνόλου από την μια γενιά στην άλλη. Είναι η διαδικασία της κοινωνικής παραγωγής της νέας γενιάς. Από την μια μεριά του ατόμου η κοινωνικοποίηση σημαίνει την εκ μέρους του εσωτερίκευση των κανόνων συμπεριφοράς, των τρόπων ενέργειας και του συστήματος αξιών ενός κοινωνικού συνόλου. Η κοινωνικοποίηση διακρίνεται σε ΠΡΩΤΟΓΕΝΗ και σε

ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗ και σε ΕΝΕΡΓΟ και σε ΠΑΘΗΤΙΚΗ. Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ είναι μια διαδικασία κοινωνικοποίησης. (Τσαούσης Δ., 1989)

- **Κοινωνικότητα:** 1. η τάση του ανθρώπου να έρχεται σε επαφή με τους άλλους από μόνη την ευχαρίστησης της επαφής αυτής, ανεξάρτητα από την όποια σκοπιμότητα μπορεί να έχει ή τα όποια οφέλη μπορεί να προσπορίζει. 1. σύμφωνα με τον Γκύρβιτς, η αλληλοδιείσδυση του εγώ και του εμείς. Η συνείδηση της ζωής του εγώ μαζί με τον άλλον, ανεξάρτητα αν η ζωή αυτή παίρνει άλλοτε την μορφή της συνάντησης και άλλοτε της αντιπαράθεσης. (Τσαούσης Δ., 1989)

1.2. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

Η φιλία αποτελεί ένα σημαντικό και αναπόσπαστο μέρος της ζωής. Υπήρξε αντικείμενο της φιλοσοφίας, της λογοτεχνίας, της τέχνης, της κοινωνιολογίας κ.ο.κ. Καθώς η ύπαρξη της είναι αυτονόητη σε κάθε εποχή και πολιτισμό, είναι δύσκολο να προσδιοριστεί η πορεία της στον χρόνο.

Κατά την Παλαιολιθική Εποχή εμφανίζεται ο Homo Sapiens, ο οποίος ζούσε την ζωή του σαν τα ζώα, σε διαρκή κίνηση από το ένα μέρος στο άλλο σε αναζήτηση της τροφής του, κυνηγώντας, ψαρεύοντας και συλλέγοντας άγρια φυτά.

Στην Νεολιθική Εποχή, γύρω στα 8000 π.Χ., οι άνθρωποι σε πολλά μέρη του κόσμου έπαψαν να κυνηγούν και άρχισαν να ζουν αποκλειστικά από την καλλιέργεια της γης. Εγκαινίασαν τις πρώτες μόνιμα εγκατεστημένες κοινότητες, τα χωριά αγροτών, που αργότερα αποτέλεσαν τις πρώτες μικρές και μεγάλες πόλεις.

Επιχειρείται η υπόθεση ότι τότε εμφανίστηκαν και οι πρώτες φιλίες, με αφορμή την επιβίωση του ανθρώπινου είδους.

Η παραπάνω υπόθεση συνηγορεί με τις απόψεις του D. Goleman (1999), ο οποίος υποστηρίζει ότι τα ανθρώπινα όντα είναι από την προϊστορία ακόμη ομαδικοί παίκτες και ότι οι ιδιαίτερα σύνθετες κοινωνικές σχέσεις αποτέλεσαν σημαντικό πλεονέκτημα για την επιβίωση.

Ορισμένοι μελετητές της ανθρώπινης εξέλιξης υποστηρίζουν ότι η κρίσιμη ιστορική στιγμή για την εμφάνιση των διαπροσωπικών δεξιοτήτων ήταν όταν οι πρόγονοι μας κατέβηκαν από τις κορυφές των δέντρων για να ζήσουν στις ανοιχτές σαβάνες, τότε που ο κοινωνικός συντονισμός στο κυνήγι και στις συγκεντρώσεις απέδιδε τεράστια οφέλη. Η εκμάθηση των βασικών δεξιοτήτων για την επιβίωση σήμαινε ότι τα παιδιά έπρεπε να «εκπαιδευτούν» την κρίσιμη αυτή περίοδο της ζωής τους, μέχρι περίπου τα δεκαπέντε τους χρόνια, οπότε ωριμάζει ο ανθρώπινος εγκέφαλος από ανατομική άποψη. Η συνεργασία πρόσφερε αυτό το πλεονέκτημα. Έτσι, δημιουργήθηκε σταδιακά ένα σύνθετο κοινωνικό σύστημα και μια νέα πρόκληση για την ανθρώπινη νοημοσύνη.

Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα οι κοινωνιολόγοι που ακολούθησαν την θεωρία του Δαρβίνου στηρίχτηκαν πάνω στην φράση «επιβίωση του πιο ισχυρού», για να υποστηρίξουν ότι «ισχύς» σημαίνει ότι ο δυνατός και ο αδίστακτος νικούν πάντα τον αδύναμο.

Σήμερα η ιδέα αυτή έχει απορριφθεί από την εξελικτική επιστήμη και μόνο με την διαπίστωση ότι η εξελικτική ικανότητα δεν μετριέται βάσει της δύναμης αλλά και της επιτυχημένης αναπαραγωγής, δηλαδή είναι ανάλογη με το πόσα παιδιά κάποιου επιβιώνουν για να μεταβιβάσουν τα γονίδια τους στις απόμενες γενεές. Αυτή η γενετική κληρονομιά είναι ουσιαστικά η έννοια της «επιβίωσης» από την άποψη της εξέλιξης.

Η ομάδα της οποία τα μέλη συνεργάζονται-αναζητώντας της τροφή, μεγαλώνοντας παιδιά, αφανίζοντας τα αρπακτικά- υπήρξε το κλειδί για την ανθρώπινη επιβίωση, και όχι η σκληρότητα των μοναχικών πρωτογόνων. (Goleman D., 1999)

Ο D. Goleman (1999) βασισμένος στα παραπάνω διατύπωσε την άποψη ότι η κοινωνικότητα διαπλάθει τον εγκέφαλο.

Αν οι περισσότεροι νοήμονες από κοινωνική άποψη έχουν και μεγαλύτερο ποσοστό απογόνων που επιβιώνουν και είναι επομένως οι πιο ισχυροί, τότε και η φύση θα επέλεγε να κάνει εκείνες τις αλλαγές στον ανθρώπινο εγκέφαλο που θα του έδιναν την δυνατότητα να χειρίζεται καλύτερα ότι έχει να κάνει με την ομαδική ζωή.

Μάλιστα, η κοινωνική νοημοσύνη έκανε την εμφάνιση της πολύ πριν την εμφάνιση της ορθολογικής σκέψης. Η ικανότητα για αφηρημένη σκέψη στο ανθρώπινο είδος μεταφέρθηκε αργότερα στον νεοφλοιό που κατ' αρχήν είχε διευρυνθεί προκειμένου να ασχοληθεί με τον άμεσο διαπροσωπικό κόσμο. Ωστόσο ο νεοφλοιός προέκυψε από πιο αρχέγονες δομές του συναισθηματικού εγκεφάλου, όπως η αμυγδαλή, και έτσι είναι καλά εφοδιασμένος με κυκλώματα για την διαχείριση των συναισθημάτων. (Goleman D., 1999)

Η φιλία προσλαμβάνει εξέχουσα θέση σε κάθε πολιτισμό και μορφή κοινωνίας, για παράδειγμα κρίνοντας από τη ύπαρξη ιδεογράμματος στην σουμεριακή γραφή, είναι φανερό η θέση της φιλίας στον σουμεριακό πολιτισμό.

Ιδιαίτερος στην Αρχαία Ελλάδα, η φιλία κατείχε σημαντική θέση και θεωρείτο ανώτερη του έρωτα και του γάμου.

Οι διαπροσωπικές σχέσεις και η επικοινωνία αναπτύσσονται πάντα σε κάποιο συγκεκριμένο πολιτιστικό πλαίσιο το οποίο έχει τις δικές του αξίες, κανόνες, ακόμα και θεσμούς στους οποίους πρέπει να υποτάσσονται τα διάφορα είδη και επίπεδα των διαπροσωπικών σχέσεων. (Mamali, 1996)

Όμως, συνήθως παραβλέπεται το γεγονός ότι η κοινωνία ανοιχτά αλλά και έμμεσα προδιαγράφει το πώς πρέπει να είναι οι σχέσεις, και ότι αυτές οι γραμμές διαμορφώνουν τον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι σκέφτονται και ενεργούν στις σχέσεις τους. Επίσης, δεν γίνεται αντιληπτό, ότι στην δυτική κοινωνία, που δίνεται τόση έμφαση στον ρόλο του ατόμου, γίνεται εύκολα αποδεκτό το γεγονός ότι οι σχέσεις είναι αποτέλεσμα προσωπικής επιλογής και προτίμησης¹, ενώ σε χώρες με διαφορετικά ήθη (π.χ. στην Κολομβία) δίνεται μεγάλη σημασία στην σύνδεση των ανθρώπων ενός δικτύου μεταξύ τους, οι οποίοι το θεωρούν δεδομένο ότι πρέπει να κάνουν χάρες και «ρουσφέτια» ο ένας στον άλλο. Όπως στην Ιαπωνία, η σχέση «εμαέ», στην οποία ο κάθε σύντροφος ταυτίζεται με το προσωπικό συμφέρον του άλλου και βλέπει τον εαυτό του έμμεσα συνδεδεμένο με εκείνον. (Duck S., 1999)

¹ Ο Γ. Πιντέρης υπογραμμίζει ότι στις δυτικές κοινωνίες, με προεξέχουσα περίπτωση τις ΗΠΑ, φίλοι είναι αυτοί που μοιράζονται τα ίδια ενδιαφέροντα.

Σε κάποιες περιοχές βαθιές φιλίες δημιουργούνται μέσα στους κόλπους της ίδιας της οικογένειας και σε άλλες αυτοί που αποκαλούνται φίλοι συνήθως ανήκουν στο εξωοικογενειακό περιβάλλον. Ο Γ. Πιντέρης επισημαίνει, ότι η Ελλάδα κλίνει ακόμα προς τις παραδοσιακές κοινωνίες, όπου φίλος είναι αυτός που θα σταθεί όταν όλα πάνε στραβά. Ωστόσο τα τελευταία πενήντα χρόνια έχει μετατραπεί σε μια κοινωνία παραγωγής και κατανάλωσης κατά τα δυτικά πρότυπα, γεγονός που επαναπροσδιόρισε σε κάποιο βαθμό την έννοια της φιλίας. Στις ΗΠΑ οι νεαροί Αφροαμερικανοί, εξαιτίας της ιστορίας τους, θεωρούν φίλους όσους ανήκουν στην εθνική τους ομάδα με το σχολείο και τα κοινά ενδιαφέροντα έρχονται σε δεύτερη μοίρα. (focusmag.gr, 2006)

Συνήθως δεν συνειδητοποιείται το υπόβαθρο της στάσης απέναντι στις σχέσεις επειδή αυτή η στάση υιοθετείται ασυνείδητα και ενσωματώνεται στην πολιτιστική ιδεολογία. (Duck S., 1999)

Η στάση του ατόμου διαμορφώνεται σε μεγάλο βαθμό από τις απόψεις τις κοινωνίας, απόψεις οι οποίες παρουσιάζονται στα βιβλία, στις τηλεοπτικές εκπομπές, στην καθημερινή γλώσσα, ακόμα και στα βιντεοπαιχνίδια. Ο J. West (1995) τονίζει επιπλέον ότι πολλοί θεσμοί ή οργανισμοί, όπως η θρησκεία και η αστυνομία, είναι υπεύθυνοι για την ενίσχυση συγκεκριμένων απόψεων σε θέματα σχέσεων. Τέλος, η ίδια η γλώσσα παρέχει ένα πλαίσιο για την ανάλυση των σχέσεων και καθοδηγεί την σκέψη προς κάποιες κοινωνικά αποδεκτές νόρμες. Ο πολιτισμός, μέσα από τα πλαίσια που θέτει, όχι μόνο καθορίζει τις προσδοκίες των ανθρώπων για το πώς πρέπει να εξελίσσονται οι σχέσεις, αλλά επιβάλλει κι ένα συγκεκριμένο λεξιλόγιο για την εξέλιξη των σχέσεων.

Όπως προαναφέρθηκε, οι απόψεις διαμορφώνονται από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και είναι δύσκολο οι άνθρωποι να αποφύγουν τα περιοδικά και τις τηλεοπτικές εκπομπές που βομβαρδίζουν με «ιδανικά» ειδύλλια, γάμους ή φιλίες. Συχνά, απαντώνται άρθρα του τύπου «Δέκα τρόποι για να βελτιώσετε την σχέση σας» ή «Τα πέντε βήματα προς μια στενή σχέση», και άλλα παρόμοια άρθρα τα οποία διαμορφώνουν αποτελεσματικά τις προσδοκίες και την κρίση για την συμπεριφορά μέσα στις σχέσεις. Οι Duran και Prusank (1997), για παράδειγμα, ανέλυσαν τις συμβουλές που δίνουν ανδρικά και γυναικεία περιοδικά για θέματα σχέσεων και διαπίστωσαν όχι μόνο ότι είναι πάρα πολλές, αλλά και ότι καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα σχέσεων (π.χ. την φιλία, το στάδιο των ραντεβού), ζητημάτων που δημιουργούνται στις σχέσεις (π.χ. δυσκολίες στην δημιουργία επαφής, τριβές, σεξουαλικά προβλήματα), καθώς και προτάσεις για το πώς πρέπει να γίνονται οι σχέσεις. Κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι τα δεδομένα των σχέσεων είναι τόσο συγκεχυμένα και διαφορούμενα, που είναι λογικό πολλοί άνδρες και γυναίκες να στρέφονται στα μέσα ενημέρωσης για συμβουλές. Οι επιστήμονες που ενδιαφέρονται για την έρευνα των διαπροσωπικών σχέσεων δεν μπορούν να αγνοήσουν την επίδραση που ασκούν τα μέσα μαζικής ενημέρωσης στην συνείδηση του κοινού και στην διαμόρφωση των σχέσεων.

Μπορεί να θεωρείται ότι αυτά είναι απλά άρθρα εφημερίδων, αρκετά ενδιαφέροντα μεν, αλλά όχι και ικανά να επηρεάσουν κάποιον, όμως είναι γεγονός ότι οι άνθρωποι συνεχίζουν να συγκρίνουν τις εμπειρίες που έχουν στις σχέσεις τους με τις προτάσεις των περιοδικών και αγοράζουν και διαβάζουν εκατομμύρια βιβλία αυτοβοήθειας που τους δίνουν οδηγίες πως να δημιουργούν σχέσεις, να κάνουν φίλους και να ασκούν επιρροή στους ανθρώπους. Κανένας δεν μπορεί να ισχυριστεί ότι δεν έχει διαβάσει ποτέ του κάποιο τέτοιο άρθρο ή ότι δεν έχει επηρεαστεί καθόλου από τα πρότυπα σχέσεων που προβάλλονται στην τηλεόραση και στο σινεμά, ή ότι δεν έχει συγκρίνει τον τρόπο με τον οποίο κάνει σχέσεις με αυτά που βλέπει από τις παραπάνω πηγές. Είναι φυσιολογικό και συνηθισμένο οι άνθρωποι να συζητούν την συμπεριφορά μεταξύ φίλων ή να δέχονται συμβουλές για το πως πρέπει να λειτουργήσουν στις σχέσεις τους, αλλά ουσιαστικά δεν είναι παρά πολιτιστικά και ιδεολογικά στερεότυπα που εφαρμόζονται στη καθημερινή ζωή, είναι οι κανόνες της κοινωνίας για τα συναισθήματα που αρχικά θεωρούνταν καθαρά προσωπικές εμπειρίες. (Duck S., 1999)

Ο Kidd (1975) και ο Prusank και οι συνεργάτες (1993) έδειξαν τεκμηριωμένα τους τρόπους με τους οποίους τα ποικίλης ύλης περιοδικά επηρεάζουν τις ανθρώπινες σχέσεις, δίνοντας τους συμβουλές και οδηγίες για το πώς πρέπει να συμπεριφέρονται.

Ο Kidd (1975) έδειξε ότι εδώ και αρκετές δεκαετίες τα ποικίλης ύλης περιοδικά δίνουν στους ανθρώπους συμβουλές για τις σχέσεις τους, και ότι η φύση των συμβουλών αντικατοπτρίζει τις πολιτισμικές αξίες της κάθε εποχής. Κατά συνέπεια οι συμβουλές αλλάζουν με το πέρασμα του χρόνου. Στην δεκαετία του 1950 υπήρχε μια τάση να υπακούουν στους συζύγους τους πάντα, και μάλιστα αυτή η τάση παρουσιαζόταν ως η συμβουλή των ειδικών, δημιουργώντας έτσι την εντύπωση ότι υπήρχε μόνο ένα σωστός τρόπος συμπεριφοράς. Κατά την δεκαετία του 1960 οι συμβουλές διαφοροποιήθηκαν προς την κατεύθυνση της ανάγκης για επικοινωνία, και οι ειδικοί προέτρεπαν να «κάνεις αυτό που είναι σωστό για τον εαυτό σου» και «να είσαι πιο πολύ ο εαυτός σου».

Οι Prusank, Duran και DeLillo (1993) συνέχισαν την δουλειά του Kidd και ερεύνησαν τις νεότερες συμβουλές που δίνονται στα περιοδικά. Διαπίστωσαν ότι στις δεκαετίες του 1970 και του 1980 η φύση των συμβουλών άλλαξε πάλι, παρόλο που εξακολουθούσε να δίνει σημασία στα προσωπικά κριτήρια του καθενός. Οι πιο πρόσφατες συμβουλές εστιάζουν στην σημασία της γνώσης τους εαυτού και των άλλων, στην ισότητα και την καταλληλότητα της συμπεριφοράς ανάλογα με το στάδιο της σχέσης και τη φάση της ζωής.

Λιγότερο εμφανή επίδραση στις απόψεις μας για τις σχέσεις ασκούν τα γενικά πολιτισμικά πρότυπα ποιότητας στις σχέσεις όπως αυτά συμπεραίνονται από συζητήσεις με άλλους και από αφηγήσεις, ηθικές αξίες, λογοτεχνικά κείμενα, ταινίες και μέσα μαζικής ενημέρωσης. (Montgomery, 1988)

Οι Klein και Milardo (1993) παρατήρησαν επίσης ότι οι φίλοι δίνουν συχνά συμβουλές (είτε ύστερα από πρόσκληση είτε με δική τους

πρωτοβουλία), σχολιάζουν ή αξιολογούν τη συμπεριφορά στις σχέσεις και έτσι βοηθούν στην διαμόρφωση άποψης για τις πράξεις.

Οι συμβολικές αξίες του συναισθήματος και των σχέσεων έχουν αλλάξει κάπως στο ρου της Ιστορίας, ακόμα και στον δυτικό πολιτισμό. Σε μια πολύ ενδιαφέρουσα έκθεση τους, οι Contarello και Volpato (1991) παρουσίασαν τις ομοιότητες και τις διαφορές στις λογοτεχνικές περιγραφές της φιλίας κατά την διάρκεια των τελευταίων χιλίων ετών. Διαπίστωσαν ότι η φιλία πάντα ενείχε τις έννοιες της οικειότητας, του σεβασμού και της αλληλοβοήθειας, καθώς και την πιθανότητα της αυτοκριτικής και την ειλικρινή παραδοχή των αδύνατων σημείων μας. Αντίθετα, στο πέραςμα από το δέκατο έκτο στο δέκατο έβδομο αιώνα, ο θεσμός της φιλίας υπέστη μια βαθιά αλλαγή, γεγονός που προκάλεσε συγκρούσεις και διαμάχες. Επίσης, παρότι όλα τα κείμενα που ερευνήθηκαν είχαν γραφτεί από γυναίκες συγγραφείς, η φιλία μεταξύ γυναικών δεν αναφερόταν σχεδόν καθόλου στα πρώιμα κείμενα.

Η απεικόνιση της φιλίας τροφοδοτείται από ένα μεγάλο οπλοστάσιο κοινωνικών στερεοτύπων, όπως αυτές που δημιουργούν τα μυθιστορήματα για το πώς θα έπρεπε να είναι η φιλία. (Duck S., 1999)

Στα διηγήματα του Μαρκ Τουαίην, ο Χακ Φιν ήταν ο καλύτερος φίλος του Τομ Σόγερ. Σε μια ιστορία της Παλιάς Διαθήκης, ο Τζόναθαν ήταν ο καλύτερος φίλος του Ντέιβιντ. Στην ελληνική μυθολογία ο Δάμων ήταν ο καλύτερος φίλος του Φιδία. Στην αρχαία Ελλάδα ο Ορέστης και ο Πυλάδης, ο Αχιλλέας και ο Πάτροκλος, ο Αλέξανδρος και ο Ηφαιστίων είναι μερικά διάσημα ζευγάρια φίλων. Από τους κόλπους της Ελληνικής Ορθόδοξης Εκκλησίας ο Μ. Βασίλειος και ο Γρηγόριος ο Θεολόγος και ο Φίλιππος και ο Ναθαναήλ αποτελούν ακόμα μερικές ξακουστές φιλίες.

Αυτά και άλλα παραδείγματα από την λογοτεχνία περιγράφουν φιλίες και υπαινίσσονται ότι τα ζευγάρια φίλων πορεύονται μαζί στον κοινωνικό τους κόσμο. (Ελληνικό Ανοιχτό Πανεπιστήμιο, 1999)

Παρόλο που αυτές οι διακριτικές επιρροές και οι προκαταλήψεις είναι κάτι που συνήθως συναντάται στην καθημερινότητα, δεν είναι άγνωστες ούτε στους επιστήμονες που ερευνούν τις σχέσεις. Οι Davis και Todd (1985) συνέταξαν μια λίστα με τα χαρακτηριστικά της «αληθινής φιλίας» και τα διαχώρισαν από άλλες μορφές σχέσεων βάσει επιστημονικών μεθόδων. Τέτοιου είδους λίστες προϋποθέτουν άμεσα την ύπαρξη ενός «σωστού» τρόπου συσχέτισης, ο οποίος μπορεί να διατυπωθεί και να καταγραφεί. Αυτή στάση θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ένα είδος κοινωνικού ελέγχου ή ιδεολογίας, ωστόσο, χωρίς να γίνεται αντιληπτό, επηρεάζει και θέτει στάνταρ βάσει των οποίων κρίνονται οι σχέσεις: «Δεν είναι σωστό αυτό που κάνει», «Δεν θα έπρεπε να μεταχειρίζεται τους φίλους του κατ' αυτόν τον τρόπο», «την πρόδωσε ως φίλος, κι αυτά τα πράγματα δεν είναι σωστά μεταξύ φίλων». Παρόμοια σχόλια ακούει κανείς σε οποιαδήποτε κοινωνία, μιας και οι συνθήκες που τα ευνοούν είναι διαθέσιμες παντού. Τα σχόλια και οι επικρίσεις που αντλούν έναυσμα από τις κοινωνικές αρχές αφορούν όλους μας. Τα συναισθήματα αυτά οφείλονται στους πανταχού παρόντες κοινωνικούς κανόνες που υποδεικνύουν συνέχεια τι είναι «σωστό» και «αποδεκτό» έτσι λοιπόν

είναι ξεκάθαρο ότι δεν αρκεί μόνο η ύπαρξη συναισθημάτων ή απλώς η άμεση και «απογυμνωμένη» έκφραση τους. Χωρίς την ταυτόχρονη εξέταση των κοινωνικών πλαισίων, δεν είναι δυνατή η κατανόηση των ανθρωπίνων σχέσεων.

Ο καθένας ερμηνεύει τη συμπεριφορά των άλλων βάσει των δικών του ιδεών και αντιλήψεων. Τα κοινωνικά και πολιτισμικά αποδεκτά εννοιολογικά πλαίσια ενσωματώνονται στην κοσμοθεωρία του ατόμου. Οι άνθρωποι δαπανούν μέρος της ζωής τους προσπαθώντας να καταλάβουν το νόημα της συμμετοχής τους σε ένα δίκτυο σχέσεων και σε μια κοινωνία της οποίας την κρίση πρέπει να λαμβάνουν υπόψη. Συνεπώς δε θα ήταν σωστή μια προσπάθεια ερμηνείας των σχέσεων βασιζόμενη μόνο στις απόψεις, στις επιλογές ή στα συναισθήματα των ίδιων των συντρόφων -μια τέτοια θεώρηση θα ήταν περιοριστική και δεν θα έδειχνε την πλήρη εικόνα, επειδή παραβλέπει σημαντικούς κοινωνικούς, κοινωνιολογικούς και πολιτισμικούς παράγοντες.

Σε κάθε περίπτωση οι φίλοι είναι μια προσωπική και ελεύθερη επιλογή, σε αντίθεση με τους συγγενείς και τους συναδέλφους. Έτσι, όπως λέει και το τραγούδι, "τους φίλους τους διαλέγουμε, γι' αυτό δεν τους παιδεύουμε"...

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο – Η ΦΥΣΗ ΤΗΣ ΦΙΛΙΑΣ

2.1 ΔΙΑΧΩΡΙΣΜΟΣ ΣΧΕΣΕΩΝ ΑΠΟ ΤΗ ΦΙΛΙΑ

Στον τρόπο που χρησιμοποιούμε τη φράση «συγγενείς και φίλοι» εμπεριέχεται η προϋπόθεση ότι οι οικογενειακές σχέσεις είναι διαφορετικές από τις φιλικές σχέσεις. Πολλοί θεωρητικοί στο θέμα της αγάπης έχουν διαχωρίσει την αγάπη ανάμεσα στους γονείς και στα παιδιά, την αγάπη ανάμεσα στα αδέρφια και την αγάπη ανάμεσα στους ερωτικούς συντρόφους.

Είναι αλήθεια ότι οι περισσότεροι άνθρωποι περνούν το μεγαλύτερο μέρος του χρόνου τους με την οικογένεια τους παρά με οποιοδήποτε άλλον, καθώς είναι, επίσης αλήθεια ότι δεν μπορεί κανένα άτομο να επιλέξει τη βιολογική του οικογένεια. Μερικές φορές πολλοί άνθρωποι αισθάνονται παγιδευμένοι μέσα στην οικογένεια τους, φορτωμένοι με ανθρώπους των οποίων την παρέα δεν θα επιδίωκαν αν δεν ήταν συγγενείς τους. Άρα, η οικογένεια είναι κάτι διαφορετικό από τη φιλία.

Στη συνέχεια, υπάρχει ο σύντροφος, συνήθως ένα άτομο του άλλου φύλου με το οποίο μοιράζεται κάθε άτομο το χώρο του, συχνά το κρεβάτι του και ένα μέρος της φροντίδας των παιδιών.

Και ο σύντροφος επίσης ξεχωρίζει από τους φίλους, ενώ η γλώσσα που χρησιμοποιούμε τον καταχωρίζει στη οικογένεια. Το άτομο εκφράζεται ερωτικά με το σύντροφο και εκφράζει και με το σώμα τη στενή σχέση του με την οικογένεια.

Οπότε, υπάρχουν οι φίλοι, οι άνθρωποι με τους οποίους τα άτομα αισθάνονται «μόνο» φίλοι και όχι συγγενείς ή ερωτικά συνδεδεμένοι μαζί τους. (Button J., 1994)

Οι φιλικές παρέες διαφέρουν από πολλές απόψεις. Δεν έχουν καμία τυπική δομή ούτε κανένα έργο να εκτελέσουν, αλλά αποτελούνται από άτομα της ίδιας ηλικίας, επιπέδου, αξιών και ενδιαφερόντων, που ενώνονται κυρίως στη βάση της ανάγκης για κοινωνικές σχέσεις. Τα μέλη της μπορούν να βρουν κοινωνική υποστήριξη, συμβουλές και βοήθεια στα κοινά τους προβλήματα. Για τους νέους ανάμεσα στα δεκαπέντε και είκοσι πέντε, η παρέα έχει μεγάλη σημασία. Τους προσφέρει ένα κοινωνικό χώρο, στον οποίο μπορούν να είναι ανεξάρτητοι απ' το σπίτι, να συναντούν πρόσωπα του άλλου φύλου, να αναπτύξουν νέες κοινωνικές ικανότητες και την ταυτότητα του εγώ τους.

Οι παρέες δεν έχουν κανένα «έργο» με τη συνηθισμένη του έννοια, όμως επινοούν δραστηριότητες που οδηγούν στις επιθυμητές μορφές κοινωνικής αλληλεπίδρασης – φαγητό, χορός, παιχνίδι ή απλά συζήτηση.

Ο χαρακτήρας της αλληλεπίδρασης ποικίλει από πολιτισμό σε πολιτισμό και από ηλικία σε ηλικία, συνήθως όμως έχει ένα εγκάρδιο και άνετο χαρακτήρα. Αντίθετα απ' την οικογένεια, η αυτοπαρουσίαση στην

παρέα είναι πιο σημαντική. Τα μέλη θέλουν να τα παραδέχονται και να σχηματίζουν οι άλλοι καλή εικόνα γι' αυτά.

Οι κανόνες της ομάδας είναι σημαντικοί και διακρίνουν την ομάδα από τις άλλες ομάδες. Αυτοί που συμμορφώνονται μ' αυτούς τους κανόνες εκτιμώνται απ' τους άλλους, ενώ εκείνοι που δεν συμμορφώνονται, εκδιώκονται. (Argyle M., 1981)

Το άτομο περιμένει από το φίλο ή τη φίλη συμπάθεια, ενθάρρυνση, νέες ιδέες, μια συμβουλή και κάποια βοήθεια, ώστε να μπορέσει μ' αυτόν να μοιράσει τη χαρά ή τη λύπη του, ώστε μονολεκτικά αυτός να' ναι το alter ego, το δεύτερο εγώ. (Grimeisen K., 1994)

2.2 ΚΙΝΗΤΡΑ ΚΑΙ ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΦΙΛΙΑΣ

Το βασικό που πρέπει κάποιος να κοιτάξει για να διαχωρίσει τις διαπροσωπικές του σχέσεις, είναι τα κίνητρα πίσω από μια φιλία. Σε μια αληθινή φιλία, βρίσκεται το άτομο μαζί με τον άλλο άνθρωπο για να μοιραστούν την ίδια τη ζωή, τις χαρές και τις λύπες της. Ο αληθινός φίλος είναι συνοδοιπόρος, όχι μόνο στις εύκολες και ευχάριστες στιγμές, αλλά επίσης στις αναπόφευκτες περιόδους θλίψης και δυσκολίας. Σε μια γνήσια φιλία υπάρχει ο αμοιβαίος σεβασμός, ώστε να υπάρχει ώρα και χώρος για να εκφραστούν όλοι. Ο καλύτερος φίλος είναι αυτός που δε φοβάται να πει την αλήθεια, αν πιστεύει ότι σε κάτι έχει το άτομο παρεκτραπεί.

Είναι όμως παράλληλα έτοιμος να σεβαστεί τις επιλογές κάθε ανθρώπου, έστω και αν διαφωνεί, χωρίς να φύγει από το πλευρό του.

Τα κίνητρα που οδηγούν στη δημιουργία φιλικών σχέσεων είναι:

[α] **Η ανάγκη για επικοινωνία.** Ο άνθρωπος δημιουργήθηκε σαν ένα κοινωνικό "ον" και γι' αυτό χρειάζεται επικοινωνία με άλλους ανθρώπους. Η ανάπτυξη φιλίας ικανοποιεί αυτή την έμφυτη ανάγκη του.

[β] **Η ανάγκη να βρει και να προσφέρει αγάπη.** Όλοι οι άνθρωποι θέλουν να νιώθουν ότι υπάρχουν άνθρωποι που τους αγαπούν και όλοι χαίρονται όταν τους δίνεται η ευκαιρία να προσφέρουν αγάπη και συμπάθεια.

[γ] **Η ανάγκη να βρει και να προσφέρει εκτίμηση, αναγνώριση της αξίας και κατανόηση.** Το κάθε άτομο έχει την αξία του, την οποία από τη μικρή ακόμη ηλικία προσπαθεί να δείξει στους άλλους. Έχει ανάγκη από την εκτίμησή τους, την αναγνώριση της αξίας τους και την κατανόησή τους για τη συμπεριφορά και τις ενέργειές του. Γι' αυτό και αναπτύσσει ευκολότερα φιλία με άτομα που τον εκτιμούν και τον αναγνωρίζουν.

[δ] **Η ανάγκη για ψυχαγωγία.** Από τη φύση του ο άνθρωπος είναι φτιαγμένος για μια καλή και ευχάριστη ζωή, γι' αυτό και επιδιώκει να βρει κάτι που θα τον χαροποιήσει. Οι συναναστροφές του, οι εκδρομές του, γίνονται πολύ πιο ευχάριστες όταν συμμετέχουν σ' αυτές και φίλοι του.

[ε] **Η ανάγκη για ασφάλεια.** Κάθε άτομο είναι δημιουργημένο για μια ζωή ειρήνης και ασφάλειας. Η παρουσία φίλων γύρω του, ενισχύει το συναίσθημα της ασφάλειας, ενώ η απουσία τους, δημιουργεί σε αρκετά άτομα συναίσθημα ανασφάλειας. Αυτό παρατηρείται, ιδιαίτερα, σε άτομα με μειωμένη αυτοεκτίμηση.

Πιο συγκεκριμένα οι φίλοι είναι χρήσιμοι καθώς:

- Φίλος είναι κάποιος με τον οποίο το κάθε άτομο μοιράζεται πράγματα.
- Φίλος είναι κάποιος που μπορεί το άτομο να εμπιστευτεί, να είναι σίγουρο ότι καταλαβαίνει τι εννοεί και επίσης να είναι σίγουρος ότι δεν θα διαδώσει τα απόκρυφα μυστικά του σε όλους αδιακρίτως.

- Φίλος είναι κάποιος από τον οποίο το άτομο μπορεί να διδαχτεί συχνότερα, μέσα από τη σύγκριση εμπειριών και θέσεων – που είναι πολύ σημαντικές στη συνολική του παιδεία- παρά με άμεση διδασκαλία τεχνικών και γνώσεων.
- Φίλος είναι κάποιος που μπορεί το άτομο να διδάξει, ιδιαιτέρως δε αν ο φίλος είναι παιδί και το άτομο δεν είναι.
- Ο φίλος λειτουργεί συχνά σαν καθρέπτης που αντανακλά τις σκέψεις, τις λέξεις και τις ενέργειες και βοηθάει να συνειδητοποιήσει καλύτερα το άτομο αυτό που είναι.
- Στους φίλους προσβλέπουν οι άνθρωποι την επιβεβαίωση. Χωρίς την αφοσίωση και την υποστήριξη των φίλων, η ζωή θα ήταν κουραστική – και ορισμένες φορές εντελώς αποπνικτική.
- Οι φίλοι είναι αλληλέγγυοι. Η αντιμετώπιση της εξουσίας, αλλά και της σωματικής πρόκλησης, μπορεί να αποβεί πολύ δύσκολη χωρίς τη συνδυασμένη υποστήριξη των φίλων.
- Οι φίλοι είναι συντροφιά. Όταν επιλέγει το άτομο να μην είναι μόνο του, δηλαδή όταν βρίσκονται κοντά του, συχνά χωρίς να κάνουν τίποτε περισσότερο από το να κάθονται στη διπλανή θέση, είναι όμως εκεί όταν τους χρειάζεται ο φίλος τους.
- Τέλος, οι φίλοι είναι για να τους απολαμβάνει ο άνθρωπος, να τους ακούει και να γελάει μαζί τους, είναι μέρος των εμπειριών της ζωής του. (Button J., 1994)

Η πιο σπουδαία χρησιμότητα της φιλίας στον άνθρωπο είναι η υποστήριξη που λαμβάνεται από αυτήν.

2.3. ΕΙΛΗ ΦΙΛΙΑΣ

Φίλος είναι μια ετικέτα που κολλάει ο άνθρωπος αδιακρίτως -σε άτομα που είναι απλώς γνωστοί και σε νεοφερμένους στη ζωή του ελπίζοντας να αναπτύξει μαζί τους μια στενότερη σχέση, μέχρι σε εκείνους τους λίγους τους οποίους ανοίγουν την καρδιά τους. Διαφορετικοί φίλοι καλύπτουν διαφορετικές ανάγκες.

Πολλά άτομα θεωρούν κάποιους ανθρώπους φίλους τους, συμμετέχοντας ο καθένας σε μια πλευρά της ζωής τους. Έτσι, τα όρια της φιλίας μπαίνουν και από τα δυο ενδιαφερόμενα πρόσωπα. Κάθε φίλος του ανθρώπου δεν είναι ανάγκη να είναι «στενός», ωστόσο οι στενοί φίλοι είναι εκείνοι που έχουν την πιο μεγάλη σημασία για τη ζωή του ανθρώπου. (Cheek J., 1994)

Γενικότερα οι φίλοι εμπίπτουν στις ακόλουθες τρεις κατηγορίες:

α) Καλύτεροι φίλοι: Αυτοί αποτελούν τον πιο στενό κύκλο. Είναι τα άτομα που οι άνθρωποι νιώθουν πιο κοντά, που τους αποδέχονται χωρίς όρους και τους καταλαβαίνουν. Είναι αυτοί που εμπιστεύονται, με τους οποίους μοιράζονται τα μυστικά τους και πάνω στους οποίους βασίζονται. Έτσι, υπάρχει αμοιβαία συναισθηματική κατανόηση, κοινή ιστορία και συχνή επαφή.

β) Καλοί φίλοι: Αυτοί είναι οι άνθρωποι στους οποίους οι φίλοι λένε τα προσωπικά τους επιλεκτικά. Ο βαθμός εμπιστοσύνης είναι χαμηλότερος απ' ότι με τους καλύτερους φίλους, είτε επειδή δεν τον έχουν ακόμα κερδίσει, είτε επειδή δεν δείχνουν την κατάλληλη κρίση ή κατανόηση. Αλλά υπάρχει συμπάθεια, κοινές δραστηριότητες και χόμπι. Είναι άνθρωποι με τους οποίους υπάρχει επικοινωνία, αλλά λιγότερα τακτικά απ' ότι με τους καλύτερους φίλους.

γ) Ευκαιριακοί φίλοι: Αυτές είναι οι παραδοσιακές φιλίες, στις οποίες υπάρχουν λιγότερα κοινά απ' ότι με τους καλύτερους ή καλούς φίλους. Οι ευκαιριακές φιλίες αναπτύσσονται, επειδή οι συνθήκες της ζωής και οι άνθρωποι περνούν μια συγκεκριμένη φάση. Μπορεί να είναι οι γείτονες, συνάδελφοι ή άτομα που να ανήκουν στην ίδια επαγγελματική οργάνωση ή να έχουν παιδιά στο ίδιο σχολείο. Αν οι συνθήκες ζωής όμως αλλάξουν (μετακόμιση, αλλαγή επαγγέλματος ή επαγγελματικού πεδίου) η φιλία θα τελειώσει. Πολλές ευκαιριακές φιλίες βασίζονται στις κοινές δραστηριότητες, όπως είναι ένα κέντρο υγείας ή εθελοντική εργασία κ.α. (Isaacs F., 2002).

Η Αμερικανίδα κοινωνιολόγος Γ. Γιάγκερ κατατάσσει τους φίλους σε τρεις κατηγορίες: τους **περιστασιακούς**, τους **στενούς** και τους **κολλητούς**. Οι πρώτοι είναι οι πιο συχνοί, εντοπίζονται κυρίως στο επαγγελματικό περιβάλλον και η σχέση μαζί τους δεν είναι δεσμευτική. Μ' αυτούς τα άτομα κουτσομπολεύουν, πάνε βόλτες κ.α. Δεν πειράζει που δε βρίσκονται συχνά, γι' αυτό και τα μυστικά που αποκαλύπτουν είναι λίγα και ελάχιστος σημασίας. Αντίθετα, με τους στενούς φίλους τους τα άτομα βρίσκουν παρηγοριά, μοιράζονται μαζί τους τις βαθύτερες σκέψεις και τα συναισθήματά τους. Οι δεσμοί μιας τέτοιας φιλίας

στηρίζονται στην εντιμότητα και στην αγάπη και επιτρέπουν σε κάθε περίπτωση να είναι το κάθε άτομο ο εαυτός του. Με αυτούς το κάθε άτομο μοιράζεται τις χαρές του. Όσο για τους κολλητούς, είναι οι πιο στενοί από τους στενούς φίλους. Μαζί τους το συναισθηματικό δέσιμο είναι απόλυτο, το ίδιο και η αμοιβαία εμπιστοσύνη. "Για να θεωρήσουμε κάποιον φίλο μας ως κολλητό, πρέπει να έχει φανεί συνεπής και έντιμος απέναντί μας για πολλά χρόνια" τονίζει ο ψυχολόγος Γ. Πιντέρης. Και συνεχίζει: "Η συνέπεια και η εντιμότητα οδηγούν στην εμπιστοσύνη, η οποία αποτελεί κλώνα κάθε υγιούς διαπροσωπικής σχέσης, άρα και της φιλίας". (Focusmag.gr, 2006)

Ο Γιούνγκ τόνισε ότι το άτομο υιοθετεί και με τη συμπεριφορά του προβάλλει τον έξω κόσμο στους τρίτους, έναν από τους δύο πιθανούς τύπους χαρακτήρα, τον **εξωστρεφή** ή τον **εσωστρεφή**.

Διευθετώντας τις λειτουργίες σκέψης, αισθημάτων, συναισθημάτων και λογικής, το άτομο τείνει να προσανατολίζεται προς οντότητες αντικειμενικές (εξωστρέφεια) ή κλείνεται στον εαυτό του ασχολούμενο με οντότητες υποκειμενικές (εσωστρέφεια). Αναλυτικότερα, ο εξωστρεφής χαρακτήρας ζει σύμφωνα με τις εξωγενείς πιέσεις. Το ενδιαφέρον και η προσοχή του στρέφονται στα δεδομένα του περιβάλλοντος του και η συμπεριφορά του είναι χαρακτηριστικά κομφορμιστική στους γραπτούς και άγραφους κανόνες του κοινωνικού συστήματος.

Αντίθετα, ο εσωστρεφής χαρακτήρας αμυνόμενος από τα πρόσωπα και τις συμβολικές απαιτήσεις του περιβάλλοντος, εντείνει την υποκειμενικότητα της ύπαρξής του.

Έτσι, τα είδη φιλίας που δημιουργεί σχετίζονται με τους παραπάνω χαρακτήρες. (Πιπερόπουλος Γ., 1994)

2.4. ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΦΙΛΙΑΣ

Αρχικά, θα πρέπει να σημειωθεί ότι λαμβάνοντας υπ' όψιν τις εθνικές, πολιτισμικές, θρησκευτικές καθώς και τις ιδιοσυγκρασιακές διαφορές των ανθρώπων είναι δύσκολο να προσδιοριστούν και να καθοριστούν με σαφήνεια τα χαρακτηριστικά των σχέσεων φιλίας.

Σύμφωνα με την I. Florence (2002), η φιλία περιλαμβάνει ορισμένα στοιχεία:

- αμοιβαία εμπιστοσύνη,
- οικειότητα,
- σεβασμό,
- κατανόηση,
- αγάπη,
- συμβατότητα,
- αποδοχή και
- επιβεβαίωση.

Υπάρχουν αμοιβαίες υποχρεώσεις και ευθύνες. Αυτά τα στοιχεία ποικίλουν όσον αφορά τον βαθμό, ανάλογα με το επίπεδο της φιλίας.

Σύμφωνα με τον J. Cheek (1994), μερικά από τα χαρακτηριστικά μιας φιλίας είναι:

- η αμοιβαία εμπιστοσύνη,
- ο σεβασμός,
- η υποστήριξη,
- η στοργή και
- η αξιοπιστία.

Στα τέλη της δεκαετίας του '70 ο T. Μπλοκ, έκανε μια εκτεταμένη μελέτη και ανέφερε τρία χαρακτηριστικά της φιλίας.

Το πρώτο χαρακτηριστικό είναι η **αυθεντικότητα**. Η ελευθερία να μπορεί ο άνθρωπος αν χαλαρώσει, να είναι ο εαυτός του, χωρίς προσποίηση, χωρίς να ανησυχεί για το «πρόσωπο» που παρουσιάζει.

Το δεύτερο είναι η **αποδοχή**. Χωρίς το δίκτυο ασφαλείας της αποδοχής, είναι δύσκολο να νιώσει κανείς αρκετά ελεύθερος για να εκφράσει συναισθήματα και σκέψεις. Οι φίλοι αποδέχονται όχι μόνο τις θετικές πλευρές, αλλά και τις αρνητικές. Αν κάποιος ανησυχεί ότι θα τον κρίνουν ή ότι θα τον καταδικάσουν, τότε είναι επιφυλακτικός και συγκρατημένος.

Το τρίτο χαρακτηριστικό είναι η **απερίφραστη έκφραση**, δηλαδή το να λέει κάποιος σε έναν φίλο τι είναι αυτό που έχει ανάγκη, τι είναι αυτό που του αρέσει. Ο φίλος βέβαια, δεν είναι πάντα πρόθυμος ή ικανός να εκπληρώσει κάθε παράκληση, αλλά είναι προτιμότερο να είναι κανείς ειλικρινείς και να εκφράζει αυτό που θέλει παρά να καταφεύγει σε πλάγιες ενέργειες. Η απερίσπαστη έκφραση σημαίνει επίσης πως μοιράζεται κάποιος με τον φίλο του συναισθήματα, πως του λέει ευθέως τι σημαίνει κάτι γι' αυτόν. Αλλά σημαίνει επίσης πως εκφράζει αρνητικά αισθήματα- πληγωμένο εγωισμό και οργή. Η έκφραση των αισθημάτων

με άμεσο τρόπο κρατάει τις γραμμές της επικοινωνίας ανοιχτές και δεν εξαναγκάζει τον φίλο να κάνει τον μάντη για να μαντέψει τις σκέψεις του. (J. Cheek, 1994)

Σύμφωνα με τον D. Goleman (1998), μια θεμελιακή κοινωνική ικανότητα έχει να κάνει με το πόσο καλά οι άνθρωποι εκφράζουν τα συναισθήματα τους.² Επίσης, υποστηρίζει πως η **μεταδοτικότητα των συναισθημάτων** συνήθως έχει πολύ πιο δυσδιάκριτη μορφή, είναι μέρος της σιωπηλής αλληλεπίδρασης που υπάρχει σε κάθε ανθρώπινη επαφή. Οι άνθρωποι μεταδίδουν και συλλαμβάνουν διαθέσεις, ο ένας από τον άλλο, οι οποίες έχουν να κάνουν με μια υπόγεια οικονομία της ψυχής, όπου μερικές επαφές είναι τοξικές ενώ άλλες ωφέλιμες. Αυτή η συναισθηματική ανταλλαγή τυπικά επέρχεται σε ένα λεπτό, σχεδόν αδιόρατο επίπεδο. Μάλιστα, υποστηρίζει ότι οι άνθρωποι συλλαμβάνουν συναισθήματα ο ένας από τον άλλο σαν να ήταν ένα είδος κοινωνικών ιών.

Θεωρεί ότι σε κάθε επαφή οι άνθρωποι μεταδίδουν συναισθηματικά σήματα, και αυτά τα σήματα επηρεάζουν αυτούς που είναι κοντά τους. Όσο πιο κοινωνικά επαρκείς είναι ένας άνθρωπος, τόσο καλύτερα ελέγχει τα σήματα που στέλνει. Η επιφύλαξη της ευγενικής κοινωνίας είναι σε τελική ανάλυση, μόνο ένας τρόπος διαβεβαίωσης ότι καμιά ενοχλητική συναισθηματική διαρροή δεν θα δυσχεράνει την επαφή –ένας πολύ σημαντικός κανόνας που όταν μεταφερθεί στην σφαίρα των πολύ προσωπικών σχέσεων, γίνεται αποπνικτικός.³

Σύμφωνα με τον D. Goleman, η **συναισθηματική μεταβίβαση** συμβαίνει ως εξής: ασυνείδητα οι άνθρωποι μιμούνται τα συναισθήματα που βλέπουν να εκδηλώνονται από κάποιον άλλον, μέσα από μια ασυνείδητη κινητική κίνηση της έκφρασης του προσώπου, των χειρονομιών του, του τόνου της φωνής του και άλλων ,η λεκτικών συναισθηματικών εκδηλώσεων. Μέσα από αυτή την μίμηση, οι άνθρωποι αναδημιουργούν στον εαυτό την διάθεση του άλλου προσώπου. Η καθημερινή μίμηση συναισθημάτων είναι συνήθως πολύ λεπτή και αδιόρατη. (Goleman D., 1998)

Σύμφωνα με τον A. Κανοβούλη (1990), στις διαπροσωπικές σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων αναπτύσσεται συχνά η **ενσυναίσθηση** (empathy). Στις περιπτώσεις αυτές, όταν επικοινωνούν δύο άτομα η συναισθηματική κατάσταση του ενός είναι αντίστοιχη, ως προς ένα βαθμό, προς την

² Ο Π. Έκμαν χρησιμοποιεί τον όρο *κανόνες επίδειξης* για να περιγράψει την κοινωνική συναίνεση σχετικά με το ποια συναισθήματα και πότε πρέπει να εκδηλώνονται. Υπάρχουν διάφορα είδη κανόνων επίδειξης: η ελαχιστοποίηση της εκδήλωσης συναισθημάτων, η υπερβολή στην εκδήλωση συναισθημάτων, μέσω της μεγέθυνσης της συναισθηματικής έκφρασης, η υποκατάσταση του συναισθήματος με ένα άλλο. Η εκπαίδευση στους κανόνες επίδειξης γίνεται, παρ' όλα αυτά, πιο συχνά μέσω της μίμησης προτύπων. (Goleman D., 1998)

³ Η θεωρία της συναισθηματικής νοημοσύνης του D. Goleman, περιλαμβάνει το χειρισμό αυτής της ανταλλαγής. «Δημοφιλής» και «γοητευτικός» είναι όροι που χρησιμοποιούνται για ανθρώπους οι οποίοι προτιμούνται για συναναστροφή, επειδή οι συναισθηματικές τους δεξιότητες κάνουν τους άλλους να αισθάνονται καλά. Οι άνθρωποι που είναι σε θέση να βοηθούν τους άλλους να καμάρουν τα συναισθήματα τους έχουν ένα ιδιαίτερο πολύτιμο κοινωνικό προσόν. Είναι οι ψυχές προς τις οποίες στρέφονται οι άλλοι όταν βρίσκονται σε τρομερή συναισθηματική ένδεια. (Goleman D., 1998)

συναισθηματική κατάσταση του άλλου. Οι συναισθηματικές αντιδράσεις του ενός εκφράζουν τα συναισθήματα του άλλου.

Μάλιστα, ο D. Goleman (1998) υποστηρίζει ότι η ικανότητα αναγνώρισης των συναισθημάτων του άλλου και η δράση με τρόπο που μεταμορφώνει περαιτέρω αυτά τα συναισθήματα, δηλαδή η ικανότητα χειρισμού, της ρύθμισης, των συναισθημάτων κάποιου άλλου ατόμου είναι ο πυρήνας της τέχνης των ανθρωπίνων σχέσεων. Και σημειώνει πως ο χειρισμός των συναισθημάτων κάποιου άλλου, απαιτεί την ωρίμανση δύο άλλων συναισθηματικών δεξιοτήτων: της αυτορύθμισης και της ενσυναίσθησης.

Σύμφωνα με τον J. Button (1994) ένα άλλο χαρακτηριστικό των σχέσεων φιλίας φαίνεται πως είναι η **ομοιότητα**. Υποστηρίζει πως οι άνθρωποι δημιουργούν σχέσεις φιλίας με άτομα που μάλλον μοιάζουν, εν μέρει επειδή κινούνται σε κύκλους όπου το πιθανότερο είναι να γνωρίζουν άτομα με παρόμοια ενδιαφέροντα και πεποιθήσεις, και εν μέρει επειδή αυτά τα ενδιαφέροντα και οι πεποιθήσεις έχουν, από μόνα τους, την τάση να φέρνουν τους ανθρώπους κοντά. Η κατάσταση αυτή δημιουργεί τις βάσεις για την κοινή θεώρηση του κόσμου, πράγματα που οι άνθρωποι και οι φίλοι τους θεωρούν δεδομένα και δεν είναι απαραίτητο να τα επαναλαμβάνουν κάθε φορά που επικοινωνούν. Αυτό κάνει ευκολότερη την ταχύτερη και διαρκέστερη πορεία μέσα στην φιλία.

Όμως σύμφωνα με τον M. Argyle (1981), το **επίπεδο οικειότητας** ανάμεσα σε δύο άτομα δεν είναι σταθερό, και μπορεί να αλλάξει κατά την διάρκεια μίας και μόνο συνάντησης, ή μετά από μια σειρά συναντήσεων, καθώς αρχίζουν να συμπαθούν περισσότερο ή λιγότερο ο ένας τον άλλο.

Μάλιστα, παρομοιάζει την οικειότητα στα πλαίσια της φιλίας με δύο σκαντζόχοιρους που προσπαθούν να ζεσταθούν κολλώντας ο ένας πάνω στον άλλο. (Argyle M., 1981)

Σύμφωνα με την I. Florence (2002), η **αλληλεξάρτηση** είναι ένα σημαντικό στοιχείο της φιλίας. Υποστηρίζει ότι, όσον αφορά την αλληλεξάρτηση των φίλων εγείρονται θέματα διαθεσιμότητας και υποχρεώσεων. Η αλληλεξάρτηση, η επίσημα σφραγίδα της φιλίας, σημαίνει πως οι δραστηριότητες, τα σχέδια και οι αποφάσεις ενός ατόμου επηρεάζουν τους φίλους του, όπως και οι δικές τους αυτών.

Επίσης, σημειώνει πως η **αλληλοβοήθεια** είναι ένα ακόμα σημαντικό στοιχείο των σχέσεων φιλίας. Θεωρεί ότι υπάρχει μια ένταση ανάμεσα στην αγάπη (νοιιάζεται ο ένας για τον άλλο και γι' αυτό βοηθάει ο ένας τον άλλο) και στην ανάγκη να χρησιμοποιήσει ο ένας τον άλλο για βοήθεια (όπως γίνεται με τις δουλειές που πρέπει να γίνουν). Φυσικά, όλοι εξαρτώνται από τον άλλο κατά καιρούς. Αλλά οι φίλοι δεν είναι πάντα διατεθειμένοι ή πρόθυμοι να βοηθήσουν. Οι εντάσεις που προκύπτουν μπορεί να προκαλέσουν προβλήματα που εκφράζονται κάπως έτσι. «Δεν μπορώ να πιστέψω πως δεν μπορείς να το κάνεις αυτό για μένα» ή «Πώς μπόρεσες να μου ζητήσεις κάτι τέτοιο;». Κάποιες φορές είναι δύσκολο να τοποθετηθούν διαχωριστικές γραμμές ανάμεσα

στο φιλικό ενδιαφέρον και στις επαγγελματικές υποχρεώσεις. (Florence I., 2002)

Σύμφωνα με την ίδια συγγραφέα, η προθυμία ενός ατόμου να μοιραστεί, ειδικά προσωπικές πληροφορίες για τον εαυτό του, αποτελεί ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά της φιλίας. Σε μια στενή φίλια μπορεί ένα άτομο να αποκαλύψει τις πιο βαθιές και προσωπικές του σκέψεις και αισθήματα.

Οι άνθρωποι δεν αισθάνονται κοντά χωρίς *αλληλοαποκαλύψεις*. Υπάρχει δυσκολία στην τοποθέτηση ορίων, διότι όσο ανοίγεται ένα άτομο, γίνεται και πιο ευάλωτο. Κάποιοι προσπαθούν να διαφυλάξουν και να προστατέψουν την ιδιωτική τους ζωή, αποφεύγοντας συζητήσεις για ορισμένα θέματα. Εμφανίζονται εντάσεις στις γυναικείες φιλίες, επειδή οι γυναίκες συζητούν περισσότερο απ' όσα οι άντρες. Εάν κάποιος αποκαλύπτει τα μυστικά του σε κάποιον και αυτή η συμπεριφορά δεν ανταποδίδεται, αυτό θα αποδυναμώσει την σχέση τους. Σε κάποιες περιπτώσεις, ένα άτομο δεν αποκαλύπτεται γιατί δεν επιθυμεί να διακινδυνεύσει την άποψη που έχει ο φίλος του για αυτόν. Εάν πείτε σε κάποιον ότι κάνετε κάτι εντελώς ανέντιμο, για παράδειγμα, του μεταθέτετε ένας βάρους. Συχνά η απάντηση είναι: «Δεν θέλω να γνωρίζω κάτι τέτοιο για σένα» ή «Θα προτιμούσα να μην το ήξερα».

Οι φίλοι επίσης σέβονται τη ιδιωτική ζωή των άλλων και προσπαθούν να μην επεμβαίνουν. Η συγγραφέας σημειώνει ότι τίθεται θέμα αμεροληψίας στην άποψη ενός ατόμου γι' αυτά που κάνει και λέει κάποιος φίλος του. Συμβουλές αυτόκλητες, ανεξάρτητες από το αν δίνονται με τις καλύτερες προθέσεις, έχουν την τάση να αντιμετωπίζονται σαν κριτική.

Επίσης, υπάρχει η υποχρέωση να μην χρησιμοποιούνται οι εμπιστευτικές πληροφορίες των φίλων, προς εκμετάλλευση κάθε φορά που είναι τρωτοί. Για παράδειγμα, αν κάποιος πει στον φίλο του, πως παίρνει αντικαταθλιπτικά, δεν θα πρέπει να χρησιμοποιήσει αυτή την πληροφορία εναντίον του σε έναν καβγά.

Υπάρχει μια αντίφαση ανάμεσα στην επιθυμία για την ορθή κρίση και στην αντικειμενικότητα ενός φίλου, και στην ανάγκη για επιβεβαίωση και ανεπιφύλακτη αποδοχή. Αυτά είναι ζητήματα που σχετίζονται με την ευρύτητα μυαλού-και πολύ σύντομα προκαλούν αμφισβητήσεις. Αλλά ταυτόχρονα, οι άνθρωποι βασίζονται στους φίλους τους σαν να ήταν πυξίδες και επιθυμούν τις αμερόληπτες απόψεις τους. Το θέμα που τίθεται είναι αν πραγματικά ζητούν μια ειλικρινή γνώμη, π.χ. την αλήθεια για τον σύντροφο ή την κόμμωση. Αυτές είναι δύσκολες καταστάσεις και δεν υπάρχει ένας μόνο σωστός τρόπος να τις αντιμετωπίσει κανείς. Μπορεί κάποιο άτομο να κριτικάρει ένα φίλο επειδή νοιάζεται για την υγεία του ή φοβάται επειδή η ευτυχία του απειλείται- ή μπορεί να αποφασίσει να κρατήσει το στόμα του κλειστό, γιατί νομίζει πως η ειλικρίνεια μπορεί να κάνει περισσότερο κακό παρά καλό. Μερικές φορές, μπορεί να νιώθει ότι διακινδυνεύει αποκαλύπτοντας την αλήθεια μήπως ο αποδέκτης εξοργιστεί.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό των σχέσεων φιλίας είναι η ανάπτυξη μη-λεκτικής επικοινωνίας.

Σύμφωνα με τον M. Argyle (1980), οι ανθρώπινες σχέσεις δημιουργούνται, εξελίσσονται και διατηρούνται κυρίως με **μη-λεκτικά μέσα**, παρ' όλο που χρησιμοποιείται, φυσικά, και ο λόγος.

Μια φιλική στάση μπορεί να φανερωθεί με μερικά ή όλα από τα ακόλουθα μη λεκτικά σήματα:

- α) Σωματική επαφή
- β) Στενό πλησίασμα
- γ) Τοποθέτηση πλάι-πλάι
- δ) Σκύψιμο προς στάση με ανοικτά μπράτσα
- ε) Υψηλό επίπεδο βλέμματος
- στ) Χαμογελαστό πρόσωπο
- ζ) Απαλός τόνος φωνής

Επίσης, σύμφωνα με τον ίδιο συγγραφέα, η αντίληψη της στάσης των άλλων απέναντι μας λέγεται μετά-αντίληψη, δηλαδή αντίληψη της αντίληψης του άλλου για τον εαυτό. (Argyle M., 1981)

2.5. ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΦΙΛΙΑΣ

Καθημερινά ένας μέσος άνθρωπος συναναστρέφεται με δεκάδες άλλους. Παρακάτω ακολουθεί μια προσπάθεια προσδιορισμού των συνθηκών που επηρεάζουν την δημιουργία μιας φιλικής σχέσης καθώς και των ιδιαίτερων λόγων επιλογής φίλων.

Ο J.Cheek (1994) υποστηρίζει ότι είναι πιθανότερη η ανάπτυξη φιλίας με άτομα που συναντιούνται συχνά. Για παράδειγμα, συμφοιτητές, συνάδελφοι, γείτονες. Καθώς τα άτομα βλέπονται κάθε μέρα ή εβδομάδα, αποκτούν σιγά-σιγά περισσότερη οικειότητα και νιώθουν λιγότερο ξένοι. Φαίνεται πως οι φιλίες δημιουργούνται αβίαστα, με άτομα που αποτελούν το άμεσο περιβάλλον.

Επίσης, υποστηρίζει ότι η συγκινησιακή κατάσταση επηρεάζει τον τρόπο αντίδρασης απέναντι σε καινούριες γνωριμίες. Όταν κάποιος νιώθει ευτυχισμένος είναι πιθανότερο να είναι προσιτός, με θετικές συγκινήσεις απέναντι στους ξένους. Όμως όταν είναι αγχωμένος και εκνευρισμένος, δεν έχει διάθεση να γνωρίσει κανένα. Έστω κι αν ο άλλος δεν ευθύνεται για την διάθεση του ατόμου, τα αισθήματα της στιγμής θα χρωματίσουν την προσπάθεια να φανεί φιλικός. (Cheek J., 1994)

Ένας άλλος σημαντικός παράγοντας, για τον J. Cheek (1994), στην δημιουργία φιλίας είναι η ανάγκη απόκτησης καινούριων φίλων. Κάποιο άτομο που έχει πολλούς φίλους, είναι σχεδόν βέβαιο πως δεν θα κάνει καμιά προσπάθεια να γνωριστεί με το άτομο που συναντά κάθε μέρα στην στάση του λεωφορείου. Αν όμως και τα δύο άτομα νιώθουν αρχικά ουδέτεροι ή θετικά διακεείμενοι ο ένας απέναντι στον άλλο και έχουν και οι δύο την επιθυμία να επεκτείνουν τον κύκλο των φίλων τους, τότε οι καθημερινές συναντήσεις δεν αποκλείεται να οδηγήσουν στην απαρχή μιας φιλίας.

Ένας τελευταίος παράγοντας, είναι η ύπαρξη συμπάθειας και θετικών συναισθημάτων. (Cheek J., 1994)

Σύμφωνα με τον M. Argyle (1981), παράγοντες δημιουργίας φιλίας είναι η συχνότητα αλληλεπίδρασης, η ενίσχυση, η συμπάθεια, η ομοιότητα και η συναισθηματική κατάσταση του επιλογέα.

Υποστηρίζει ότι όσο περισσότερο συναντώνται δύο άνθρωποι, τόσο πιο πολύ πολώνονται οι στάσεις του ενός απέναντι στον άλλο, συνήθως όμως συμπαθούν ο ένας τον άλλον περισσότερο. Η συχνή αλληλεπίδραση μπορεί να προκύψει από το ότι ζουν σε γειτονικά δωμάτια ή σπίτια, από το ότι εργάζονται στο ίδιο γραφείο, από το ότι ανήκουν στον ίδιο σύλλογο κ.λ.π.. Σ' αυτό το σημείο φαίνεται να συμφωνεί με τον J. Cheek.

Ακόμα, υποστηρίζει ότι η αλληλεπίδραση οδηγεί στην συμπάθεια και η συμπάθεια οδηγεί σε περισσότερη αλληλεπίδραση. Με άλλα λόγια αρχίζει ένας κύκλος ανάδρασης, που διακόπτεται από ανταγωνιστικές έλξεις, και από τις αυξανόμενες δυσκολίες της προσαρμογής σε ένα επίπεδο μεγαλύτερης οικειότητας. Όμως, σημειώνει πως ορισμένα μόνο είδη αλληλεπίδρασης οδηγούν στην συμπάθεια. Δύο άνθρωποι για να συμπαθήσουν ο ένας τον άλλο, πρέπει να βρίσκονται στο ίδιο επίπεδο, να

είναι μέλη της ίδιας ομάδας, και να συνεργάζονται για την επίτευξη κοινών στόχων.

Επίσης, θεωρεί καθοριστικής σημασίας την ύπαρξη ενίσχυσης, δηλαδή την έκταση κατά την οποία κάποιος ικανοποιεί τις ανάγκες του άλλου.

Επιπροσθέτως, θεωρεί ότι η συμπάθεια αποτελεί μια ισχυρή αμοιβή. Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό γι' αυτούς που νιώθουν την ανάγκη να τους συμπαθούν, όπως εκείνοι που έχουν χαμηλή αυτοεκτίμηση. (Argyle M., 1981)

Όσον αφορά την ομοιότητα ο M. Argyle (1981), υποστηρίζει ότι οι άνθρωποι συμπαθούν εκείνους που τους μοιάζουν -από ορισμένες απόψεις. Συμπαθούν εκείνους που έχουν παρόμοιες στάσεις, αντιλήψεις, αξίες, που είναι συμπατριώτες ή ανήκουν στην ίδια κοινωνική τάξη, που έχουν την ίδια δουλειά ή τα ίδια ενδιαφέροντα, χωρίς όμως να έχουν αναγκαστικά τον ίδιο χαρακτήρα. Η ομοιότητα οδηγεί στην συμπάθεια, και η συμπάθεια στην ομοιότητα. Η επίδραση της ομοιότητας στην συμπάθεια έχει αποδειχτεί πειραματικά. Όμως, σημειώνει πως ούτε η ομοιότητα, ούτε η συμπληρωματικότητα φαίνεται να ασκούν μεγάλη επίδραση στην φιλία.

Σχετικά με την συναισθηματική κατάσταση, θεωρεί ότι δεν εξαρτάται μόνο από το τι κάνει ο άλλος. Μάλιστα σημειώνει ότι οι πιο χαρακτηριστικές περιπτώσεις βελτίωσης σχέσεων υπήρξαν κάτω από συνθήκες υψηλού βαθμού διέγερσης, όπως ο αγώνας δίπλα-δίπλα, και η υπηρεσία στο ίδιο πλοίο. (Argyle M., 1981)

Σύμφωνα με τους με τους M. Argyle και P. Trower (1980), η έλξη του παρουσιαστικού, η επαφή και η ομοιότητα απόψεων, επιδρούν στην δημιουργία μιας φιλίας.

Σύμφωνα με τους παραπάνω συγγραφείς η φυσική εμφάνιση εκτός από τον σπουδαίο ρόλο που διαδραματίζει στην σεξουαλική έλξη δύο ανθρώπων, έχει ισχυρή επίδραση και στην επιλογή των φίλων, όπου δεν υπάρχει το σεξουαλικό στοιχείο, συνειδητά τουλάχιστον. Σύμφωνα με έρευνες οι άνθρωποι τείνουν να αποδίδουν θετικές ιδιότητες, όπως είναι ότι είναι ευαίσθητοι, καλοί, ενδιαφέροντες, δυνατοί και κοινωνικοί. Η συμπεριφορά των ανθρώπων στις πιο διαφορετικές περιστάσεις, από την πίστα του χορού μέχρι την αίθουσα του δικαστηρίου, δείχνει μια προτίμηση και μια εμπιστοσύνη περισσότερο προς τους ελκυστικούς ανθρώπους -τουλάχιστον στο στάδιο της πρώτης γνωριμίας. Παρ' όλο που η πρόθεση των ανθρώπων είναι η κρίση των ανθρώπων με βάση τις αρετές της προσωπικότητας τους, οι αρετές αυτές δεν είναι εμφανείς με την πρώτη ματιά, οπότε υπάρχει μια τάση συμπερασμάτων από τα εμφανή φυσικά χαρακτηριστικά.

Θεωρούν ότι η ελκυστικότητα είναι σημαντική στην φιλία, όχι μόνο αυτή καθεαυτή, αλλά γιατί οι άνθρωποι θέλουν να διαλέγουν φίλους που πιστεύουν ότι έχουν όλες εκείνες τις θετικές ιδιότητες που υπόσχεται η ελκυστική τους εμφάνιση.

Επίσης, πιστεύουν πως τα άτομα διαφέρουν στο πως αντιλαμβάνονται την ελκυστικότητα. Επιπλέον υπάρχουν και πολιτιστικές διαφορές. Παρόλα αυτά μερικοί ψυχολόγοι κατάφεραν να απομονώσουν ορισμένες

πλευρές της εμφάνισης, που η πλειοψηφία των ανθρώπων θεωρεί ελκυστικές ή απωθητικές. Πέρα απ' την ομορφιά του προσώπου, στα θετικά χαρακτηριστικά περιλαμβάνονται ορισμένα είδη ντυσίματος, η κατασκευή του σώματος, το ύψος και τα γένια στους άντρες, καθώς και η εκφραστική συμπεριφορά, όπως το χαμόγελο. Το πάχος, απ' την άλλη μεριά, είναι ένα κοινό αρνητικό χαρακτηριστικό στο δυτικό πολιτισμό. (Argyle M., Trower P., 1980)

Φαίνεται πως οι απόψεις των συγγραφέων και του Γ. Πιπερόπουλου συμπίπτουν. Ο τελευταίος υποστηρίζει πως ένας παράγοντας επιλογής αφορά μια σειρά φυσιογνωμικών και σωματικών χαρακτηριστικών και πως ο καθένας μπορεί να ξεχωρίσει το ωραίο από το άσχημο, το συμπαθητικό από το αποκρουστικό. Όμως, από λαό σε λαό και από κουλτούρα σε κουλτούρα (ακόμη και στο ίδιο κοινωνικό σύστημα) και οπωσδήποτε σε διαχρονική διάσταση και σε ομάδες διαχωριζόμενες από τον χρόνο (έφηβοι-νέοι-ώριμοι), τα κριτήρια καθορισμού του ωραίου ή του άσχημου διαφέρουν σημαντικά. (Πιπερόπουλος Γ., 1994)

Είναι λοιπόν πιθανό, αν δύο άνθρωποι αρέσουν ο ένας στον άλλο εξαιτίας της εμφάνισης τους να συμπεριφερθούν κι οι δύο θετικά και γι' αυτό τον λόγο να γίνουν φίλοι. Έτσι πιστεύουν οι συγγραφείς ότι μπορούν να εξηγηθούν και τα αποτελέσματα μιας έρευνας που έγινε σε μια κατασκήνωση αγοριών. Έδειχναν στους νεοφερμένους φωτογραφίες παιδιών της κατασκήνωσης και τους ρωτούσαν με ποια παιδιά θα ήθελαν να κάνουν παρέα. Σχεδόν 64% αγόρια διάλεξαν, χωρίς να το γνωρίζουν, τα πιο δημοφιλή και αγαπητά παιδιά της κατασκήνωσης. (Argyle M., Trower P., 1980)

Οι συγγραφείς υποστηρίζουν ότι μπορεί κάποιος να είναι ο καταπληκτικότερος άνθρωπος στην γη, αλλά αν δεν έρθει σε επαφή με άλλους ανθρώπους θα έχει πολύ λίγους φίλους. Όσο περισσότερο ένας άνθρωπος έρχεται σε επαφή με κάποιον, τόσο περισσότερο θα τον γοητεύει-εφόσον φυσικά η πρώτη αντίδραση δεν είναι η απόρριψη. Κάνει λόγο για την επαφή που είναι αποτέλεσμα τύχης και όχι επιλογής. Για παράδειγμα, φοιτητές που βρίσκονται στον ίδιο θάλαμο ή μοιράζονται το ίδιο διαμέρισμα ή κάθονται κοντά μέσα στην τάξη, θα γίνουν φίλοι, γιατί τυχαία βρίσκονται κοντά. Υπάλληλοι μεγάλων καταστημάτων και μέλη του πληρώματος ενός βομβαρδιστικού, δημιούργησαν πολύ πιο στενές σχέσεις με τους ανθρώπους που έτυχε να δουλεύουν ακριβώς δίπλα τους, παρά με τους συναδέλφους τους που δούλευαν λίγα μέτρα πιο πέρα. (Argyle M., Trower P., 1980)

Σ' αυτό το σημείο οι απόψεις τους συγκλίνουν με αυτές των J. Cheek και M. Argyle καθώς και του Γ. Πιπερόπουλου, ο οποίος θεωρεί πως η γειτνίαση με το άλλο πρόσωπο, η ομοιότητα στην κοινωνικο-οικονομική θέση και στα πολιτικά πιστεύω, καθώς και η αναγνώριση και η ανταπόκριση, διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στην επιλογή ενός ατόμου ως φίλου. (Πιπερόπουλος Γ., 1994)

Η F. Isaacs (2002), φαίνεται πως συμφωνεί με τα παραπάνω καθώς υποστηρίζει ότι, παρ' όλο που διάφορα είδη ανθρώπων και προσωπικοτήτων μπορεί να ελκύουν και να προκαλούν κάποιο άτομο,

υπάρχει η τάση επιλογής ανθρώπων που μοιάζουν στο γένος, στην μόρφωση, στο οικονομικό επίπεδο, στις αξίες και στις συμπεριφορές.

Η μελέτη του Νιούκομπ, έδειξε ότι άνθρωποι με όμοιες απόψεις τείνουν να διαλέγουν ο ένας τον άλλο, αν και αυτό δεν έγινε αμέσως, και ότι πράγματι υπάρχει αυτή η διεργασία. Υπάρχουν ακόμα αποδείξεις από την διεργασία του κομπορμισμού, όπου οι άνθρωποι μέσα σε μια ομάδα συμφωνούν με την γνώμη της πλειοψηφίας. Στην αρχή κάνουν ότι συμφωνούν, αλλά όταν πια έχουν κάνει κτήμα τους την γνώμη της πλειοψηφίας, πράγματι αλλάζει και η δική τους γνώμη. (Argyle M., Trower P., 1980)

Οι M. Argyle και P. Trower (1980) υποστηρίζουν ότι οι άνθρωποι έλκονται όταν συμφωνούν σε σημαντικά θέματα παρά σε ασήμαντα. και παρόλο που για να γίνουν φίλοι δεν χρειάζεται να συμφωνούν στα πάντα, σε όσο περισσότερα πράγματα συμφωνούν τόσο πιο στενοί φίλοι θα γίνουν.

Εκτός από την συμφωνία των απόψεων, δεν χρειάζεται να μοιάζουν και σαν προσωπικότητες δύο άνθρωποι για να γίνουν φίλοι. Δύο εσωστρεφείς άνθρωποι δεν είναι απαραίτητο ότι θα κάνουν καλύτερη παρέα από έναν εσωστρεφή κι έναν εξωστρεφή.

Θεωρούν ότι οι ομοιότητες στην νοημοσύνη, την κοινωνικό-οικονομική τάξη και το οικογενειακό περιβάλλον, στα ενδιαφέροντα και τις εμπειρίες, βοηθούν στην φιλία.

Υποστηρίζουν ότι η ομοιότητα οδηγεί στην φιλία, διότι δίνει στους ανθρώπους την δυνατότητα να μοιράζονται πράγματα, να έχουν κοινά θέματα συζήτησης, να κάνουν πράγματα μαζί και να αλληλοβοηθούνται σε μια συνεργατική σχέση. Η ομοιότητα των απόψεων προμηθεύει ακόμα μια κοινωνική υποστήριξη στο πως βλέπει κανείς τον κόσμο.

Επίσης, σημειώνουν πως η ανάγκη των ανθρώπων να θεωρούν ότι οι άλλοι συμφωνούν μαζί τους μπορεί να οδηγήσει στην απόδοση κάθε είδους θετικών ιδιοτήτων σε ανθρώπους που πράγματι συμφωνούν μαζί τους. Η ομοιότητα των απόψεων μπορεί να επηρεάσει ακόμα και αντικειμενικές κρίσεις, όπως η εκτίμηση του ύψους.

Σύμφωνα με τους συγγραφείς, στα πρώτα στάδια υπάρχουν κι άλλα πράγματα που καθορίζουν την έλξη, πέρα απ' την εμφάνιση και τις ομοιότητες, όπως η συναισθηματική διάθεση (όσον αφορά την συγκινησιακή κατάσταση συμφωνούν και οι M. Argyle και J. Cheek), η σωματική, φυσική άνεση. Όσο πιο δυσάρεστα αισθάνονται οι άνθρωποι από υπερβολική θερμοκρασία και υγρασία, τόσο αρνητικές είναι και οι αντιδράσεις τους προς τους άλλους. (Argyle M., Trower P., 1980)

Ο Γ. Πιπερόπουλος (1994), συγκρίνει την επιλογή των φίλων με την οικονομική συνεργασία ή ανταλλαγή –χωρίς βέβαια να καθορίζεται από την ψυχρότητα ή πεζότητα της οικονομίας. Υποστηρίζει δηλαδή, ότι κάποιος επιλέγει για φίλο, το άτομο που του προσφέρει περισσότερα απ' ότι του κοστίζει στην θεωρία αυτή η εκλογή καθορίζεται από τρεις αξίες που ενσαρκώνονται και εκπροσωπούνται από το επιλεγμένο πρόσωπο:

1) Διαλέγοντας κάποιος για φίλο ένα πρόσωπο που είναι ενδιαφέρον, διαθέτει πλούσια φαντασία και έχει τις διασυνδέσεις να τον εισάγει σε

νέους κύκλους γνωριμιών ή νέες δραστηριότητες, ενεργεί με βάση την ερεθιστική του αξία.

2) Διαλέγοντας κάποιος για φίλο ένα πρόσωπο που είναι συνεργάσιμο και βοηθητικό, διαθέτει ενθουσιασμό και θυσιάζει ώρες και ενέργεια υποβοηθώντας τον επιτύχει τους στόχους του, ενεργεί με βάση την χρησιμότητα του.

3) Διαλέγοντας κάποιος για φίλο ένα πρόσωπο που συμπαραστέκεται με συμπάθεια, ενθαρρύνει στις δύσκολες στιγμές και επιβραβεύει αναγνωρίζοντας τις επιτυχίες του, τότε ενεργεί γιατί ενισχύει το ψυχολογικό του Εγώ.

Επίσης, πιστεύει πως στην επιλογή φίλου –ή συντρόφου- του ατόμου ισχύει η αρχή της συμπλήρωσης, δηλαδή το άτομο που διακρίνεται για την ανάγκη του να κυριαρχεί και να εξουσιάζει έλκεται από άτομα που διακατέχονται από παθητική προσωπικότητα και επιθυμούν να παραδοθούν στην κυριαρχία κάποιου να υποταχθούν στην εξουσία του. (Πιπερόπουλος Γ., 1994)

Τέλος, σύμφωνα με τον D. Goleman (1999), οι περισσότεροι από τους ανθρώπους διαθέτουν ένα ραντάρ για την φιλικότητα και την συνεργασία, το οποίο θεωρεί πως είναι μια σύγχρονη κληρονομιά του προϊστορικού παρελθόντος του ανθρώπου. Υποστηρίζει πως οι άνθρωποι έλκονται από ανθρώπους που φαίνεται να διαθέτουν αυτά τα χαρακτηριστικά. Επίσης, υποστηρίζει πως οι άνθρωποι διαθέτουν ένα πανίσχυρο σύστημα συναγερμού που προειδοποιεί όταν κάποιος φαίνεται ιδιοτελής ή αναξιόπιστος. Οι άνθρωποι έλκονται από άλλους που διαθέτουν ανάλογη με την δική τους διάθεση συνεργασίας και φιλική συμπεριφορά.

2.6. ΤΑ ΣΤΑΔΙΑ ΤΗΣ ΦΙΛΙΑΣ

Όπως όλες οι κοινωνικές σχέσεις, έτσι και η φιλία διακρίνεται από ορισμένα στάδια ή φάσεις.

Οι κοινωνιολόγοι υποστηρίζουν ότι η φιλία διέρχεται από πέντε φάσεις: την γνωριμία, τον πειραματισμό, την ενδυνάμωση, την αφοσίωση και την ένωση. Γνωριμία είναι η στιγμή κατά τη οποία δύο άτομα συναντιούνται και ενστικτωδώς, με την πρώτη ματιά και τις πρώτες κουβέντες, αποφασίζουν αν θα συνεχίσουν μαζί ή όχι. Η ένωση αυτή είναι η φάση της μεγαλύτερης οικειότητας που, υπό συνθήκες, αντιστοιχεί στον έρωτα. Μέχρι η απλή γνωριμία φτάσει στην κορυφαία αυτή φάση και να γίνει πιο βαθιά, σε όλο το διάστημα που μεσολαβεί είτε σταθεροποιείται είτε σπάει τους δεσμούς φιλίας, είτε τους ενισχύει είτε τους γυρίζει σε προηγούμενη φάση.

Σύμφωνα με τους ερευνητές, η ταχύτητα και ο τρόπος με τον οποίο περνάμε από το ένα στάδιο στο άλλο εξαρτώνται από πολλούς παράγοντες που αφορούν κυρίως στον χαρακτήρα, στην ηλικία και στο φύλο. (focusmag.gr, 2006)

Ο M. Argyle (1981) υποστήριξε ότι τα στάδια φιλίας αναπτύσσονται ως εξής: Η συμπάθεια του A προς τον B, η επιθυμία του να αναπτύξει μια σχέση μαζί του, εκδηλώνεται πρώτα με μη λεκτικό τρόπο – με το χαμόγελο, το βλέμμα, το πλησίασμα κ.ο.κ. Επίσης, ο A εκφράζει το ενδιαφέρον του για τον άλλο και λεκτικά, και ανταλλάσσονται πληροφορίες. Αυτό οδηγεί σε προτάσεις για παρά πέρα συναντήσεις, που μπορούν να αναπτυχθούν τελικά σε κανονικές συναντήσεις. Καθώς γνωρίζουν και συμπαθούν ο ένας τον άλλο περισσότερο, περνούν περισσότερο χρόνο μαζί, εμπιστεύονται περισσότερο ο ένας τον άλλο και συζητούν πιο οικεία θέματα.

Σύμφωνα, με τους M. Argyle και P. Trower υπάρχουν δύο στάδια στην φιλία.

Στάδιο πρώτο: Η πρώτη συνάντηση μπορεί να έχει μερικές δυσκολίες. Π.χ. Δύο άνθρωποι δεν ξέρουν σχεδόν τίποτα ο ένας για τον άλλο κι έτσι δεν έχουν τι να συζητήσουν. Φοβούνται μην κάνουν καμιά «γκάφα» και ταυτόχρονα δεν θέλουν να ανοιχτούν, γιατί υπάρχει και η περίπτωση να μην αρέσουν ο ένας στον άλλο.

Γι' αυτούς τους λόγους, συνήθως ξεκινούν με «ασφαλείς» μάλλον επίσημες, κοινωνικές διαδικασίες, όπως είναι οι χαιρετισμός και οι συστάσεις. Ακολουθούν μερικές κοινές διαδικασίες όπως «Ωραία μέρα.», «Μήπως έχετε φωτιά;» ή «Έχει πολύ κόσμο σήμερα.».

Όταν οι άνθρωποι έχουν συναντηθεί μια-δυο φορές αλλά εξακολουθούν να είναι σχετικά άγνωστοι, η διαδικασία διαφέρει κάπως. Οι συζητήσεις για τον καιρό, ή άλλα τέτοια ασήμαντα θέματα μπορούν να συνεχιστούν αρκετά. Καμιά πληροφορία δεν ανταλλάσσεται σε λεκτικό επίπεδο, αλλά δημιουργείται η ευκαιρία ν' ανταλλάγουν μη-λεκτικά

μηνύματα. Σε κάθε κοινωνία, τα έθιμα καθορίζουν το χρόνο που πρέπει να διαρκέσει αυτό το αρχικό στάδιο.

Σε κάποιο σημείο η συνομιλία ή σταματάει ή προχωράει σε άλλο επίπεδο, όπου «ανταλλάσσονται ταυτότητες» και ο ένας λέει στον άλλο «ποιος» είναι. Π.χ. «Μόλις τώρα ήρθα σ' αυτή την γειτονιά.» ή «Δουλεύω στο...»

Σ' αυτό το διάστημα ο καθένας δείχνει στον άλλο αν θέλει να συνεχίσει την σχέση. Αυτό γίνεται συνήθως στο μη-λεκτικό επίπεδο, δηλαδή με χαμόγελο, με τον τόνο της φωνής, το βλέμμα και την στάση του σώματος και όχι λέγοντας: «Μ' αρέσεις, ας γίνουμε φίλοι.»

Κάτι άλλο, που κάνουν οι άνθρωποι σ' αυτά τα πρώτα στάδια της γνωριμίας, είναι να παρουσιάζουν τον εαυτό τους με ευνοϊκά χρώματα. Αυτό φυσικά, γίνεται με τη δέουσα μετριοφροσύνη. Δηλαδή, καυχιέται κανείς με πλάγιο τρόπο, με παρενθετικές φράσεις περισσότερο παρά με μια άμεση πρόταση. (Argyle M., Trower P., 1981)

Στάδιο δεύτερο: Μέχρι το δεύτερο στάδιο ο καθένας απ' τους φίλους έχει ήδη αποφασίσει ότι του αρέσει ο άλλος. Τώρα πρέπει να εξερευνήσουν το έδαφος για αμοιβαίες απόψεις και συναισθήματα. Αρχίζουν ν' αποκαλύπτουν περισσότερα, όπως για τα πράγματα που τους ανησυχούν ή τους εκνευρίζουν, για τους γονείς ή τους συζύγους τους, για τα προβλήματα τους, τις αδυναμίες τους κλπ.

Σ' αυτό το στάδιο ο τρόπος συναλλαγής γίνεται πιο ανεπίσημος. Καθώς τώρα υπάρχουν περισσότερες κοινές αναφορές, υπάρχει λιγότερη επεξεργασία γεγονότων και χρησιμοποιείται πιο οικεία γλώσσα. Οι φίλοι κάνουν σχέδια για κοινές δραστηριότητες, δανείζουν πράγματα και αλληλοβοηθούνται με διάφορους τρόπους. Υπάρχουν αλλαγές και στο μη λεκτικό επίπεδο: στέκονται και κάθονται πιο κοντά, συνήθως δίπλα-δίπλα. Ίσως κοιτάζονται και αγγίζονται πιο πολύ, κάθονται πιο άνετα και η συνομιλία τους γίνεται πιο τρυφερή. (Argyle M., Trower P., 1981)

Τέλος, θα πρέπει να σημειωθεί ότι τα τελευταία στάδια της φιλίας μπορεί να μεταβληθούν σε πρώτα στάδια του έρωτα. Μάλιστα, τα στάδια της φιλίας είναι παρόμοια με αυτά του έρωτα. (Argyle M., Trower P., 1981)

2.7. ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΚΑΙ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ ΤΗΣ ΦΙΛΙΑΣ

Η F. Isaacs (2002) υποστηρίζει ότι είναι μύθος πως η φιλία κρατάει για πάντα. Η πραγματικότητα δείχνει πως πολύ λίγες φιλίες κρατούν μια ζωή. Ο εσωτερικός κύκλος είναι σχετικά σταθερός. Δεν είναι πολλοί οι φίλοι που προστίθενται ή διαγράφονται στο πέρασμα του χρόνου, και ειδικότερα στην μέση ηλικία. Αλλά οι ευκαιριακοί φίλοι συνεχώς αυξομειώνονται. Δεν γίνεται αυτό εξαιτίας καβγάδων, απλώς οι φιλίες ξεθωριάζουν και οι φίλοι δεν βλέπονται πια.

Ο Miell (1987) έδειξε ότι οι αντιλήψεις των ανθρώπων για το μέλλον μιας σχέσης επηρεάζονται πολύ συχνά περισσότερο από τις τελευταίες τρεις ημέρες που βίωσαν στην σχέση παρά από ολόκληρο το μακρύ και εξιδανικευμένο παρελθόν με το συγκεκριμένο άτομο.

Οι Duck και συνεργάτες (1994) έδειξαν ότι η ανάμνηση των απλών γεγονότων της σχέσης επηρεάζεται πολύ έντονα από την παρούσα κατάστασή της. Αυτό είναι απόλυτα κατανοητό: όταν μέσα σε μια σχέση δημιουργούνται προβλήματα, δημιουργούνται στο παρόν, και όλες οι αγαπημένες αναμνήσεις του μακρινού παρελθόντος φθίνουν ή εξιδανικεύονται εξαιτίας της έντασης των πιέσεων του παρόντος. Η άποψη αυτή όμως αντιτίθεται στις θεωρίες που υποστηρίζουν ότι οι σχέσεις βασίζονται στα γεγονότα του παρελθόντος ή ότι η δέσμευση είναι κάτι μακροπρόθεσμο που έχει τις ρίζες της στο γενικό παρελθόν παρά στο άμεσο παρόν.

Οι φιλίες πολλές φορές δίνουν την εντύπωση ότι συνεχίζουν να υπάρχουν πέρα από τον χρόνο και αποστάσεις, χωρίς οι άνθρωποι να έχουν καμία επαφή μεταξύ τους πέρα από τα περιστασιακά τηλεφωνήματα, κάποιο γράμμα ή την ευχετήρια κάρτα για τα Χριστούγεννα. Η μονιμότητα των σχέσεων υπάρχει μέσα στο μυαλό και βασίζεται σε πεποιθήσεις, όχι μόνο σε τελετουργικά αναθέρμανσης. Οι ανθρώπινες σχέσεις επιβιώνουν ανεξάρτητα από αποστάσεις, κλιματολογικές συνθήκες, επαναστάσεις και πόλεμους, λοιμούς, σεισμούς και καταποντισμούς, αρκεί οι άνθρωποι να πιστεύουν ότι έτσι γίνεται.

Αν και οι φιλίες θεωρούνται διαχρονικές σχέσεις είναι μέρος μιας βολικής και προβλέψιμης καθημερινότητας που αποτελείται από σταθερές συνήθειες, τακτικές συζητήσεις, προσδοκίες και αναμονή ενός αύριο που σε γενικές γραμμές θα έχει τις ίδιες ψυχικές βάσεις με το σήμερα. Ωστόσο οι σχέσεις δεν προκύπτουν ξαφνικά μέσα από μια ακολουθία καθημερινών συνηθειών, αλλά από το πως οι σύντροφοι κρίνουν τις επαφές τους και το πώς τις συνδέουν πνευματικά και επικοινωνιακά ή το πώς σκέφτονται γι' αυτές όταν δεν βρίσκονται μέσα τους, αλλά συζητούν με άλλους γι' αυτές. (Duck S., 2004)

ΚΕΦ 3^ο -ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΦΙΛΙΑΣ

3.1. ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΦΙΛΙΑ

Έχουν διατυπωθεί διάφορες θεωρίες σχετικά με την ερμηνεία της φιλίας. Παρ' ότι είναι ένα εξαιρετικό και οικουμενικό συναίσθημα που συνοδεύει τον άνθρωπο από τα πρώτα βήματα της ζωής, η επιστημονική έρευνα για την ερμηνευτική προσέγγιση της φιλίας σχεδόν μόλις άρχισε.

Ο Κ. Γιούνγκ πίστευε (σαν τον Σωκράτη και τον Πλάτωνα) ότι στο κάθε άτομο προϋπάρχει ένα δεδομένο αρχέτυπο ή ιδεώδες, αναφορικά με άνδρες ή γυναίκες που ταιριάζουν. Σύμφωνα με αυτή τη άποψη, όταν το άτομο συναντήσει το πρόσωπο που ανταποκρίνεται στο δικό του αρχέτυπο, η αναγνώριση είναι άμεση και το αποτέλεσμα είναι η εδραίωση φιλίας όταν πρόκειται για άτομο του ίδιου φύλου.

Ο Freud δεν πίστευε στην ύπαρξη ενός αρχέγονου ή αδιαχώριστου κοινωνικού ενστίκτου στο ανθρώπινο είδος. Ήταν της γνώμης πως οι κοινωνικές τάσεις που ενώνουν τα άτομα στο εσωτερικό μιας κοινότητας προέρχονται από σεξουαλικές τάσεις και, σαν τέτοιες, τροφοδοτούνται από την λίμπιντο.

Ο Freud υποστήριξε επίσης πως οι κοινωνικοί δεσμοί δεν είναι από την φύση τους διαφορετικοί από τους οικογενειακούς δεσμούς και πως, ένα ορισμένο μέτρο, κάθε ψυχολογία, ακόμη, κι ατομική, αποτελεί ήδη μια κοινωνική έκφραση, αφού πραγματεύεται για τις σχέσεις του Εγώ με τον άλλο.

Επίσης, υποστήριξε πως ένα μέρος των σεξουαλικών τάσεων εγκαταλείπει τους σεξουαλικούς σκοπούς του και υιοθετεί μη σεξουαλικούς σκοπούς κοινωνικού χαρακτήρα.

Από την στιγμή που το άτομο φτάνει στο στάδιο της ετερόφυλης εκλογής, οι ομοφυλοφιλικές επιθυμίες δεν καταστέλλονται, όπως θα περίμενε κανείς, μήτε σταματούν –απλώς εκτρέπονται από τον σεξουαλικό στόχο και χρησιμοποιούνται σε άλλες χρήσεις. Συνδυάζονται μ' ορισμένα στοιχεία των ενστίκτων του Εγώ για να συστήσουν μαζί, σαν συνθετικά ενός μίγματος, τα κοινωνικά ένστικτα. Έτσι, οι ομοφυλοφιλικές επιθυμίες αντιπροσωπεύουν την προσφορά, την συμμετοχή του ερωτισμού στην φιλία, την συντροφικότητα, την αγάπη για την ανθρωπότητα γενικά. (Pesch E., 1978)

Σύμφωνα με τους M. Klein και J. Riviere, μολονότι οι ασυνείδητες ομοφυλοφιλικές τάσεις παίζουν ένα ρόλο στις φιλίες ανάμεσα σε άτομα του ίδιου φύλου, είναι χαρακτηριστικό της φιλίας –που δεν είναι μια ομοφυλοφιλική ερωτική σχέση- ότι αυτός μπορεί να ξεχωρίσει την συμπάθεια, την στοργή από την σεξουαλικότητα. Η σεξουαλικότητα περνάει στο πίσω πλάνο και για πρακτικούς λόγους εξαφανίζεται απ' αυτές τις σχέσεις, αν και μπορεί να παραμένει ενεργητική σε περιορισμένο βαθμό, μέσα στο ασυνείδητο. Αυτός ο διαχωρισμός

ανάμεσα στην στοργή και την σεξουαλικότητα μπορεί να συμβεί επίσης και στις φιλίες μεταξύ ανδρών και γυναικών.

Ο Ά. Άντλερ υποστήριξε ότι η κατάκτηση της ψυχικής υγείας προϋποθέτει ένα ακόμα στοιχείο: την ανάπτυξη της κοινωνικότητας, της ικανότητας να κάνουμε βαθιές και αληθινές φιλίες.

Επίσης, υποστήριξε ότι ο άνθρωπος χρωστάει στο μητρικό αίσθημα επαφής το μεγαλύτερο μέρος του ανθρώπινου αισθήματος κοινωνικότητας. Η τάση του ανθρώπου για συνεργασία τίθεται από την πρώτη μέρα της γέννησης του. Η σχέση της μητέρας προς το παιδί, η κατανόηση και η επιδεξιότητα της είναι αποφασιστικά μέσα.

Σύμφωνα με την ανάλυση της κοινωνικής κατασκευής του Piaget τα άτομα προσπαθούν από κοινού να ταξινομήσουν την πραγματικότητα μέσω της αλληλεπίδρασης και του αμοιβαίου στοχασμού. Ο Piaget έφτασε στο σημείο να πιστεύει πως δεν υπάρχει εαυτός, παρά μόνο μέσα στις σχέσεις με άλλους.

Ο Ρότζερς υποστήριξε ότι οι περισσότεροι έχουν την τάση να αξιολογούν το εαυτό τους με τις αξίες των άλλων παρά με τις δικές τους. Αυτός ο «κοινωνικός εαυτός» έρχεται συχνά σε αντιδιαστολή με το «ιδανικό εαυτό».

Φαίνεται ότι οι σχέσεις φιλίας διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη και διαμόρφωση της προσωπικότητας.

Σύμφωνα με τον Skinner η συμπεριφορά ελέγχεται ολοκληρωτικά από το περιβάλλον.

Σύμφωνα με τον Sullivan, οι επιδράσεις των ανθρώπων έχουν μεγάλη σημασία στην διαμόρφωση της προσωπικότητας. Η διαπροσωπική θεωρία περιστρέφεται γύρω από την επίδραση που έχουν στο εξελισσόμενο άτομο οι άμεσες, οι περασμένες, ακόμα και οι υποτιθέμενες σχέσεις του. Ο Sullivan πίστευε ότι οι ικανοποιητικές σχέσεις είναι απαραίτητες για την φυσιολογική εξέλιξη της προσωπικότητας.

Επίσης, ο Χ. Μάρρεν υποστήριξε ότι όλοι οι άνθρωποι δεν έχουν τις ίδιες ανάγκες και αυτή η διαφορά επηρεάζει την εξέλιξη της προσωπικότητας. Ανάμεσα σ' αυτές τις ανάγκες είναι η φιλία. Αντίθετα με τον Φρόιντ, ο Μάρρεν πίστευε ότι ένας ολόκληρος ιστός από κοινωνικούς παράγοντες επηρεάζουν την προσωπικότητα με ιδιαίτερο τρόπο, για παράδειγμα, καινούριοι φίλοι μπορεί να προωθήσουν την ικανοποίηση της ανάγκης για διαπροσωπικές σχέσεις.

Η ανθρωπιστική σχολή της ψυχολογίας υποστηρίζει ότι το να δίνεις και να παίρνεις αγάπη είναι μια βασική ανάγκη του ανθρώπου.

Ο Μάσλοου έδωσε μεγάλη έμφαση στην ανάγκη γι' αγάπη, είτε την δίνουμε είτε την παίρνουμε. Σύμφωνα με την πυραμίδα των αναγκών του Μάσλοου, πάνω από τις βιολογικές ανάγκες, όπως η πείνα, η δίψα, ο ύπνος κ.α. και την ανάγκη για ασφάλεια και για άνεση, βρίσκεται η αγάπη, που περιέχει την τρυφερότητα. Κι εδώ βρίσκεται η πρώτη βασική διαφορά ανάμεσα στην θεωρία του Μάσλοου και τις θεωρίες της συμπεριφοράς. Για το συμπεριφοριστή, η αγάπη είναι μια εξαρτημένη απάντηση προς ένα άλλο άτομο, που ενισχύεται απ' την ικανοποίηση

ορμών και που διατηρείται με εξαρτημένες δευτερεύουσες ορμές και συστήματα ενίσχυσης.

Η ανάγκη για αγάπη είναι η γέφυρα ανάμεσα στις βασικές και στις σπουδαιότερες ψυχολογικές ανάγκες των ανθρώπων. Αμέσως μετά την αγάπη έρχεται η αυτοεκτίμηση και η καλή γνώμη των άλλων. (Kristal L., 1981)

Ο L. Kristal θεωρεί πως δεν μπορεί εξηγηθεί η συμπεριφορά ενός ανθρώπου και των φίλων του αποκλειστικά στα πλαίσια της μάθησης, διότι δεν έχει διαπιστωθεί αν κάθε συμπεριφορά είναι συνυφασμένη με την επιβίωση. Επίσης, υποστηρίζει (όπως και άλλοι), ότι οι εξηγήσεις των συμπεριφοριστών είναι πολύ περιορισμένες για να μπορέσουν να περιλάβουν όλες τις ανθρώπινες εμπειρίες. Υποστηρίζει ότι αφού οι άνθρωποι καταλαβαίνουν και χρησιμοποιούν την λέξη «κίνητρο», η έννοια θα πρέπει να θεωρηθεί σαν ουσιαστικό μέρος της ζωής των ανθρώπων.

Από την βιολογική πλευρά, φαίνεται πως η ανάπτυξη σχέσεων φιλίας, οφείλεται σε μια ορμόνη, την ωκυτοκίνη. Η ωκυτοκίνη είναι γνωστή ως η «κοινωνική ορμόνη».

Η ωκυτοκίνη παράγεται από νευρώνες του υποθαλάμου και προκαλεί τις συσπάσεις της μήτρας κατά τον τοκετό και την έκκριση γάλακτος από τους μαστούς. Η βαζοπρεσσίνη, ορμόνη της υπόφυσης, εμπλέκεται στον εγκέφαλο για το σχηματισμό της μνήμης. Φαίνεται ότι και οι δύο «συνωμοτούν» στον εγκέφαλό για τη διαμόρφωση μιας καλής σχέσης. Επίσης, η ωκυτοκίνη απελευθερώνεται σε στιγμές τρυφερότητας. Μάλιστα έχει διαπιστωθεί πειραματικά ότι μια γερή αγκαλιά αυξάνει τη περιεκτικότητα της συγκεκριμένης ορμόνης στο αίμα. (focusmag.gr, 2006)

Η ωκυτοκίνη είναι μια ορμόνη που ευνοεί το συναισθηματικό δέσιμο. Απελευθερώνεται όταν αγκαλιάζουμε τους συντρόφους μας ή τα παιδιά μας, όταν μια μητέρα θηλάζει το μωρό της. πειραματικές θεραπείες αυτιστικών ατόμων με χορήγηση ωκυτοκίνης οδήγησαν σε ορισμένες περιπτώσεις σε άμβλυνση των συμπτωμάτων. (Slater L., 2006)

Τέλος, σύμφωνα με τους Corsaro και Eder, Damon και Youniss, κατά τα τελευταία χρόνια, οι μελέτες για την φιλία εξελίχτηκαν σε μία αρκετά συγκροτημένη άποψη, που αφορά στην κοινωνική διαμόρφωση του ατόμου ή του εαυτού, μέσα από τις διαπροσωπικές σχέσεις. Τα παιδιά οικοδομούν τον εαυτό τους σε συνεργασία με τις παρέες και τους φίλους τους αλλά και με τους γονείς τους. Σε αυτή την διαδικασία, καταλήγουν στην κατανόηση της αναγκαιότητας να λαμβάνουν υπόψη τις ιδέες των άλλων και να καταλήγουν σε ομοφωνία μαζί τους. Μέσα στην φιλία, τα παιδιά αναγνωρίζουν επίσης την αρχή της αμοιβαιότητας και κατανοούν ότι τα προσωπικά αποθέματα μπορούν να μοιράζονται προς αμοιβαίο όφελος. Αυτό οδηγεί, εν τέλει, στην ηθική έννοια της διαπροσωπικής ευθύνης και του αμοιβαίου ενδιαφέροντος.

Τέλος, σύμφωνα με τον M. Argyle (1981), στο ενδιαφέρον για σχέσεις υπάρχει πιθανόν μια έμφυτη βάση, αλλά ουσιαστικά αυτό δημιουργείται από τις πρώτες εμπειρίες μέσα στην οικογένεια.

3.2. Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΠΡΩΙΜΩΝ ΕΜΠΕΙΡΙΩΝ ΚΑΙ Η ΓΟΝΕΪΚΗ ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΣΤΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΣΧΕΣΕΩΝ ΦΙΛΙΑΣ

Ο καθένας διαπιστώνει την προσπάθεια του παιδιού από τη στιγμή κίχλας της γέννησης του να επικοινωνήσει και να κατανοήσει τον κόσμο γύρω του, όπως και ότι το συναισθηματικό περιβάλλον, η συζήτηση μέσα στην οικογένεια και το παιχνίδι προσποίησης, συντελούν αποφασιστικά στην εξέλιξη των κοινωνικών δεξιοτήτων του παιδιού.

Η δόμηση της ταυτότητας του παιδιού και των σχέσεων του με τον κόσμο στηρίζεται στη διαδικασία μέσω της οποίας αυτό αποκτά την αίσθηση του κόσμου του. (Ρέσ Γ., 2004).

3.2.1 Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΕΝΔΟΜΗΤΡΙΑΣ ΖΩΗΣ

Η ζωή στη μήτρα είναι η αρχή του προσανατολισμού του ανθρώπου μέσα στον κόσμο. Μέσα στη μήτρα είναι το άτομο πλάσμα δεκτικό-αντιληπτικό. Αν η παραμονή του εκεί είναι άνετη, τότε ο αρχικός προσανατολισμός στη ζωή μετά τη γέννηση θα είναι θετικός. Αν δεν είναι άνετη, η μητέρα υποφέρει από χρόνια ένταση, έχει παλμούς γρήγορους ή άρρυθμους, κινήσεις σπασμωδικές, καπνίζει, πίνει και παίρνει ναρκωτικά, τότε το έμβρυο προσανατολίζεται ασυνείδητα στο ότι ο κόσμος και η ζωή δεν προσφέρουν ασφάλεια και δεν πρέπει να τους έχει κανείς εμπιστοσύνη.

Μια τέτοια ενδομήτρια εμπειρία που συνοδεύεται από ένα δύσκολο τοκετό και απουσία κατάλληλης μεταχείρισης τους πρώτους μήνες παγιώνει τον άμορφο προσανατολισμό που έχει αρχίσει να διαγράφεται μέσα στην μήτρα. Αργότερα, όταν το παιδί αρχίσει να σκέφτεται, οι βασικές ιδέες του θα είναι «Δεν μπορώ να εμπιστευτώ κανέναν. Ο κόσμος είναι κακός κλπ». Αυτές οι αποκαλούμενες παρανοϊκές ιδέες έχουν πραγματικές ρίζες- στις πραγματικές εμπειρίες του παιδιού που αντιστοιχούν στην ενδομήτρια ζωή του.

Η παρεμπόδιση της ανάπτυξης των αισθήσεων νωρίς στη ζωή ενός παιδιού μπορεί να προκαθορίσει για όλη τη μετέπειτα ζωή του τον τρόπο σκέψης και ύπαρξης του. (Άρθουρ Τ., 1983)

3.2.2 Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΑΙΣΘΗΜΑΤΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

Τα γεγονότα που συμβαίνουν κατά τη διάρκεια της υπόλοιπης παιδικής ηλικίας, έχουν αντίκτυπο στην κοινωνική ζωή του παιδιού από την άποψη του ίδιου του παιδιού για τον εαυτό του ως κοινωνικού όντος.

Πολλές έρευνες αναφέρουν ότι ορισμένες πλευρές της κοινωνικής συμπεριφοράς ενός παιδιού προς τους συνομηλικούς του συνδέονται με την ποιότητα του δεσμού με τους γονείς του. Είναι αρκετά τα δεδομένα που καταδεικνύουν την ποιότητα τις συνδέσεις μεταξύ του ασφαλούς δεσμού που βιώνει το παιδί και τις αλληλεπιδράσεις με τους συνομηλικούς του κατά την προσχολική ηλικία.

Σε μια μελέτη βρέθηκε ότι τα παιδιά τα οποία μεγάλωναν σε οικογένειες που υπήρχαν συχνά εκδηλώσεις θυμού και θλίψης, συνήθως δεν προσπαθούσαν να διευθετήσουν τις συγκρούσεις με τους φίλους τους. Αντίθετα, απλώς διαμαρτύρονταν χωρίς να συνδιαλέγονται ή να προσπαθούν να αιτιολογήσουν τις πράξεις τους.

Η έρευνα του Baumrind (1972) αναγνώριζε τρεις τύπους γονεϊκής στάσης προς τα παιδιά και μετά προϋπέθετε ότι αυτοί οι τύποι «παρήγαγαν» παιδιά με διαφορετικά κοινωνικά χαρακτηριστικά.

Οι αυταρχικοί γονείς προσπαθούν να ελέγχουν και να αξιολογούν τη συμπεριφορά των παιδιών με βάση κάποια απόλυτα κριτήρια συμπεριφοράς. Τονίζουν την υπακοή και την τιμωρία -συχνά τη σωματικά τιμωρία, αλλά και την απόσυρση της αγάπης ή τον ψυχολογικό εκβιασμό.

Οι ανεκτικοί γονείς αποδέχονται τα παιδιά τους και δεν αντιδρούν στη συμπεριφορά τους με τιμωρίες, αλλά τα συμβουλεύουν και τους προσφέρουν λογικές εξηγήσεις για τα κριτήρια αξιολόγησης που χρησιμοποιούν και γενικά όλη η ανατροφή που παρέχουν βασίζεται στη λογική παρά στην τιμωρία.

Επίσης, οι επιβλητικοί γονείς επιβάλλονται στα παιδιά μέσω της λογικής αλλά όχι βάσει της ισότητας, ούτε απαραίτητα αποδεχόμενοι τις ενέργειες του παιδιού. Αυτοί οι γονείς ασκούν αυστηρό έλεγχο, αλλά το κάνουν μέσω της λεκτικής επικοινωνίας και της συζήτησης παρά με τη χρήση σωματικής βίας. Αυτό το είδος ανατροφής «δημιουργεί» με μεγάλη επιτυχία παιδιά ανεξάρτητα, συνεργάσιμα, φιλικά και φιλοπρόοδα και γενικά είναι αυτό που συστήνουν οι οικογενειακοί σύμβουλοι.

Σε ελάχιστες εντούτοις μελέτες, φαίνεται ότι είναι πιθανό να υπάρχουν σημαντικές διαφορές μεταξύ των συνδέσεων της σχέσης πατέρα-παιδιού και της σχέσης μητέρας-παιδιού με τη συμπεριφορά του παιδιού προς τους συνομηλικούς και ότι, επιπλέον, αυτές μπορεί να είναι διαφορετικές για τα δύο φύλα. (Dunn J., 1999)

Η αυτοεκτίμηση επηρεάζει τις απόψεις κάθε ατόμου για την ελκυστικότητα του και κατά συνέπεια επιδρά στις σχέσεις του. Οι

εμπειρίες του παιδιού στην οικογένεια επηρεάζουν την αυτοεκτίμηση του και θέτουν τις βάσεις για τη σχέση του με άλλους ανθρώπους.

Ο συγκεκριμένος τρόπος με τον οποίο οι γονείς ασκούν έλεγχο στην οικογένεια όχι μόνο επηρεάζει άμεσα το παιδί, αλλά του παρέχει και τα πρότυπα για τις κοινωνικές σχέσεις στην υπόλοιπη ζωή του. (Hinde, 1989)

Οι Ladd και συνεργάτες (1993) δείχνουν ότι οι γονείς συχνά ρυθμίζουν το παιχνίδι ή τις κοινωνικές εμπειρίες των παιδιών τους με τρόπους που εκθέτουν επιλεκτικά τα παιδιά σε διάφορες εμπειρίες ελέγχου πάνω στις ίδιες τους τις σχέσεις.

Οι Pettit και Mize (1993) εξετάζουν προσεκτικά τους λιγότερους ευθείς τρόπους με τους οποίους οι γονείς επηρεάζουν τη συμπεριφορά των παιδιών τους μέσα στις σχέσεις τους.

Για παράδειγμα, τους δίνουν σιωπηρά «μαθήματα» μέσω της δικής τους συμπεριφοράς, άλλα τους δίνουν και σαφείς λεκτικές «οδηγίες» για τις κοινωνικές σχέσεις τους και πώς να τις αντιμετωπίζουν. (Duck S., 2004)

Η J. Dunn συμπεραίνει ότι η ικανότητα των παιδιών να αναγνωρίσουν και να ανταποκρίνονται σε συναισθηματικές καταστάσεις προηγείται της ικανότητας τους να κατανοούν σκέψεις και προθέσεις.

Επίσης, υποστηρίζεται η άποψη ότι η συμπεριφορά των παιδιών προς τους συνομηλίκους τους επηρεάζεται έμμεσα από ποικίλες πλευρές της σχέσης με τους γονείς τους, όπως η ικανότητα των γονέων να εκφράσουν τα συναισθήματα τους, οι στάσεις τους, οι τρόποι με τους οποίους επιβάλλουν πειθαρχία στα παιδιά τους, η ψυχική τους υγεία καθώς και η ύπαρξη δικτύου υποστήριξης και γεγονότων που επηρεάζουν τη ζωή των γονέων. (Dunn J., 1999)

Οι γονείς έχουν καθήκον να μετατρέψουν τα αντικοινωνικά και εγωκεντρικά νήπια σε κοινωνικά αυτοελεγχόμενα παιδιά και τελικά σε ώριμα, υπεύθυνα μέλη της κοινότητας. Κατά τα πρώτα χρόνια (από την γέννηση έως τα επτά ή οκτώ), η συμμόρφωση σε ορισμένα αιτήματα και οδηγίες των γονέων είναι ζωτικής σημασίας προκειμένου τα παιδιά να μάθουν και να αποκτήσουν κοινωνικές, διανοητικές και σωματικές δεξιότητες. (Herbert M., 1999)

Μια ερμηνεία που δίνεται συχνά για τις συνδέσεις μεταξύ των οικογενειακών σχέσεων των παιδιών και των σχέσεων με την ομάδα των συνομηλίκων, είναι ότι τα παιδιά που αντιμετωπίζουν δυσχέρειες στις σχέσεις με τους συνομηλίκους τους έχουν ουσιαστικά προβλήματα στην επεξεργασία των πληροφοριών που αφορούν τις κοινωνικές σχέσεις, ενώ με τη σειρά τους, τα κοινωνικό-γνωστικά αυτά «ελλείμματα» εκπορεύονται από τις εμπειρίες στις σχέσεις με τους γονείς τους.

Υποστηρίζεται ότι οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν τα παιδιά που είναι αντιπαθητικά και αγνοούνται από τους συνομηλίκους τους, ή που είναι επιθετικά ή που έχουν δυσκολίες να ενταχθούν σε ομάδες συνομηλίκων, φιλίες, εκδηλώνουν ελλείμματα στην ικανότητα επεξεργασίας πληροφοριών που αφορούν τις κοινωνικές σχέσεις.

Οι μελετητές έχουν προτείνει ποικίλους μηχανισμούς οι οποίοι διέπουν τις συνδέσεις μεταξύ τέτοιου είδους ελλειμμάτων και των σχέσεων γονέα-παιδιού: π.χ. ο τρόπος επιβολής πειθαρχίας από τους γονείς επηρεάζει τις δεξιότητες επίλυσης προβλημάτων των παιδιών καθώς και την ικανότητα λογισμού, πράγματα που εν συνεχεία επηρεάζουν τις αλληλεπιδράσεις με τους συνομηλίκους τους. Η έκφραση συναισθημάτων από τους γονείς επιδρά στην ικανότητα κατανόησης των παιδιών των συναισθημάτων των άλλων, η οποία επιδρά στις σχέσεις με τους συνομηλίκους τους. Η ποιότητα της ευαισθησίας και ανταπόκρισης των γονέων επηρεάζει την ποιότητα των δεσμών των παιδιών και αυτή με τη σειρά της, επιδρά στις κοινωνικές τους δεξιότητες. Τους παράγοντες αυτούς συνδέει ένα γενικό ψυχοπαιδαγωγικό μοντέλο. (Dunn J., 1999)

Άλλες απόψεις περί των συνδέσεων μεταξύ των σχέσεων του παιδιού με τους γονείς και τους συνομηλίκους του υποστηρίζουν ότι οι σχέσεις των παιδιών με τους δεύτερους επηρεάζονται από τη συμπεριφορά, τις διδαχές ή τα πρότυπα προς μίμηση που προβάλλουν οι γονείς και ότι οι γονείς επηρεάζουν έμμεσα τις σχέσεις αυτές μέσω της διαμόρφωσης συνθηκών στις οποίες τα παιδιά μπορούν να αναπτύξουν σχέσεις με άλλα παιδιά.

Οι Lewis και Feiring (1989) σχετικά με τις συνδέσεις μεταξύ του πρώιμου δεσμού και των σχέσεων φιλίας του παιδιού κατά τη μέση παιδική ηλικία, αναφέρουν ότι οι συνδέσεις μεταξύ της ποιότητας του δεσμού κατά την βρεφική ηλικία και του αριθμού των στενών φιλικών σχέσεων που συνάπτει ένα παιδί στην ηλικία των εννέα ετών είναι πολύ περιορισμένες.

Οι Putallaz και Heflin (1990) αναφέρουν τέσσερις διαφορετικούς μηχανισμούς, με τους οποίους οι γονείς επηρεάζουν άμεσα τις σχέσεις των παιδιών τους με τους συνομηλίκους τους, τα πρότυπα προς μίμηση, η αντανακλαστική μάθηση, η συντελεστική μάθηση και η διδασκαλία.

Ωστόσο, η οποιαδήποτε συσχέτιση μεταξύ μετρήσεων των σχέσεων των παιδιών με τα άλλα μέλη της οικογένειας τους και τους συνομηλίκους ή τους φίλους τους μπορεί ασφαλώς να είναι το αποτέλεσμα ενός τρίτου αιτιατού παράγοντα.

Οι γενετικοί παράγοντες μπορεί όντως να διαδραματίζουν έναν τέτοιο ρόλο. Φαίνεται αρκετά εύλογο ένα παιδί λόγω γενετικών παραγόντων να είναι εξίσου κοινωνικό τόσο στις σχέσεις και με τους δυο γονείς του όσο και στις σχέσεις με τα αδέρφια και τους φίλους του. Επιπλέον, οι γενετικοί παράγοντες μπορεί να συμβάλλουν στη σύνδεση μεταξύ ενός τρυφερού και κοινωνικού γονέα και της τρυφερότητας και κοινωνικότητας που εκδηλώνει το παιδί στις σχέσεις με τους φίλους του/της. (Dunn J., 1999)

Επίσης, οι γονείς και τα παιδιά αλληλοεπηρεάζονται, παρόλο που τα παιδιά έχουν επιφανειακά πολύ λιγότερη επίσημη εξουσία από τους γονείς.

Σε όλες τις σχέσεις υπάρχουν αμοιβαίες επιδράσεις, όπου το κάθε άτομο επηρεάζει το άλλο, ακόμα και όταν είναι άνισοι από άποψη εξουσίας.

Τα παιδιά εκτίθενται τέλος, στη συμπεριφορά των παππούδων, των θείων, των δασκάλων και των γειτόνων, των φίλων των γονέων τους και τους δικούς τους φίλους. Μια οικογένεια λοιπόν είναι κάτι περισσότερο από ένα ζευγάρι γονέων και όσο περισσότερο αναπτύσσεται το παιδί, τόσο διευρύνεται το κοινωνικό περιβάλλον και υπερβαίνει την άμεση οικογένεια. Παρ' όλα αυτά, η οικογένεια παραμένει μια πολύ βασική πηγή γνώσης του παιδιού για τις ανθρώπινες σχέσεις, τόσο μέσω των εμπειριών του παιδιού στην οικογένεια, όσο και μέσω της δικής του παρατήρησης των οικογενειακών σχέσεων. (Duck S., 2004)

3.2.3 Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΜΗΤΕΡΑΣ ΣΤΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΦΙΛΙΑΣ

Οι διαμεσολαβητικές συνδέσεις μεταξύ των σχέσεων των παιδιών με τα άλλα μέλη της οικογένειας τους και τους φίλους τους έχουν αποδοθεί σε πολλούς διαφορετικούς μηχανισμούς, ενώ υπάρχουν και σχετικά ερευνητικά δεδομένα που υποστηρίζουν κάθε ερμηνεία.

Η τάση του ανθρώπου για συνεργασία τίθεται από την πρώτη μέρα της γέννησης του. Μέσα από αυτό φαίνεται η τεράστια σημασία του ρόλου της μητέρας. Αυτή στέκει στο κατώφλι της ανάπτυξης του αισθήματος της κοινωνικότητας. Η βιολογική κληρονομιά του ανθρώπινου αισθήματος κοινωνικότητας περιμένει τη φροντίδα της. Η σχέση της προς το παιδί, η κατανόηση και η επιδεξιότητα της είναι αποφασιστικά μέτρα. Στη μητέρα ενεργεί και ζει η βιολογική απόκτηση της μητρικής αγάπης, ένα αναπόσπαστο μέρος του αισθήματος κοινωνικότητας. Προφανώς, χρωστάμε στο μητρικό αίσθημα επαφής το μεγαλύτερο μέρος του ανθρώπινου αισθήματος κοινωνικότητας και κατά συνέπεια την ουσιαστική ύπαρξη του ανθρώπινου πολιτισμού. (Αντλερ Α., 1974)

Έτσι, ο πρώτος και διαρκέστερος δεσμός στη ζωή του ανθρώπου είναι αυτός ανάμεσα στη μητέρα και στο παιδί, ένας δεσμός που συχνά διατηρείται και στην ενήλική ζωή.

Ο συναισθηματικός δεσμός είναι αποτέλεσμα της κοινωνικής συμπεριφοράς κάθε μέλους του είδους και διαφοροποιείται ανάλογα με ποιο άλλο μέλος του είδους έχει να κάνει.

Εκείνο που γνωρίζουμε από την οντογένεση των συναισθηματικών δεσμών είναι ότι αναπτύσσονται επειδή ένα νεογέννητο έχει έντονη προδιάθεση να πλησιάσει κάποιες μορφές ερεθισμάτων, κυρίως οικείων και να αποφύγει άλλα, κυρίως ξένα. (Bowlby T., 1993)

Όταν η μητέρα είναι παρούσα ή είναι γνωστό που βρίσκεται και εμφανίζεται πρόθυμη να κάνει ένα φιλικό διάλογο, το παιδί παύει να εμφανίζει συμπεριφορά δεσμού και αρχίζει να εξερευνά το περιβάλλον. Στην περίπτωση αυτή η μητέρα μπορεί να θεωρηθεί ότι παρέχει στο παιδί μια ασφαλή βάση, από την οποία το παιδί αρχίζει την εξερεύνηση και στην οποία θα επιστρέψει όταν κουραστεί ή αισθανθεί φόβο. Αργότερα, στην υπόλοιπη ζωή του, ένα τέτοιο άτομο θα διατηρήσει πιθανότατα το ίδιο πρότυπο συμπεριφοράς. Θα μπορεί να απομακρύνεται από αυτούς που αγαπά για όλο και μεγαλύτερα χρονικά διαστήματα, διατηρώντας όμως πάντοτε επαφή μαζί τους και αργά ή γρήγορα θα επιστρέφει. Η βάση από την οποία λειτουργεί ένας ενήλικος είναι η οικογένεια από την οποία προέρχεται ή μια νέα βάση που ο ίδιος δημιούργησε. Όποιος στερείται τέτοιας βάσης είναι άτομο χωρίς ρίζες και έντονα μοναχικό.

Το συναισθηματικά «αποδεσμευμένο» άτομο, που αδυνατεί να δημιουργήσει σταθερό συναισθηματικό δεσμό με οποιονδήποτε, αποτελεί μια από τις πολλές μορφές διαταραγμένης λειτουργίας της οικογένειας και παθολογικής ανάπτυξης της συμπεριφοράς δεσμού. (Bowlby T., 1993)

Οι πρώτες μορφές κοινωνικής συμπεριφοράς είναι οι επαναλαμβανόμενες τυπικές διαδικασίες με τη μητέρα, όπως το κανάκεμα, το τάισμα, το πλύσιμο, όπου περιέχονται, αλληλεπιδρώντας, μια σειρά από σωματικές επαφές με τα μάτια και φωνητικοί ήχοι.

Στο ενδιαφέρον για σχέσεις υπάρχει πιθανώς μια έμφυτη βάση, αλλά ουσιαστικά αυτό το ενδιαφέρον δημιουργείται από τις πρώτες εμπειρίες μέσα στην οικογένεια.

Για πολύ καιρό πίστευαν ότι η συμπεριφορά που αποβλέπει στη σύναψη σχέσεων προέρχεται, κατά κάποιο τρόπο, από την εξάρτηση.

Υπάρχουν αρκετές μαρτυρίες που δικαιολογούν αυτήν την αντίληψη: πίθηκοι, με τους οποίους πειραματίστηκε ο Harlow δεν έδειχναν διάθεση για σχέσεις, αν είχαν μεγαλώσει στην απομόνωση. Οι χωρίς αισθήματα ψυχοπαθείς συχνά είναι άνθρωποι που έχασαν νωρίς τη μητέρα τους.

Τα περίπλοκα ευρήματα των Hodges και Tizard (1989) που μελέτησαν διαχρονικά παιδιά τα οποία είχαν την εμπειρία ιδρύματος στην βρεφική τους ηλικία, καταδεικνύουν την ύπαρξη μακροπρόθεσμων συνδέσεων μεταξύ πρώιμων εμπειριών στο δεσμό «μητέρας»- βρέφους και προβλημάτων στις σχέσεις με τους συνομηλίκους στην ηλικία των 16 ετών.

Επίσης, μια μελέτη της σχέσης τετράχρονων παιδιών με τον/ την καλύτερο/η φίλο/η έδειξε ότι η ασφάλεια του δεσμού με τη μητέρα τους συνδεόταν με «συγκεκριμένες παραμέτρους της σχέσης με το φίλο/η τους».

Στις περιπτώσεις που και οι δύο φίλοι είχαν ασφαλή δεσμό με τη μητέρα τους, η μεταξύ τους σχέση ήταν αρμονική, ο ένας ανταποκρινόταν καλύτερα στον άλλο και του ασκούσε λιγότερο έλεγχο σε σύγκριση με τις περιπτώσεις παιδιών που είχαν ανασφαλή δεσμό με τη μητέρα τους. Τα παιδιά της πρώτης κατηγορίας, ήταν πιθανό να διευθετήσουν τις διαφορές τους ήρεμα και να καταναείμουν μεταξύ τους τα παιχνίδια δικαιότερα. (Dunn J., 1999)

Μια εκδοχή αυτής της θεωρίας είναι ότι η μείωση του άγχους, που επιτυγχάνεται με την επαφή με τη μητέρα, ενισχύει τη τάση για κοινωνικές επαφές γενικά.

Τα μωρά έχουν ανάγκη απ' τη μητέρα στον πρώτο χρόνο της ζωής τους. Αλλά, η αλληλεπίδραση και με άλλους ανθρώπους είναι το ίδιο απαραίτητη για την ανάπτυξη της παρόρμησης για τη σύναψη σχέσεων στα αμέσως επόμενα χρόνια. (Argyle M., 1981)

Η ποιότητα του δεσμού μητέρας- παιδιού κατά τη διάρκεια του πρώτου χρόνου της ζωής αποτελεί δείκτη της ποιότητας των μετέπειτα σχέσεων των παιδιών, «μόνο αν ληφθούν υπόψη και οι εμπειρίες του παρόντος». Είναι πιθανόν, δηλαδή, τα παιδιά να αναζητούν στις φίλιες τους, τη συναισθηματική κάλυψη, όταν την στερούνται από τη σχέση με τους γονείς τους. Το γεγονός αυτό μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι υπάρχει μεν σύνδεση μεταξύ της σχέσης παιδιών με τους γονείς και τους συνομηλίκους τους, η σύνδεση όμως αυτή, δε συνίσταται σε μια απλή μεταβίβαση της ποιότητας της μια σχέσης στην άλλη.

Όμως, διαπιστώθηκαν συνδέσεις μεταξύ της παραμέτρου της συναισθηματικής εμπλοκής του παιδιού στη σχέση με τη μητέρα του και της ποιότητας της επικοινωνιακής αλληλεπίδρασης με τους φίλους του.

Τα παιδιά που είχαν βιώσει έντονη συναισθηματική εμπλοκή στις σχέσεις με τις μητέρες τους, ήταν πιθανότερο να καταφύγουν σε συμβιβασμούς και διάλογο προκειμένου να αντιμετωπίσουν τις διαφωνίες με τους φίλους τους. Επιπλέον, η συνδετικότητα της επικοινωνίας των παιδιών αυτών με τους φίλους τους διατηρείται ομαλή για πολλή ώρα, ενώ απολάμβαναν σε εξαιρετικά υψηλό βαθμό το κοινό φανταστικό παιχνίδι. (Dunn J., 1999)

Οι γονείς εφαρμόζουν τις εμπειρίες του δικού τους παρελθόντος στο μέλλον των δικών τους παιδιών ή τις χρησιμοποιούν στον καθορισμό της δικής τους συμπεριφοράς ως γονέων.

Οι Putallaz και συνεργάτες (1993) παρατήρησαν ότι οι ευχάριστες και οι δυσάρεστες αναμνήσεις των μητέρων από την παιδική τους ηλικία επηρέαζαν τα ζητήματα στα οποία έδιναν προσοχή κατά τη διαμόρφωση των εμπειριών των δικών τους παιδιών.

Οι Garrard και Kyriacou (1985) διαπίστωσαν ότι οι μητέρες που μιλούν με εμφανή συναίσθηση των συναισθημάτων των άλλων αυξάνουν την κοινωνική ευαισθησία του παιδιού, την ικανότητα του να κατανοεί τα συναισθήματα των άλλων στο πλαίσιο της φιλίας και την επίγνωση του για τις ανάγκες και τους στόχους των άλλων μέσα στα διάφορα κοινωνικά περιβάλλοντα.

Οι Putallaz και συνεργάτες (1991) σημειώνουν επίσης ότι οι μητέρες που έχουν ταραγμένες ή μοναχικές αναμνήσεις από τη δική τους παιδική ηλικία είναι εκείνες που παίζουν τον πιο ενεργό ρόλο στην κοινωνική ανάπτυξη του παιδιού τους και τελικά αυτές έχουν τα ικανότερα κοινωνικά παιδιά.

3.2.4 Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΠΑΤΕΡΑ ΣΤΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΦΙΛΙΑΣ

Όπως οι μητέρες έτσι και οι πατέρες μπορούν από νωρίς να συμβάλλουν στην κοινωνική ανάπτυξη του παιδιού.

Τα κοινωνικά ερεθίσματα, η κουβέντα, το άγγιγμα, το παιχνίδι είναι σημαντικά, όπως επίσης η ανταπόκριση του ενήλικου στη συμπεριφορά του παιδιού. Το βρέφος προτιμά τον ενήλικο που ανταποκρίνεται στο χαμόγελο ή τις φωνές του από εκείνον που του δίνει λιγότερη σημασία.

Ωστόσο, οι πατέρες και οι μητέρες φαίνονται να λειτουργούν διαφορετικά σε σχέση με το παιδί. Το παιδί ζητάει βοήθεια από τη μητέρα στις δύσκολες καταστάσεις ενώ καταφεύγει στον πατέρα όταν θέλει να παίξει.

Έτσι, όσο πιο πολύ ασχολούνται οι πατέρες με τα παιδιά τους τόσο τα παιδιά δένονται μαζί τους και το αντίστροφο: ίσως μερικά βρέφη είναι πιο ελκυστικά, αρέσουν περισσότερο, ενδιαφέρουν.

Τα μωρά διαφέρουν πολύ μεταξύ τους και η θέληση των γονιών τους να ασχολούνται με αυτά ίσως εξαρτάται από τα ιδιαίτερα χαρίσματα τους.

Οι πατέρες δίνουν περισσότερα ερεθίσματα στα πιο συμπαθητικά παιδιά. Τα χαϊδεύουν, τα φιλούν, τα ενεργοποιούν πιο συχνά. Οι διαφορές στην ιδιοσυγκρασία του μωρού ενδέχεται να επηρεάζουν σημαντικά τη σχέση πατέρα-βρέφους.

Εντούτοις, πολύ νωρίς, πριν ακόμη το βρέφος προσκολληθεί στον πατέρα ή στην μητέρα του, η ποιότητα της σχέσης με τον πατέρα του φαίνεται να επηρεάζει τις κοινωνικές του σχέσεις με τους άλλους ενήλικους- ιδιαίτερα όταν το μωρό είναι αγόρι. Η συμβολή των πατέρων στην ανάπτυξη της ικανότητας των παιδιών ν' αντιμετωπίζουν άγνωστα τους πρόσωπα και καινούργιες καταστάσεις συνεχίζεται καθώς τα παιδιά μεγαλώνουν.

Μέσα από έρευνες φαίνεται, ότι τα μωρά που έχουν μεγαλύτερη επαφή με τους πατέρες τους είναι πιο ικανά να τα βγάλουν πέρα στις ασυνήθιστες γι' αυτά καταστάσεις.

Ο Kotelchuck διαπίστωσε ότι όσο λιγότερο συχνά ασχολούνταν οι πατέρες με την περιποίηση των βρεφών στο σπίτι -το λούσιμο και το ντύσιμο τους- τόσο πιο πολλή ώρα έκλαιγαν τα μικρά όταν τα άφηναν μόνα τους με ένα ξένο. Τα παιδιά που οι πατέρες τους τα φροντίζουν πραγματικά, τα καταφέρνουν καλύτερα όταν βρεθούν μόνα μ' έναν ξένο.

Γενικότερα, οι οικογένειες με μεγαλύτερη ισότητα στις σχέσεις των γονιών, εκτός από τον καταμερισμό στις φροντίδες για το μωρό καταφέρνουν να δώσουν στο βρέφος την ικανότητα να ανοίγεται στους άλλους και να φοβάται λιγότερο από την παρουσία ενός ξένου. Επιπλέον, τα βρέφη, που και ο πατέρας και η μητέρα τα φροντίζουν εξίσου, συνηθίζουν στο ότι ο ένας από τους δυο γονείς μπορεί να φεύγει και να τον αντικαθιστά ο άλλος. Η εξοικείωση με τις αναχωρήσεις του γονιού

μπορεί να κάνει τα βρέφη να φοβούνται λιγότερο να αποχωρίζονται τους άλλους από την πρώτη κιόλας ηλικία της ζωής τους.

Η A. Clarke-Stewart έδειξε ότι οι πατέρες συνεχίζουν να επηρεάζουν τον τρόπο αντίδρασης των παιδιών τους απέναντι σε μη συγγενικά τους ενήλικα άτομα, κι όταν τα παιδιά τους είναι είκοσι μηνών.

Τα αγόρια και τα κορίτσια αντιδρούσαν στο ξένο πρόσωπο επηρεασμένα από τους δυο γονείς τους, αλλά με διαφορετικό τρόπο. Όπου οι μητέρες ήταν στοργικές και πρόθυμες και οι πατέρες διαθέσιμοι και ομιλητικοί, τα κορίτσια αντιδρούσαν φιλικά προς τους ξένους. Αντίθετα, τα αγόρια- που οι μητέρες τους ήταν στοργικές και πρόθυμες αλλά οι πατέρες τους ήταν ψυχροί ή συχνά πολύ αυστηροί- ήταν ιδιαίτερα φιλικά απέναντι σ' ένα γυναικείο άγνωστο τους πρόσωπο. Ίσως, όπως λέει η A. Clarke-Stewart, η αντίθεση ανάμεσα σε μια στοργική μητέρα κι έναν αυστηρό πατέρα να κάνει το αγόρι πιο ανοιχτό απέναντι στις γυναίκες γενικά. Αυτό δείχνει ότι οι πατέρες και οι μητέρες δεν είναι ανταλλάξιμα όντα, αλλά μάλλον επηρεάζουν την κοινωνική ανάπτυξη των κοριτσιών και των αγοριών τους με το δικό του ο καθένας είδος συμπεριφοράς.

Οι πατέρες είναι σπουδαίοι σύντροφοι στο παιχνίδι των παιδιών τους είναι πολύ πιθανό η σχέση πατέρα-βρέφους να επηρεάζει τις συναναστροφές που μόλις αρχίζουν με άλλα μικρά παιδιά. Μελέτες σχετικά με τα μεγαλύτερα παιδιά που οι πατέρες τους απουσιάζουν, δείχνουν ότι οι πατέρες πράγματι επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά αυτά γίνονται αποδεκτά από τους συνομηλίκους τους.

Ο L. Stolz μελέτησε τα παιδιά σε ηλικία τεσσάρων ως οχτώ χρονών και διαπίστωσε ότι αυτοί που είχαν στερηθεί τους πατέρες τους στη βρεφική τους ηλικία είχαν πολύ λίγες σχέσεις με άλλα παιδιά.

Έτσι, πιθανόν τα αγόρια που μεγαλώνουν χωρίς τους πατέρες τους να έχουν μικρότερη δυνατότητα να μάθουν εκείνη τη συμπεριφορά που υπολογίζεται από τα άλλα αγόρια «του δικού μας τρόπου ζωής». Ίσως, αυτά τα παιδιά να είναι συνεσταλμένα, άτολμα, απρόθυμα να παίξουν παιχνίδια που απαιτούν δύναμη, ότι δηλαδή μπορεί να κάνει ένα αγόρι να μην είναι δημοφιλές στους όμοιους του. (Parke R., 1987)

Έτσι, τα παιδιά των οποίων ο πατέρας είτε ήταν αυστηρός, είτε αμέτοχος, πιθανότερα δεν θα συνεργάζονταν καλά με τους φίλους τους σε σύγκριση με τα παιδιά των οποίων οι πατέρες ήταν λιγότερο αυστηροί ή περισσότερο συμμετοχικοί. (Dunn J., 1999)

Ένα άλλο επικίνδυνο σημείο στην ανάπτυξη του αισθήματος της κοινωνικότητας αποτελεί η προσωπικότητα του πατέρα. Η μητέρα δεν πρέπει να του αφαιρεί την ευκαιρία να διαμορφώνει τη σχέση του με το παιδί όσο το δυνατόν πιο στενή. Ο πατέρας δεν πρέπει επίσης να εκλεγεί να παίζει το ρόλο του φόβητρου και του τιμωρού. Πρέπει να δίνει στο παιδί αρκετό χρόνο και ζεστασιά για να μην απωθηθεί από τη μητέρα στο παρασκήνιο. (Αντλερ A., 1974)

Έτσι, τα σχετικά ευρήματα καταδεικνύουν ότι η σχέση πατέρα- παιδιού συνδέεται με τις φιλικές σχέσεις του παιδιού με πολύ περισσότερους τρόπους απ' ότι η σχέση μητέρας- παιδιού. (Dunn J., 1999)

3.2.5 ΘΕΩΡΙΕΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΙΣ ΣΥΣΧΕΤΙΣΕΙΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΩΝ ΚΑΙ ΦΙΛΙΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ

Η θεωρία της κοινωνικής μάθησης υποστηρίζει ότι υπάρχει θετική συσχέτιση μεταξύ των οικογενειακών και των φιλικών σχέσεων των παιδιών.

Σύμφωνα με τη γενική υπόθεση, η συναισθηματική ασφάλεια και οι κοινωνικές δεξιότητες που αναπτύσσουν τα παιδιά μέσω των οικογενειακών τους σχέσεων- ιδιαίτερα στη σχέση με τη μητέρα τους- θεωρούνται τα θεμέλια των σχέσεων τόσο με τους φίλους όσο και με τους συνομηλίκους τους.

Η θεωρία του δεσμού τονίζει, ότι η ποιότητα των στενών προσωπικών σχέσεων των παιδιών εκτός της οικογένειας τους, επηρεάζεται από την ποιότητα του δεσμού των παιδιών με τους γονείς τους. (Dunn J., 1999)

Είναι ένας τρόπος θεωρητικοποίησης της έντονης τάσης των ανθρώπων να δημιουργούν δυνατούς συναισθηματικούς δεσμούς με συγκεκριμένα άτομα, καθώς και ερμηνεία των διαφόρων μορφών συναισθηματικής δυσφορίας και διαταραχής της προσωπικότητας, περιλαμβανομένου του άγχους, του θυμού, της κατάθλιψης και της συναισθηματικής «αποδέσμευσης», τα οποία εμφανίζονται μετά από ακούσιο αποχωρισμό και απώλεια.

Σύμφωνα με αυτήν την άποψη, οι δεσμοί των ατόμων αναπτύσσονται επειδή το άτομο ανακαλύπτει ότι, προκειμένου να μειώσει ορισμένες ενορμήσεις π.χ. για τροφή στη βρεφική ηλικία και για σεξ στην ενήλικη ζωή, χρειάζεται την παρουσία κάποιου άλλου ατόμου.

Η ενεργοποίηση των ιδιαίτερων προτύπων της συμπεριφοράς δεσμού που εμφανίζει ένα άτομο οφείλεται αφενός στην ηλικία, στο φύλο και στις συνθήκες και αφετέρου στις εμπειρίες που είχε με τα άτομα με τα οποία ανέπτυξε δεσμό στα πρώτα χρόνια της ζωής του, δηλαδή τη μητέρα. (Bowlby T., 1993)

Ο T. Bowlby (1969), προκειμένου να εξηγήσει τον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά αναπτύσσουν δεσμούς οι οποίοι επηρεάζουν τις μετέπειτα διαπροσωπικές τους σχέσεις, υποστήριξε την άποψη ότι τα παιδιά –από τη βρεφική ηλικία και μετά- αναπτύσσουν προοδευτικά όλο και πιο περίπλοκες αναπαραστάσεις των σχέσεων τους με σημαντικούς άλλους. (Dunn J., 1999)

Σύμφωνα με αυτό, αν για παράδειγμα ένα παιδί είναι αποδέκτης μητρικής φροντίδας με ευαισθησία, θα οικοδομήσει ένα εσωτερικό μοντέλο εργασίας όπου ο κηδεμόνας θα εμφανίζεται να ανταποκρίνεται στις ανάγκες του σε αντίθεση με ένα άλλο παιδί, που εφόσον βιώνει απόρριψη, θα αναπαριστά λιγότερο έως καθόλου θετικά τον κηδεμόνα. (Ρες Γ., 2004)

Ο παράγοντας που φαίνεται να επηρεάζει τις κοινωνικές σχέσεις του ατόμου στην ενήλικη ζωή είναι η ποιότητα της προσκόλλησης ή του

δεσμού που είχε το άτομο με τη μητέρα του ή το άτομο που του πρόσφερε, κατά κύριο λόγο φροντίδα στην βρεφική ηλικία.

Η προσκόλληση αναφέρεται στο συναισθηματικό δεσμό που αναπτύσσεται ανάμεσα σε δυο ανθρώπους. Είναι μια εσωτερική κατάσταση που αφορά κατ' ουσία την ταύτιση, την αγάπη και επιθυμία να είσαι μαζί με τον άλλο.

Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία, τα βρέφη διαθέτουν εγγενή την τάση για ασφαλή προσκόλληση, δηλαδή για συναισθηματική σύνδεση με τη μητέρα (ή το άτομο που την υποκαθιστά), τέτοια που να του προσφέρει συναισθηματική ικανοποίηση και ασφάλεια.

Με τον τρόπο αυτό διευκολύνεται η προσαρμογή στο περιβάλλον και η μάθηση. Η προσκόλληση εμφανίζεται γύρω στους 6 μήνες της ζωής του παιδιού και μπορεί να πάρει διάφορες μορφές ανάλογα με την ανταπόκριση της μητέρας στις ανάγκες του.

Υπάρχει πρώτον, η ασφαλής προσκόλληση, που εμφανίζουν τα βρέφη στα οποία η μητέρα ανταποκρίνεται στις ανάγκες τους για ασφαλή εξερεύνηση του περιβάλλοντος και καταφυγή σε δυσκολίες. Δεύτερον, η αγχώδης/αμφιθυμική προσκόλληση, που χαρακτηρίζει ένα μικρό ποσοστό των βρεφών και εκδηλώνεται ως επιθυμία να είναι κοντά στην μητέρα χωρίς όμως να την εμπιστεύεται. Αυτού του τύπου η προσκόλληση εκδηλώνεται ως απάντηση σε ασυνεπείς και ακατάλληλες συμπεριφορές της μητέρας προς το παιδί.

Ο τρίτος τύπος είναι η αποφεύγουσα προσκόλληση, κατά την οποία το παιδί δεν απολαμβάνει ηρεμία ή ασφάλεια κοντά στην μητέρα. Συνδέεται με συμπεριφορές της μητέρας που δείχνουν έλλειψη ανταπόκρισης ή και απόρριψη.

Ο τύπος της προσκόλλησης του παιδιού δημιουργεί σε αυτό, ένα μοντέλο εργασίας, το οποίο ενεργοποιείται σε καταστάσεις στενών διαπροσωπικών σχέσεων σε όλη τη ζωή του ατόμου, επηρεάζοντας τη συμπεριφορά του.

Κατά τους Hazan και Shaver (1987), το άτομο με ασφαλή προσκόλληση κατά τη βρεφική ηλικία, αισθάνεται άνετα με τους άλλους και δέχεται να εξαρτάται από άλλους όπως και οι άλλοι από αυτόν/ήν.

Δε φοβάται να δεθεί με κάποιον ούτε να μην εγκαταλειφθεί από τον άλλο. Οι άνθρωποι αυτοί, δηλαδή, χαίρονται την αγάπη. Το άτομο με αγχώδη/αμφιθυμική προσκόλληση πιστεύει ότι οι άλλοι αποφεύγουν να έρθουν κοντά του, ότι δεν τον/την αγαπούν ενώ ο ίδιος/α θέλει να βρίσκονται μαζί. Έτσι, αισθάνονται ανασφαλείς και δεν ικανοποιούνται από τη σχέση που έχουν με τον άλλον.

Τέλος, οι άνθρωποι με αποφεύγουσα προσκόλληση χαρακτηρίζονται από αδυναμία να αισθανθούν άνετα όταν τους πλησιάζουν οι άλλοι, από δυσκολία να βασιστούν σε άλλους, από φόβο των στενών σχέσεων. (Κωσταρίδου- Ευκλείδη Α., 1999)

Έτσι, η προσκόλληση έχει περιγραφεί ως «νοητική αναπαράσταση μιας πλευράς του κόσμου, των άλλων, του εαυτού ή των σχέσεων με τους άλλους, η οποία έχει ιδιαίτερη σημασία για το άτομο».

Η σχέση μητέρας- παιδιού διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο για τις μετέπειτα προσωπικές σχέσεις του κάθε ατόμου. (Dunn J., 1999)

Ο G. H. Mead (1934), στην προσπάθεια του να υποστηρίξει ότι τα παιδιά αποκτούν αίσθηση του εαυτού μέσω της αλληλεπίδρασης με τους άλλους, ανέπτυξε ένα θεωρητικό πλαίσιο που έγινε γνωστό ως «Θεωρία της αλληλεπίδρασης»

Σύμφωνα με αυτή τα άτομα ενεργούν προς άλλα άτομα ή αντικείμενα, ακόμη και προς τους εαυτούς τους, ανάλογα με τα νοήματα που αυτά τα γεγονότα ή πρόσωπα έχουν για τα άτομα. Ο διάλογος έχει πρωτεύοντα ρόλο. (Ρες Γ., 2004)

3.3. Η ΕΠΙΡΡΟΗ ΤΗΣ ΣΕΙΡΑΣ ΓΕΝΝΗΣΗΣ ΣΤΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΦΙΛΙΑΣ

Συχνά έχει διαπιστωθεί ότι τα παιδιά σε μια οικογένεια διαφέρουν –και μερικές φορές πολύ έντονα- σε χαρακτήρα και ιδιοσυγκρασία. Αυτό μπορεί να είναι συνέπεια της κληρονομικότητας μπορεί και όχι. Η οικογένεια είναι μια ομάδα ατόμων στην οποία το κάθε μέλος έχει την δικά του ξεχωριστή θέση και μπορεί να γίνει λόγος για έναν «Οικογενειακό Γαλαξία», όπου κάθε άστρο βλέπει τον εαυτό του κάτω από το δικό του φως και σύμφωνα με την δική του ερμηνεία. (Μπίτι Ν., Ντίνκμεγιερ, Καρλσον Τ., ΜακΚαίην Γ., 1994)

Η σημασία του ανθρώπου στο κοινωνικό του περιβάλλον δεν μοιάζει με την μελέτη θεμάτων χημείας ή φυσικής. Δεν μπορεί να ειπωθεί με επιστημονική ακρίβεια πως θα είναι ένα άτομο και πως θα συμπεριφερθεί σε ορισμένες περιστάσεις, για τον απλό λόγο ότι αυτό το ίδιο διαλέγει μόνο του την συμπεριφορά του και τον τρόπο που θα αντιδράσει στο περιβάλλον του. Κι όλα αυτά τα κάνει μεθοδικά και για κάποιον σκοπό. Πίσω από τις πράξεις και την συμπεριφορά του καθενός υπάρχει μια πρόθεση, ένας στόχος όπου σκοπεύει διαρκώς, είτε το αντιλαμβάνεται είτε όχι. Κι ο σκοπός αυτός σχηματίζεται και επιλέγεται από το ίδιο το άτομο, πέρα από τις πρώιμες οικογενειακές του εμπειρίες. Ο Άντλερ επισήμανε ορισμένα μοντέλα συμπεριφοράς που επαναλαμβάνονται σε ορισμένες οικογενειακές καταστάσεις, και σ' αυτά θεμελίωσε την θεωρία του για τον Οικογενειακό Αστερισμό. (Μπίτι Ν., Ντίνκμεγιερ, Καρλσον Τ., ΜακΚαίην Γ., 1994)

i) Το πρωτότοκο παιδί

Ο πρωτότοκος είναι προσανατολισμένος προς τους ενήλικες, γι 'αυτό έχει ισχυρό Υπερεγώ, είναι πειθαρχημένος και συντηρητικός. Υπάρχει πιθανότητα να εξελιχθεί σε ένα άκαμπτο και σκληρό εξουσιαστή. Όχι πάντα, αλλά εκπληκτικά συχνά. (Μπίτι Ν., Ντίνκμεγιερ, Καρλσον Τ., ΜακΚαίην Γ., 1994)

ii) Το δευτερότοκο παιδί

Ανάμεσα στο πρώτο και στο δεύτερο παιδί γίνεται μια διαρκής μάχη. Έτσι αναπτύσσει χαρακτηριστικά, όπως εργατικότητα και προθυμία, αλλά και επιθετικότητα, αρνητισμό και επαναστατική διάθεση. (Παρασκευόπουλος Ι., χ.χ.)

iii) Το μεσαίο παιδί

Επειδή είναι δύσκολο στο μεσαίο παιδί να τοποθετεί στο εσωτερικό της οικογένειας, στρέφεται συνήθως στο εξωτερικό περιβάλλον, γίνεται πιο αυτόνομο, αποζητά την επιβεβαίωση στο σχολείο, στον αθλητισμό και στις φιλίες. (Νέσια Λ., 2003)

Έτσι είναι εύκολο και ευχάριστο στις σχέσεις του, για τον λόγο ότι παίρνει την ζωή λιγότερο στα σοβαρά. Δεν είναι τόσο πολύ αφοσιωμένο

στον εαυτό του ή στην υπόλοιπη οικογένεια. (Μπίτι Ν., Ντίνκμεγιερ, Καρλσον Τ., ΜακΚαίην Γ., 1994)

Μελέτες που διεξήγαγε ο Βρετανός ψυχολόγος Ν. Γουίνικοτ δείχνουν ότι το μεσαίο παιδί, ακριβώς επειδή υποχρεώνεται να ισορροπεί ανάμεσα στα δύο άκρα, αναπτύσσει ευκολότερα το χάρισμα της διπλωματίας: συμπάθεια, κοινωνικότητα και εξισορρόπηση. (Νέσια Λ., 2003)

iv) Το μοναχοπαίδι

Σ' αυτή την αρκετά συνηθισμένη κατάσταση, υπάρχει ένα μόνο αστέρι στο στερέωμα – το μοναχοπαίδι- και τις περισσότερες φορές όλοι το κακομαθαίνουν, το παραχαϊδεύουν και του κάνουν όλα τα χατίρια. Παίζει πάντα τον κεντρικό ρόλο στον κύκλο της οικογένειας. (Μπίτι Ν., Ντίνκμεγιερ, Καρλσον Τ., ΜακΚαίην Γ., 1994)

Το μοναχοπαίδι αρχίζει να ζει μόνο του, δίχως την συντροφιά άλλων παιδιών. Το γεγονός πως ζει ανάμεσα στους μεγάλους, το γεγονός πως έχει απομονωθεί από την συντροφιά των άλλων παιδιών του δημιουργεί μια δυσκολία στις ανθρώπινες επαφές. Αυτά τα παιδιά, που μέσα στο σπίτι κινούνται με άνεση ανάμεσα σε μεγάλους ανθρώπους, πολλές φορές αισθάνονται σαν αρχηγοί, συχνά τυραννικοί, συχνά όταν βρεθούν σ' ένα περιβάλλον έξω από το σπίτι τους τα χάνουν. Γίνεται δειλό το παιδί, κάθετα συνήθως στην γωνία, δεν θέλει να συζητήσει και αισθάνεται να είναι μόνο. Εύκολα προσβάλλεται, εύκολα το θίγουν οι άλλοι και φυσικά δεν αισθάνεται την άνετη ατμόσφαιρα που έχει στο σπίτι του. Σε ξένο κύκλο είναι κοντά στην μητέρα του σπάνια απομακρύνεται για να εξοικειωθεί στο περιβάλλον, μέσα στο οποίο θα βρεθεί. Υστερούν λοιπόν τα μοναχοπαίδια στην ανθρώπινη πλατύτερη επαφή.

Στο σχολείο εξισώνονται ευτυχώς οι μαθητές και ίσως αυτό δεν αρέσει στο μοναχοπαίδι. Οι δασκάλες λένε πως αυτά τα παιδιά έχουν την τάση να καταγγέλλουν και να παραπονούνται για τα άλλα παιδιά. Υπάρχουν βέβαια και εξαιρέσεις. (Χουρδάκη Μ., 1982)

Στη περίπτωση του παραχαϊδεμένου μοναχοπαιδιού, υπάρχει η πιθανότητα όταν μεγαλώσει να συνεχίσει να απαιτεί συνέχεια, να μην δίνει τίποτα, να εκμεταλλεύεται όλους εκείνους που θα έρχονταν σε επαφή μαζί του και να είναι ανέτοιμο να δεχτεί το νόμο της ζωής – το νόμο της συνεισφοράς. Πιστεύει ότι χρειάζεται τους άλλους μόνο για να τους εκμεταλλεύεται, ολότελα ανίκανο για τις δοσοληψίες μιας δημοκρατικής ζωής. (Μπίτι Ν., Ντίνκμεγιερ, Καρλσον Τ., ΜακΚαίην Γ., 1994)

Τέλος, έχει βρεθεί πως η συμπεριφορά εξάρτησης είναι επίσης μεγάλη στα πρωτότοκα και τα μοναχοπαίδια. Ο λόγος είναι ότι οι μητέρες τους ασχολούνται μαζί τους πιο πολύ, αντιδρούν πιο συγκινησιακά, αλλά η συμπεριφορά τους είναι πιο συνεπής.

v) Ο μοναχογιός

Ένα αγόρι που μεγαλώνει σε μια οικογένεια με κορίτσια, αντιμετωπίζει αρκετές δυσκολίες. Βρίσκεται σε εντελώς γυναικείο περιβάλλον, αν

μάλιστα ο πατέρας συνήθως λείπει τις περισσότερες ώρες της μέρας. Νιώθοντας ότι είναι διαφορετικό μπορεί να μεγαλώσει απομονωμένο. Αυτός ο τύπος συνήθως γίνεται ή απαιτητικός και εξουσιαστικός ή απόλυτα υποταγμένος. (Μπίτι Ν., Ντίνκμεγιερ, Καρλσον Τ., ΜακΚαίην Γ., 1994)

Σύμφωνα με τον Ι. Παρασκευόπουλο, μπορεί μάλιστα να παρουσιάσει στην συμπεριφορά του εκδηλώσεις θηλυπρέπειας.

vi) Η μοναχοκόρη

Όσον αφορά το μόνο κορίτσι ανάμεσα σε αγόρια, βρίσκεται σε μια αντίστοιχη κατάσταση μ' αυτή του μόνου αγοριού ανάμεσα σε κορίτσια. Αν είναι το κακομαθημένο και λατρεμένο κέντρο της οικογένειας, μπορεί αν εξελιχθεί σε μια «πορσελάνινη κούκλα της Δρέσδης» ή να γίνει επιθετική και απαιτητική απέναντι στους άλλους. Αν είναι καταπιεσμένη απ' τα αδέρφια του μπορεί να γίνει μια σκληρή ανταγωνίστρια και να αναπτύξει αρσενικές συμπεριφορές. (Μπίτι Ν., Ντίνκμεγιερ, Καρλσον Τ., ΜακΚαίην Γ., 1994)

vii) Το μικρότερο παιδί

Η θέση του μικρότερο παιδιού που βρίσκεται στην βάση της πυραμίδας της οικογένειας, είναι εξαιρετικά δύσκολη, γιατί έχει δύο ή περισσότερα αδέρφια που προηγούνται από αυτό. Κατά συνέπεια γίνεται υπερβολικά μαχητικό. Άλλες φορές, ειδικά αν η υπόλοιπη οικογένεια το παραχαϊδεύει, μπορεί να γίνει η πέτρα του σκανδάλου και να έχει πάντα φασαρίες, θα εκμεταλλεύεται συνεχώς τους άλλους. (Μπίτι Ν., Ντίνκμεγιερ, Καρλσον Τ., ΜακΚαίην Γ., 1994)

3.4 ΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΔΙΚΤΥΟ ΚΑΙ Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ

Σύμφωνα με τους M. Argyle και P. Trower (1981), η κοινωνία είναι ένα σύμπλεγμα ανθρώπινων σχέσεων. Αν αυτό το σύμπλεγμα παρομοιαζόταν μ' ένα δίκτυο, οι κόμβοι θα αντιπροσώπευαν τους ανθρώπους και τα σχοινιά τις μεταξύ τους σχέσεις.

Ο S. Duck (2004) ορίζει ως κοινωνικό δίκτυο την ομάδα των ανθρώπων με τους οποίους σχετίζεται ένα άτομο και αυτοί είναι συνήθως οι φίλοι, και ως κοινωνική υποστήριξη την βοήθεια που παρέχεται στο άτομο ή που νιώθει ότι του παρέχεται.

Υπάρχει μια δυσκολία στην κατανόηση της κοινωνικής υποστήριξης καθώς δεν είναι σαφές όταν οι άνθρωποι αναφέρονται στην κοινωνική υποστήριξη από φίλους αν εννοούν φυσική υποστήριξη (όπως, π.χ. βοήθεια στην συντήρηση του αυτοκινήτου ή στην φροντίδα των παιδιών), συναισθηματική υποστήριξη (π.χ. παροχή συμβουλών για κάποιο δύσκολο πρόβλημα) ή απλώς την παλιά, απλή και τακτική ανθρώπινη επαφή. Οι Heller και Rook (1997) δείχνουν ότι υπάρχουν πολλοί και διαφορετικοί τρόποι με τους οποίους προσδιορίζεται η «υποστήριξη»: από την ενίσχυση της αυτοεκτίμησης (το να νιώθεις καλά), μέχρι την σωματική βοήθεια (όταν επιστρατεύει την μυϊκή του δύναμη για να βοηθήσει στην μετακίνηση το πιάνου) και μέχρι την καλλιέργεια της αίσθησης ότι το άτομο ανήκει κάπου, ότι είναι μέλος μιας μεγαλύτερης ομάδας («εσύ είσαι δικός μας»). Η καθημερινή αίσθηση ότι ανήκει σε μια ομάδα που προσφέρουν οι συζητήσεις διαφέρει από την αίσθηση υποστήριξης και αλληλοβοήθειας που αποκτάται έπειτα από μια φυσική καταστροφή όπως για παράδειγμα ένας σεισμός.

Υπάρχουν τρία είδη κοινωνικής υποστήριξης που είναι σημαντικά, αλλά δεν σχετίζονται με την σωματική παροχή υποστήριξης. Αυτά είναι τα εξής:

1. **Συναισθηματική υποστήριξη**-εκδήλωση της αγάπης και του ενδιαφέροντος είτε με λόγια είτε έμμεσα, περνώντας χρόνο μαζί, μέσω ευχών και δώρων για τα γενέθλια, μέσω της έκφρασης ενδιαφέροντος για την ευημερία του άλλου και της προώθησης του συμφέροντος του.
2. **Υποστήριξη εκτίμησης**-έκφραση της αξίας του άλλου ατόμου και της εκτίμησης προς το πρόσωπο του. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί μέσω άμεσων δηλώσεων ή έμμεσα, ζητώντας συμβουλές, αντιμετωπίζοντας την γνώμη του άλλου ατόμου ως σημαντική, επιτρέποντας την καθοδήγηση από το συγκεκριμένο άτομο.
3. **Υποστήριξη κοινωνικού δικτύου**-πληροφόρηση του ατόμου ότι ανήκει σε ένα δίκτυο αμοιβαίων υποχρεώσεων.

Η υποστήριξη μπορεί να μετριέται βάσει αυτών των τριών στοιχείων: της υποστήριξης που παρέχουν οι άνθρωποι, των χαρακτηριστικών του

δικτύου (π.χ. του να είναι κλειστό και συνεκτικό ή ανοιχτό) ή των συναισθημάτων που τρέφει το άτομο γι' αυτό (η υποκειμενική αίσθηση της κοινωνικής υποστήριξης).

Ακριβώς μέσω των σχέσεων της καθημερινότητας που βασίζονται στην λεκτική επικοινωνία συνειδητοποιείται κατά πόσο οι άλλοι είναι διαθέσιμοι όποτε υπάρχει ανάγκη. Η συνειδητοποίηση δεν έρχεται μόνο σε περιόδους έντασης, αλλά είναι μέρος της καθημερινής επαφής με φίλους, η οποία αυξάνεται σε πραγματικές περιόδους έντασης. (Duck S., 2004)

Η επίσκεψη σε έναν άρρωστο φίλο, μπορεί να κατανοηθεί ως τμήμα μίας συνεχιζόμενης σειράς πράξεων στην οποία οι ρόλοι του να έχεις ανάγκη και του να είσαι ικανός να βοηθήσεις είχαν νωρίτερα αντιστραφεί και υπάρχει δυνατότητα να αντιστραφούν πάλι στο ακαθόριστο μέλλον. Οποιαδήποτε στιγμή, οι συνθήκες μπορούν να φέρουν τον ένα ή τον άλλον φίλο στον αντίστοιχο ρόλο. Αυτό που διαχωρίζει τους φίλους από τους συνομήλικους, επομένως, είναι η αμοιβαία υποχρέωση και αλληλεξάρτηση που αναπτύσσονται μέσω της αμοιβαίας προσφοράς. (Youniss J., 1994)

Ο Hobfoll (1988) τονίζει ότι η ανάλυση της υποστήριξης πρέπει να γίνεται μέσα σε κάποια πλαίσια –ή σύμφωνα με τη δική του ορολογία πρέπει να εξετάζεται η «οικολογική αντιστοιχία» της υποστήριξης και το πώς ταιριάζει με τις εκάστοτε ανάγκες. Μια δεδομένη βοήθεια ή υποστήριξη δεν είναι κατ' ανάγκη η κατάλληλη. Η βοήθεια έχει νόημα μόνο σε σχέση με τις ανάγκες του ατόμου που την χρειάζεται –πρέπει να είναι «αντίστοιχη» με τις ανάγκες και τις απαιτήσεις του. Ο Vaux (1990) τονίζει επιπλέον τις διαδικασίες της ενεργού ανάπτυξης του δικτύου υποστήριξης, αν και είναι σημαντικό να μην θεωρούνται κάτι ξαφνικό που συμβαίνει μόνο σε περιπτώσεις εκτάκτου ανάγκης. Ο Duck (1990), παρατήρησε ότι σχεδόν μέσω κάθε καθημερινής συζήτησης δημιουργούνται ή καταστρέφονται δίκτυα και ενδεχομένως βάσεις για μελλοντική υποστήριξη.⁴

Επίσης, τόνισε ότι είναι εξαιρετικά περίπλοκο να καθοριστεί με ακρίβεια το πραγματικό κέρδος από τα κοινωνικά δίκτυα, και οι απόπειρες των ερευνητών να το καθορίσουν αντικειμενικά είναι μάλλον καταδικασμένες σε αποτυχία. Το σημαντικότερο είναι τι πιστεύει το άτομο ότι του προσφέρει το δίκτυο και πως αυτό σχετίζεται με τις απόψεις των άλλων για το ίδιο ζήτημα.

Μάλιστα, προσθέτει ότι όσο περισσότερο γνωρίζονται οι άνθρωποι μεταξύ τους, τόσο περισσότερη υποστήριξη νιώθουν ότι αποκτούν, παρόλο που επιφορτίζονται και με κάποιες υποχρεώσεις που μπορεί να τους δεσμεύουν. Καθώς οι σχέσεις αναπτύσσονται, τόσο περισσότερα νιώθουν οι σύντροφοι ότι αποκομίζουν από αυτές, και η πορεία της

⁴Οι περισσότεροι θεωρητικοί όπως, ο Berndt, οι East και Rook, ο Sullivan, ο Youniss, συμφωνούν ότι το κεντρικό στοιχείο μιας υποστηρικτικής φιλίας είναι η οικειότητα. Κατά την διάρκεια ιδιαίτερων συζητήσεων, οι καλύτεροι φίλοι παρέχουν πρακτικές συμβουλές και συναισθηματική στήριξη ο ένας στον άλλο. Το σημαντικότερο είναι ότι η οικειότητα προϋποθέτει την αποκάλυψη.

ανάπτυξης των σχέσεων επηρεάζεται από το σύνολο της υποστήριξης (υποκειμενικής και αντικειμενικής) μεταξύ των συντρόφων σε δύσκολες περιόδους. (Duck S., 2004)

Ο Gottlieb (1985), υποστηρίζει πως είναι εμφανές ότι η απόσπαση της υποστήριξης από το περιβάλλον είναι σημαντικότερη από την υποκειμενική αίσθηση της υποστήριξης ή με άλλα λόγια, πρέπει να υπάρχει τουλάχιστον κάποια σχέση ανάμεσα σε αυτό που πιστεύει το άτομο ότι δέχεται και σε αυτό που οι εξωτερικοί παρατηρητές βλέπουν ότι δέχεται ή δεν δέχεται.

Η υποστήριξη και αυτές οι πεποιθήσεις δημιουργούνται από τις καθημερινές κοινωνικές συναλλαγές στις ανθρώπινες σχέσεις και ενεργοποιούνται από τις ανάγκες του ατόμου ή τις πιέσεις που δέχεται στις εκάστοτε σχέσεις του την συγκεκριμένη στιγμή.

Σύμφωνα με τον J. Youniss, οι φίλιες αποτελούν μέρος των περισσότερων κοινωνικών δικτύων και ότι η αμοιβαία υποστήριξη είναι εγγενής στην φιλία. Οι φίλοι βασίζονται ο ένας στον άλλο για την ανταλλαγή και την ανατροφοδότηση κατά την ερμηνεία των καθημερινών γεγονότων. Επίσης, εξαρτώνται ο ένας από τον άλλον για την δημιουργία της συναισθηματικής τους έκφρασης και των ιδεών και πιστεύουν ότι τα υλικά, συναισθηματικά και πνευματικά εφόδια που κατέχουν πρέπει να χρησιμοποιούνται προς όφελος του άλλου. Αισθάνονται υποχρεωμένοι να μοιράζονται διάφορα από την στιγμή που κατανοούν ότι οι ρόλοι εκείνου που έχει ανάγκη και εκείνου που είναι ικανός να βοηθήσει συνεχώς εναλλάσσονται. Η βοήθεια σ' αυτή τη σχέση δεν χρειάζεται να είναι ηρωική, αλλά συνίσταται στο να κάνει την καθημερινή εμπειρία κατανοητή, έγκυρη και πιο ευχάριστη.

Τα παραπάνω πορίσματα δίνουν επίσης μια νέα προοπτική στον εαυτό. Αν και κάθε εαυτός είναι άτομο, στην φιλία τα άτομα είναι συγγενείς ολότητες, διότι δεν μπορούν να ξεχωρίσουν από την σχέση που μοιράζονται. Η ίδια η σχέση επίσης, ωφελείται από την στιγμή που κάθε καλή πράξη στηρίζει τον κανόνα της αμοιβαιότητας, ο οποίος με την σειρά του δυναμώνει την ίδια την σχέση. (Youniss J., 1994)

Όσον αφορά τις εξελικτικές αλλαγές στην υποστήριξη των φίλων ο Sullivan εισηγήθηκε ότι οι στενές φίλιες πρωτοεμφανίζονται στα προεφηβικά χρόνια, ακριβώς πριν την εφηβεία. Η έρευνα που ακολούθησε δεν επιβεβαίωσε αυτή την υπόθεση.

Αφού η οικειότητα παρουσιαστεί ως στοιχείο της φιλίας, το επίπεδο της δεν αλλάζει σύμφωνα με την ηλικία. Μερικά δεδομένα δείχνουν ότι η οικειότητα στην φιλία αυξάνει κατά την διάρκεια της εφηβείας, ενώ άλλα δείχνουν ότι δεν αυξάνει. Οι αποδείξεις για αλλαγές στην προκοινωνική συμπεριφορά και πίστη στους φίλους ποικίλουν. Κατά την εφηβεία, η οικειότητα εξακολουθεί να είναι το πιο βασικό χαρακτηριστικό της στενής φιλίας. Η προκοινωνική συμπεριφορά, η τόνωση της αυτοεκτίμησης και η πίστη αποτελούν στοιχεία υποστηρικτικής φιλίας ανάμεσα στους ενήλικες. Επομένως, συμπεραίνεται ότι η εφηβεία είναι η περίοδος κατά την οποία οι φίλιες πρωτοεμφανίζουν όλα τα χαρακτηριστικά κοινωνικών σχέσεων υποστήριξης. (Berndt T., 1996)

Ενδιαφέρουσα είναι η άποψη του Piaget ο οποίος υποστηρίζει ότι, στον κοινωνικό και ηθικό χώρο, η αξιοπιστία εξαρτάται από την επίτευξη της αμοιβαίας κατανόησης μέσω κανονιστικών διαδικασιών. Αυτό προϋποθέτει ότι τα δύο ή περισσότερα συνεργαζόμενα άτομα χρησιμοποιούν δίκαιες διαδικασίες για να συζητήσουν τις αντίστοιχες απόψεις, έτσι ώστε ο ένας να ακούει τον άλλο και ο καθένας να εκφράζει μία άποψη στον άλλον. Η αξιοπιστία εξαρτάται από την επίτευξη ομοφωνίας μέσω διαδικαστικών κανόνων και όχι διεκδικώντας την αλήθεια ή με την επίκληση εξωτερικής αυθεντίας.

Τα άτομα θεωρούνται ανεξάρτητοι παράγοντες που προσαρμόζονται στην πραγματικότητα χρησιμοποιώντας οποιαδήποτε εφόδια έχουν, είτε προσωπικά, είτε δάνεια από τρίτους. Μάλιστα, έφτασε στο σημείο να υποστηρίξει ότι δεν υπάρχει εαυτός, παρά μόνο μέσα στις σχέσεις με άλλους.

Ο Fischer, ο Wellman και άλλοι επιχείρησαν να αποδείξουν ότι οι σημερινοί ενήλικες που ζουν σε αστικές περιοχές σε βιομηχανικά κράτη, δεν αντιλαμβάνονται τους εαυτούς τους ως ανεξάρτητα, λογικά πρόσωπα των οποίων οι σχέσεις με τους άλλους είναι σχέσεις στρατηγικών. Περισσότερο, τα πρόσωπα αυτά εκτιμούν τις μη εργασιακές σχέσεις στις οποίες τα μέλη γνωρίζοντας και ενδιαφέρονται ο ένας για τον άλλον, ακόμη και χάρη της ίδιας της αμοιβαιότητας.

Οι ερευνητές ψυχολόγοι μοιάζουν να συνέλεξαν τα ευρήματα των κοινωνιολόγων για τα δίκτυα και την υποστήριξη χωρίς να λάβουν υπόψη τους την θεωρητική αφετηρία. Είδαν την σημασία των δικτύων ως μέσων στήριξης, αλλά περιέγραψαν τα μέλη των δικτύων περισσότερο ως μορφές του παρσονικού μοντερνισμού. Για πολλούς θεωρητικούς, η είσοδος στο δίκτυο και η ικανότητα να αντληθεί υποστήριξη από αυτό, ερμηνεύτηκαν ως κοινωνικές ικανότητες που διαφέρουν ανάμεσα στα άτομα. Από την προοπτική των ατομικών διαφορών, αυτές οι ικανότητες είναι όμοιες με τα χαρακτηριστικά. Από την θέση της κοινωνικής μάθησης, οι ικανότητες μπορούν να διδαχτούν στα άτομα, για να προαγάγουν την κοινωνική τους τόλμη και την προσωπική τους αποτελεσματικότητα. Αυτή η θέση συμφωνεί με την ιδεολογία του Woolfolk και Richardson, ότι το ψυχολογικό υποκείμενο είναι στην βάση του, αυτοστηριζόμενο.

Συμπερασματικά, η φυσιολογική εξέλιξη συνεπάγεται μια ιστορία δεσμεύσεων στην κοινωνική δημιουργία, όπου τα άτομα μαθαίνουν την αλληλεξάρτηση και την αμοιβαιότητα. Από την σκηνοθεσία του παιχνιδιού της πρώτης παιδικής ηλικίας, αλλά και μέσα από την διαπραγματευτική αντιπαράθεση με τους γονείς στην εφηβεία, τα άτομα έχουν μάθει τους μηχανισμούς ανταλλαγής των υλικών, νοητικών, και συναισθηματικών τους αποθεμάτων. Αυτές οι διαδικασίες παρέχουν πλούσιες ευκαιρίες για εμπειρία και των δύο πλευρών της ανταλλαγής, έτσι ώστε να συνηθίσουν να δέχονται αλλά και να δίνουν υποστήριξη σε θέματα σημαντικά για την καθημερινή μας ζωή. Όποιες καινούριες συνήθειες ή σχέσεις με το περιβάλλον κι αν απαιτεί η ενηλικίωση, η

εξέλιξη έχει προετοιμαστεί τα άτομα καλά για την υπεύθυνη συμμετοχή σε στενές φίλιες και για την λειτουργία τους στην κοινωνία.

Τα άτομα αντιμετωπίζονται ως ξεχωριστοί παράγοντες που η ικανότητα τους για κοινωνικές δεσμεύσεις είναι ποικίλες. Αυτές οι ικανότητες δημιουργούν ευκαιρίες για να γίνουν μέλη δικτύων και αν είναι ικανοί να εξασφαλίσουν την υποστήριξη εάν το θέλουν ή το έχουν ανάγκη. Αυτό το μοντέλο ταιριάζει με την ξυλοπόδαρη εικόνα του Parsons των αυτόνομων ατόμων, που στηρίζονται σε δικά τους εφόδια για να λειτουργήσουν σε μια κοινωνία. Τέτοια άτομα ενεργούν μέσα στο γενικό «ήθος» του ορθολογισμού που επιβραβεύει τις αξίες και κρίνει τους άλλους σύμφωνα με αντικειμενικά κριτήρια. (Youniss J., 1994)

Οι φίλοι είναι το κοινωνικό δίκτυο, είναι η συντροφιά, οι κοινωνικές γέφυρες. Ιδιαίτερος για τις ανύπαντρες γυναίκες, οι φίλες δημιουργούν σημαντικό σύστημα υποστήριξης. (Stern E.-S., 1988)

3.5. Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΑΖΥΓΙΟΥ ΣΤΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΦΙΛΙΑΣ

Σύμφωνα με την F. Issacs (2002), το διαζύγιο είναι μια από τις μεγαλύτερες κρίσεις της ζωής και καμιά φορά αυτή η φάση μοιάζει με την συντέλεια του κόσμου. Επίσης, υποστηρίζει πως χρειάζονται υπεράνθρωπες προσπάθειες για να ξεπεραστεί η διαδικασία του χωρισμού και του διαζυγίου. Το τραύμα είναι εξοντωτικό και όλη η εικόνα για την οικογένεια διαλύεται. Και σ' αυτή την φάση όλοι καταφεύγουν στους φίλους για να βοηθήσουν και να προσαρμοστούν στην καινούρια κατάσταση. Δεν υπάρχει τίποτα πιο ισχυρό από την υποστήριξη ενός ανθρώπου που είναι στην ίδια θέση. Όμως, η διάλυση ενός γάμου μπορεί να επιφέρει και διακοπή σε φιλικές σχέσεις.

3.5.1. Η ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΤΟΥ ΧΩΡΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΔΙΑΖΥΓΙΟΥ

Σύμφωνα με την F. Issacs (2002), είτε γι' αυτόν που φεύγει, είτε για αυτόν που έμεινε, η υποστήριξη των φίλων είναι τόσο σημαντική λόγω της εισβολής του αισθήματος της πίεσης από τις αλλαγές και του άγχους. Η πιο δύσκολη συναισθηματικά εποχή είναι η αρχή, η περίοδος όπου το άτομο παλεύει να αποφασίσει αν θα μείνει ή θα φύγει. Μάλιστα, σύμφωνα με την C. Ahrons, οι περισσότεροι άνθρωποι ονομάζουν το διαζύγιο τους ως «Χωρισμό». Συνήθως, δεν θυμούνται την ημερομηνία του επίσημου διαζυγίου, αλλά μπορούν να πουν τι μέρα ήταν που έφυγαν (είτε οι ίδιοι, είτε οι σύζυγοι τους).

Η F. Issacs (2002) υποστηρίζει, ότι ολόκληρη η διαδικασία βαρύνεται με αμφιβολίες, αμφιθυμίες, αγωνία, σύγχυση και άλλα συναισθήματα. Σε αυτόν που εγκαταλείφτηκε, υπάρχει μεγάλος θυμός και αισθήματα απόρριψης. Η αυτοεκτίμηση πέφτει κατακόρυφα. Αυτοί που έχουν φύγει συχνά νιώθουν έντονα ενοχικά αισθήματα.

Επίσης, θεωρεί πως επειδή το διαζύγιο εξακολουθεί να στιγματίζει, είναι συνηθισμένα τα βαθύτερα αισθήματα ντροπής, κάτι που καμιά φορά υποχρεώνει μερικούς συζύγους να κρύβουν τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν στο γάμο τους, ακόμα και από τους στενούς φίλους.

Το διαζύγιο μπορεί να αποτελέσει μια βλαπτική αιτία για την ψυχολογική ισορροπία των παιδιών, αλλά μπορεί και να είναι πηγή ανακούφισης, όταν υπάρχει ανοιχτή βία μεταξύ του ζευγαριού. (Κούρος Ι., 1993)

Σύμφωνα με τον Ι. Κούρο οι παράγοντες που μπορούν να επηρεάσουν ένα παιδί διακρίνονται σε γενικούς και ειδικούς. Οι **γενικοί** παράγοντες είναι:

(α) Το άγχος από την διακοπή του συνηθισμένου τρόπου ζωής της οικογένειας (αλλαγή κατοικίας, σχολείου, φίλων κ.λ.π.)

(β) Η εξελικτική διαδικασία προς το διαζύγιο με ένταση στις σχέσεις των γονιών, έλλειψη επικοινωνίας, μέχρι και την ανοιχτή βία στις σχέσεις των

γονιών, αποτελεί μια διαταραχή της ισορροπίας όλης της οικογένειας με κατάληξη την αποδιοργάνωση της.

(γ) Οι κοινωνικές επιπτώσεις του διαζυγίου είτε με την έννοια του κοινωνικού στίγματος, είτε με την έννοια της έλλειψης ή μη υποστήριξης από το κοινωνικό περιβάλλον του ατόμου που πήρε διαζύγιο.

(δ) Η μεταβολή στην οικονομική κατάσταση της οικογένειας και τα προβλήματα που προκύπτουν απ' αυτήν, π.χ. η αναγκαστική έναρξη εργασίας μιας μητέρας μετά το διαζύγιο, ευτελέστερα ρούχα ή παιχνίδια για το παιδί κ.α.

Οι **ειδικοί** παράγοντες είναι:

(α) Η ηλικία του παιδιού και ο χρόνος κατά τον οποίο γίνεται η εκτίμηση της επίδρασης του διαζυγίου.

(β) Το φύλο του παιδιού και το φύλο του γονιού που είναι μακριά, παίζουν ρόλο με την έννοια της συναισθηματικής αποστέρησης και της δυσχέρειας στους μηχανισμούς ταύτισης με το φύλο, με αποτέλεσμα διαταραχές στις διαπροσωπικές σχέσεις αργότερα στην ζωή.

(γ) Η ποιότητα των σχέσεων του παιδιού με τους γονείς του πριν και μετά το διαζύγιο είναι θεμελιώδους σημασίας.

Σύμφωνα με τον M. Herbert (1998), τα παιδιά, όλων των ηλικιών, συχνά εκφράζουν την επιθυμία για επανασύνδεση των γονιών τους και κατηγορούν τον καθένα ή και τους δυο μαζί για την ρήξη. Τα πιο πολλά παιδιά δεν θέλουν να χωρίζουν οι γονείς τους και ίσως νιώσουν πως ο πατέρας και η μητέρα τους δεν έχουν λάβει υπ' όψιν τα συμφέροντα τους. Ακόμα, πολλά παιδιά και έφηβοι ερμηνεύουν το διαζύγιο ως απόρριψη ή εγκατάλειψη των ίδιων.

Επίσης, υποστηρίζει ότι ένας χωρισμός των συζύγων μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα τα παιδιά να επανεξετάσουν τις δικές του σχέσεις με τους γονείς τους και, να θέσουν υπό αμφισβήτηση όλες τις κοινωνικές σχέσεις. Συγκεκριμένα, τα μικρότερα παιδιά κάνουν την οδυνηρή συνειδητοποίηση ότι όλες οι κοινωνικές σχέσεις δεν διαρκούν για πάντα. Πολλές παιδαριώδεις αντιδράσεις σε μια τέτοια στιγμή αποτελούν εκδηλώσεις φόβου εγκατάλειψης από έναν ή και από τους δύο γονείς, και πιθανόν τέτοιοι φόβοι να είναι περισσότερο έντονοι εάν έχει σταματήσει η επικοινωνία με τον ένα γονέα. Αν όμως, οι σχέσεις ανάμεσα στους γονείς και το παιδί παραμείνουν άθικτες και υποστηρικτικές, αυτοί οι φόβοι συνήθως έχουν μικρή διάρκεια. (Herbert M., 1998)

Η F. Issacs (2002) σημειώνει πως η απώλεια είναι διαβρωτική, τόσο σε συναισθηματικό όσο και σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο. Το άτομο χάνει τον σύντροφό του, τον ρόλο του και την ταυτότητα του ως σύζυγος, καθώς και την αντίστοιχη θέση και τον σεβασμό.

3.5.2. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΦΙΛΩΝ

Οι φίλοι είναι η πιο σημαντική πηγή υποστήριξης για τις γυναίκες κατά τους πρώτους έξι μήνες μετά τον χωρισμό. Μπορεί να λειτουργήσουν ως σύμβουλοι και έμπιστοι στην περίοδο πριν από το χωρισμό. Μόλις ο ένας από τους δυο φύγει, μπορούν να δώσουν συναισθηματική κάλυψη και να σας βοηθήσουν να γεμίσει η ζωή. (Issacs F., 2002)

Οι φίλοι παίρνουν διάφορους ρόλους και διευκολύνουν σε θέματα διακοπών ή γενεθλίων. (Issacs F., 2002)

Μάλιστα, ο M. Herbert (1998) δεν αποκλείει την επάνοδο του πόνου, της λύπης και τη λαχτάρα, ιδιαίτερα σε επετείους, στις διακοπές ή σε άλλες συγκεκριμένες εποχές, ή όταν το παιδί είναι άρρωστο, διότι είναι σκληρό να αντέξει ότι του θυμίζει οικογενειακές καταστάσεις και παραδόσεις.

Επίσης, η F. Issacs (2002) θεωρεί ότι συχνά τα παιδιά μπορεί να μιλήσουν για τα συναισθήματα τους σε ένα φίλο της οικογένειας, ειδικά αν αυτός είναι καλός ακροατής και δεν παίρνει το μέρος του ενός από τους δύο γονείς.

Επίσης, υποστηρίζει πως διαφορετικοί φίλοι καλύπτουν διαφορετικές ανάγκες. Οι φίλοι αυτοί μπορεί να είναι:

- **Διαζευγμένοι φίλοι:** Μπορεί οι φίλοι που στέκονται πλάι σε ένα άτομο που χωρίζει να είναι ανεκτίμητοι αλλά όμως δεν επαρκούν. Μπορεί να στεναχωριούνται για την κατάσταση, αλλά δεν βοηθούν να ξεπεραστεί το διαζύγιο. Φίλοι που δεν έχουν βιώσει ένα διαζύγιο προσωπικά, είναι δύσκολο να εκτιμήσουν τα συναισθηματικά σκαμπανεβάσματα, την αίσθηση της έλλειψης ελέγχου, τον θυμό και τις ενοχές.
- **Φίλοι-σύντροφοι στο παιχνίδι:** Οι φίλοι που δεν είναι παντρεμένοι, μπορούν να μοιραστούν δραστηριότητες και ελεύθερες ώρες, κι έτσι να βοηθήσουν το άτομο να μην αισθάνεται μόνο και μπορούν να καλύψουν κάποιες από τις ανάγκες οικειότητας. Η κοινωνία είναι μια κοινωνία ζευγαριών και μπορεί ένα άτομο να αισθανθεί πολύ άβολα όταν είναι μοναχικό. Τα βράδια του Σαββατοκύριακου είναι από παράδοση αφιερωμένα στα ζευγάρια –και τότε ακριβώς που οι διαζευγμένοι νιώθουν έντονη την ανάγκη για παρέα. Οι φίλοι που είναι σύντροφοι στο παιχνίδι μπορούν να συνοδεύσουν στον κινηματογράφο και σε άλλες εκδηλώσεις. Μπορεί και να δείξουν στο άτομο δραστηριότητες που είναι άγνωστες, όπως μια σειρά μαθημάτων ή κάποια λέσχη.
- **Ανήσυχοι φίλοι:** Οι ανήσυχοι φίλοι ενθαρρύνουν το άτομο να πάρει αυτά που του ανήκουν, και το κινητοποιούν.
- **Φίλοι που παρέχουν πληροφορίες:** Μερικοί φίλοι μπορεί να οδηγήσουν σε πηγές βοήθειας, όπως να φέρουν σε επαφή τα

άτομα με δουλειές ή ομάδες στήριξης και, καμιά φορά, να προσφέρουν υλική βοήθεια.

3.5.3. Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΑΖΥΓΙΟΥ ΣΤΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΦΙΛΙΑΣ ΤΟΥ ΖΕΥΓΑΡΙΟΥ

Σύμφωνα με την F. Isaacs (2002) το διαζύγιο και ο χωρισμός μεταβάλλουν τις φιλίες -και μερικές σχέσεις δεν επιβιώνουν έπειτα από ένα τέτοιο σοκ. Οι αλλαγές στην οικογενειακή κατάσταση, όπως και άλλες εξωτερικές αλλαγές, μπορεί να δημιουργήσουν κενά ανάμεσα στα άτομα που χωρίζουν και κάποιους φίλους. Τα δείπνα, ο κινηματογράφος, η γυμναστική, η φροντίδα των παιδιών, με λίγα λόγια τα πάντα, είναι ακριβά.

Πολλοί άνθρωποι επίσης, δεν γνωρίζουν πώς να αντιδράσουν όταν διαλυθεί ένας γάμος, μιας και δεν υπάρχουν συνταγές γι' αυτές τις περιπτώσεις. Ακόμα, και πριν από τον χωρισμό, μερικά ζευγάρια φίλων μπορεί να απομακρυνθούν, αν οι εντάσεις ανάμεσα στους συζύγους είναι εμφανείς, όταν βγαίνουν έξω όλοι μαζί. Μερικοί άνθρωποι προτιμούν να έχουν κοινωνικές σχέσεις μόνο με ζευγάρια, οι οποίες μπορεί να χαθούν όταν δεν ανήκουν πλέον σε ένα ζευγάρι. Εάν οι φιλίες ήταν κατά κύριο λόγο με άλλα ζευγάρια (και όχι μεμονωμένα άτομα), αλλάζουν οι συνήθειες των φιλικών σχέσεων. Είναι συνηθισμένη αντίδραση η απλή απομάκρυνση από μερικά ζευγάρια, ειδικά αν η φιλία σχετίζεται με την δουλειά του συζύγου ή με ψυχαγωγικές δραστηριότητες.

Εάν έχει προηγηθεί χωρισμός, οι φίλοι μπορεί να μην έχουν τόση συναισθηματική κατανόηση, νομίζοντας πως δεν θα είναι τόσο σκληρό, αφού είναι η δεύτερη φορά. Οι αντιδράσεις τους έχουν την τάση να εξαρτώνται από το πόσο μεγάλο διάστημα κράτησε ο γάμος και πριν από πόσο καιρό πέρασε το προηγούμενο διαζύγιο. Φυσικά, υπάρχει λιγότερη συναισθηματική συμπάθεια αν δεν υπάρχουν παιδιά. Το γενικότερο αίσθημα είναι πως όλα είναι τότε απλούστερα.

Τέλος, μπορεί κάποιοι άλλοι φίλοι να μείνουν κοντά στο άτομο, αλλά ταυτόχρονα να μην το διευκολύνουν στην προσαρμογή μετά το χωρισμό ή το διαζύγιο. (Issacs F., 2002)

3.5.4. Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΑΖΥΓΙΟΥ ΣΤΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΦΙΛΙΑΣ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ

Σύμφωνα με τον M. Herbert (1998), σε περιπτώσεις διαζυγίου είναι συνηθισμένο τα παιδιά να αντιδρούν στον χωρισμό/διαζύγιο με τρόπους απροσάρμοστους. Αυτές οι δυσκολίες συμβιβασμού με την απώλεια περιλαμβάνουν:

- **Αίσθηση παραίτησης.** Το παιδί ενδέχεται να αποτραβηχτεί όχι μόνο από την οικογένεια, αλλά και την σχολική ζωή. Αυτός είναι ένας ψυχολογικός μηχανισμός άμυνας που ονομάζεται «συναισθηματική απομόνωση».
- **Επιθετικότητα.** Το παιδί ενδέχεται να εκδηλώσει τον εσωτερικό πόνο, την δυσαρέσκεια, την σύγχυση ή την ταραχή του γινόμενο επιθετικό προς τους άλλους.
- **Υποκατάσταση.** Το παιδί ίσως να βρει ένα υποκατάστατο του πατέρα ή της μητέρας.

Τα παιδιά προσχολικής ηλικίας που φοιτούν στο σχολείο ή πηγαίνουν στον παιδικό σταθμό είναι δυνατόν να ταραάζονται όταν πρόκειται να φύγουν, και ίσως διαμαρτύρονται έντονα την ώρα της αναχώρησης. Παρουσιάζουν ζωηρές φαντασιώσεις εγκατάλειψης, και συχνά εκδηλώνουν επιθετικότητα απέναντι σε άλλα παιδιά. (Herbert M., 1998)

Στα παιδιά σχολικής ηλικίας, η θλίψη και η λύπη παραμένουν ένα κυρίαρχο γνώρισμα, αλλά ο θυμός γίνεται περισσότερο αισθητός. (Herbert M., 1998)

Η Φ. Ντολτό (1997) υπογραμμίζει ότι όταν μεσολαβεί διαζύγιο στην διάρκεια της σχολικής χρονιάς και το παιδί αφήνει το σχολείο του για να ζήσει αλλού, είναι κι αυτό ολέθριο. Γιατί η απόγνωση που αισθάνεται το παιδί είναι διπλή: από την μία το πιο βαθύ του είναι, το υποκείμενο όπως σχηματίστηκε από τα δύο όντα που το συγκρότησαν, κλονίζεται. Από την άλλη, το κοινωνικό του είναι που εξαρτάται από τους συνομήλικους συμμαθητές του θίγεται. Θα χρειαστεί να συνηθίσει με άλλους συμμαθητές που θα το ρωτάνε γιατί ήρθε στην μέση του χρόνου και θα διπλασιάζουν έτσι την απόγνωση του.

Τα παιδιά στην προεφηβική ηλικία εκδηλώνουν λιγότερο τον εσωτερικό τους πόνο και την στεναχώρια. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι ο πόνος δεν υφίσταται. Απλώς τα παιδιά τον συγκαλύπτουν και ίσως αναζητήσουν τρόπους για να ξεχαστούν μέσα από το παιχνίδι και άλλες δραστηριότητες με φίλους. Ίσως να είναι δύσκολο να πλησιάσει κανείς τα παιδιά αυτής της ηλικίας, καθώς απεχθάνονται να συζητούν γι' αυτά που αισθάνονται εξαιτίας του πόνου και της αμηχανίας που τους προκαλεί.

Οι έφηβοι αρκετές φορές παρουσιάζουν έκδηλη κατάθλιψη και δίνουν την εντύπωση ότι αποσύρονται από την οικογενειακή ζωή και καταφεύγουν σε άλλες σχέσεις, εκτός σπιτιού. Οι φίλοι ίσως γίνουν η εναλλακτική λύση για την οικογένεια, καθώς προσφέρουν την αίσθηση

του ανήκει, της συνέχειας και της σταθερότητας. Μερικοί φίλοι μπορούν να ασκήσουν ανεπιθύμητη επίδραση προσφέροντας συγκίνηση και ενθουσιασμό –για παράδειγμα, μέσα από φασαρίες, που λειτουργούν ως αντίδοτο στην δυστυχία των νέων. Ενδέχεται, επίσης, να έρθουν στην επιφάνεια ανησυχίες σχετικά με τις δικές τους σχέσεις.

Σύμφωνα με τον M. Herbert, αυτές είναι οι άμεσες και μέσης διάρκειας αντιδράσεις στον χωρισμό των γονέων. Συνήθως, οι αντιδράσεις στην οξεία τους μορφή είναι ζήτημα μηνών και μετά ελπίζουμε ότι θα καταλαγιάσουν. Τα στοιχεία αναφορικά με τις μακροπρόθεσμες συνέπειες είναι μάλλον πενιχρά προς το παρόν και δύσκολο να αξιολογηθούν. (Herbert M., 1998)

3.6. ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΣΤΗΝ ΦΙΛΙΑ

Η έννοια και τα χαρακτηριστικά της φιλίας- ως έμφυτης ανάγκης κάθε φυσιολογικού ανθρώπου-πολίτη για στοργική αφοσίωση προς το λατρευτό πρόσωπο- είναι το αντικείμενο φιλοσοφικής αναζήτησης πολλών έργων, φιλοσοφικών κειμένων και των δημιουργών τους. (Πλάτων, 2004)

Ειδικότερα ο Πλάτωνας και ο Αριστοτέλης ασχολήθηκαν επισταμένα με την έννοια της φιλίας, στα έργα τους «Λύσις» και «Ηθικά Νικομάχεια», αντίστοιχα.

Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, υπάρχουν τρία είδη φιλίας:

- Η φιλία που έχει ως κίνητρο, ως σκοπό το χρήσιμο (το συμφέρον, η ωφέλεια).
- Η φιλία που έχει ως κίνητρο το ήδυ (η ηδονή, η απόλαυση, η ευχαρίστηση)
- Η φιλία που έχει ως σκοπό το αγαθό (το ηθικό καλό, η αρετή, η ανθρωπιά)

Άρα από τα κίνητρα της φιλίας, δημιουργούνται τρία είδη φιλικών σχέσεων:

α. «δια το χρήσιμον»,

β. «δι' ηδονήν»,

γ. «δι' αγαθόν».

Στην πρώτη περίπτωση η φιλία, ο σύνδεσμος μεταξύ φίλων στηρίζεται στο κοινό συμφέρον. Στην δεύτερη περίπτωση, ο σύνδεσμος στηρίζεται στην ευχαρίστηση, η οποία δημιουργείται από τον φιλικό δεσμό. (Χατζηθωμά Φ., Αλεφάντου Π., 1994)

Και τα δυο είδη αυτών των σχέσεων είναι φιλίες «κατά συμβεβηκός» τυχαίες και εφήμερες, όχι ουσιαστικές και μόνιμες. (Κιτσάκη Α., χ.χ.)

Στην τρίτη περίπτωση τον σύνδεσμο μεταξύ φίλων αποτελεί η αρετή, η οποία δεν συναντιέται συχνά, γεννιέται μέσα στις ψυχές των αγαθών ανθρώπων και αντέχει στον χρόνο και τα ατυχήματα. Μόνο το τρίτο είδος, «δια το αγαθόν», η «κατ' αρετήν», είναι η πραγματική, η τέλεια φιλία.

Ο Ισοκράτης υποστηρίζει ότι μόνο η φιλία που αποβλέπει στην αρετή, η φιλία του αγαθού με τον αγαθό είναι σταθερή και μόνιμη.

Κατά τον Αριστοτέλη, η φιλία δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς την διανοητική αρετή της φρόνησης και ότι και ο τέλειος άνθρωπος, έχει την ανάγκη της φιλίας, την οποία μπορεί να γνωρίσει μέσα στην τελειότητα του φίλου. Στην κατ' αρετήν φιλία μέτρο είναι η αγαθή προαίρεση του προσφέροντας την φιλική εξυπηρέτησης.

Η τέλεια φιλία δημιουργείται μεταξύ των αγαθών ανθρώπων και ο συνεκτικός δεσμός της είναι το αγαθό. Αυτή η φιλία παραμένει σταθερή. Αλλά για την δημιουργία αυτής της φιλίας χρειάζεται χρόνος, ώστε να βεβαιωθούν αυτοί που συνάπτουν την φιλία ότι και οι δύο είναι αγαθοί. (Χατζηθωμά Φ., Αλεφάντου Π., 1994)

Η τέλεια λοιπόν φιλία, κατά τον Αριστοτέλη είναι συνάντηση και δεσμός δυο προσώπων απάνω στον ίδιο ηθικό άξονα, στην ίδια αξιολογική κλίμακα. (Κιτσάκη Α., χ.χ.)

3.7. ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΣΤΗΝ ΦΙΛΙΑ

Αν και το ελληνικό δίκαιο δεν περιλαμβάνει ιδιαίτερη μνεία για τις φιλικές σχέσεις είναι φανερό πως η δικαιοσύνη συνδέεται με την φιλία, και γενικά με τις ανθρώπινες σχέσεις με πολλούς τρόπους που δεν είναι εμφανείς. Οι σχέσεις είναι προσωπικές και συγκεκριμένες, ενώ ο νόμος δημόσιος και γενικευμένος, ωστόσο υπάρχουν νόμοι που αφορούν στις προσωπικές σχέσεις (τον γάμο, τις σεξουαλικές σχέσεις κ.λ.π.). (Duck S., 1999)

Οι σχέσεις απαιτούν επίσης την αποκλειστική πίστη των ανθρώπων σε συγκεκριμένα άτομα με τα οποία δεσμεύονται να μείνουν μαζί κάτω από οποιεσδήποτε συνθήκες και στα οποία παρέχουν ειδικά προνόμια, πληροφορίες, υπηρεσίες και χάρες.

Επίσης, η κοινωνία περιμένει οι άνθρωποι να υπερασπίζονται τους φίλους τους όταν θα έχουν προβλήματα ή χρειάζονται βοήθεια και να μην μεταχειρίζονται το οικείο περιβάλλον τους. Υπάρχουν ειδικές ευθύνες και αιτήσεις που προκύπτουν από τα κοινωνικά πρότυπα των σχέσεων. Αντίθετα, ο νόμος συχνά περιμένει οι πολίτες να αντιμετωπίζουν με τον ίδιο τρόπο και όλους τους άλλους ανθρώπους, χωρίς φόβους και διακρίσεις. Γι' αυτούς τους λόγους λοιπόν, παρόλο που οι διαδικασίες των σχέσεων είναι σημαντικές, συχνά συγκρούονται με τις προσδοκίες του νόμου και δημιουργεί έκπληξη το γεγονός ότι η δικαιοσύνη δεν τους δίνει την προσοχή που τους αρμόζει ως παράγοντες της λειτουργίας του ίδιου του νόμου και του συστήματος της δικαιοσύνης.

Παρά την πίστη του στην ισότητα και την «αδιάφορη στάση» του, ο νόμος όντως αναγνωρίζει τις σχέσεις με διάφορους τρόπους –π.χ. παρέχοντας στους γονείς συγκεκριμένα δικαιώματα για να ελέγχουν το μέλλον των παιδιών τους, αλλά όχι και το μέλλον των παιδιών άλλων ανθρώπων.

Όπως λέει ο Rubin (1987), ο νόμος περιμένει ότι τα παιδιά θα καταθέσουν εναντίον των ενόχων πατέρων τους αν τους ζητηθεί, και έχει δικαίωμα να τα τιμωρήσει αν δεν το κάνουν. Αυτή λοιπόν είναι μια καθαρή περίπτωση στην οποία ο νόμος προϋποθέτει ότι ένα ανώτερο καθήκον πρέπει να υπερβεί και να καταργήσει τους κανόνες των σχέσεων και τις εμπειρίες των καθημερινών ανθρώπων.

Μια άλλη προϋπόθεση του νόμου είναι ότι πρέπει οι άνθρωποι να ενεργούν με κοινωνική υπευθυνότητα, ακόμα κι όταν δεν είναι για το δικό τους συμφέρον. Η ίδια η αποτυχία εκπλήρωσης τέτοιων καθηκόντων αποτελεί ποινικό αδίκημα, όπως όταν κάποιος υποθάλπει εγκληματίες, ακόμα κι αν πρόκειται για συγγενείς ή φίλους, όταν καθίσταται ηθικός αυτουργός βοηθώντας κάποιον εγκληματία μετά την τέλεση της πράξης του, ή όταν γίνεται κλεπταποδόχος ενώ γνωρίζει ή υποπτεύεται πως τα αντικείμενα που αποδέχεται είναι κλεμμένα και δεν αναφέρει πουθενά το γεγονός ούτε επιστρέφει τα κλοπιμαία.

Όλα τα παραπάνω παραδείγματα υπονοούν ότι ο καθένας έχει καθήκον όχι μόνο να μην διαπράττει εγκλήματα, αλλά και να τα αναφέρει όταν είναι αυτόπτης μάρτυρας ή μαθαίνει εκ των υστέρων ότι έχουν συμβεί. Είναι ενδιαφέρον το γεγονός ότι όλα αυτά τα εγκλήματα προκύπτουν από σχέσεις των θυμάτων με τους «πραγματικούς» εγκληματίες ή από την απόφαση μιας πράξης που υπό άλλες συνθήκες θα θεωρούνταν φιλική προσέγγιση (όπως το να βοηθάς κάποιον, να παρέχεις ενίσχυση και ασφάλεια, να προστατεύεις περιουσιακά του στοιχεία κτλ). Ωστόσο ο νόμος προϋποθέτει ότι τα καθήκοντα του ατόμου απέναντι σε αυτόν πρέπει να υπερσχύουν των σχέσεων και των συναισθημάτων: μερικές φορές, μάλιστα, ο νόμος φέρνει σε αντίθεση τις εντολές για τα καθήκοντα των πολιτών με τους κοινωνικούς κανόνες των σχέσεων.

Στην καθημερινή ζωή, προφανώς, δημιουργούνται σχέσεις ανάμεσα σε ανθρώπους που συμβιώνουν ή έρχονται σε επαφή, και υπάρχουν κοινωνικές επιπτώσεις που κάνουν τους ανθρώπους να θέλουν να φέρονται στους φίλους τους με ιδιαίτερο τρόπο, γεγονός που ο νόμος προτιμά να παραβλέπει και να πιστεύει ότι ο οποιοσδήποτε είναι έτοιμος να καταδώσει κάποιον φίλο που διέπραξε έγκλημα.

Ο S. Duck (1999) υποστηρίζει όμως, ότι σε μια τέτοια περίπτωση κάποιο άτομο πρώτα θα αναλογιζόταν τις κοινωνικές και τις σχεσιακές συνέπειες, θα αξιολογούσε τα ενδεχόμενα απόρριψης από φίλους, κοινωνικής αποδοκιμασίας, χαμηλής δημοτικότητας στην γειτονιά, αποκλεισμού και θα εξέταζε αν οι αστικές συνέπειες θα βάραιναν πιο πολύ από τις συνέπειες στις σχέσεις. Για τους περισσότερους, οι στενές σχέσεις μπορούν να έχουν μεγαλύτερη σημασία από τις νομικές κυρώσεις για κάποιο ασήμαντο αδίκημα. Έτσι, η απόφαση της αναφοράς ή μη αναφοράς κάποιου αδικήματος περιπλέκεται από τις ανθρώπινες σχέσεις.

Με λίγα λόγια, η γενική τάση των ανθρώπων να δρουν ως καλοί πολίτες επηρεάζεται από την φύση των ανθρώπινων σχέσεων στην πολιτισμική ομάδα όπου ανήκουν. Ωστόσο, μερικές φορές θεωρούν τις σχέσεις σημαντικότερες από τα προσωπικά βάσανα, ακριβώς επειδή ζουν σε κοινότητες στις οποίες η πίστη στους φίλους (ή στους συζύγους) θεωρείται αρετή από τα γενικευμένα καθήκοντα ως πολιτών ή από τα προσωπικά βάσανα.

Υπάρχει όμως, ακόμα μια σύνδεση της δικαιοσύνης με την φιλία, και αυτή αφορά τον τρόπο που οι φίλοι επηρεάζουν την αντίληψη και την στάση απέναντι στον νόμο.

Αν η κοινωνική ομάδα στην οποία ανήκει κάποιος πιστεύει γενικά ότι ο νόμος είναι άδικος ή προκατειλημμένος εναντίον τους, τότε είναι ίσως φυσικό να είναι καχύποπτος απέναντι στους εκπροσώπους του νόμου ή να δέχεται πολλές κοινωνικές πιέσεις από τους φίλους του για να αγνοεί ή να περιφρονεί τον νόμο και τους εκπροσώπους του.

Επίσης, στον πραγματικό κόσμο όπου υπάρχει καθημερινή επαφή με φίλους και με ολόκληρο το κοινωνικό περιβάλλον, είναι λογικό να θεωρείται δεδομένο ότι η καθημερινή επαφή ενισχύει τις διαθέσεις και τις πεποιθήσεις τόσο του ατόμου όσο και της ομάδας στην οποία ανήκει

και ότι οι άνθρωποι αναπτύσσουν συστήματα σχέσεων για να μπορούν να ισορροπούν μεταξύ αστικών και προσωπικών καθηκόντων.

Τέλος, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η φιλία ήταν ένας αρχαίος πρόδρομος της ομάδας των ενόρκων. Η ένορκη δίκη ξεκίνησε με την ιδέα ότι ο κατηγορούμενος έπρεπε να πείσει δώδεκα φίλους για την αθωότητα του. Αυτή η διαδικασία, η οποία αποτελούσε μια μορφή εναλλακτικής δίκης, ονομαζόταν «στοίχημα του νόμου», και σύμφωνα με αυτή ο κατηγορούμενος έπρεπε να παρουσιαστεί σε δώδεκα φίλους ή συγγενείς - την εποχή εκείνη δινόταν μεγάλη σημασία στο μέγεθος του κοινωνικού δικτύου, οι οποίοι εν μέσω μιας θρησκευτικής τελετής θα έπαιρναν όρκο στην αθανασία των ψυχών τους ότι αυτός ήταν αθώος⁵. (Duck S., 1999)

⁵ Εκείνη την εποχή οι όρκοι στην αιώνια ζωή ήταν κάτι που το έπαιρναν τόσο σοβαρά όπως θα παίρναμε σήμερα μια εγχείριση ανοιχτής καρδιάς χωρίς αναισθητικό, αναμφίβολα ήταν δύσκολο να συγκεντρώσει κανείς την απαραίτητη κοινωνική υποστήριξη όταν υπήρχε έστω και η παραμικρή υποψία ενοχής, πόσο μάλλον όταν ήταν σίγουρο κάτι τέτοιο. (Duck S., 1999)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο – Η ΦΙΛΙΑ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΗΛΙΚΙΑΚΗ ΦΑΣΗ

4.1. ΒΡΕΦΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ

Τα βρέφη αρχίζουν από νωρίς ν' αναπτύσσουν ορισμένες ικανότητες να συναναστρέφονται με επιτυχία τους άλλους ανθρώπους. Η κοινωνικότητα ξεκινά μέσα από την οικογένεια. (Parke R., 1987)

Ο R. Scaffier περιέγραψε τρία βασικά στάδια ανάπτυξης της κοινωνικής συμπεριφοράς κατά τον πρώτο χρόνο της ζωής του παιδιού.

1. Το στάδιο της αρχικής έλξης του βρέφους από άλλους ανθρώπους. Η έλξη αυτή κάνει το βρέφος να προτιμά τα ανθρώπινα πρόσωπα από τις άψυχες φιγούρες του περιβάλλοντος του.
2. Το στάδιο κατά το οποίο το βρέφος μαθαίνει να ξεχωρίζει ανάμεσα στα άλλα πρόσωπα τη μητέρα σαν οικείο πρόσωπο και τους ξένους σαν μη οικείους.
3. Το στάδιο όπου το βρέφος είναι ικανό να δημιουργήσει έναν σημαντικό συναισθηματικό δεσμό διάρκειας με κάποια πρόσωπα που αναζητά επίμονα την συντροφιά τους, και που λαχταρά να το προσέξουν, ενώ απορρίπτει την συντροφιά και την προσοχή άλλων, ξένων ατόμων.

Ορόσημο αποτελεί το άνοιγμα στην προτίμηση ενός μικρού αριθμού προσώπων. Η συχνή τάση, που χαρακτηρίζεται ως «προσκόλληση», η ιδιαίτερη επιθυμία του βρέφους να είναι κοντά σε ορισμένα άτομα και να προσπαθεί να τα κρατήσει να μην φύγουν, εμφανίζεται συνήθως γύρω στους εφτά ή οχτώ μήνες. (Parke R., 1987)

Σύμφωνα με τον Trevarthen, τα βρέφη επιδεικνύουν πλούσιες επικοινωνιακές ενέργειες (μορφασμούς, εκφράσεις, ευχαρίστηση σε «παιχνιδιάρικο μάλωμα», τεχνάσματα, αστεία) ήδη από το πρώτο έτος και μάλιστα αυτές δεν διαμορφώνονται ή «υποστηρίζονται» από το σύντροφο, αλλά αντίθετα αναδημιουργούνται από αυτό, μπορεί να δώσει πειστικές ερμηνείες στην «νηπιακή σημειολογία». Μια σημειολογία που περιλαμβάνει κοινωνιοδραματικές στάσεις και πολλά άλλα.

Επίσης, υποστηρίζει ότι το παιδί από ενός έτους εκφράζεται με την πρωτογλώσσα, τις εκφράσεις του προσώπου και τις χειρονομίες και τους συνδυασμούς των φθόγγων. Το βρέφος σταδιακά γίνεται πιο έξυπνο, αποκτά μεγαλύτερη «εμπειρία του κόσμου». Είναι επικοινωνιακό. Στα αμέσως επόμενα χρόνια, το παιχνίδι γίνεται πλουσιότερο στην φαντασία και στην μνήμη. Η συνεργασία αναπτύσσεται καλύτερα στο φανταστικό παιχνίδι με την μητέρα, λίγους μήνες αργότερα. (Ρες Γ., 2004)

Έρευνες δείχνουν ότι τα βρέφη σε ηλικία ενός έτους παρουσιάζουν κοινωνική αναφορά των συναισθημάτων τους προς την μητέρα τους, όταν βρίσκονται σε ασυνήθιστη κατάσταση, και αναζητούν κοινωνική επαφή. (Κανοβούλης Α., 1990)

Η Dunn διαπιστώνει ότι η αντίληψη των παιδιών για τα συναισθήματα των άλλων αναπτύσσεται γρήγορα στο δεύτερο έτος. Ανταποκρίνονται με κατανόηση στη στεναχώρια των άλλων, εκδηλώνουν την περιέργεια και την κατανόηση τους για ότι προκαλεί πόνο, στενοχώρια, φόβο, ευχαρίστηση, παρηγοριά στους άλλους. Δείχνουν όλο και μεγαλύτερη ευαισθησία για τους στόχους και τις προθέσεις των άλλων.

Έρευνες έχουν δείξει ότι η πρώτη συναισθηματική αντίδραση που δείχνουν τα παιδιά στον πόνο των άλλων είναι το κλάμα ή η λύπη. Στον 18^ο μήνα περίπου τα βρέφη αρχίζουν να ενεργούν, προσφέροντας βοήθεια, προστασία, υπεράσπιση, ανακούφιση ή παρηγοριά σε κάποιο άλλο άτομο. Μπορεί π.χ. όταν δουν ένα παιδί να κλαίει, να προσπαθήσουν να το παρηγορήσουν, χαϊδεύοντας ή βοηθώντας το ή προσφέροντας το παιχνίδι τους. Μπορεί επίσης ένα παιδί, όταν δει τον πατέρα του λυπημένο στο πρόσωπο, να πάρει και το ίδιο έκφραση λύπης ή να αρχίζει να θηλάζει το δάκτυλο του ή να σκύβει στο αυτί του πατέρα του. Χρησιμοποιεί δηλαδή τρόπους με τους οποίους συνήθως ανακουφίζει τον εαυτό του. (Κανοβούλης Α., 1990)

Με βάση τα παραπάνω, δεν συμπεραίνεται η ύπαρξη φιλίας κατά την βρεφική ηλικία.

Διαπιστώνεται όμως, ότι η συναισθηματική επικοινωνία και η αλληλεπίδραση αρχίζει από την βρεφική ηλικία. (Κανοβούλης Α., 1990)

4.2. Η ΦΙΛΙΑ ΣΤΗ ΝΗΠΙΑΚΗ ΗΛΙΚΙΑ

Για την πλειοψηφία των παιδιών οι φιλίες είναι στο κέντρο της ζωής τους από την ηλικία των τριών χρόνων- σε μερικές περιπτώσεις και νωρίτερα- ως την εφηβεία. Οι φιλίες απασχολούν τα παιδιά, τόσο ως ενεργητική συμπεριφορά όσο και ως ένας κόσμος σκέψεων και φαντασίας, για ένα μεγάλο μέρος του χρόνου τους. Είναι συχνά οι στιγμές της μεγαλύτερης χαράς τους και των βαθύτερων απογοητεύσεών τους.

Παλαιότερα στα παιδιά της νηπιακής ηλικίας είχαν δοθεί λίγες ευκαιρίες συναναστροφής με άλλα παιδιά. Πιο πρόσφατα, τέτοιες ευκαιρίες έχουν σημαντικά αυξηθεί με την ύπαρξη ομάδων παιχνιδιού, οίκων και κέντρων ημερήσιας απασχόλησης, βρεφονηπιακών σταθμών- ακόμη και για παιδιά στα πρώτα χρόνια της ζωής τους. Συνάμα οι ερευνητές κατέληξαν ν' αναγνωρίσουν ότι οι παιδικές φιλίες μπορεί να έχουν δικαιωματικά, ιδιαίτερη λειτουργία εντελώς ξεχωριστή απ' ότι έχει σχέση με την αγάπη των ενηλίκων και την επιδοκιμασία. (Zick R., 1987)

4.2.1 ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ ΦΙΛΙΑΣ

Τα παιδιά μπορούν να εξασφαλίσουν στους φίλους τους ορισμένους τρόπους διασκέδασης, που δεν μπορούν να επινοήσουν το ίδιο καλά οι μεγάλοι. Οι τρεις τρόποι, με τους οποίους τα παιδιά εξυπηρετούν χαρακτηριστικά το ένα το άλλο είναι:

- α) η παροχή ευκαιριών για τη μάθηση των κοινωνικών δεξιοτήτων,
- β) η διευκόλυνση των κοινωνικών συγκρίσεων,
- γ) η καλλιέργεια του αισθήματος συμμετοχής σε μια ομάδα.

Οι σχέσεις τους συμβάλλουν στη μάθηση κοινωνικών δεξιοτήτων και μαθαίνουν καλύτερα πώς να επιβιώνουν μεταξύ ίσων σε μια μεγάλη σειρά κοινωνικών καταστάσεων καθώς εξασφαλίζεται ένα πλαίσιο στο οποίο τα παιδιά μπορούν να συγκρίνουν τους εαυτούς τους με άλλους.

Οι εμπειρίες με άλλους σαν εμάς βοηθούν το άτομο να αναπτύξει μια αυτοσυναίσθηση και μια αντίληψη της κοινωνικής πραγματικότητας, που μόνη η οικογενειακή εμπειρία δεν μπορεί να δώσει.

Έτσι, ακόμα και στα πρώτα χρόνια της ζωής τους, τα παιδιά έχουν ανάγκη να αισθάνονται ότι ανήκουν σε μια ομάδα, αίσθημα που μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο μέσα στις φιλίες με άλλα παιδιά. Ένας τρόπος με τον οποίο δείχνεται αυτή η ανάγκη είναι οι εκδήλωση αποκλειστικότητας, που είναι αρκετά κοινή στις παιδικές ομάδες.

Αυτή είναι δυνατό να κατανοηθεί ως τρόπος με τον οποίο τονίζεται και βεβαιώνεται η ιδιότητα ενός μέλους μιας ομάδας, δημιουργώντας αισθήματα ασφάλειας στα παιδιά.

Οι φίλοι εκπληρώνουν μια σπουδαία για τα παιδιά αποστολή, που δεν μπορούν να υπηρετήσουν οι γονείς και παίζουν κριτικό ρόλο στη διαμόρφωση των κοινωνικών δεξιοτήτων των παιδιών και του αισθήματος ταυτότητας.

Οι εμπειρίες των παιδιών με τους φίλους τους έχουν επιπτώσεις στην κατοπινή τους εξέλιξη και εδώ συμπεριλαμβάνεται ο προσανατολισμός τους στη φιλία και στην αγάπη των ενηλίκων. Όντας έτσι σημαντικές, οι φιλίες μπορεί να είναι εστιακά σημεία για την ποιότητα ζωής. (Zick R., 1987)

Οι Rubenstein και Howes υποστηρίζουν ότι η φιλία δίνει ένα πρόσφορο περιβάλλον, μέσα στο οποίο τα νήπια αλληλοβοηθούνται στο να αναπτύξουν τις δεξιότητες τους ως προς τα αντικείμενα.

Η διερευνητική προσέγγιση των σχέσεων που αναπτύσσει το παιδί με τα πρόσωπα τονίζει την ουσιαστική σημασία των κοινωνικών σχέσεων ως κίνητρο και πλαίσιο της επαφής του με τα πράγματα και την περαιτέρω γνωστική του ανάπτυξη.

Οι κοινωνικές σχέσεις στην νηπιακή ηλικία μπορούν να υποβοηθήσουν τα παιδιά να κατανοήσουν περίπλοκες καταστάσεις και να επηρεάσουν την κατανόηση των σχέσεων μεταξύ αντικειμένων, αντιλήψεων και ανθρώπων.

Οι στενές διαπροσωπικές σχέσεις επηρεάζουν τη γνωστική ανάπτυξη των παιδιών, γιατί η εμπιστοσύνη και η αλληλεξάρτηση που αναπτύσσεται μεταξύ των παιδιών θέτει ένα ασφαλές πλαίσιο για τη μάθηση. Η σημασία του ρόλου του νηπιαγωγείου στο να οργανώνει ομάδες που εμπλέκουν φίλους στην ίδια δραστηριότητα είναι σημαντική, γιατί επηρεάζει τις δυνατότητες που έχουν τα παιδιά για να μάθουν με τη βοήθεια και τη συνεργασία των φίλων τους. (Αυγητίδου Σ., 1997)

4.2.2 ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΚΑΙ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΤΗΣ ΦΙΛΙΑΣ

Οι συχνές επαφές των παιδιών με τους συνομηλίκους τους σε ένα σταθερό και οικείο περιβάλλον δημιουργούν πιθανότητες για την ανάπτυξη στενών διαπροσωπικών σχέσεων.

Διαφορετικά χαρακτηριστικά, όπως η αυτοαντίληψη, η δημοτικότητα, η εξωτερική έλξη, ο αριθμός αδελφών, η κοινωνική τάξη και η δομή της οικογένειας έχουν μελετηθεί ως σημαντικά για το σχηματισμό σχέσεων φιλίας μεταξύ των παιδιών της νηπιακής ηλικίας. (Αυγητίδου Σ., 1997)

Πιο συγκεκριμένα, οι παράγοντες που επηρεάζουν το σχηματισμό φιλικών δεσμών είναι ότι τα νήπια, θα πρέπει να έχουν επανειλημμένες ευκαιρίες να παίζουν μαζί και ομοιότητες στο βαθμό ανάπτυξης της ψυχосύνθεσης και των τρόπων συμπεριφοράς τους.

Η αίσθηση της ομοιότητας βρίσκεται στο κέντρο της έλξης, την οποία τα νήπια αισθάνονται για τα άλλα παιδιά.

Το μικρό παιδί, από τα τρία έως τα πέντε χρόνια περίπου, αποβλέπει χαρακτηριστικά σε φίλους σαν σε κάποιους φυσικούς συμπαίκτες της στιγμής, φίλος είναι ο οποιοσδήποτε συμπαίκτης μιας ορισμένης στιγμής. Σ' αυτήν τη φάση τα παιδιά δεν έχουν σαφή αντίληψη μιας σχέσης που διαρκεί, χώρια από ειδικές σύντομες συναντήσεις. Τα παιδιά μπορεί να έχουν συνεχείς σχέσεις με άλλα, αλλά τυπικά τις συλλαμβάνουν μόνο από την άποψη της στιγμιαίας αλληλεπίδρασης. Επιπρόσθετα, σ' αυτήν τη φάση τα παιδιά αντανακλούν μόνο τις φυσικές ιδιότητες και ενέργειες των συμπαικτών και όχι της ψυχολογικές ιδιότητες, τις προσωπικές ανάγκες, τα ενδιαφέροντα ή τα γνωρίσματα του χαρακτήρα.

Για το μικρό παιδί, που βλέπει τη φιλία από την άποψη της στιγμιαίας αλληλεπίδρασης, ο πιο σημαντικός όρος για την ύπαρξη της φιλίας στη νηπιακή ηλικία είναι το φυσικό πλησίασμα. Τα μικρά παιδιά εστιάζουν την προσοχή τους σε φυσικές πράξεις, δηλαδή η φιλία φτιάχνεται απλά μέσα στο παιχνίδι με ένα άλλο παιδί. (Zick R., 1987)

Φίλοι είναι συνήθως παιδιά που κάθονται δίπλα-δίπλα στην τάξη ή μένουν κοντά. Η φυσική εγγύτητα ενθαρρύνει τη δημιουργία σχέσεων με το να αυξάνει τις πιθανότητες κοινωνικής επαφής ανάμεσα στους ανθρώπους καθώς και τη συχνότητα αυτής της κοινωνικής επαφής. Η συχνότητα της κοινωνικής επαφής έχει συνδεθεί στενά με την ανάπτυξη αρέσκειας και το σχηματισμό φιλικών σχέσεων.

Το οικείο περιβάλλον του νηπιαγωγείου και η οικειοποίηση των ρουτινών και του προγράμματος του από τα παιδιά τα βοηθάει να αναπτύξουν μια φιλία μέσα από τις εθιμοτυπικές, επαναλαμβανόμενες και κοινές νοηματικά πράξεις στο χώρο αυτό. (Αυγητίδου Σ., 1997)

4.2.3 ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΦΙΛΙΑΣ

Οι έρευνες που βασίζονται στο γνωστικό-εξελικτικό μοντέλο έδειξαν ότι τα παιδιά της νηπιακής ηλικίας αναφέρονται απλά στο παιχνίδι και μιλούν για τους φίλους τους, χωρίς να τονίζουν την αλληλεξάρτηση, την οικειότητα και τους συναισθηματικούς δεσμούς στις σχέσεις τους με τα άλλα παιδιά.

Οι ερμηνείες των απαντήσεων που έδωσαν τα παιδιά έδειξαν, ότι οι σχέσεις των συνομηλίκων στην νηπιακή ηλικία είναι επιφανειακές και προσωρινές και στο μεγαλύτερο ποσοστό τους δημιουργούνται με στόχο την ικανοποίηση των προσωπικών συμφερόντων τους.

Οι Gershman και Hayes (1983) ήταν ίσως οι πρώτοι που συνέδεσαν τη διατήρηση-σταθερότητα των σχέσεων με το είδος της φιλίας.

Συγκεκριμένα, στην έρευνα τους κατέληξαν ότι οι αμοιβαίες φιλίες συνεχίζονταν τις περισσότερες φορές για ένα διάστημα έξι μηνών, ενώ αντίθετα οι μονομερείς φιλίες, ακολουθούν το μοντέλο του Selman (1980) και είχαν μικρή διάρκεια.

Οι έρευνες που βασίζονται σε εθνογραφικές μελέτες της παιδικής ηλικίας έδειξαν ότι οι φιλίες είναι δυνατό να αναπτυχθούν στη νεαρή ηλικία των 4-7 χρονών.

Χαρακτηριστικές ποιότητες, όπως η οικειότητα, η προσέγγιση, η εκμυστήρευση και το μοίρασμα, έχουν διαπιστωθεί και αναλυθεί στη διερεύνηση των πρώιμων αυτών σχέσεων.

Τα δυο ερευνητικά μοντέλα φτάνουν σε διαφορετικά συμπεράσματα.

Το γνωστικό μοντέλο τονίζει σαν χαρακτηριστικό στοιχείο, την προσωρινότητα της παιδικής φιλίας και την ανικανότητα των παιδιών να αντανakλούν το περιεχόμενο και την ποιότητα των σχέσεων που βιώνουν.

Το εθνογραφικό μοντέλο προτείνει μια κατανόηση της δυναμικής των σχέσεων στη σχολική τάξη με έμφαση στη συνεργατική δόμηση και ανάπτυξη της σχέσης από τα ίδια τα παιδιά.

Οι έρευνες των Gottman και της Howes οι οποίες βασίζονται σε παρατηρήσεις των αλληλεπιδράσεων μεταξύ παιδιών νηπιακής ηλικίας, διαπίστωσαν τη δυνατότητα τους να αναπτύσσουν φιλίες με τους συνομηλίκους τους.

Οι μελέτες της κουλτούρας των συνομηλίκων έδειξαν ότι η είσοδος στο παιχνίδι, η αποδοχή από τους συνομηλίκους και η εύρεση φίλων αποτελούν τα κύρια ενδιαφέροντα των παιδιών στην τάξη του νηπιαγωγείου.

Επίσης, σε μια έρευνα του Gottman, βρέθηκε ότι τα νεαρά παιδιά (3-6 ετών) εκμυστηρεύονταν στους φίλους τους φόβους και τα προβλήματα τους και μάλιστα ότι τους υποστήριζαν συναισθηματικά προσπαθώντας να βρουν λύσεις στα προβλήματά αυτά. (Αυγητίδου Σ., 1997)

4.2.4 ΟΙ ΦΑΝΤΑΣΤΙΚΟΙ ΦΙΛΟΙ

Πολλά παιδιά στην πλειοψηφία τους τα εξυπνότερα, γύρω στα 3^{1/2} χρόνια τους, ιδιαίτερα αν δεν έχουν φίλους, τους δημιουργούν με τη φαντασία τους. Συνήθως η φίλη ή ο φίλος είναι ομόφυλος του παιδιού.

Είναι καλόβολος, υποταχτικός, δέχεται οδηγίες, διαταγές, επιτιμήσεις αλλά και καμιά φορά κι έπαινο ακόμη. Η συμπεριφορά του παιδιού προς το φανταστικό φίλο μοιάζει σε μεγάλο βαθμό με τη συμπεριφορά των γονιών του προς το ίδιο. Το φαινόμενο είναι τόσο συχνό, ώστε δεν μπορεί παρά να είναι φυσιολογικό.

Σε καμιά περίπτωση δεν επιτιμούμε ή κοροϊδεύουμε το παιδί ή το φανταστικό φίλο του, αλλά φυσικά, ούτε και δείχνουμε να πιστεύουμε πως πραγματικά υπάρχει. Ο φανταστικός αυτός φίλος, πάντως, μας ειδοποιεί ότι το παιδί έχει μοναξιά και ότι διψάει για μια πραγματική παρέα.

Το παιδί που δεν έχει φίλους αισθάνεται απομονωμένο, κοινωνικά ανασφαλές και είναι έντονα εξαρτημένο από τους ενήλικους του περιβάλλοντος του, ενώ όχι σπάνια είναι και επιθετικό. (Ματσανιώτης Ν., χ.χ.)

Στην νηπιακή ηλικία, οι φίλοι είναι σημαντικοί για την ευχαρίστηση που προσφέρει το συνεργατικό παιχνίδι μ' ένα φίλο, για την συντροφικότητα, την υποστήριξη και την αλληλοβοήθεια καθώς και για τη στοργή που αισθάνονται για τη φιλία τους. Οι ακρογωνιαίοι λίθοι μιας φιλίας είναι η στοργή για τον άλλο και η χαρά που προσφέρει η συντροφιά του. (Dunn J., 1999)

4.3. Η ΦΙΛΙΑ ΣΤΗ ΠΑΙΔΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ

Η παιδική φιλία είναι μια στενή και έντονη συναισθηματική σχέση που νιώθει το παιδί προς ένα άλλο ή και περισσότερα παιδιά. Η σχέση αυτή έχει ένα ιδιαίτερο νόημα για το παιδί: οι φίλοι παίζουν μαζί, πηγαionoέρχονται στο σχολείο μαζί, μελετούν μαζί, συζητούν συχνά τα προβλήματα τους, ανταλλάσσουν συχνά τηλεφωνήματα, φιλοξενούνται ο ένας στο σπίτι του άλλου κ.τ.ό. (Παρασκευόπουλος Ι., χ.χ.)

Τα παιδιά οικοδομούν τον εαυτό τους σε συνεργασία με τις παρέες και τους φίλους τους αλλά και με τους γονείς τους. Σε αυτή τη διαδικασία, καταλήγουν στην κατανόηση της αναγκαιότητας να λαμβάνουν υπόψη τις ιδέες των άλλων και να καταλήγουν σε ομοφωνία μαζί τους. Μέσα στη φιλία, τα παιδιά αναγνωρίζουν επίσης την αρχή της αμοιβαιότητας και κατανοούν ότι τα προσωπικά αποθέματα μπορούν να μοιράζονται προς αμοιβαίο όφελος. Αυτό, οδηγεί, εντέλει στην ηθική έννοια της αμοιβαίας ευθύνης και του αμοιβαίου ενδιαφέροντος και είναι αυτό που ξεχωρίζει τους φίλους από τους συνομηλίκους.

Έτσι, ο Piaget υποστήριξε ότι δεν υπάρχει εαυτός, παρά μόνο μέσα στις σχέσεις με άλλους. (Youniss J., 1994)

4.3.1 ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΙΚΗΣ ΦΙΛΙΑΣ

Οι παιδικές φιλίες είναι μεταβαλλόμενες και βραχύβιες. Ακόμη και στα 11χρονα παιδιά, το 60% αλλάζουν τουλάχιστον ένα φίλο μέσα σε διάστημα και μερικών ακόμη εβδομάδων.

Η συνεργασία είναι το κύριο στοιχείο που διακρίνει την από κοινού δόμηση των προσώπων σε μια φιλία. Έτσι, αυτή δε θα ήταν δυνατή αν τα παιδιά δεν συμφωνούσαν να συνεργαστούν. Η αμοιβαία υποστήριξη είναι εγγενής στη φιλία. Οι φίλοι βασίζονται ο ένας στον άλλον για την ανταλλαγή και την ανατροφοδότηση κατά την ερμηνεία των καθημερινών γεγονότων. Οι ίδιοι εξαρτώνται ο ένας από τον άλλον για τη δημιουργία της συναισθηματικής τους έκφρασης και των ιδεών. Οι φίλοι πιστεύουν ότι τα υλικά, συναισθηματικά και πνευματικά εφόδια που κατέχουν πρέπει να χρησιμοποιούνται προς όφελος του άλλου. (Youniss J., 1994)

Η παιδική φιλία είναι μια πρώτη έκφραση της ανάγκης που νιώθει το άτομο στην ενήλικη ζωή για οικειότητα, για στενή διαρκή ψυχική επαφή με τον ετερόφυλο σύντροφό του.

Πιο συγκεκριμένα, χαρακτηριστικά παιδικής φιλίας αποτελούν:

- α)** οι αμοιβαίες ανακηρύξεις φιλίας
- β)** ο χρόνος κατά τον οποίο τα παιδιά απασχολούνται σε κοινές δραστηριότητες.
- γ)** η ποιότητα της αλληλεπίδρασης μεταξύ των φίλων. (Αυγητίδου Σ., 1997)

Το πιο εντυπωσιακό χαρακτηριστικό στις σχέσεις μικρών παιδιών είναι το συνεργατικό παιχνίδι και η συντροφικότητα, καθώς επίσης και οι διαφορές στο βαθμό στον οποίο το παιχνίδι και η επικοινωνία μεταξύ τους χαρακτηρίζεται από συνδετικότητα και συντονισμό.

Εντούτοις, η οικειότητα, η αυτό-αποκάλυψη και η συναισθηματική υποστήριξη καθίστανται όλο και περισσότερο προεξάρχοντα χαρακτηριστικά μιας φιλικής σχέσης κατά τη μετάβαση από την μέση παιδική στην εφηβική ηλικία.

Οι μελέτες της C. Garvey (1977,1984) κατέδειξαν ότι τα αστεία των παιδιών με τους φίλους τους συχνά χαρακτηρίζονται από ποικιλία στις ρίμες, τον επιτονισμό αλλά και τα σχήματα λέξεων. Τα λογοπαίγνια αποτελούν ιδιαίτερο χαρακτηριστικό των σχέσεων των παιδιών με τους φίλους αλλά και τα αδέρφια τους για τα οποία τρέφουν θετικά συναισθήματα. Το κουτσομπολιό και η αυτό-αποκάλυψη αποτελούν επίσης σημαντικά χαρακτηριστικά μιας φιλικής σχέσης. Συχνά, τα σχόλια των παιδιών αναφέρονται σε άλλα παιδιά και χαρακτηρίζονται από έναν έντονα αρνητικό, κριτικό και κοροϊδευτικό τόνο, ενώ συχνά χρησιμοποιείται και η προσωπική αντωνυμία «εμείς». Συνήθως στους διάλογους με τους φίλους τους, τα παιδιά επιδιώκουν να συμφωνήσουν στο ότι «εμείς» είμαστε διαφορετικοί από αυτόν που αποτελεί το στόχο του κουτσομπολιού.

Αυτού του είδους οι διάλογοι ενισχύουν την αλληλεγγύη μεταξύ των φίλων. Συχνά το κουτσομπολιό για ένα άλλο παιδί καταλήγει σ' ένα σχόλιο εκ μέρους και των δυο φίλων, ενισχυτικό της ατμόσφαιρας «εμείς».

Μελέτες που βασίστηκαν σε περιγραφές στα παιδιά σχολικής ηλικίας των σχέσεων φιλίας, έδειξαν ότι οι συγκεκριμένες ατομικές διαφορές επηρεάζουν με ποικίλους τρόπους τα θετικά χαρακτηριστικά μιας σχέσης. Οι Brendt και Perry (1986) βρήκαν ότι οι παράμετροι της συντροφικότητας, των προκοινωνικών πράξεων, της οικειότητας, της αφοσίωσης και του δεσμού συνδέονται με τις σχέσεις φιλίας παιδιών της δευτέρας, τετάρτης και έκτης τάξης του Δημοτικού. Άλλοι ερευνητές, ωστόσο διαπίστωσαν ότι οι σχέσεις φιλίας μεταξύ παιδιών 6 και 7 ετών η συντροφικότητα, από τη μια πλευρά και η οικειότητα και η φροντίδα, από την άλλη, είναι σχετικά ανεξάρτητες παράμετροι.

Τα παιδιά στη μέση παιδική ηλικία διαφέρουν σημαντικά μεταξύ τους στο βαθμό στον οποίο μιλούν για τα συναισθήματα στοργής που αισθάνονται για τους φίλους τους ή εκφράζουν ενθουσιασμό και χαρά όταν είναι μαζί τους.

Επιπλέον, τα παιδιά διαφέρουν μεταξύ τους ως προς το βαθμό στον οποίο εκδηλώνουν το ενδιαφέρον τους και προσπαθούν να βοηθήσουν και να υποστηρίξουν τους φίλους τους.

Το κουτσομπολιό χαρακτηρίζει συνήθως τις σχέσεις φιλίας μεταξύ παιδιών προσχολικής ηλικίας. Όμως, από τη μέση παιδική ηλικία τα παιδιά ανταποκρίνονται με μεγάλο ενδιαφέρον σε αρνητικά σχόλια των φίλων τους για άλλα παιδιά, κάνουν και τα ίδια δυσμενή σχόλια, ενώ παρατηρείται και τόνωση της αλληλεγγύης μεταξύ φίλων. (Dunn J, 1999)

Η παιδική φιλία είναι μια προπαιδευτική εμπειρία για το στενό και διαρκή και με ιδιαίτερη σημασία, αυτόν δεσμό, μια μορφή εντατικοποιημένης αποκλειστικότητας, που είναι το βασικό στοιχείο της συζυγικής συντροφικότητας. Οι παιδικές φίλιες δίνουν τις πρώτες ευκαιρίες στο άτομο να νιώθει ελεύθερο να μοιράζεται τις σκέψεις του και τα συναισθήματα του με κάποιον άλλον, χωρίς να φοβάται ότι απειλείται το δικό του Εγώ. (Παρασκευόπουλος Ι., χ.χ.)

4.3.2 ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΚΑΙ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΤΗΣ ΦΙΛΙΑΣ

Πρέπει να τονιστεί ότι συχνά ένα παιδί επιλέγεται ως φίλος για χαρακτηριστικά, τα οποία αντικειμενικά δεν διαθέτει. Στην επιλογή φίλων, όπως και σε κάθε άλλη διαπροσωπική προτίμηση, σημασία έχει όχι το τι υπάρχει στην πραγματικότητα, αλλά το πώς αντιλαμβάνεται το παιδί την πραγματικότητα. (Παρασκευόπουλος Ι., χ.χ.)

Ο Rizzo (1989) περιέγραψε δυο τρόπους με τους οποίους σχηματίζονται οι φιλίες. Ο πρώτος είναι το παιδί να ενεργήσει φιλικά, μετά από σχεδιασμό, προς κάποιο άλλο παιδί, όπως το να το ρωτήσει να θέλει να γίνουν φίλοι. Ο άλλος τρόπος δεν διακρίνεται από τη συγκεκριμένη πρόθεση.

Αυτό σημαίνει ότι τα παιδιά συναντιούνται κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού, αρχίζουν να αλληλεπιδρούν, να ψάχνουν το ένα το άλλο και να το αποκαλούν φίλο.

Η ομοιότητα στις ικανότητες, στα ενδιαφέροντα ή στα εξωτερικά χαρακτηριστικά προωθεί την ανάπτυξη φιλικών σχέσεων. Τα παιδιά τα οποία συμπεριφέρονται γενικώς θετικά ή ουδέτερα επιλέγονται ως φίλοι περισσότερο συχνά από τα απιδιά που δείχνουν αρνητική συμπεριφορά προς τα άλλα.

Η σημασία των κοινωνικών δεξιοτήτων όπως, ο σεβασμός για τα αισθήματα των άλλων, η ακριβής επικοινωνία, η αποτελεσματική προσέγγιση στις κοινές δραστηριότητες και τη διαπραγμάτευση θεμάτων, κανόνων και διεκδικήσεων στο παιχνίδι, είναι σημαντικά στοιχεία για την ανάπτυξη φιλικών σχέσεων. (Αυγητίδου Σ., 1997)

Σε όλη τη σχολική ηλικία οι φίλοι είναι του ίδιου φύλου: τα αγόρια έχουν φίλους αγόρια και τα κορίτσια έχουν φίλους κορίτσια.

Ο διαχωρισμός αυτός με βάση το φύλο είναι χαρακτηριστικό της περιόδου αυτής της ανάπτυξης (λανθάνουσα σεξουαλικότητα). Το αρχικό κριτήριο επιλογής των φίλων είναι η τοπική εγγύτητα, απλώς η διαθεσιμότητα του άλλου για διαπροσωπική αλληλεπίδραση.

Στη φάση αυτή εύκολα διαλύεται μια φιλία απλώς και μόνο από έλλειψη επαφής.

Πάντως έχει διαπιστωθεί ότι ανάμεσα στους στενούς φίλους υπάρχει ένας κοινός παρανομαστής ομοιότητας, η ομοιότητα όμως αυτή δεν είναι τόσο πολύ στα γνωστικά-γνωσιακά-μαθησιακά χαρακτηριστικά (νοημοσύνη-επίδοση στα μαθήματα) αλλά κυρίως στις αξίες, αντιλήψεις, στις φιλοδοξίες, στους επιδιωκόμενους σκοπούς κ.ο.κ.

Μια φιλία συνάπτεται γιατί ικανοποιούνται ανάγκες και των δυο μελών. Ο ανάγκες ποικίλουν, γι' αυτό ποικιλία είναι κάθε φορά και τα κριτήρια. Πάντως μια φιλία, για να είναι βιώσιμη και να διατηρηθεί, πρέπει αμοιβαίως να ικανοποιεί κάποια ανάγκη και των δυο μελών. Αν έστω και ένα μέλος νιώθει άγχος ή δεν αντλεί ικανοποίηση, η φιλία είναι καταδικασμένη. Σταθερές και ικανοποιητικές είναι οι φιλίες που έχουν ευελιξία στους ρόλους, για να ικανοποιούνται οι ανάγκες για εξάρτηση, επιβολή και αυτονομία και να επιτρέπεται η μεγαλύτερη δυνατή

προσωπική έκφραση κάτω από το μικρότερο συναγωνισμό. Σε μια βιώσιμη φιλία το ζεύγος, ως ενότητα, εκδηλώνει περισσότερα χαρακτηριστικά προσωπικότητας από ότι μπορούν να συγκεντρώσουν τα δυο παιδιά μαζί ως άτομα. (Παρασκευόπουλος Ι., χ.χ.)

Ο Rizzo (1989) στην εθνογραφική μελέτη της παιδικής φιλίας διαπίστωσε τη δυνατότητα των παιδιών πρώτης τάξης του Δημοτικού να αναπτύσσουν ποιότητες, όπως η οικειότητα και η αλληλεξάρτηση, στις φιλίες τους. Σημείωσε επίσης τη σημασία των οικολογικών περιβαλλοντικών παραγόντων, όπως ο ορισμός της θέσης των παιδιών στα θρανία από τη δασκάλα για την ανάπτυξη των φιλικών σχέσεων μεταξύ των παιδιών. (Αυγητίδου Σ., 1997)

Το εξάχρονο παιδί που πηγαίνει για πρώτη φορά στο σχολείο είναι δύσκολο να συνάψει φιλίες.

Ο συναισθηματικός αποθηλασμός, που αρχίζει να συντελείται από τον πρώτο σχολικό χρόνο, έχει τις δυσάρεστες συνέπειες του. Η διαταραχή της σπιτικής γαλήνης, η ίση μεταχείριση, η μη ανταπόκριση στις απαιτήσεις και ιδιοτροπίες του πλήττουν τον εγωκεντρισμό του.

Δεν είναι πια το κέντρο της προσοχής όπως στο σπίτι, και αυτό δεν του είναι καθόλου ευχάριστο. Η φροντίδα της δασκάλας του μοιράζεται εξίσου σε όλα τα παιδιά, που δεν του είναι αδέρφια ούτε φίλοι. Είναι περισσότερο ανταγωνιστές. Γι' αυτό το λόγο προτιμά να παίζει μόνο του, παρά μέσα σε φιλικές ομάδες. Είναι πολύ δύσκολο να συνεργαστεί με άλλα παιδιά. Πριν περάσει όμως η χρονιά, το παιδί όχι μόνο έχει γίνει φιλικό και συνεργάσιμο αλλά θέλει και να συναγωνιστεί με τους συντρόφους του, για να επιβεβαιωθεί ότι δεν υστερεί. Δεν χάνει μάλιστα ευκαιρίες να μπαίνει σε μικρές ομάδες για παιχνίδι και να νιώθει ευτυχισμένο όταν γίνεται ευπρόσδεκτό και δυστυχισμένο όταν απωθείται.

Στις μεγαλύτερες τάξεις του δημοτικού αναζητούνται επίμονα οι σύντροφοι για παιχνίδι και από την καθημερινή επαφή δημιουργούνται οι συντροφικές φιλίες.

Την εκλογή των συντρόφων σε αυτή την ηλικία ορίζουν, ως επί το πλείστον, οι μεγάλοι, που μεθοδεύουν αυτές τις συναντήσεις. Οι δεσμοί πάντως της συντροφικότητας είναι χαλαροί και προσωρινοί. Με τη διάλυση της ομάδας διαλύεται κατά κανόνα και η φιλία.

Σχετικές κοινωνιολογικές μελέτες του Σέριφ (1956) έδειξαν ότι εκείνο που ενώνει τα παιδιά σε φιλικές ομάδες ανά 2,3 ή 4 άτομα, είναι κυρίως το όμοιο σχετικά κοινωνικό υπόβαθρο της οικογένειας και η ίδια περίπτωση αγωγή που έχουν λάβει. (Κυριαζόπουλος Γ., 1991)

4.3.3. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΠΑΙΧΝΙΔΙΟΥ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΦΙΛΙΑΣ

Το παιχνίδι είναι ο τρόπος με τον οποίο το μικρό παιδί μαθαίνει πώς να μοιράζεται και να συνεργάζεται με άλλα παιδιά και να βάζει τις βάσεις για τη δημιουργία κοινωνικών σχέσεων αργότερα στη ζωή.

Είναι βιολογικά χρήσιμο για παιδιά ως ένα μέσο προπαρασκευής για πιο σημαντικές δραστηριότητες αργότερα στη ζωή τους.

Το παιδί παίζει για να κοινωνικοποιηθεί, αλλά οι ρόλοι που τα αγόρια ή τα κορίτσια παίζουν μέσα από το παιχνίδι είναι αποτέλεσμα της κοινωνικοποίησης τους.

Στην ηλικία μεταξύ 7- 12 ετών αρχίζουν πια να μπαίνουν οι κανόνες στα ομαδικά παιχνίδια, που δίνουν μεγάλη ευχαρίστηση στα παιδιά και αποτελούν την αρχή με την οποία τα παιδιά μαθαίνουν να ακολουθούν ορισμένους κανόνες. Μεταξύ της ηλικίας των 7-12 ετών το παιχνίδι χαρακτηρίζεται από το ότι οι δραστηριότητες του καθορίζονται και από το φύλο. (Τσιάντης Γ., 1991)

Τα παιδιά που έχουν αναπτυγμένη την ικανότητα να κατανοούν τα συναισθήματα ενός άλλου παιδιού, είναι πιθανόν να μπορούν να συμμετέχουν σε συνεργατικό συμβολικό παιχνίδι ή αντίθετα, μπορεί οι εμπειρίες που αποκομίζουν τα παιδιά από αυτό το είδος παιχνιδιού να ενισχύουν την ικανότητα για κατανόηση των κοινωνικών σχέσεων. (Dunn J., 1999)

Πιο συγκεκριμένα, στη μελέτη των παιδιών ηλικίας 8 και 9 ετών για το πρώτο έτος μετά την είσοδο τους στο σχολείο, τα παιχνίδια στα διαλείμματα, οι φιλίες των παιδιών και τα κοινωνικά δίκτυα στο σχολείο αλληλοσυνδέονται. Μια λειτουργία των παιδιών αμέσως μετά την είσοδο τους στο σχολείο ήταν η διευκόλυνση και η υποστήριξη που τους παρέχονταν για την εισδοχή τους στις κοινωνικές σχέσεις, ενώ σε κάποιο μετέπειτα στάδιο στη σχολική χρονιά η κοινωνική λειτουργία άλλαξε σε λειτουργία υποστήριξης και διατήρησης ομάδων φιλίας.

Οι πρώτες μέρες σε ένα σχολείο μπορεί να είναι μέρες αμοιβαιότητας για τα παιδιά και φαίνεται πιθανό ότι οι νέες φιλίες που αναπτύσσονται σε περιβάλλον παιχνιδιού, να μπορούν να βοηθήσουν στη μείωση της αμοιβαιότητας κι έτσι να προωθήσουν την προσαρμογή στο σχολείο. Αυτή η άποψη είναι συναφής με την έρευνα που έδειξε ότι οι φιλίες των παιδιών είναι υποστηρικτικές για το χρόνο προσαρμογής τους σε ένα νέο σχολείο. Η Davies σχολίασε επίσης τις συνδέσεις μεταξύ παιχνιδιού και φιλίας και υποστήριξε ότι ένα μεγάλο μέρος του οικοδομήματος της κοινής εμπειρίας που βρίσκεται στον πυρήνα μιας φιλίας αναπτύσσεται μέσα από το παιχνίδι. Περιέγραψε πως η δυναμική ενός παιχνιδιού μπορεί να παρασύρει τα παιδιά, να βοηθήσει στη δημιουργία μιας φιλίας και να παρέχει πρόσβαση σε μια συλλογική κοινωνία παιδιών. (Blatchford P., 1998)

4.3.4. ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΠΟΥ ΔΕΝ ΑΝΑΠΤΥΣΣΟΥΝ ΦΙΛΙΕΣ

Ορισμένα παιδιά δεν αναπτύσσουν φιλίες με συνομηλίκους τους. Ένα παιδί μπορεί να έχει φίλους είτε για να επιδιώκει μονίμως τη συντροφιά των ενηλίκων, είτε γιατί συμπεριφέρεται κατά τρόπο που οι άλλοι το απορρίπτουν, είτε γιατί τα ενδιαφέροντα του δεν έχουν κανένα κοινό σημείο με τα παιδιά γύρω του, είτε γιατί έχει μια υπερβολική εσωστρέφεια και προσπαθεί να πραγματοποιήσει τις μοναχικές του επιδιώξεις. (Παρασκευόπουλος Ι., χ.χ.)

Τα παιδιά που θεωρούν ότι είναι δύσκολο να σχηματίσουν στενούς δεσμούς με τους συνομηλίκους τους (για παράδειγμα, αυτά που είναι παραμελημένα ή έχουν απορριφθεί για κάποιο λόγο) μπορούν να αναπτύξουν πρότυπα συμπεριφοράς που με τη σειρά τους θα διαιωνίσουν αυτή τη δυσκολία. Ίσως να γίνουν ντροπαλά και να μην ανταποκρίνονται στις ομάδες. Ίσως να έχουν ξεσπάσματα θυμού, ίσως να γίνουν προκλητικά και να προσπαθούν να τραβούν την προσοχή. Ίσως ακόμη να αναπτύξουν μια αποκαρδιωτική νοοτροπία που τα απομακρύνει από τους άλλους. Σε κάθε περίπτωση, τα μακροπρόθεσμα αποτελέσματα μπορούν να συμβάλλουν στη ζωή τους ως ενηλίκων. (Cowie H., 1993)

Το παιδί χωρίς παιδικούς φίλους εισέρχεται στην εφηβεία και αργότερα στην ενήλικη ζωή με σοβαρή ψυχοκοινωνική ανεπάρκεια. Χωρίς την εμπειρία της ομόφυλης συντροφιάς του, θα παρουσιάσει δυσκολίες, όταν αργότερα θα του απαιτηθεί να έχει μια στενή επαφή με το άλλο φύλο, μια σχέση που είναι πολυπλοκότερη και απαιτητικότερη.

Οι παιδικές φιλίες θεωρούνται ως ένδειξη και ως καθοριστικό κριτήριο της καλής ψυχικής υγείας και προσαρμογής. Το παιδί που δεν μπορεί να αναπτύξει και δεν έχει παιδικές φιλίες, το πιθανότερο είναι ότι θα ζήσει και στις επόμενες φάσεις της ζωής του στην μοναξιά, στην απομόνωση και στην αποξένωση. (Παρασκευόπουλος Ι., χ.χ.)

4.4. ΕΦΗΒΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ

Με την είσοδο στην εφηβεία, σχεδόν απότομα, το άτομο κάνει μια «στροφή» προς τον εαυτό του, χάνει το ενδιαφέρον που είχε για τους χτεσινούς τους συντρόφους, αποσύρεται από τις ομαδικές δραστηριότητες των συνομηλίκων και αρχίζει να περνάει τις ώρες του στο δωμάτιο του με την πόρτα κλειδωμένη, η απομάκρυνση αυτή από την ομάδα των συνομηλίκων συχνά συνοδεύεται και από διαπληκτισμούς με παλιούς φίλους και με διάλυση πολλών από τις παιδικές φιλίες. Συγχρόνως με την διακοπή των σχέσεων με τους συνομηλίκους, παρατηρείται και απότομη απόσυρση από τις δραστηριότητες της οικογένειας: δεν συμμετέχει στις οικογενειακές γιορτές, εκδρομές, θερινές διακοπές κ.α. (Παρασκευόπουλος Ι., χ.χ.)

Η φιλία στην εφηβική ηλικία είναι εκλεκτική. Ο έφηβος γίνεται δεκτός στην ομάδα φιλίας μόνο εφ' όσον συμμορφώνεται στους κανόνες της και στις αξίες που συλλογικά υιοθετούνται. Τα πράγματα περιπλέκονται περισσότερο αργότερα που ο έφηβος περνάει στην δεύτερη φάση της εφηβείας και αρχίζει το ενδιαφέρον για άτομα του άλλου φύλου. Συνήθως ο έφηβος και στο στάδιο αυτό εξακολουθεί να διατηρεί την φιλία με τον επιστήθιο φίλο που πρωτύτερα είχε. Όσο περνούν τα χρόνια ο έφηβος γίνεται πιο εκλεκτικός στις φιλίες του και δυσανασχετεί αν οι γονείς του παρεμβαίνουν στο θέμα αυτό. Έτσι στην πρώτη φάση της εφηβείας θέλει να έχει πολλούς φίλους, στην δεύτερη φάση περιορίζεται σε λίγους και εκλεκτούς, σ' αυτούς που έχουν τα ίδια ενδιαφέροντα και τους οποίους μπορεί να κριτικάρει άνετα, χωρίς να υπάρχει κίνδυνος να καταστραφεί ο δεσμός τους. (Μάνος Κ., 1986)

Η φιλία παίζει σπουδαίο ρόλο για την ζωή του κάθε ανθρώπου, αλλά για την ζωή του εφήβου, ο ρόλος της είναι ξεχωριστός και καθοριστικός. Σύμφωνα με Έρευνα που έγινε απ' το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών για λογαριασμό του Υπουργείου Νέας Γενιάς, έδειξε πως οι έφηβοι κι οι νέοι, απ' τα σπουδαιότερα στην ζωή, θεωρούν την φιλία. και συγκεκριμένα οι ηλικίες 15-19 ετών, σε ποσοστό 76,8% για τα κορίτσια και 63,2% για τα αγόρια, πιστεύουν πως είναι πολύ σημαντικό γι' αυτούς η φιλία. Ακολουθούν η επαγγελματική σταδιοδρομία, οι σπουδές, οι κοινωνικές σχέσεις, η δημιουργία οικογένειας κ.λ.π. («Ελευθεροτυπία», 27-11-1986)

4.4.1. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΕΦΗΒΙΚΗΣ ΦΙΛΙΑΣ

Η εφηβική ηλικία χαρακτηρίζεται κυρίως από αφοσίωση και στενό συναισθηματικό δέσιμο.

Οι έφηβοι αλληλεπιδρούν με τους συνομηλίκους τους κατά την διάρκεια των μαθημάτων στο σχολείο, παίζοντας διάφορα αθλήματα και άλλα παιχνίδια, ακόμη και όταν εργάζονται σε διάφορες εργασίες μετά το σχολείο. Αισθάνονται πολύ άνετα σ' αυτούς τους ποικίλους χώρους, όταν

έχουν διαμορφώσει στενές σχέσεις με κάποιους συνομηλίκους, τους οποίους θεωρούν ως καλύτερους φίλους τους.

4.4.1.α. Αριθμός φίλων

Σύμφωνα με την Hartup (1993), συνήθως ένας έφηβος έχει 4 ή 5 καλύτερους φίλους. Η διαφορά φύλου, όσον αφορά στον αριθμό των καλύτερων φίλων, σπάνια είναι σημαντική αγόρια και κορίτσια κατονομάζουν περίπου τον ίδιο αριθμό.

Δεν είναι όλοι οι καλύτεροι φίλοι ενός εφήβου το ίδιο κοντινοί. Οι έφηβοι συνήθως δέχονται σημαντική αλληλεπίδραση πιο συχνά από έναν καλύτερο φίλο, παρά από τους άλλους. Επίσης ξεχωρίζουν την ομάδα των καλύτερων φίλων από άλλους συνομηλίκους, τους οποίους θεωρούν απλώς φίλους. Με άλλα λόγια, οι έφηβοι περιορίζουν τον αριθμό των συνομηλίκων που αποκαλούν καλύτερους φίλους, αλλά κανονικά έχουν αρκετούς καλούς φίλους κι όχι μόνο έναν.

Οι περισσότεροι έφηβοι έχουν περισσότερους από έναν καλύτερο φίλο. Αυτός συμβαίνει για διάφορους λόγους. Πρώτον, ο πλησιέστερος φίλος ενός εφήβου έχει συνήθως άλλους φίλους. Όταν ο έφηβος και ο πλησιέστερος φίλος βρεθούν μαζί με άλλους φίλους, προκύπτει μια φιλική παρέα. Συχνά, όλοι οι έφηβοι της ομάδας θεωρούν ο ένας τον άλλο καλύτερο φίλο.

Μια άλλη πλευρά εστιάζει την προσοχή στα οφέλη του να υπάρχουν μερικοί καλύτεροι φίλοι. Ο έφηβος που έχει μόνο έναν καλύτερο φίλο δεν θα έχει σύντροφο σε δραστηριότητες, αν ο καλύτερος φίλος του έχει ραντεβού με τον γιατρό, ή έχει να τελειώσει μία σημαντική δουλειά. Αν ένας έφηβος και ο φίλος του έχουν μία σοβαρή λογομαχία και σταματούν να μιλάνε ο ένας στον άλλο για κάποιο χρονικό διάστημα, αν δεν έχουν άλλους φίλους, δεν θα έχουν σύντροφο στις δραστηριότητες, μέχρι να διευθετήσουν την διαφωνία τους. Οι έφηβοι που έχουν αρκετούς καλύτερους φίλους δεν είναι εύκολο να απομονωθούν κοινωνικά σε τέτοιες συνθήκες. Με δυο λόγια, μια φιλική ομάδα εκπληρώνει μια σημαντική λειτουργία της φιλίας καλύτερα, από ότι μπορεί να το κάνει ένας μόνο ο καλύτερος φίλος.

Τα ζευγάρια των φίλων είναι οι μικρότερες μονάδες της κοινωνικής δομής του κόσμου των συνομηλίκων, ο οποίος περιλαμβάνει ακόμη ευρύτερες και πολυπλοκότερες μονάδες. Τα ζευγάρια ενώνονται σε ομάδες καθώς δημιουργούνται φιλίες ανάμεσα στους εφήβους και στους φίλους των φίλων τους. Οι ομάδες των καλύτερων φίλων, έπειτα, συνδέονται με χαλαρότερους δεσμούς με άλλες ομάδες προσδίδοντας στην όλη δομή συνοχή και σταθερότητα. Μια τέτοια δομή δίνει μια θέση σε κάθε έφηβο και του δίνει την αίσθηση ότι ανήκει κάπου. (Berndt T., 1996)

4.4.1.β. Παράγοντες επιλογής: Ο ρόλος της ομοιότητας

Συνήθως οι έφηβοι γίνονται φίλοι με συνομηλίκους που τους μοιάζουν. Οι φιλίες συχνά δημιουργούνται ανάμεσα σε εφήβους που είναι όμοιοι σε ηλικία, φύλο, φυλή ή εθνικότητα και κοινωνική τάξη. (Berndt T., 1996)

Ο Μ. Herbert συμπεριλαμβάνει στους παράγοντες εκλογής, εκτός από τους παραπάνω παράγοντες και τις ομοιότητες στο θρησκευτικό δόγμα και στην εθνοομάδα γιατί η ομοιότητα παρόμοιων «προτύπων» και ιδεών εγγυάται μια βέβαιη ταυτότητα στις αξίες και τις στάσεις. Επιλέγονται επίσης ως φίλοι εκείνοι οι οποίοι εμφανίζουν χαρακτηριστικά που θεωρούνται επιθυμητά, σύμφωνα με τις αξίες της ομάδας. (Herbert M., 1999)

Η ομοιότητα των φίλων σε αυτά τα χαρακτηριστικά καθρεφτίζει εν μέρει την δομή του κοινωνικού τους κόσμου. Φιλίες μπορούν να δημιουργηθούν μόνο ανάμεσα σε εφήβους που έχουν ευκαιρίες για κοινωνική αλληλεπίδραση. Τα σχολεία και οι γειτονιές είναι συχνά διαχωρισμένα, από την ηλικία, την φυλή ή την εθνικότητα και την κοινωνική τάξη, έτσι οι έφηβοι μπορούν πιο εύκολα να αλληλεπιδρούν με συνομηλίκους με αυτά τα χαρακτηριστικά.

Βέβαια, τα σχολεία και οι γείτονες δεν διαχωρίζονται συνήθως με βάση το φύλο, άρα η επικράτηση της φιλίας ανάμεσα σε παιδιά ίδιου φύλου έχει άλλα αίτια. Οι έφηβοι προτιμούν φίλους με τους οποίους μπορούν να μοιραστούν δραστηριότητες. Τα αγόρια και τα κορίτσια παρουσιάζουν διαφορές στις προτιμήσεις των δραστηριοτήτων τους. Φιλίες μεταξύ παιδιών αντίθετου φύλου είναι πιο συνηθισμένες προς το τέλος της εφηβείας, κατά την διάρκεια των τελευταίων τάξεων του σχολείου. Όμως αυτές οι φιλίες σπάνια μοιάζουν με τις φιλίες των παιδιών ίδιου φύλου, όπως των νεαρότερων εφήβων. Αντίθετα οι φίλιες με το άλλο φύλο συχνά αντιπροσωπεύουν την διαμόρφωση μιας ρομαντικής φιλίας.⁶

Οι προτιμήσεις σε δραστηριότητες επηρεάζουν επίσης τις επιλογές φίλων του ίδιου φύλου. Για παράδειγμα, οι έφηβοι που είναι μέλη σε νεανικές οργανώσεις, όπως οι Πρόσκοποι, συχνά γίνονται φίλοι με άλλους εφήβους της οργάνωσης, όπως και οι έφηβοι που ανήκουν σε μια αθλητική ομάδα συχνά γίνονται φίλοι με άλλους παίκτες της ομάδας τους. Οι πιθανές βάσεις για ομοιότητα των φίλων σε δραστηριότητες ποικίλουν όσο και οι ίδιες οι δραστηριότητες των εφήβων. (Berndt T., 1996)

Μια ιδιαίτερα σημαντική βάση για να δημιουργηθούν φιλίες είναι η ομοιότητα στην σχολική επίδοση. Η ομοιότητα των φίλων στην επίδοση έχει πολλαπλές πηγές. Μαθητές με ομοιότητα στην επίδοση συχνά είναι στην ίδια τάξη, άρα έχουν ομοιότητα στις προτιμήσεις των δραστηριοτήτων. Είναι πιθανόν να συμφωνήσουν, για παράδειγμα, να περάσουν το Σαββατοκύριακο τους κάνοντας μία σχολική εργασία ή κάνοντας βόλτα στο εμπορικό κέντρο. Επομένως, είναι πιθανόν να είναι πιο αξιόπιστη συντροφιά ο ένας για τον άλλον. Μια τρίτη πηγή ομοιότητας στην επίδοση είναι το ενδιαφέρον των εφήβων για την ισότητα.

Η έμφαση στην ανισότητα μεταξύ φίλων προσθέτει πολύ στην δομή του κοινωνικού κόσμου των συνομηλίκων. Η θέση ενός εφήβου στον κοινωνικό κόσμο εξαρτάται εν μέρει από τις προτιμήσεις

⁶ Για περισσότερα αναφορικά με την φιλία σε σχέση με το φύλο, βλέπε Κεφ 5^ο.

δραστηριοτήτων, την αθλητική ικανότητα και την σχολική επίδοση του φίλου/φίλης. Με άλλα λόγια, η φήμη των εφήβων επηρεάζεται από τις ομάδες που ανήκουν. Επιπλέον, η φήμη τους επηρεάζει την διαμόρφωση της ταυτότητας τους. Το να έχουν μία προσδιορισμένη θέση στον κοινωνικό κόσμο διευκολύνει την διεργασία απόκτησης φίλων από όμοιος έφηβους. Από την άλλη πλευρά, ανήκοντας σε μια συγκεκριμένη ομάδα, ο έφηβος μειώνει την ικανότητα του να κάνει φίλους τους εφήβους που ανήκουν σε άλλες ομάδες.

Μερικοί έφηβοι σκόπιμα ξεκινούν να κάνουν φίλους συνομηλίκους που είναι διαφορετικοί από αυτούς. Αυτοί οι έφηβοι αναγνωρίζουν την δομή του κοινωνικού κόσμου των συνομηλίκων και θέλουν να αλλάξουν την θέση τους σε αυτήν την δομή. Μερικοί προσπαθούν να γίνουν φίλοι με τους πιο δημοφιλείς συνομηλίκους στο σχολείο και να γίνουν μέλη της ομάδας τους. Αλλά όλοι οι έφηβοι που προσπαθούν να αλλάξουν την θέση τους στην δομή δεν είναι κοινωνικοί αναρριχητές, ούτε ψάχνουν για μια θέση. Μερικοί αποφεύγουν την δημοφιλή ομάδα, γιατί την θεωρούν μικροαστική και γίνονται φίλοι με συνομηλίκους που ενδιαφέρονται λιγότερο για τις εξωτερικές ενδείξεις της κοινωνικής επιτυχίας.

Ακόμα και οι έφηβοι που δεν είναι τόσο ανιδιοτελείς συνήθως προτιμούν οι φίλοι τους να είναι συμπαθείς σε άλλους εφήβους, παρά να είναι αντιπαθείς. Προτιμούν επίσης οι φίλοι τους να είναι καλοί μαθητές στο σχολείο, παρά κακοί. Έτσι, όταν οι έφηβοι αποκτούν φίλους, προσπαθούν να βρουν ισορροπία ανάμεσα στην αναζήτηση φίλων, όμοιων με αυτούς και στην αναζήτηση φίλων τους οποίους αντιλαμβάνονται ελκυστικά διαφορετικούς από αυτούς, δηλαδή, αξιοζήλευτους. Η προσπάθεια τους γι' αυτήν την ισορροπία είναι σημαντική για την κοινωνική τους ζωή, διότι καθορίζει την θέση τους στον κοινωνικό κόσμο. Είναι επίσης σημαντική για την αντίληψη που έχουν για τον εαυτό τους και επομένως για την ανάπτυξη της προσωπικότητάς τους. (Berndt T., 1996)

Τέλος, θα πρέπει να σημειωθεί η άποψη του M. Herbert (1999) ότι οι έφηβοι που γίνονται αποδεκτοί από τους συνομηλίκους τους έχουν την τάση να:

- Εκδηλώνουν ευαισθησία, ανταπόκριση και μεγαλοψυχία. Βοηθούν τους άλλους και προσέχουν, αποδέχονται και προβάλλουν με στοργή τους συνομηλίκους τους.
- Νιώθουν σιγουριά στις κοινωνικές τους επαφές, είναι δραστήριοι και φιλικοί.
- Βλέπουν τα πράγματα από την οπτική γωνία των άλλων νέων.
- Είναι καλοί στην λύση καθημερινών (και δύσκολων) διλημμάτων που σχετίζονται με διαπροσωπικές σχέσεις.
- Κάνουν τους άλλους να αισθάνονται ότι τους αποδέχονται και τους υπολογίζουν, προωθώντας και σχεδιάζοντας ευχάριστες ομαδικές δραστηριότητες.
- Εκδηλώνουν ενσυναίσθηση. Η ενσυναίσθηση συνεπάγεται την ικανότητα του εφήβου να ρυθμίζει την συμπεριφορά του,

αναλογιζόμενος το αποτέλεσμα της σε σχέση με το τι θα αισθανθεί ο άλλος, κυρίως αν ο άλλος θα πληγωθεί.

4.4.1.γ. Διάρκεια της φιλίας

Οι περισσότερες φιλίες ανάμεσα σε εφήβους διαρκούν όχι μερικές μέρες ή εβδομάδες, αλλά για μήνες ή ακόμα και χρόνια. Αυτός ο μεγάλος βαθμός σταθερότητας είναι χαρακτηριστικός στις φιλίες τόσο των αγοριών όσο και των κοριτσιών. Είναι φανερό ότι οι ίδιες οι συνθήκες που επηρεάζουν την δημιουργία μίας φιλίας αυξάνουν και τη σταθερότητα της.

Για παράδειγμα, οι δυνατότητες για κοινωνική συνάφεια με συνομηλίκους τείνουν να παραμένουν σταθερές. Οι έφηβοι φίλοι, τυπικά, έχουν παρόμοιο πρόγραμμα μαθημάτων, πηγαίνουν με το ίδιο σχολικό λεωφορείο ή μένουν στην ίδια γειτονιά για ένα χρόνο ή και περισσότερο. Επιπλέον, οι προτιμήσεις τους για δραστηριότητες αλλά και το επίπεδο της σχολικής τους επίδοσης παραμένουν σταθερά για μήνες ή χρόνια. Επομένως, οι ίδιες συνθήκες που αρχικά φέρνουν δύο φίλους κοντά συχνά είναι η αιτία που τους κρατά ενωμένους. Αυτές οι συνθήκες δίνουν στους φίλους πολλές ευκαιρίες αλληλεπίδρασης μεταξύ τους και μειώνουν τις δυνατότητες για αλληλεπίδραση με άλλους συνομηλίκους. Για να το γενικεύσουμε, από την στιγμή που οι έφηβοι έχουν μία θέση στον κοινωνικό κόσμο των συνομηλίκων, τείνουν να κρατούν αυτήν τη θέση. Ένα μέρος της διατήρησης της θέσης είναι η διατήρηση της ίδιας ομάδας φίλων. (Berndt T., 1996)

Οι Savin-Williams και Berndt (1990) υποστηρίζουν ότι οι έφηβοι ωφελούνται όταν δεν έχουν σταθερές φιλικές σχέσεις και αλλάζουν τους φίλους τους τακτικά. Οι παραπάνω συγγραφείς θεωρούν ότι οι έφηβοι μπορούν να «καθλωθούν» σε μια ομάδα φίλων, ακόμα και όταν τα δικά τους χαρακτηριστικά αλλάζουν. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, το πρόβλημα είναι ότι οι έφηβοι που προσκολλώνται στους παλιούς φίλους χάνουν ευκαιρίες να συνάψουν φιλίες με ανθρώπους των οποίων τα ενδιαφέροντα είναι πλησιέστερα στα δικά τους.

Σύμφωνα με τον Hartup (1993), υπάρχει μια δόση αλήθειας σε αυτό το επιχείρημα. Οι έφηβοι πρέπει να είναι ικανοί να κάνουν καινούριους φίλους, καθώς συναντούν νέους ανθρώπους και επιλέγουν καινούριες δραστηριότητες. Από την άλλη όμως πλευρά, οι συχνές αλλαγές φίλων δεν είναι χαρακτηριστικές των κοινωνικά επιτυχημένων εφήβων, αλλά των εφήβων που έχουν κοινωνικά και ψυχολογικά προβλήματα. Οι έφηβοι με ασταθείς φιλίες είναι γενικά λιγότερο αρεστοί στους συνομηλίκους, αντιμετωπίζονται λιγότερο θετικά από τους δασκάλους, και πολύ συχνά υποφέρουν από συναισθηματικές διαταραχές. Αυτοί οι έφηβοι δεν τα πηγαίνουν καλά με τους φίλους τους και δεν μπορούν να βρουν μία ασφαλή θέση για τους ίδιους στον κόσμο των συνομηλίκων. Η αστάθεια στις φιλίες τους δεν είναι σημάδι της ψυχολογικής τους ανάπτυξης. Αντίθετα, καθρεφτίζει την ανικανότητα τους να βρουν μια φιλική ομάδα, που να την θεωρούν αποδεκτή και η οποία θα τους υποδεχτεί.

4.4.1.δ. Οι στενές φιλίες ως σχέσεις στήριξης

Μια λειτουργία της φιλίας είναι να υποστηρίζει τους εφήβους, καθώς προσαρμόζονται στις πολλαπλές αλλαγές που συμβαίνουν στην ζωή τους. Γενικά, οι φίλοι παρέχουν υποστήριξη ο ένας στον άλλο. Για παράδειγμα, οι φίλοι τους βοηθούν όταν έχουν προβλήματα ή τους κάνουν να νιώθουν καλύτερα όταν είναι αναστατωμένοι. Η υποστήριξη των φίλων ανεβάζει την αυτοεκτίμηση των εφήβων και βελτιώνει την ικανότητα τους να αντιμετωπίζουν καταστάσεις ψυχικής έντασης. Οι εμπιστευτικές συζητήσεις, κατά τις οποίες ένας φίλος μοιράζεται προσωπικές πληροφορίες, δίνουν επίσης στον έφηβο την ευκαιρία για καλύτερη κατανόηση του άλλου, καθώς και μια διευρυμένη προοπτική του κόσμου.

Οι έφηβοι μπορούν να πουν στους καλύτερους φίλους τους τα μυστικά και τα προβλήματα τους. Η οικειότητα προϋποθέτει ακόμη την εμπιστοσύνη. Οι έφηβοι μπορούν να λένε μυστικά στους φίλους τους, χωρίς να ανησυχούν ότι ο φίλος θα τα πει σε άλλους. Επιπροσθέτως, η οικειότητα προϋποθέτει την κατανόηση και την συναισθηματική στήριξη. Οι έφηβοι γνωρίζουν ότι οι καλύτεροι φίλοι τους μπορούν να εκτιμήσουν πως αισθάνονται και να τους δώσουν μια καλή συμβουλή για να λύσουν τα προβλήματα τους.

Η οικειότητα γίνεται ένα σημαντικό χαρακτηριστικό της φιλίας στην εφηβεία. (Berndt T., 1996)

Τόσο οι λειτουργίες της στενής φιλίας τόσο και τα οφέλη των οικείων συζητήσεων είναι ευκολότερο, να εκτιμηθούν όταν γνωρίζουμε τα συνήθη θέματα αυτών των συζητήσεων. Πολλές από αυτές τις συζητήσεις μπορούν να χαρακτηριστούν κουτσομπολιά. Οι έφηβοι συζητούν με τους φίλους τους για την εμφάνιση, τις δραστηριότητες και την προσωπικότητα των συνομηλίκων τους. Μιλούν για τους συνομηλίκους που συμπαθούν και αιτιολογούν τα συναισθήματα τους. Αυτές οι συζητήσεις είναι πολύτιμες όσον αφορά στην βοήθεια που παρέχουν στους εφήβους να κατανοήσουν τον κοινωνικό τους περίγυρο και να κρίνουν τα πρότυπα συμπεριφοράς σε αυτόν τον περίγυρο. Το κουτσομπολιά για τους συνομηλίκους είναι πιο συνηθισμένο στις συζητήσεις των κοριτσιών, απ' ότι στις συζητήσεις των αγοριών. Αντίθετα, τα αγόρια σπαταλούν περισσότερα χρόνο από τα κορίτσια μιλώντας για αθλητικά. και τα αγόρια και τα κορίτσια συζητούν για τις εμπειρίες τους στο σχολείο και τις δραστηριότητες τους στον ελεύθερο χρόνο τους. Αυτές οι συζητήσεις βοηθούν τους εφήβους στο να παίρνουν αποφάσεις για το πώς θα περάσουν τον ελεύθερο χρόνο τους και στην δουλειά και στην διασκέδαση.

Μερικές συζητήσεις ανάμεσα σε φίλους, αφορούν σε οικογενειακές σχέσεις. Άλλες συζητήσεις είναι λιγότερο συχνές από το κουτσομπολιά ή τα περισσότερα από τα άλλα θέματα που προαναφέρθηκαν. Όμως, η συχνότητα τους πιθανόν να μην είναι καλή ένδειξη της σημασίας τους. Συχνές ή όχι, τέτοιες συζητήσεις μπορούν να είναι σημαντικές για εφήβους όσον αφορά στην κατανόηση του κοινωνικού κόσμου των

συνομηλίκων, την διαμόρφωση ταυτότητας και τον σχηματισμό των πεποιθήσεων για την ευρύτερη κοινωνία.

Η οικειότητα δεν είναι το μόνο χαρακτηριστικό μιας υποστηρικτικής φιλίας. Ένα άλλο χαρακτηριστικό είναι η προκοινωνική συμπεριφορά. Η προκοινωνική συμπεριφορά περιλαμβάνει βοήθεια, συμμετοχή και στήριξη του άλλου. Επίσης, μέρος μιας υποστηρικτικής φιλίας είναι και η τόνωση της αυτοεκτίμησης. Οι φίλοι τονώνουν την αυτοεκτίμηση των εφήβων, επαινώντας τους για τις επιτυχίες τους ή ενθαρρύνοντας τους, όταν αισθάνονται άσχημα για κάτι. Αυτά τα χαρακτηριστικά μπορεί αν είναι ιδιαίτερα σημαντικά για τους εφήβους, καθώς διαμορφώνουν την ταυτότητα τους και αναπτύσσουν μία ξεχωριστή αντίληψη για τους εαυτούς τους.

Ένα χαρακτηριστικό της υποστηρικτικής φιλίας είναι η πίστη (αφοσίωση). Ανεπίσημα, οι έφηβοι περιμένουν τους φίλους τους να φέρονται ως φίλοι, όταν έχουν γύρω τους άλλους ανθρώπους. Οι πιστοί φίλοι στηρίζουν σε τσακωμό με άλλα παιδιά, δεν μιλάνε πίσω από την πλάτη και δεν σε αφήνουν για κάποιον άλλον. Οι έφηβοι ζουν σε ένα πολύπλοκο κοινωνικό κόσμο, που αποτελείται από χαλαρά συνδεδεμένες ομάδες φιλίας. Οι έφηβοι έχουν ανάγκη από φίλους που θα τους υποστηρίξουν, όταν τσακώνονται με συνομηλίκους από άλλη ομάδα. Δεν θέλουν να τους εγκαταλείπουν οι φίλοι τους και να προσχωρούν σε άλλες ομάδες.

Τα χαρακτηριστικά της υποστηρικτικής φιλίας εξηγούν γιατί αυτές οι φιλίες είναι τόσο σημαντικές για τους εφήβους. Η εξέλιξη των εφήβων πρέπει να ενισχύεται από φίλους που μιλούν με αυτούς για τις χαρές και τις λύπες τους, που τους βοηθούν όταν έχουν ανάγκη, που τους ενθαρρύνουν και που είναι πιστοί. Οι έφηβοι που οι φιλίες τους έχουν αυτά τα χαρακτηριστικά στήριξης έχουν καλύτερη ψυχική υγεία από αυτούς που οι φιλίες τους δεν τα έχουν. Οι έφηβοι που έχουν φιλίες υποστήριξης έχουν μεγαλύτερη αυτοεκτίμηση και υποφέρουν λιγότερο από μοναξιά, άγχος και συναισθηματικά προβλήματα. Όταν αναπτύσσεται σχέση αλληλεπίδρασης με άλλους ανθρώπους, αυτοί οι έφηβοι είναι πιο γενναιόδωροι και εξυπηρετικοί από άλλους εφήβους. Επίσης, έχουν πιο θετική στάση απέναντι στο σχολείο και υψηλότερα επίπεδα σχολικής αποτυχίας. η κατεύθυνση των συνεπειών είναι αμφίδρομη- η υποστήριξη από τους φίλους επιδρά στην ψυχολογική προσαρμογή των εφήβων και το αντίστροφο. (Berndt T., 1996)

Τέλος, σύμφωνα με τον J. Privat, κύκλος των φίλων παραμένει για πολλούς εφήβους ένα «ψυχο-κοινωνικό δίκτυο» που έχει μεγάλη αξία σε περιστάσεις προβλημάτων ή δύσκολων συνθηκών. Με την πάροδο του χρόνου, όμως, και με την αύξηση της ηλικίας εξασθενεί, όταν ιδιαίτερα οι ετεροφυλικές σχέσεις αποκτούν το προβάδισμα ανάμεσα στις διαπροσωπικές σχέσεις ή τείνουν να υπερκερούν τις απλές γνωριμίες.

4.4.1.ε. Συγκρούσεις στην φιλία

Οι φιλίες των εφήβων δεν έχουν πάντα συνεργατικές ή αρμονικές σχέσεις. Κάτω από ορισμένες συνθήκες, ο ανταγωνισμός των φίλων

μπορεί να είναι πιο περιορισμένος στην εφηβεία απ' ότι στην παιδική ηλικία, αλλά ο ανταγωνισμός και η αντιπαλότητα είναι σημαντικά χαρακτηριστικά σε πολλές φιλίες των εφήβων. Οι έφηβοι πρέπει παράλληλα να αρχίσουν να διαμορφώνουν την ταυτότητα τους. Καθώς το κάνουν αυτό, συχνά επιθυμούν να ελέγχουν τον εαυτό τους μέσω του ανταγωνισμού με φίλους.

Οι έφηβοι που έχουν συχνές συγκρούσεις με φίλους έχουν συχνές συγκρούσεις και με τους δασκάλους και τους συμμαθητές εξαιτίας της ενοχλητικής και διασπαστικής τους συμπεριφοράς. Επιπλέον, οι έφηβοι που έχουν συχνές συγκρούσεις με τους φίλους στην αρχή της σχολικής χρονιάς συχνά εκδηλώνουν μία αύξηση της διασπαστικής συμπεριφοράς στο σχολείο, κατά την διάρκεια της χρονιάς. Είναι φανερό ότι αρνητικές αλληλεπιδράσεις με φίλους, υπάρχουν παντού και αντανακλούν σε έναν γενικότερο αρνητικό τρόπο αλληλεπίδρασης.

Η μεγαλύτερη κοινωνική ωριμότητα των εφήβων δεν δείχνει και μεγαλύτερη ικανότητα, ώστε να αποφεύγουν συγκρούσεις με φίλους. Αλλά η αποφυγή των συγκρούσεων μπορεί να μην είναι ιδιαίτερα σημαντική, διότι οι έφηβοι λένε πως σπάνια αυτές οι συγκρούσεις αποδυναμώνουν τις φιλίες τους και μπορούν ακόμα και να τις δυναμώνουν. (Berndt T., 1996)

4.4.2. ΕΦΗΒΙΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΦΙΛΙΑΣ

4.4.2.a. Χαρακτηριστικά των εφηβικών ομάδων φιλίας

Ο περιορισμένος κοινωνικός κύκλος της παιδικής ηλικίας και της προεφηβικής (οικογένεια, λίγοι φίλοι) διευρύνεται. Το άτομο αρχίζει πια να μένει λιγότερο χρόνο μέσα στο σπίτι και περισσότερο έξω απ' το σπίτι συμμετέχοντας ή προσπαθώντας να περάσει στις ομάδες φιλίας στις οποίες επιθυμεί πολύ να ανήκει. (Μάνος Κ., 1986)

Γύρω στα 13 τους, αγόρια και κορίτσια συνήθως σχηματίζουν παρέες τριών ή τεσσάρων κολλητών φίλων του ίδιου φύλου, με τους οποίους έχουν κοινά στοιχεία, ενδιαφέρονται για το ίδιο σπορ, το ίδιο είδος μουσικής, το ίδιο χόμπι κ.λ.π. Ωστόσο, το βασικό κοινό στοιχείο τους, αυτό που καθορίζει την προσκόλληση σε μια παρέα και όχι σε άλλη, είναι η ίδια στάση που κρατούν όλοι απέναντι στους γονείς και στο σχολείο. Οι παρέες είναι πολύ σημαντικές για τους εφήβους, αποτελούν την άλλη τους οικογένεια, τους προσφέρουν σιγουριά, εμπιστοσύνη στον εαυτό τους και αποτελούν το καλύτερο αντίδοτο στην μοναξιά, στην στεναχώρια, στην ανία, και στην αδιαφορία. (Vallejo-Nagera A., 2001)

Η συγκρότηση των ομάδων φιλίας γίνεται με βάση ορισμένα χαρακτηριστικά αποδοχής των εφήβων σ' αυτές. Συνήθως, οι ομάδες φιλίας συγκροτούνται από άτομα που έχουν την ίδια ηλικία, νοημοσύνη, κοινωνική τάξη, ενδιαφέροντα και ιδέες. (Μάνος Κ., 1986)

Σύμφωνα με έρευνες, ένα από τα πιο βασικά χαρακτηριστικά αυτών που γίνονται στην ομάδα των συνομηλίκων είναι ότι και οι ίδιοι αποδέχονται τους άλλους. Άλλα χαρακτηριστικά είναι η αυθορμητικότητα, η επιθυμία συμμετοχής σε εκδηλώσεις της ομάδας, η αντικειμενικότητα και η αγάπη προς τα σπορ, η καλή εμφάνιση-ιδιαίτερα η αθλητική εμφάνιση, η δημιουργική σκέψη, κλπ. (Μάνος Κ., 1986)

Σύμφωνα με τον Γ. Κυριαζόπουλο (1991) τα χαρακτηριστικά της εφηβικής ομάδας φιλίας είναι τα εξής:

- α) Ότι επαναλαμβάνεται το ξανανάμωμα των μελών της, με την ίδια σύνθεση, σε τακτά χρονικά διαστήματα.,
- β) Οι κοινοί σκοποί που θέτει η ομάδα για επίτευξη. Σκοποί που ενώνουν τα άτομα με δεσμούς φιλίας και συντροφικότητας.,
- γ) Το αίσθημα ασφάλειας και δύναμης που νιώθουν τα μέλη από την ώρα που συνειδητοποιούν ότι ανήκουν στην ομάδα τους και συμμετέχουν ενεργά στις επιδιώξεις της.,
- δ) Οι διαπροσωπικές σχέσεις των μελών με την ποικίλη αλληλεπίδραση και οι ενδοομαδικές σχέσεις των υποομάδων, οι οποίες δημιουργούνται φυσιολογικά, εφόσον μια μεγαλύτερη ομάδα τείνει πάντα να χωριστεί σε άλλες μικρο-ομάδες.,
- ε) Η θέση (το «πόστο») που κάθε μέλος αναλαμβάνει μέσα στην ομάδα και νιώθει ν' ανυψώνεται το γόητρο του, και ο αντίστοιχος ρόλος που του ορίζει το είδος της προσφοράς. Με την λέξη «πόστο» (status) εννοείται το αξίωμα ή η θέση που αναγνωρίζεται στο άτομο ότι αξίζει, γιατί κατέχει ορισμένες κατάλληλες γι' αυτό κοινωνικές ιδιότητες, καθώς και

τα δικαιώματα που του παρέχει αυτό. Με την λέξη «ρόλο» (role) εννοούμε την ανταπόκριση του ατόμου στα κοινωνικά καθήκοντα που απορρέουν από το πόστο.

Οι έφηβοι συνήθως έχουν: α) υψηλό βαθμό κοινωνικής αλληλεπίδρασης, β) ιεραρχική οργάνωση, γ) κάποιον κώδικα που απορρίπτει ή αντιτίθεται στις αξίες και την πείρα των ενηλίκων. (Κορώσης Κ., 1997)

Οι παρέες των νέων έχουν μια τάση προς τον σνομπισμό, προς την διάκριση των τάξεων, τον διαχωρισμό των ανθρώπων σε κατηγορίες που δεν μπορούν να αναμειχθούν μεταξύ τους: οι *φύτουλες* δεν κάνουν παρέα με τα *πρεζόνια*, οι *μπούληδες* δεν δέχονται *πανκιά*, οι *χτίστες* αποφεύγουν τους *λαπάδες* κ.λ.π. (Vallejo-Nagera A., 2001)

Οι νέοι που αποτελούν μια παρέα αισθάνονται μοναδικοί, διαφορετικοί και θέλουν να τονίζουν όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά που τους διαφοροποιούν από τους άλλους: τον τρόπο με τον οποίο ντύνονται, μιλούν, λένε αστεία, παίζουν στο διάλειμμα κ.λ.π. Όταν κάποιο από τα μέλη της παρέας έχει αμφιβολίες για το τι πρέπει να κάνει και πώς να αντιδράσει σε μια συγκεκριμένη κατάσταση, οι υπόλοιποι τον διευκολύνουν να βρει την λύση. Έτσι, στην παρέα τα αγόρια και τα κορίτσια μαθαίνουν τον εαυτό τους μέσα από την σχέση με τους γύρω τους και αλληλοϋποστηρίζονται για να πολεμήσουν ενάντια στην έλλειψη κατανόησης, θύματα της οποίας είναι μέσα στο σπίτι (ωράρια, κανόνες, χρήματα κ.λ.π.)⁷ (Vallejo-Nagera A., 2001)

Είναι τόση η επιθυμία του έφηβου να ανήκει σε κάποια ομάδα, ώστε πολλές φορές παρουσιάζεται διαφορετικός απ' ότι είναι για να ταιριάζει με τα υπόλοιπα μέλη της ομάδας και να γίνει δεκτός σ' αυτή ή δεν λογαριάζει τις τυχόν ποινές που θα του επιβληθούν απ' την οικογένεια ή το σχολείο προκειμένου να πετύχει το σκοπό του. (Μάνος Κ., 1986)

Μάλιστα, σύμφωνα με τον Ι. Παρασκευόπουλο, κατά την εφηβεία η τάση για συμμόρφωση στα πρότυπα συμπεριφοράς των συνομηλίκων, η επιθυμία του ατόμου να είναι «όπως οι άλλοι», και να γίνει αποδεκτό, είναι εντονότατη. Για να ικανοποιηθεί η επιθυμία αυτή, απαιτείται κάποια προσαρμοστικότητα, η οποία αναγκαστικά περιορίζει την ατομικότητα. Πολλοί μάλιστα έφηβοι φτάνουν στο σημείο να υιοθετούν συμπεριφορά χαμαιλέοντα και να προσπαθούν να είναι «όλα σε όλους». Στην φάση αυτή θα πρέπει το άτομο να αποκτήσει εμπιστοσύνη στον εαυτό του και να νιώθει ότι έχει την ικανότητα να παίξει τους διαφορετικούς ρόλους που απαιτεί η κάθε περίπτωση, χωρίς να νιώθει ότι έχει καταλυθεί η ενιαιότητα του Εγώ του.

Συχνά, για να δείξει πως δεν είναι πια μικρός, ταυτίζεται με τους μεγάλους σε μια σειρά από δραστηριότητες, όπως είναι: το κάπνισμα, το

⁷ -Δεν μου λες, μεγάλε, μέχρι τι ώρα σ' αφήνουν να μείνεις έξω σήμερα το βράδυ; Ο πατέρας μου είπε ότι πρέπει να γυρίσω στις έντεκα ο παπαισιος. Μου φέρεται σαν να είμαι σκουπίδι.

-Κι έμένα το ίδιο, αλλά του είπα ότι εσένα σ' αφήνουν μέχρι τις δώδεκα και μου είπε εντάξει, να γυρίσω τότε στις δώδεκα...

-Καλά είσαι φοβερός... Θα κάνω κι εγώ το ίδιο, αλλά εγώ θα πω ότι εσένα σ' αφήνουν μέχρι τις δώδεκα και μισή. (Vallejo-Nagera A., 2001)

ποτό, η οδήγηση αυτοκινήτου, τα ναρκωτικά κλπ. Σε αρκετές περιπτώσεις η συμμετοχή του σε κάποιες δραστηριότητες αυτού του είδους αποτελούν προϋπόθεση για να ενταχθεί στην ομάδα. (Μάνος Κ., 1986)

4.4.2.β. Είδη ομάδων φιλίας

Η Hurlock, κυρίως στην πρώτη φάση της εφηβείας, διακρίνει τις εξής ομάδες φιλίας:

- την συντροφιά (chum),
- την κλίκα (clique),
- την μεγάλη παρέα (crowd),
- την οργανωμένη ομάδα (organised group) και
- την συμμορία (gang), κυρίως στην πρώτη φάση της εφηβείας.

Η **συντροφιά** αποτελείται από τους πιο στενούς φίλους. Συνήθως αποτελείται από άτομα του ίδιου φύλου. Δυο αγόρια ή δυο κορίτσια είναι πολλές φορές αρκετά για την συντροφιά. Η συντροφιά μπορεί να αυξηθεί κάπως σε αριθμό, αλλά πάντα αποτελείται από έμπιστους φίλους. Ο περισσότερος χρόνος των νέων περνάει με τους στενούς αυτούς φίλους και λιγότερος με άλλους. Φυσικό είναι στους στενούς φίλους της συντροφιάς να υπάρχουν τα ίδια ενδιαφέροντα. Οι στενοί φίλοι επηρεάζουν ο ένας τον άλλο και αν καμιά φορά μαλώνουν όλα ξεχνιούνται και η συντροφιά τελικά δεν διαλύεται. Οι στενοί φίλοι απολαμβάνουν την χαρά της φιλίας, δεν υπάρχουν τυπικότητες κι αρκετές φορές κάνουν παρέα μένοντας σιωπηλοί. Τους αρκεί ότι βρίσκονται μαζί.

Η **κλίκα** είναι μικρή κοινωνική ομάδα που εξυπηρετεί κάποιο αποκλειστικό σκοπό. Τρία, τέσσερα άτομα είναι αρκετά για την συγκρότηση της. τα μέλη της έχουν κοινά ενδιαφέροντα και τις ίδιες ικανότητες. Πολλές φορές συγκροτούνται από συντροφιάς με κοινά ενδιαφέροντα. Τα μέλη της συνδέονται πολύ, παρακολουθούν μαζί κινηματογράφο, πηγαίνουν μαζί σε αθλητικές συναντήσεις, στα πάρτυ κλπ. Απαιτείται απόλυτη συμμόρφωση στα πρότυπα και τις αρχές που έχουν τεθεί, έστω κι αν διαφέρουν από τα πρότυπα και τις αρχές των οικογενειών. Αυτό φέρνει τα μέλη της κλίκας συχνά σε σύγκρουση με την οικογένεια.

Η **μεγάλη παρέα** αποτελείται από πολλούς εφήβους και γι' αυτό δεν υπάρχει μεγάλος κοινωνικός δεσμός ανάμεσα τους. Στην πρώτη φάση της εφηβείας αποτελείται κυρίως από άτομα του ίδιου φύλου. Αργότερα είναι δυνατό να περάσουν και άτομα του άλλου φύλου. Συγκροτείται από κλίκες και μεμονωμένα άτομα, κι εξυπηρετεί βασικά κοινωνικές δραστηριότητες των εφήβων: κοινές συζητήσεις, παιχνίδια, χορός, ακρόαση μουσικής κτλ. Η ανταλλαγή απόψεων και επιχειρημάτων εξυπηρετεί παράλληλα και την πνευματική τους ανάπτυξη.

Οι **οργανωμένες ομάδες** είναι ομάδες που συγκροτούνται από το σχολείο, την εκκλησία ή άλλους κοινωνικούς παράγοντες για όλους τους νέους. Αν και οι οργανωμένες αυτές ομάδες συγκροτούνται για να βοηθήσουν τους νέους να μετέχουν σε κοινωνικές δραστηριότητες,

πολλοί νέοι παραπονούνται πως δεν νιώθουν άνετα, γιατί είναι υποχρεωμένοι να συμμετέχουν σε κοινές δραστηριότητες, πολλοί νέοι παραπονούνται πως δεν νιώθουν άνετα, γιατί είναι υποχρεωμένοι να συμμετέχουν σε κοινές δραστηριότητες, κοινές συζητήσεις, πάρτυ κτλ. που πολλές φορές δεν τους αρέσουν και τους αφαιρούν την ελευθερία δράσης.

Για πολλούς νέους η εφηβεία αποτελεί περίοδο απομόνωσης και είναι δυνατό να ζουν οι έφηβοι την κατάσταση απομόνωσης ακόμα κι όταν βρίσκονται ανάμεσα σε άλλους (πάρτυ, κτλ). Αυτό γίνεται, λόγω χάρη, όταν υπάρχει ψυχική επαφή ανάμεσα σ' αυτούς που συγκροτούν την μεγάλη παρέα ή τις οργανωμένες ομάδες.

Η **συμμορία** αποτελείται από λίγα άτομα που δεν έχουν προσαρμοστεί ικανοποιητικά στο σχολείο κι έχουν γι' αυτό περιορισμένο αριθμό φίλων. Συνήθως αποτελούνται από άτομα του ίδιου φύλου, κυρίως από αγόρια.

Η συμπεριφορά τους είναι αντικοινωνική και τα μέλη τους οδηγούνται συνήθως στην απροσαρμοσσία. Συχνά χρησιμοποιούν ιδιαίτερες γλωσσικές εκφράσεις, ακατανόητες απ' τους έξω απ' την ομάδα.

Πρέπει να σημειωθεί ότι οι έφηβοι είναι δυνατό να συμμετέχουν σε περισσότερες από μια ομάδες φιλίας από αυτές που περιγράφηκαν πιο πάνω, αλλά η προτίμησή τους στρέφεται βασικά στην συντροφιά, στους λίγους στενούς φίλους. Η συντροφιά μπορεί να μετέχει σε μια μεγάλη ομάδα ή και σε οργανωμένη ομάδα. πολλές φορές οι ομάδες αυτές φιλίας εξυπηρετούν κοινωνικούς σκοπούς, αλλά πάντοτε εξυπηρετούν την κοινωνική ωριμότητα του ατόμου. (Μάνος Κ., 1986)

Σύμφωνα με την A. Vallejo-Nagera (2001), μερικές φορές οι έφηβοι συγκεντρώνονται σε ομάδες (ή φυλές), η ταυτότητα των οποίων συνδυάζεται με την μουσική και τον χορό. Πρόκειται για ένα φαινόμενο που παρατηρείται στις μεγάλες πόλεις, όπου κάθε ομάδα διαθέτει τον δικό της κώδικα ντυσίματος και συμπεριφοράς, τις δικές της μουσικές προτιμήσεις και γενικότερα την δική της στάση απέναντι στην ζωή. Οι πιο σημαντικές ομάδες στις ευρωπαϊκές χώρες είναι:

- οι Ρείβερ,
- οι Γκραντζ,
- οι Χούλιγκαν,
- οι Μοντζ,
- οι Νέο-οικολόγοι,
- οι Νέο-ρομαντικοί,
- οι Πανκ,
- οι Ράπερ,
- οι Ρομ,
- οι Σκέιτερ,
- οι Σκίνχεντ,
- οι Σέρφερ.

Ρείβερ: Ο τρόπος ζωής των νεαρών ρείβερ είναι συνδεδεμένος με τις ντισκοτέκ, όπου περνούν ολόκληρα τα Σαββατοκύριακα τους, και με την μουσική ρέιβ. Συνήθως κυκλοφορούν κατά ομάδες και όταν μετακινούνται με αυτοκίνητο, βάζουν την μουσική στην διαπασών. Ο

κώδικας τους υπαγορεύει να μην κοιμούνται ολόκληρο το Σαββατοκύριακο, και για να το καταφέρουν παίρνουν χάπια έκσταση με νερό.

Οι Front 242 είναι ένα από τα αγαπημένα τους συγκροτήματα και ο τρόπος ντυσίματος τους είναι πού ιδιαίτερος. Τα αγόρια φορούν μαύρα, στενά παντελόνια, συνήθως από δέρμα, βινύλιο ή άλλο συνθετικό υλικό, πουκάμισα στενά, χρώματος μαύρου ή άσπρου και μαύρες μπότες. Τα κορίτσια φορούν κοντά παντελόνια ή μαύρες μίνι φούστες με κάλτσες στο χρώμα του δέρματος, παπούτσια-πλατφόρμες με στρογγυλή μύτη, έχουν μαλλιά μεσαίου μήκους, πολύ ίσια και πολύ μαύρα και κατακόκκινα χείλη.

Γκραντζ: Τα ρούχα που φορούν είναι ή πολύ μεγάλο ή πολύ μικρό νούμερο και τα αγοράζουν σε μαγαζιά από δεύτερο χέρι. Παλιά τζιν με σκισίματα στα γόνατα ή ακριβώς κάτω από τους γλουτούς, τα οποία τα κορίτσια συχνά φορούν με χοντρά καλτσόν από κάτω, καρό πουκάμισα, φθαρμένα δερμάτινα σακάκια ή, ακόμα καλύτερα, ζακέτες από βελούδο, επίσης φθαρμένο, λευκά αθλητικά παπούτσια (κατά κανόνα Adidas ή All Star) πολύ βρώμικα, παλιά και χωρίς κορδόνια ή στρατιωτικές μπότες.

Αγόρια και κορίτσια έχουν μαλλιά ξεχτένιστα, μακριά ή μεσαίου μήκους. Τα αγόρια αφήνουν μούσι-απεριποίητο- και προσπαθούν με κάθε τρόπο να υιοθετήσουν ένα στυλ «φτωχού». Το γκραντζ εμπεριέχει στοιχεία «χιπισμού» (πάλη ενάντια στην βία, στον καταναλωτισμό, στην καταστροφή της φύσης), από τους σκέιτερ (οπαδούς του σκέιτμπορντ) και ορισμένα στοιχεία της φιλοσοφίας πανκ. Δεδομένου ότι υιοθετείται κυρίως από παιδιά της αστικής τάξης, οι αυθεντικοί γκραντζ αρχίζουν να τονίζουν την σκληρή και βίαιη πλευρά του κινήματος που τους κάνει να μοιάζουν περισσότερο με πανκ. Τα συγκροτήματα που προτιμούν είναι οι Nirvana, οι Pearl Jam ή οι Smashing Pumpkins.

Χούλιγκαν: Παρ' όλο που το κίνημα αυτό αναπτύχθηκε βασικά μέσα στα γήπεδα, τώρα τα σύνορα τους έχουν επεκταθεί κι έτσι οι χούλιγκαν έχουν μετατραπεί σε μια φυλή με καθαρά βανδαλιστικές τάσεις. Χρησιμοποιούν βία για να υπερασπιστούν τα χρώματα της ομάδας τους και γιορτάζουν τη νίκη της καταναλώνοντας μεγάλες ποσότητες μπίρας και σπάζοντας ότι βρουν μπροστά τους. Έχουν επιθετική στάση απέναντι σε όσους δεν ανήκουν στην ποδοσφαιρική και κοινωνική τους ομάδα. Συνήθως επιδεικνύουν σαφή ξενοφοβία, κυρίως απέναντι σε ανθρώπους με σκούρο δέρμα. Ο αγαπημένος τους τρόπος έκφρασης είναι τα τατουάζ, τα οποία τους αρέσει να επιδεικνύουν, καθώς και οι εθνικιστικοί ύμνοι.

Μοντς: Οι Μοντς χρησιμοποιούν στα μαλλιά τους μπόλικη λακ και η στολή τους αποτελείται από ένα αδιάβροχο $\frac{3}{4}$, μαύρο και παλιό, καθώς και παπούτσια αγγλικού τύπου, με χοντρή σόλα. Οδηγούν όλοι μαζί Βέσπες γεμάτες καθρεφτάκια. Πίνουν ανάμεικτα ποτά όπως τζιν με τόνικ ή βότκα με πορτοκάλι, και καταναλώνουν ναρκωτικά νέου τύπου όπως το έκσταση.

Τα αγαπημένα τους συγκροτήματα είναι οι Madness και οι Depeche Mode.

Νέο-οικολόγοι: οι Νέο-οικολόγοι δεν βγαίνουν το βράδυ έξω, δεν πίνουν αλκοόλ, ούτε καταναλώνουν ναρκωτικά. Κυκλοφορούν με ποδήλατο. Κάνουν σπορ στο ύπαιθρο και ανάμεσα στις αγαπημένες τους ασχολίες περιλαμβάνεται το κάμπινγκ. Φορούν ρούχα από φυσικές ίνες, βαμμένα με οικολογικά χρώματα, ανατομικά παπούτσια με αερόσολα και ορειβατικές αρβύλες. Τον χειμώνα φορούν μάλλινους σκούφους και κασκόλ. Όλοι σχεδόν, είναι φοιτητές. Προτιμούν τα τραγούδια της Ένια και την λεγόμενη νιου έιτζ μουσική.

Νέο-ρομαντικοί: Η ομάδα αυτή προέρχεται από τους πανκ, αλλά είναι λιγότερο επιθετικοί και ριζοσπαστικοί. Είναι εσωστρεφείς (τόσο, που σχεδόν δεν μιλάνε), με κακή υγεία. Είναι πολύ χλωμοί, με μαύρους κύκλους τους οποίους τονίζουν με μακιγιάζ, για να δώσουν ακόμα μεγαλύτερη έμφαση στην ασθενική όψη. Τα αγαπημένα τους χρώματα είναι το μαύρο και το μωβ. Χρησιμοποιούν υφάσματα εντυπωσιακά και εκκεντρικά, κυρίως μαύρο ή μωβ βελούδο. Στα κορίτσια αρέσουν οι κορσέδες, τα γάντια, τα μυτερά τακούνια, οι μαύρες καμπαρτίνες και κουμπώνουν το πουκάμισο τους μέχρι πάνω. Φορούν μπότες με κορδόνια και χοντρή λαστιχένια σόλα.

Τα μαλλιά των αγοριών είναι πολύ κοντά, βαμμένα κατάμαυρα, χτενισμένα προς τα πάνω. Των κοριτσιών είναι μακριά, κατσαρά και σχεδόν βυσσινιά. Τόσο τα αγόρια όσο και τα κορίτσια βάφονται έντονα για να φαίνονται χλωμοί και τα χείλη τους είναι μαύρα ή κατακόκκινα. Φορούν μενταγιόν και μεγάλα ασημένια δαχτυλίδια σε όλα τα δάχτυλα και βάφουν τα νύχια σκούρα μωβ.

Πανκ: Η φυλή αυτή εμφανίστηκε στα τέλη του 1976 στο Λονδίνο και ήταν αποτέλεσμα της παντελούς έλλειψης ερεθισμάτων για τους έφηβους που τελείωναν το σχολείο και δεν είχαν ούτε τη διάθεση, ούτε τα χρήματα για να αρχίσουν ανώτερες σπουδές.

Φορούν παράξενες μαύρες δερμάτινες ζακέτες, μεταλλικά καρφιά, πολύ στενά παντελόνια από γυαλιστερό ύφασμα, κατά κανόνα μαύρου χρώματος.

Στόχος τους είναι να προκαλούν αισθητικά. Βάφουν τα μαλλιά σε ένα ή περισσότερα έντονα χρώματα (ακόμα και κατάμαυρα), τους βάζουν πολύ ζελέ και τα χτενίζουν όρθια ή πολλές φορές τα ξυρίζουν με την ψιλή. Είναι οι εφευρέτες του Body Piercing, αν και αρχικά, αντί να περνούν στολίδια στις τρύπες, έβαζαν παραμάνες. Τους αρέσει πολύ ο υπόγειος, τα μέρη κάτω από την γη και τα νεκροταφεία. Είναι αναρχικοί, δείχνουν πεινασμένοι λόγω της κακής διατροφής και οι κινήσεις τους είναι νευρικές και σπασμωδικές. Ενεργούν πάντα ομαδικά. Πίνουν τόσο πολλή μπίρα, που συχνά κινδυνεύουν να πέσουν αναίσθητοι. Κάνουν χρήση ναρκωτικών, προσβλέπουν σε κοινωνική αναταραχή και χάος.

Το αγαπημένο τους συγκρότημα τον τελευταίο καιρό ήταν οι Offspring.

Ράπερ: Οι Ράπερ πρωτοεμφανίζονται στους δρόμους του Μπρονξ στην Νέα-Υόρκη, στη δεκαετία του ογδόντα.

Η ονομασία ράπερ προέρχεται από την μουσική που ακούνε: το ραπ. Οι Τζαμαϊκανοί ντισκ τζόκεϊ που ζουν στην Αμερική ήταν εκείνοι που

εισήγαγαν την συνήθεια των πάρτι στους δρόμους με καλά ηχητικά μηχανήματα. Μ' αυτά ανακάτευαν διάφορους χορευτικούς ρυθμούς, που ξετρέλαιναν τους εφήβους των γκέτο και τους κρατούσαν στους δρόμους όλη μέρα να χορεύουν μπρεικ ντανς, κάνοντας ακροβατικές φιγούρες.

Οι ανάγκες του χορού αυτού επέβαλαν ένα συγκεκριμένο στυλ ντυσίματος: σπορ ρούχα, φόρμες γυμναστικής, καπέλα τζόκεϊ φορεμένα ανάποδα για να προστατεύεται το κεφάλι στις φιγούρες όπου χρησιμοποιείται ως άξονας. Φορούν πολύ φαρδιά ρούχα. Για παράδειγμα, τα παντελόνια φοριούνται χαλαρά στην μέση σαν να είναι έτοιμα να πέσουν και είναι τουλάχιστον ένα νούμερο μεγαλύτερα από το κανονικό. Αν και υιοθετούν ένα στυλ πρακτικό και καθαρά «casual», ψάχνουν ακριβές μάρκες.

Οι ράπερ έχουν μανία με τα παπούτσια και ανάμεσα στις αγαπημένες τους μάρκες συγκαταλέγονται το μοντέλο Air Jordan της Nike και τα Fila. Οι ράπερ ξυρίζουν το κεφάλι και πολλές φορές σχηματίζουν στο κρανίο πολύπλοκα σχέδια.

Ρομ: Εμφανίστηκαν πρόσφατα στην Βρετανία και κηρύσσουν κάποιου είδους επιστροφή στον ρομαντισμό. Στο ντύσιμό τους ξεχωρίζουν τα πουκάμισα με βολάν, πολύ βελούδο χρώματος μπορντό, τουρμπάνια κ.α.

Σκέιτερ: Οι σκέιτερ είναι οι έφηβοι που κυκλοφορούν στις πόλεις με σκέιτμπορντ, τα οποία είναι αρκετά ακριβά. Η αγαπημένη τους μάρκα είναι τα Rollerblade. Αντί να φορούν τις επιγονατίδες στα γόνατα, για να προστατεύονται από τα χτυπήματα, τις φορούν στις γάμπες, ακριβώς πάνω από τις μπότες.

Η ηλικία των σκέιτερ κυμαίνεται από τα 16 μέχρι τα 20. Τους αρέσουν τα ελαφρά ρούχα, πολύ φαρδιά και άνετα, συνήθως βαμβακερά και τα φορούν το ένα πάνω από το άλλο, όπως λένε στην δική τους γλώσσα «ντύνονται σαν κρεμμύδια». Φορούν πολύ φαρδιές βερμούδες που φθάνουν μέχρι κάτω από το γόνατο, το μακό έξω από το παντελόνι και συνήθως βάζουν τέσσερα ή πέντε αντί για ένα μακό κι ένα φούτερ. Φορούν επίσης μπότες με φερμουάρ, σπορ καπελάκια τζόκεϊ με το γείσο προς τα πίσω και τα μαλλιά τους είναι μακριά ή καρφάκια.

Καπνίζουν χασίς, κάνουν χρήση ελαφρών ναρκωτικών και πίνουν τα ειδικά αναψυκτικά που δίνουν ενέργεια. Ασχολούνται πολύ με την υγεία και την διαίτα τους. Κάνουν πάντα σκειτμπορντ με τα γουόκμαν στα αφτιά και η αγαπημένη τους μουσική είναι το χιπ –χοπ, η ραπ και καμιά φορά η νιου-γεηβ.

Σκίνχεντ: Οι σκίνχεντ αποτελούν μια παραστρατιωτική ομάδα η οποία περιλαμβάνει κατά πλειοψηφία αγόρια, γιατί τα κορίτσια χρησιμοποιούνται αποκλειστικά και μόνο για την προσωπική τους προβολή.

Έχουν μια εσωτερική οργάνωση με καθαρή κατανομή ρόλων και αρμοδιοτήτων. Αγαπούν την βία και εχθρεύονται τις άλλες φυλές. Όπως δείχνει το όνομα τους, έχουν ξυρισμένα ή σχεδόν ξυρισμένα κεφάλια. Φορούν τζιν με στενά μπλουζάκια, κολεγιακά με κουκούλα και τσεπάκι μπροστά για να βάζουν τα χέρια, στρατιωτικά παντελόνια, δερμάτινα μπουφάν σαν αυτά που φορούν οι πιλότοι, μπότες Ντοκ Μάρτενς και

κασκόλ που τους χρησιμεύουν και για να σκεπάζουν το πρόσωπο. Πίνουν μπίρα σε μεγάλες ποσότητες.

Υπάρχουν δύο παραλλαγές αυτής της φυλής: οι ρέντσκιν (redskins) και οι σαρπ (sharps). (Vallejo-Nagera A., 2001)

4.4.2.γ. Ο αρχηγός στην ομάδα φιλίας

Σε κάθε ομάδα υπάρχει πάντα και κάποιος αρχηγός. Είναι το άτομο που συγκεντρώνει αρκετά από τα χαρακτηριστικά που αναφέρθηκαν παραπάνω για τα άτομα που γίνονται αποδεκτά στην ομάδα φιλίας: δημοτικότητα, αθλητικό παράστημα, καλή εμφάνιση, εξυπνάδα, τόλμη, εξωστρέφεια, μεγαλύτερη πείρα, ειλικρίνεια, αυτοπεποίθηση, ταχύτητα λήψης αποφάσεων, αίσθηση χιούμορ, επιμονή, προσαρμοστικότητα, συνεργατικότητα κλπ, δηλαδή με λίγα λόγια ισχυρή προσωπικότητα. (Μάνος Κ., 1986)

Είναι αυθεντικός, φιλικός, πολυμήχανος, ικανός, ενθουσιώδης, διασκεδαστικός, προσεκτικός, συμπεριφέρεται σαν παιδί της ηλικίας του και μπορεί να αντιμετωπίζει τους γύρω του όπως θέλουν να τους αντιμετωπίζουν. Οι αρχηγοί δεν διαθέτουν πάντα αυτά τα προσόντα, αλλά τα έχουν αναπτύξει σε μεγαλύτερο βαθμό από ότι τα υπόλοιπα μέλη της ομάδας. Ο έφηβος που διαθέτει τα χαρίσματα ενός αρχηγού είναι κάποιος που τον θέλουν, τον σέβονται και τον μιμούνται οι υπόλοιποι.

Στην αρχή της εφηβείας, η αρχηγεία εξαρτάται και από το αν μπορεί να ενεργεί με μεγάλη επιδεξιότητα σύμφωνα με τους κανόνες που υπαγορεύει η ομάδα του και που έχουν σχέση με την εμφάνιση και τις δραστηριότητες τους. Για να είναι αρχηγός, πρέπει να το κάνει αυτό καλύτερα από οποιονδήποτε άλλο, να επιδεικνύει επιδεξιότητα, τέτοια που να προκαλεί τον θαυμασμό όλων. Σε κάποιες περιπτώσεις, η κατάσταση επιβάλλει την χρήση ναρκωτικών ή αλκοόλ, κοπάνες από το σχολείο κι άλλα είδη ακραίας συμπεριφοράς. (Vallejo-Nagera A., 2001)

Η εναλλαγή της αρχηγίας αποτελεί πιο δημοκρατική διαδικασία. Για κάθε περίπτωση αναλαμβάνεται εκ περιτροπής η αρχηγεία από εκείνον που συγκεντρώνει τα περισσότερα προσόντα. Αυτό συνήθως στις ομάδες φιλίας της προχωρημένης εφηβικής ηλικίας, όπου τα μέλη αναγνωρίζονται ως ισότιμα κι ο καθένας αναλαμβάνει κάποια πρωτοβουλία. (Μάνος Κ., 1986)

4.4.2.δ. Θετικές και αρνητικές επιπτώσεις από την ένταξη στην ομάδα φιλίας

Πολλές είναι οι θετικές επιπτώσεις που προκύπτουν απ' την συμμετοχή του εφήβου στην ομάδα φιλίας, αλλά αρκετοί είναι επίσης και οι κίνδυνοι που διατρέχουν αν αυτές οι ομάδες φιλίας πάρουν λαθεμένη κατεύθυνση.

Σύμφωνα με τον Κ. Μάνο (1986), οι ωφέλειες που οι έφηβοι αποκομίζουν από την συμμετοχή τους στις ομάδες φιλίας προσδιορίζονται ως εξής:

α) Ο έφηβος αποκτά βαθύτερη αυτογνωσία με την επικοινωνία του με τους συνομηλίκους. Γνωρίζει πιο καλά και τις δυνατότητες και τις αδυναμίες του κι έτσι τοποθετείται πιο σωστά απέναντι στους άλλους και

βελτιώνεται. Με την βοήθεια των άλλων φτάνει και στην επίλυση διαφόρων προβλημάτων που τον απασχολούν με τρόπο σωστό κι αντικειμενικό, εκμεταλλευόμενος την πείρα και τις υποδείξεις τους.

β) Εξυπηρετείται παράλληλα και η κοινωνική του ανάπτυξη, με την αύξηση της κοινωνικής του πείρας. Μαθαίνει να ρυθμίζει κατάλληλα την κοινωνική του συμπεριφορά, εξυπηρετώντας το διπλό κοινωνικό του ρόλο, να αυτοεξυπηρετείται και να εξυπηρετεί τους άλλους, το κοινωνικό σύνολο.

γ) Γίνεται ψυχικά ισορροπημένο το άτομο μέσα στην ομάδα, γιατί ικανοποιείται μια βασική του ανάγκη: να ανήκει κάπου (belonging). Είναι γνωστό πόση ικανοποίηση νιώθει το άτομο μέσα στην παρέα και πόση απαισιοδοξία όταν δεν γίνεται αποδεκτό σε κάποια κοινωνική ομάδα.

δ) Η ομάδα φιλίας αποτελεί για τον έφηβο το καλύτερο προστάδιο για την ομαλή ένταξή του στις κοινωνικές ομάδες των ενηλίκων. (συνεταιρισμοί, οργανώσεις, πολιτιστικοί και μορφωτικοί σύλλογοι κλπ)

Υπάρχουν όμως και κίνδυνοι απ' την ένταξη του εφήβου στην ομάδα φιλίας. Αν λόγου χάρη ο αρχηγός είναι αυταρχικός και βίαιος ή οι αρχές που έχουν υιοθετηθεί είναι πολύ αυστηρές, είναι δυνατό να χάσει ο έφηβος την προσωπικότητα του και την δυνατότητα για αυτόβουλη έκφραση με κίνδυνο να καταντήσει καμιά αξιόλογη πρωτοβουλία. Υπάρχει ακόμα ο κίνδυνος ο αρχηγός ή άλλα μέλη να έχουν αποκτήσει έξεις (ποτό, ναρκωτικά, τάση για κλοπές κλπ), τις οποίες είναι φυσικό να τις αποκτήσει και ο έφηβος αφού τους συναναστρέφεται. (Μάνος Κ., 1986)

Επίσης, υπάρχει η ειδική περίπτωση της εισόδου σε μια οργάνωση. Ανεξάρτητα από το είδος της φιλοσοφίας τους, υπάρχουν οργανώσεις αθώες και άλλες πολύ επικίνδυνες. Οι έφηβοι είναι πιο επιρρεπείς στην επιρροή μιας ομάδας όταν διανύουν πλέον την όψιμη εφηβική φάση, επειδή τότε ακριβώς θέτουν επί τάπητος την ηθική και τα πιστεύω της οικογένειας. Συμμετέχοντας σε μια οργάνωση ο νέος έχει την ψευδαίσθηση ότι έχει φίλους, ότι είναι χρήσιμος σε κάτι, ότι γίνεται αντικείμενο σεβασμού και θαυμασμού. Είναι ένα μέσο απόκτησης νέων εμπειριών και περιπετειών. Εκεί νομίζει ότι θα τον ακούσουν και θα τον προσέξουν, ότι θα ξεπεράσει τους φόβους του και θα αποκτήσει αίσθημα ασφάλειας. Το γεγονός ότι αποτελεί μέλος μιας οργάνωσης ισοδυναμεί με απόκτηση ενός σκοπού στην ζωή του. Ο έφηβος που υποκύπτει στην γοητεία αυτών των οργανώσεων, το κάνει επειδή αναζητά εκεί μέσα κάτι που δεν μπορεί να βρει στην οικογένεια του. (Vallejo-Nagera A., 2001)

4.4.2.ε. Η ανησυχία των γονέων σχετικά με την επιρροή από την ένταξη στην ομάδα φιλίας

Οι γονείς ενδιαφέρονται για το είδος των φίλων που τα παιδιά τους διαλέγουν, αφού οι φίλοι μπορεί να εξουδετερώσουν την γονεϊκή επιρροή. Τα παιδιά ανήκουν σε δύο κοινωνίες: την κοινωνία των ενηλίκων κι αυτή των συνομηλίκων τους. (Herbert M., 1999)

Η παρέα δίνει στον νέο την ευκαιρία να λύσει τα δεσμά που τον κρατούν δεμένο με την οικογένεια, πράγμα που δεν είναι πάντα εύκολο, γιατί μερικές μητέρες κάνουν ότι μπορούν για να διατηρήσουν την εξάρτηση των παιδιών και μερικοί πατεράδες καταπνίγουν με πυγμή τις τάσεις ανεξαρτησίας. Με τους φίλους αυτό που επιδιώκει δεν είναι να δραπετεύσει από το σπίτι. Το μόνο που επιθυμεί είναι να γνωρίσει τον έξω κόσμο παρέα με άλλους για να αποφεύγει τις κακοτοπιές. Η προσκόλληση του στην παρέα δεν οφείλεται τόσο στην ανάγκη του για χειραφέτηση από τους γονείς, όσο για αναζήτηση και διερεύνηση του άγνωστου κόσμου έξω από την οικογένεια. Το γεγονός ότι ανήκει στην παρέα, μειώνει τον φόβο της αποτυχίας και του αγνώστου, του επιτρέπει να ανακαλύψει την νέα του σεξουαλική, κοινωνική και συναισθηματική ταυτότητα και τον βοηθά να μοιραστεί τις απογοητεύσεις, τις αποτυχίες, τις αμφιβολίες και τις ανάγκες. Η επιτυχία στα μαθήματα και στα σπορ έχει μεγάλη σημασία, αλλά η πραγματικά ευτυχία του εφήβου, αυτό που δίνει νόημα στην ζωή του, ξεκινάει και τελειώνει με τους φίλους του. (Vallejo-Nagera A., 2001)

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η χρονική φάση αποκοπής των εφήβων από την οικογένεια συμβαίνει σε μια περίοδο, κατά τη οποία οι γονείς διανύουν συνήθως την πέμπτη δεκαετία της έγγαμης συμβίωσης τους. Συνήθως, είναι μια χρονική περίοδος, στα πλαίσια της οποίας οι ελπίδες και οι επιθυμίες της ζωής εξετάζονται μέσα από το πρίσμα της πραγμάτωσης στον γάμο. Η εξέταση αυτή είναι γνωστή τα τελευταία χρόνια με το χαρακτηρισμό της «κρίσης στην μέση της ζωής». ⁸Συγκριτικά με τους εφήβους, που βρίσκονται σε μια εκτενή διαδικασία αλλαγών, η κατάσταση που ζουν οι γονείς, χαρακτηρίζεται από στασιμότητα και ακινητοποίηση ή καθήλωση. Δηλαδή, ενώ τα παιδιά τους αρχίζουν να έχουν καινούριες εμπειρίες, οι γονείς έχουν αφήσει προ πολλού πίσω τους τις εμπειρίες αυτές και τις πτυχές των εξελικτικών φάσεων που διαμορφώνουν και αποτυπώνονται στον χαρακτήρα. Οι έφηβοι έχουν «απομακρυνθεί» από τα βιώματα της οικειότητας που είχαν ως παιδιά και θέτουν τους γονείς τους σε αντιπαράθεση με «ξένα» ή/και «παράδοξα βιώματα». (Κορώσης Κ., 1997)

⁸ Συχνά στην βιβλιογραφία αναφέρεται και ως «κρίση της μέσης ηλικίας».

4.4.3. Η ΕΠΙΡΡΟΗ ΤΩΝ ΦΙΛΩΝ

Καθώς οι έφηβοι απομακρύνονται από την οικογένεια και κινούνται μέσα στον κόσμο των συνομηλίκων, είναι αναμενόμενο να αυξηθεί η δεκτικότητα τους σε επιρροές φίλων. Τα περισσότερα στοιχεία από έρευνες δείχνουν ότι πράγματι οι φίλοι επηρεάζουν περισσότερο τους εφήβους παρά τα μικρότερα παιδιά, αλλά η επιρροή των φίλων ποικίλει κατά την διάρκεια της εφηβείας. Οι φίλοι ασκούν την μεγαλύτερη επιρροή στα μισά της εφηβείας, γύρω στην ηλικία των 15 χρόνων, για διάφορους λόγους. Ανάμεσα στην αρχή και την μέση της εφηβείας αυξάνεται η συχνότητα των αλληλεπιδράσεων με φίλους, και οι φιλικές ομάδες αποκτούν μεγαλύτερη συνοχή. Άρα οι φίλοι επηρεάζουν περισσότερο. (Berndt T., 1996)

4.4.3.α. Πορεία και αποτελέσματα της επιρροής των φίλων

Οι συνέπειες από την επιρροή των φίλων μάλλον δεν είναι πάντα αρνητικές, αλλά εξαρτώνται από την περίπτωση.

Για τους περισσότερους εφήβους η κατεύθυνση της επιρροής των φίλων είναι συνήθως θετική, παρά αρνητική. Οι περισσότεροι έφηβοι αναφέρουν ότι οι φίλοι τους μάλλον τους ενθαρρύνουν να μελετήσουν για τα διαγωνίσματα και να προσπαθήσουν να παίρνουν υψηλούς βαθμούς, παρά να παραμελούν την σχολική εργασία. Οι περισσότεροι έφηβοι αναφέρουν ότι οι φίλοι τους περισσότερο τους αποθαρρύνουν να καπνίζουν τσιγάρα και να πίνουν αλκοολούχα ποτά, παρά τους ενθαρρύνουν. Η συμπεριφορά αυτών των εφήβων θα μπορούσε να βελτιωθεί, αν επηρεάζονταν όλο και περισσότερο από τους φίλους.

Οι ιδέες για την πίεση των συνομηλίκων επίσης μεταφέρουν λάθος εικόνα για τις πηγές και την πορεία της επιρροής των συνομηλίκων. Ακόμη και στις συμμορίες, οι περισσότερες αποφάσεις λαμβάνονται με ομοφωνία. Η ομάδα συζητά διάφορες δραστηριότητες με άνετο τρόπο, μέχρι όλοι να συμφωνήσουν τι θα κάνουν. Σε λιγότερο οργανωμένες ομάδες η λήψη των αποφάσεων γίνεται ακόμα πιο ανεπίσημα. Οι έφηβοι δεν επηρεάζονται μόνο από τους φίλους τους, αλλά και αυτοί επηρεάζουν τους φίλους, καθώς συζητούν τις ιδέες τους, την συμπεριφορά και τις πιθανές δραστηριότητες. Η αμοιβαία επιρροή κατά την διάρκεια των ομαδικών συζητήσεων είναι αυτό που χαρακτηρίζει καλύτερα το πώς λειτουργούν οι φιλικές ομάδες κι όχι η εικόνα ενός εφήβου που συμμορφώνεται με την πλειοψηφία της ομάδας.

Οι πορείες της επιρροής κατά την διάρκεια ομαδικών συζητήσεων ποικίλουν. Οι φίλοι μερικές φορές προσφέρουν ανταμοιβές στους άλλους, λέγοντας για παράδειγμα «Ας πάμε σινεμά. Εγώ θα πληρώσω την βενζίνη.». Μια συνηθισμένη ανταμοιβή είναι η συντροφικότητα. Σε άλλες περιπτώσεις οι φίλοι χρησιμοποιούν την λογική για να πείσουν ο ένας τον άλλον. Επιπλέον, οι φίλοι χρησιμοποιούν ήπιους τρόπους

τιμωρίας για να αλλάξουν μια συμπεριφορά. Το πείραγμα είναι οποίοι συνηθισμένος τρόπος. (Berndt T., 1996)

Αντίθετα με την κοινή γνώμη, οι φίλοι σπάνια χρησιμοποιούν πιο έντονους τρόπους πίεσης, όταν προσπαθούν να αλλάξουν την συμπεριφορά ενός φίλου τους. Αποφεύγουν την χρήση βίας στην πίεση για δύο κυρίως λόγους. Πρώτον, η φιλία είναι εθελοντική σχέση και μπορεί να δοθεί τέλος από οποιονδήποτε από τους συντρόφους. Αν ένας φίλος πιέσει με άσχημο τρόπο έναν έφηβο, αυτός μπορεί να επιλέξει να δώσει ένα τέλος στην σχέση και να μη δέχεται ανταλλαγές μαζί του πλέον. Δεύτερον, πολλοί έφηβοι πιστεύουν ότι η βίαιη πίεση είναι ασυμβίβαστη με τον αμοιβαίο σεβασμό που προσδοκούν σε μια καλή φιλία. Οι έφηβοι λένε ότι δεν επηρεάζονται από τους φίλους, διότι ούτε αυτοί, ούτε οι φίλοι τους προσπαθούν να επηρεάσουν ο ένας τον άλλο.

Μερικές φορές οι έφηβοι αντιστέκονται ευθέως στην πίεση από φίλους και δρουν ανεξάρτητα.

Οι έφηβοι είναι πιο ανεξάρτητοι από ότι προβάλλουν τα διάφορα πρότυπα. Σε μια μελέτη, οι έφηβοι ρωτήθηκαν αν θεωρούσαν την γνώμη των γονιών τους ή την γνώμη των φίλων τους πιο σημαντική στο να πάρουν αποφάσεις όπως, πόσο συχνά να βγαίνουν ραντεβού και αν θα πάνε στο κολέγιο. Περίπου το 30% των εφήβων έδωσαν απαντήσεις όπως, «θα το βρω μόνος μου», αν και αυτή η επιλογή δεν ήταν γραμμένη στο ερωτηματολόγιο. Αυτοί οι έφηβοι, με έναν ήπιο τρόπο, διακήρυτταν την ανεξαρτησία τους.

Αυτές οι δηλώσεις για την ανεξαρτησία των εφήβων δεν σημαίνουν ότι οι φίλοι έχουν μικρή επιρροή στην συμπεριφορά των εφήβων. Πολλές μελέτες επιβεβαιώνουν ότι οι φίλοι επηρεάζουν τους έφηβους στην χρήση ναρκωτικών ουσιών, όπως καπνό, ποτά και μαριχουάνα, καθώς και στην σεξουαλική τους συμπεριφορά και σε πολλά είδη συμπεριφοράς. Οι φίλοι επίσης επηρεάζουν την συμπεριφορά των εφήβων απέναντι στο σχολείο, τις επιδόσεις τους στο σχολείο και τα σχέδια τους για να πάνε στο κολέγιο. Εν συντομία, οι φίλοι ασκούν σημαντική επιρροή όχι μόνο σε δευτερεύοντα θέματα, όπως τα ρούχα που αγοράζουν ή την μουσική που ακούν, αλλά ακόμη σε στάσεις και συμπεριφορές που επηρεάζουν την σωματική και ψυχική υγεία των εφήβων αλλά και την μελλοντική ζωή τους. (Berndt T., 1996)

4.4.3.β. Ατομικές διαφορές στην επιρροή των φίλων

Μερικοί έφηβοι είναι πιο δεκτικοί σε επιρροές φίλων, απ' ότι άλλοι. Σύμφωνα με τους Billy και Gary και Daview και Kandel (1985,1981), τα κορίτσια φαίνεται πως επηρεάζονται περισσότερο από τους στενούς φίλους απ' ότι τα αγόρια. Όπως προαναφέρθηκε τα κορίτσια συνήθως έχουν πιο στενές σχέσεις με τους καλύτερους φίλους τους απ' ότι τα αγόρια. Μια πιο στενή σχέση είναι πιθανόν να ασκεί μεγαλύτερη επιρροή απ' ότι μια λιγότερο στενή σχέση. Όμως, όταν είναι πιθανόν να ασκεί μεγαλύτερη επιρροή απ' ότι μία λιγότερο στενή σχέση. Όμως, όταν οι ερευνητές μελέτησαν την επιρροή των διαφόρων φίλων που απαρτίζουν την φιλική ομάδα, σπάνια βρήκαν διαφορές φύλου. Φαίνεται λοιπόν ότι

τα κορίτσια γενικά δεν είναι πιο δεκτικά σε επιρροές φίλων, αλλά συγκροτούν έναν ιδιαίτερο τύπο φιλίας με την στενότερη φίλη τους, που επιτρέπει στην φίλη να ασκεί ασυνήθιστη επιρροή.

Τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας επηρεάζουν επίσης την δεκτικότητα της επιρροής του φίλου. Οι έφηβοι που δεν έχουν εμπιστοσύνη στον εαυτό τους ή έχουν μικρή αυτοεκτίμηση, είναι πιο επιτρέπεις στο να ακολουθούν τους φίλους τους, παρά στο να υποστηρίζουν την ανεξαρτησία τους. Αντίστροφα, οι έφηβοι που έχουν μεγάλη αυτοεκτίμηση, εξυπνάδα, δημοτικότητα και αθλητικές επιδόσεις είναι πιθανόν να ασκούν μεγαλύτερη επιρροή στους φίλους τους απ' ότι όταν συμβαίνει το αντίθετο. Οι έφηβοι με αυτά τα χαρακτηριστικά είναι πιθανότερο να είναι αρχηγοί παρά ακόλουθοι στις φιλικές τους ομάδες. (Berndt T., 1996)

Τελικά, η επιρροή των φίλων επηρεάζεται από την σχέση των εφήβων με τους γονείς τους. Οι έφηβοι με υποχωρητικούς γονείς, γονείς που δεν ενδιαφέρονται ή είναι ανίκανοι να συμβουλευσουν ή να καθοδηγήσουν την συμπεριφορά των παιδιών τους, είναι ιδιαίτερα ευαίσθητοι στις αρνητικές επιρροές από φίλους. Η ευαισθησία σε επιρροές φίλων είναι επίσης, μεγάλη από εφήβους με απορριπτικούς γονείς. Τέτοιοι γονείς σπάνια επαινούν ή δείχνουν θετικό ενδιαφέρον για τους εφήβους τους. Αυτοί οι έφηβοι με την σειρά τους, θεωρούν την φιλική ομάδα ως πηγή ασφάλειας και αναγνώρισης της προσωπικής τους αξίας. Δίνουν μεγάλη σημασία στο να διατηρήσουν καλές σχέσεις με τους φίλους και έτσι είναι πιο ευάλωτοι στο να πείθονται από αυτούς. (Berndt T., 1996)

4.4.4. ΟΙ ΜΟΝΑΧΙΚΟΙ ΕΦΗΒΟΙ

Οι λόγοι για τους οποίους ένας νέος αρνείται να βγει από το σπίτι μπορεί να είναι διάφοροι και πρέπει να τους λάβουν σοβαρά υπ' όψιν τους οι γονείς όταν το αγόρι ή το κορίτσι περνούν στην όψιμη εφηβική φάση. Ο δεκαεξάχρονος που αποφεύγει την παρέα των συνομηλίκων του πρέπει να προσεχτεί ιδιαίτερα, γιατί είναι πολύ πιθανόν να χρειάζεται βοήθεια. Το σημαντικότερο είναι να διαπιστωθεί το γιατί βρίσκει καταφύγιο μέσα στο σπίτι. Μπορεί να αισθάνεται άγχος, ανασφάλεια, να είναι ντροπαλός, να τον απορρίπτουν οι γύρω του, να αισθάνεται ανία ή αδιαφορία ή κατάθλιψη, να προσπαθεί να ξεφύγει από μια κακή εμπειρία στο σχολείο, με το αντίθετο φύλο, στα στέκια όπου συχνάζει.

Μερικοί γονείς προσπαθούν να διορθώσουν την κατάσταση ενθαρρύνοντας το παιδί να βγαίνει με φίλους, προσφορά που εκείνο απορρίπτει συστηματικά. Ίσως ακόμα κι αν θέλει να βγαίνει με φίλους και να αποτελεί μέλος μιας ομάδας, δεν μπορεί, δεν το αφήνουν ή δεν τολμά. Μπροστά στην επιμονή των γονιών του, προσποιείται, λέει ότι έχει να πάει κάπου και περνάει την ώρα του μόνο του σε ένα πάρκο, στον κινηματογράφο ή οποιοδήποτε άλλο μέρος. Μπορεί ακόμα οι γονείς να μπουκ στον κόπο να καλέσουν στο σπίτι έναν συνομήλικό του, πράγμα που το παιδί δέχεται με δυσφορία και συνήθως δεν καταφέρνει να κάνει τον καλεσμένο να περάσει καλά. (Vallejo-Nagera A., 2001)

Η A. Vallejo-Nagera (2001) διακρίνει τις εξής κατηγορίες μοναχικών εφήβων:

1. Ο νέος που κάνει κακή εντύπωση:

Ο έφηβος που δεν αρέσει, που τον αποκλείουν από την ομάδα ή τον αποφεύγουν, δεν διαθέτει ούτε μια από τις ηγετικές αρετές. Αντίθετα, απωθεί τους γύρω του με τον τρόπο συμπεριφοράς του. Μερικοί είναι κακομαθημένοι και προσπαθούν να τραβήξουν διαρκώς την προσοχή επάνω τους. Άλλοι γίνονται επιθετικοί, βρίσκονται μόνιμως σε κατάσταση άμυνας, εκπέμπουν εχθρική διάθεση και ταυτόχρονα την προκαλούν, ερμηνεύουν λάθος οποιαδήποτε κοινωνική κατάσταση με αποτέλεσμα, για να μην υποστούν επίθεση, να επιτίθενται πρώτοι αυτοί. Άλλοι είναι εξαιρετικά βαρετοί, καθόλου ενθουσιώδεις, απαθείς δεν διαθέτουν την ικανότητα να διασκεδάζουν και πάντα προσπαθούν να «ξενερώσουν» τους υπόλοιπους.

Οι ειδικοί διαβεβαιώνουν ότι οι περισσότεροι έφηβοι που κάνουν κακή εντύπωση, πάσχουν από έλλειψη αυτοεκτίμησης, δεν τα καταφέρνουν σε τίποτα και έχουν σοβαρό πρόβλημα εμπιστοσύνης στον εαυτό τους. Γι' αυτό οι γονείς πρέπει να ενθαρρύνουν τα παιδιά να αναπτύσσουν μια στοιχειώδη επικοινωνία και σεβασμό με τους συνομηλίκους τους, να τονώνουν την ικανότητα τους για συνεργασία και για ονειροπόληση και να τους βοηθούν να αισθάνονται χρήσιμοι και δυνατοί. Η επέμβαση ενός ψυχοθεραπευτή μπορεί να βοηθήσει πολύ.

2. Ο κομπλεξικός νέος:

Συνήθως οι νέοι βασανίζονται από αισθήματα κατωτερότητας και αμφιβάλλουν για τις ικανότητες τους, αλλά ταυτόχρονα φροντίζουν να το κρύψουν με αντίθετη συμπεριφορά: καυχώνται, κάνουν τους έξυπνους, προκαλούν και δείχνουν ένα άνευ προηγουμένου θράσος. Ορισμένοι νέοι όμως, δεν καταφέρνουν να επιτύχουν μια τέτοια ισορροπία και τότε η ζυγαριά κλίνει προς το αίσθημα κατωτερότητας, που με τον καιρό εξελίσσεται σε κόμπλεξ. Σ' αυτήν την περίπτωση ο νέος αισθάνεται άχρηστος σε μόνιμη βάση (και όχι για ένα συγκεκριμένο λόγο ή περιστασιακά). Για να αμυνθεί, υιοθετεί μια από τις εξής δύο στάσεις:

α) Αποτραβιέται, αποφεύγει την επαφή με τους γύρω, γίνεται αντικοινωνικός, πολύ αντιπαθητικός ή, αντίθετα, υπερβολικά συνεσταλμένος.

β) Προσπαθεί να κρύψει την περιφρόνηση που τρέφει για τον ίδιο του τον εαυτό κάνοντας τον σπουδαίο, επιδεικνύοντας ανωτερότητα, δημιουργώντας μια κακή εικόνα για τον εαυτό του, αξιολύπητη στα μάτια των άλλων, γι' αυτό και γίνεται αντικείμενο κοροϊδίας ή αυστηρής κριτικής, με αποτέλεσμα να βυθίζεται σε έναν φαύλο κύκλο γεμάτο δυστυχία. Στην περίπτωση αυτή πρέπει να ζητήσουμε την συνεργασία ενός ψυχοθεραπευτή, που θα τον βοηθήσει να κατανοήσει την αιτία του προβλήματος και θα του προσφέρει πρότυπα συμπεριφοράς και αυτοεκτίμηση.

3. Ο συνεσταλμένος νέος:

Δεν πρέπει να συγχέεται το σύμπλεγμα κατωτερότητας με την συστολή. Ο συνεσταλμένος νέος μπορεί να κάνει καλή εντύπωση, ενώ ο κομπλεξικός δεν τα καταφέρνει ποτέ. Το συνεσταλμένο άτομο φοβάται να προσελκύσει την προσοχή στις πράξεις και στα λόγια του. Φοβάται μήπως γελοιοποιηθεί και νομίζει ότι οι γύρω του τον προσέχουν επειδή εμπνέει τον οίκτοι. Υποφέρει πιο πολύ όταν αντιλαμβάνεται ότι οι γύρω του έχουν προσέξει την ντροπή και την δυσκολία του να επικοινωνήσει.

Το 82% των νέων αυτοχαρακτηρίζονται συνεσταλμένοι. Στην πραγματικότητα, εννοούν ότι ντρέπονται όταν πρέπει να μιλήσουν δημοσίως, να πλησιάσουν κάποιον του αντίθετου φύλου ή να απευθυνθούν σε κάποιον άγνωστο. Η αρρωστημένη συστολή προχωρεί ακόμα περισσότερο: επηρεάζει την συναισθηματική σταθερότητα και την προσωπική ικανοποίηση, δημιουργεί κοινωνικά προβλήματα, εμποδίζει τον νέο να γνωρίζει καινούριους ανθρώπους, τον κρατά δέσμιο σε δραστηριότητες πολύ κατώτερες των δυνατοτήτων του και το αποκορύφωμα είναι ότι προκαλεί λανθασμένες κρίσεις για το πρόσωπο του: τον κατηγορούν ότι είναι σνομπ, αντιπαθητικός, ανόητος κλπ.

Η αντίδραση του συνεσταλμένου νέου μπορεί να εκδηλωθεί με ποικίλους τρόπους:

- Εγκαταλείπει τον εαυτό του, απομονώνεται και σιγά-σιγά πέφτει σε ένα είδος κοινωνικού λήθαργου ή στεναχώριας που τον εμποδίζει να συναναστραφεί με τους γύρω του.

- Αναζητά διεξόδους που τον βοηθούν να τολμήσει: ναρκωτικά, αλκοόλ και επικίνδυνες οργανώσεις. (Vallejo-Nagera A., 2001)

4.5. ΜΕΣΗ ΗΛΙΚΙΑ

Η έμφαση που έχει δώσει ο πολιτισμός μας στην σπουδαιότητα των νέων και η οποία παραβάλλεται με τον σεβασμό στους ηλικιωμένους επιδρά με αρνητικό τρόπο στις ψυχικές διαθέσεις του ώριμου ανθρώπου καθώς πλησιάζει αυτή την περίοδο της ζωής του.

Οι αλλαγές απαιτούν προσαρμογή των ενδιαφερόντων, ιδιαίτερα της γυναίκας. Το σπίτι σιγά-σιγά αδειάζει, τα παιδιά μεγάλωσαν, παντρεύτηκαν, φεύγουν το ένα μετά το άλλο. Ο άντρας βρίσκεται στο ζενίθ της επαγγελματικής του δραστηριότητας και λείπει από κοντά τους τώρα πιο πολύ από πριν, ή αν συνταξιοδοτήθηκε ασχολείται με εργασίες του σπιτιού. Η γυναίκα επιδιώκει εξωσπιτικές δραστηριότητες, κυρίως κοινωνικές.

Οι μεσήλικες στις αναπτυγμένες συνήθως χώρες, που έχουν ξεπεράσει τις βιοτικές ανάγκες έχουν αρκετό ελεύθερο χρόνο και προβλέπεται από τους μελλοντολόγους μεγάλη αύξηση του στις επόμενες δεκαετίες.

Τον χρόνο τους αυτό, όπως προαναφέρθηκε προτιμούν να τον περνούν με ήσυχες ενασχολήσεις, με μικρές και διαλεγμένες συντροφίες, αυθόρμητες και όχι τυπικές και επίσημες, αποτελούμενες από συνομήλικους.

Τα άτομα της μέσης ηλικίας μπορεί να διαθέτουν περισσότερο χρόνο απ' ότι παλιότερα για κοινωνικές συντροφίες. Μέσα στις κοινωνικές τους ανάγκες πρέπει να θεωρηθεί και η θρησκευτικότητα. Στην εκκλησία συνήθως οι γυναίκες βρίσκουν τις φίλες τους, μαθαίνουν τα νέα και βρίσκουν αφορμή να επιδείξουν τα σύμβολά του κοινωνικής και οικονομικής θέσης τους. Οι άνδρες πηγαίνουν στα καφενεία. Δίνεται έτσι και στα δύο φύλλα η ευκαιρία να ζουν για λίγο ο καθένας στον ομόφυλο κόσμο του, πράγμα τώρα πολύ απαραίτητο. Βέβαια η συμπεριφορά αυτή ποικίλει κατά τάξεις, κατά αστικές ή μη περιοχές, κατά κουλτούρες. Οι γυναίκες των ανώτερων τάξεων συμμετέχουν συνήθως σε κοινωνικές και φιλανθρωπικές ή πολιτιστικές οργανώσεις.

Η ανάπτυξη κοινωνικής δραστηριότητας πέρα από την ικανοποίηση συναισθηματικών αναγκών χρησιμοποιείται πολλές φορές και σαν μέσο για κοινωνική προβολή και άνοδο.

Η ανώτερη τάξη προτιμά να συμμετέχει σε οργανώσεις (τυπική κοινωνικότητα), σ' οργανωμένες δραστηριότητες και να ασχολείται με αθλήματα, μελέτη, κηπουρική. Η μεσαία και κατώτερη τάξη προτιμά δραστηριότητες πρακτικής χρησιμότητας (π.χ. επιδιορθώσεις στο σπίτι, αυτοκίνητο κλπ), επισκέψεις σε συγγενείς κ.α.

Οι άντρες όλων των τάξεων ενδιαφέρονται περισσότερο για τον αθλητισμό (σαν θεατές) και για τις οικιακές εργασίες για συντήρηση και επιδιορθώσεις. Οι γυναίκες για συντροφίες ομόφυλων και καθιστικά παιχνίδια. Για όλους ο ελεύθερος χρόνος έχει αντισταθμιστικές δυνατότητες, ιδιαίτερα για τις γυναίκες της ηλικίας αυτής, που έχουν ανάγκη να καλύψουν την μοναξιά τους και να ενισχύσουν το αυτοσυναίσθημα.

Τα κοινωνικά ενδιαφέροντα είναι δυνατόν να επηρεάσουν θετικά την κοινωνική προσαρμογή του ατόμου της ηλικίας αυτής. (Κοσμόπουλος Α., 1976)

Οι περισσότεροι μεσήλικες και μεγαλύτεροι άνθρωποι θέλουν να αισθάνονται ότι έχουν έμπιστους φίλους. Ο χρόνος που διαθέτουν στις φιλίες, φαίνεται να έχει λιγότερη σημασία.

Η μελέτη των μεταβατικών σταδίων έδειξε ότι οι άνθρωποι που έχουν την ικανότητα να δημιουργούν στενές σχέσεις και φιλίες, μπορούν να αντιμετωπίσουν καλύτερα τις πιέσεις και το στρες της ζωής στην μέση ηλικία. Αλλά και πάλι υπάρχουν σημαντικές διαφορές ανάμεσα στα δύο φύλα. Η ικανότητα για στενές σχέσεις και αμοιβαιότητα είναι πιο συχνή ανάμεσα στους μεσήλικες άντρες που βιώνουν έντονο στρες και αποδείχτηκε ότι είναι πολύ αποτελεσματική στην εξουδετέρωση του στρες. Απ' την άλλη μεριά, μέσα στις γυναίκες της μέσης ηλικίας που γενικά δείχνουν μεγαλύτερη ικανότητα για στενές σχέσεις-δεν υπάρχουν, σχεδόν, καθόλου γυναίκες που να κινητοποιούνται απ' το στρες.

Επίσης, η σχέση ανάμεσα στην ικανότητα για στενούς δεσμούς και στο αίσθημα της ευτυχίας, δεν είναι τόσο έντονη.

Τέλος, οι χρόνιες αρρώστιες της μέσης-αλλά και μεγαλύτερης -ηλικίας έχουν, συχνά, τελείως διαφορετικές συνέπειες. Πολλοί άνθρωποι με χρόνια αναπηρία, απορροφούνται με τον εαυτό τους και παραπονούνται συνέχεια. (Fiske M., 1982)

4.6. Η ΦΙΛΙΑ ΣΤΗΝ ΤΡΙΤΗ ΗΛΙΚΙΑ.

Οι ψυχοκοινωνικές ανάγκες των ηλικιωμένων μοιάζουν με εκείνες των νεότερων ατόμων. Όπως οι νεότεροι άνθρωποι, έτσι και οι ηλικιωμένοι έχουν ανάγκη να διατηρούν σε καλή κατάσταση την υγεία τους, να απασχολούνται δημιουργικά, να έχουν φίλους και κοινωνικές επαφές.

Όλοι οι άνθρωποι έχουν ανάγκη από δύο συναισθήματα για να υπάρξουν, την εκτίμηση για τον εαυτό τους και την εκτίμηση των άλλων γι' αυτούς, δύο συναισθήματα που τραυματίζονται σοβαρά με το πέρασμα των χρόνων. Το γεγονός αυτό επιφέρει αλλαγές στον ηλικιωμένο και τον οδηγεί σιγά-σιγά να χάσει τα στηρίγματα του, με αποτέλεσμα να αυξάνεται ο κίνδυνος εμφάνισης κατάθλιψης. Η αυτοεκτίμηση είναι μια συνιστώσα πολλών παραγόντων, που διαμορφώνεται μέσα από εσωτερικές και εξωτερικές αξιολογήσεις του εαυτού. Η εσωτερική αξιολόγηση βασίζεται στην εμπειρία της αποτελεσματικότητας στο περιβάλλον, Η εξωτερική αξιολόγηση προέρχεται από την επανατροφοδότηση από «τους σημαντικούς άλλους» (φίλοι, γνωστοί) με τη μορφή της κοινωνικής έγκρισης. (Βούλγαρη Α., 2000)

Οι φίλοι είναι κάτι πολύ βασικό στην Τρίτη ηλικία. Οι έρευνες δείχνουν πως μπορεί να είναι πιο σημαντικός παράγοντας από την οικογένεια όσον αφορά την ψυχολογική κατάσταση των ηλικιωμένων. (Isaacs F., 2002)

Σε μια μελέτη για τη σημασία και την αξιολόγηση της φιλίας σε δείγμα 94 ηλικιωμένων, η Rainey και οι συνεργάτες της (1992) παρατήρησαν ότι οι ηλικιωμένοι είναι σε θέση να εκφράσουν με διαφορετικό τρόπο κάποια χαρακτηριστικά της προσωπικότητας τους και ορισμένα κοινωνικά πρότυπα όταν βρίσκονται με τους φίλους τους από ότι όταν βρίσκονται με την οικογένεια τους ή όταν συναναστρέφονται με άλλα άτομα. Αυτό μπορεί να οφείλεται στο γεγονός ότι οι λειτουργίες που υπηρετούν οι εν λόγω σχέσεις είναι διαφορετικές.

Πιο συγκεκριμένα, οι λειτουργίες αυτές είναι:

- **Καθοδήγηση:** η πρόσβαση στη γνώση, τις συμβουλές και την εξειδικευμένη εμπειρία.
- **Κοινωνική ένταξη:** η δημιουργία της αίσθησης ότι τα άτομα ανήκουν σε μια ομάδα.
- **Δυνατότητα για φροντίδα:** η υπευθυνότητα για τη φροντίδα των άλλων.
- **Προσκόλληση:** η ανάπτυξη συναισθημάτων οικειότητας και ηρεμίας.
- **Διαβεβαίωση της αξίας:** η αίσθηση επάρκειας και αυτοεκτίμησης.
- **Αξιόπιστη συμμαχία:** η λήψη βοήθειας.

Οι βασικές αξίες που εκφράζονται μέσα από την ύπαρξη φιλικών σχέσεων στον ύστερο βίο συνοψίζονται στα εξής: βοήθεια, στοργή και επιβεβαίωση. (Slater R., 2003)

Με το πέρασμα των χρόνων, οι άνθρωποι εξετάζουν πιο σχολαστικά τις σχέσεις τους με γνωστούς και φίλους, διατηρώντας αυτές τις οποίες εκτιμούν περισσότερο, γι' αυτό και όπως σημειώνει η Ishii-Kuntz (1990), έως τον ύστερο βίο σχηματίζεται αυτό που εκλαϊκευμένα αποκαλούμε «κοινωνικός κύκλος» του ηλικιωμένου ατόμου, τον οποίο συγκροτούν πολλά μέλη από το κοινωνικό του δίκτυο. Πολλοί ηλικιωμένοι δεν θέλουν να γίνονται βάρος σε κανέναν, επιθυμούν μάλιστα να προσφέρουν και οι ίδιοι βοήθεια όπως τους προσφέρουν οι άλλοι. Αυτή η αμοιβαιότητα είναι πιο εύκολο να αναπτυχθεί στις φιλικές παρά στις οικογενειακές σχέσεις.

Σύμφωνα με την Ishii-Kuntz (1990), αυτοί που κυρίως παρέχουν συναισθηματική υποστήριξη στους ηλικιωμένους είναι οι στενοί φίλοι, με τους οποίους οι σχέσεις είναι πιο «ισότιμες». Οι φίλοι μπορούν επίσης να στηρίζουν εν μέρει τους ηλικιωμένους που έχουν βιώσει την απώλεια ενός μέλους της οικογένειας και ιδιαίτερα του/ της συζύγου.

Από τη στιγμή που η φιλία στηρίζεται στην αμοιβαία επιλογή και ανάγκη μεταξύ ισότιμων ατόμων που συναναστρέφονται κοινωνικά, επιτρέπει τη διατήρηση της αίσθησης χρησιμότητας και αυτοεκτίμησης και μάλιστα με μεγαλύτερη επιτυχία απ' ότι επιτυγχάνουν πολλές σχέσεις συγγένειας, όπως αυτές με τα παιδιά.

Η επίδραση που ασκούν οι οικογενειακές σχέσεις φαίνεται να μειώνεται με το πέραμα της ηλικίας, ενώ η επίδραση των σχέσεων με τους φίλους τείνει να αυξάνεται.

Η Jerrome (1990), στη μελέτη της για την ψυχική ευπάθεια και τη φιλία, υποστηρίζει ότι η σημασία της ισότητας χαρακτηρίζει της φιλικές σχέσεις.

Η αμοιβαία ικανοποίηση των συναισθηματικών αναγκών σε μια σχέση μπορεί να δημιουργήσει ένα αίσθημα ισότητας, έστω και αν αυτή φαίνεται άνιση από την άποψη της προσφοράς αντίστοιχης βοήθειας.

Ακόμη και όταν ένα άτομο πεθαίνει και δεν μπορεί να ανταποδώσει τη βοήθεια που έλαβε, οι φίλιες μπορεί συχνά να προσφέρονται ως «δώρο».

Όπως όμως παρατηρεί η ίδια, μολονότι η φιλία μπορεί ορισμένες φορές να προσλάβει προστατευτικό χαρακτήρα παρόμοιο με αυτόν που συναντούμε στους δεσμούς συγγένειας, η στοργή μεταξύ φίλων, η οποία ενισχύει τη στάση φροντίδας, διακρίνεται περισσότερο από το στοιχείο της επιλογής παρά από αυτό της υποχρέωσης.

Η Wenger στην έρευνα της σχολιάζει τον τρόπο με τον οποίο η φιλία και η παροχή πρακτικής βοήθειας ήταν συνδεδεμένες στο μυαλό πολλών ατόμων του δείγματος της: φίλος είναι αυτός που σε βοηθά ή αυτόν τον οποίο βοηθάς.

Η ίδια η ύπαρξη φίλων ίσως να είναι ευεργετική και να προάγει αισθήματα αυτοεκτίμησης και προσωπικής αξίας.

Η ύπαρξη ενός κοινωνικού δικτύου σχέσεων είναι ουσιαστική για την ευεξία του ατόμου σε όλες τις ηλικίες.

Η κοινωνική αλληλεπίδραση μειώνεται στην προχωρημένη ηλικία είτε γιατί μειώνονται οι ευκαιρίες για κοινωνικές σχέσεις είτε γιατί οι άνθρωποι γίνονται πιο επιλεκτικοί στις σχέσεις τους. Ωστόσο παρά τις

μειωμένες επαφές, οι ηλικιωμένοι αισθάνονται τη συναισθηματική εγγύτητα εξίσου με τους νέους, Γενικά, φαίνεται ότι με την αύξηση της ηλικίας οι άνθρωποι γίνονται πιο επιλεκτικοί και περιορίζουν τον κύκλο του κοινωνικού δικτύου, αυξάνοντας τη σύνδεση με την οικογένεια και κρατώντας μόνο τους στενούς φίλους. Έτσι, παρά την ποσοτική μείωση του κοινωνικού δικτύου αυξάνει η ποιότητα.

Αυτός είναι και ένας από τους λόγους που οι ηλικιωμένοι παρά το ότι μένουν συχνά μόνοι και δεν έχουν τόσες κοινωνικές σχέσεις όσες οι νεότεροι, δεν παραπονιούνται για μοναξιά.

Γενικά, οι ηλικιωμένοι δε δημιουργούν εύκολα νέες φιλίες και στενές σχέσεις όπως στη νεότητα. Οι σχέσεις είναι πιο επιφανειακές. Οι φίλοι που έχουν είναι από τα προηγούμενα χρόνια, από την εφηβεία και μετά. Όσο περνάει ο καιρός, τόσο πιο δύσκολα βρίσκει κανείς άλλα άτομα με τα οποία να μοιράζεται κοινά ενδιαφέροντα, ιδέες, εμπειρίες, ιστορία.

Η σύνθεση του κοινωνικού δικτύου επηρεάζεται από τη συζυγική κατάσταση, την παρουσία/ απουσία παιδιών και την εγγύτητα (τοπική) στην οικογένεια. Όταν δεν υπάρχουν παιδιά, αυξάνεται στο δίκτυο ο αριθμός των φίλων και των αδελφών. Όταν υπάρχουν παιδιά, ο/ η σύζυγος και τα παιδιά είναι τα πιο σημαντικά μέλη του κοινωνικού δικτύου. Όταν η οικογένεια δεν ζει κοντά, αυξάνεται ο αριθμός των φίλων.

Γενικά, η σύνθεση του δικτύου επηρεάζεται και από ιστορικούς και πολιτισμικούς παράγοντες, που άλλοτε ευνοούν τις οικογενειακές σχέσεις και άλλοτε τις φιλικές.

Στους ηλικιωμένους το κοινωνικό δίκτυο περιορίζεται αλλά δεν εξαφανίζεται. Η οικογένεια και οι στενοί φίλοι είναι μέλη αυτού του δικτύου.

Ωστόσο η δυσκολία δημιουργίας νέων φίλων και η απώλεια μελών του κοινωνικού δικτύου (καθώς πεθαίνουν οι σύζυγοι και οι φίλοι) στη μεγάλη ηλικία, προκαλεί θλίψη και δυσκολία αναπλήρωσης του κενού, οδηγώντας το άτομο σε μια μοναχική ζωή. Η συμμετοχή σε κοινές δραστηριότητες και η επαφή με συνομηλίκους βοηθά το άτομο, παρόλο που δεν μπορεί να καλύψει το κενό που δημιουργεί η έλλειψη στενών σχέσεων με ανθρώπους που γνώριζε και έχει συνδεθεί το άτομο σε όλη του τη ζωή. (Κωσταρίδου- Ευκλείδη Α., 1999)

Οι σύλλογοι στους οποίους ανήκουν οι ηλικιωμένοι, ιδιαίτερα οι γυναίκες, προσφέρουν ένα περιβάλλον μέσα στο οποίο αναπτύσσονται φιλίες, σχέσεις εμπιστοσύνης και διάφορες μορφές αμοιβαίας υποστήριξης.

Οι περισσότεροι ηλικιωμένοι, υποστηρίζει η Jerome, επιζητούν την κοινωνική ένταξη, για την επίτευξη της οποίας απαιτούνται βέβαια και άλλοι άνθρωποι. Στην προσπάθεια τους να την αποκτήσουν μέσα από ομάδες, οι ηλικιωμένοι είναι πιθανό να κερδίσουν τη συντροφικότητα, το ενδιαφέρον και μια «καλή παρέα». (Slater R., 2003)

Όταν ένας άνθρωπος συνταξιοδοτηθεί, αλλάζουν τα πάντα. Υπάρχουν αλλαγές στον τρόπο ζωής, στις σχέσεις και στις δραστηριότητες του καθενός. Η αλλαγή αυτή προκαλεί άγχος και οι φίλοι βοηθούν η

μετάβαση αυτή να γίνει ομαλά. Οι άνθρωποι που έχουν πολλούς φίλους και γνωστούς βιώνουν μια πιο εύκολη προσαρμογή στη συνταξιοδότηση, σύμφωνα με μια έρευνα που έγινε στο Κρατικό Πανεπιστήμιο του Penn.

Οι φίλοι απορροφούν τα άγχη σε αυτή την τεράστια αλλαγή τρόπου ζωής, τονώνοντας την αυτοεκτίμηση και το ηθικό και προσφέροντας ευκαιρίες για διάφορες δραστηριότητες, όπως είναι τα αθλήματα και η συμμετοχή σε λέσχες.

Τόσο οι νέες όσο και οι παλιές σχέσεις καλύπτουν σημαντικές ανάγκες. Οι παλιοί φίλοι βοηθούν ώστε να προσαρμοστούν οι ηλικιωμένοι στους περιορισμούς που σταδιακά εμφανίζονται μπροστά τους. Δίνουν την αίσθηση της συνέχειας, μοιράζονται αναμνήσεις με σημαντικούς ανθρώπους που γνωρίζουν την ζωή τους, την ιστορία τους και είναι σημαντικοί για αυτούς.

Επίσης, οι παλιοί φίλοι είναι ζωτικής σημασίας για την ευημερία των γάμων που έχουν κρατήσει πενήντα χρόνια και πάνω. Τόσο οι άνδρες όσο και οι γυναίκες τους έχουν δυνατές φιλίες που τους παρέχουν ισχυρή κοινωνική υποστήριξη.

Εντούτοις, οι νέοι φίλοι έχουν τους δικούς τους ρόλους. Διευρύνουν τους ορίζοντες κάθε ατόμου και τον φέρνουν σε επαφή με νέες καταστάσεις και μέρη που δεν υπήρχαν προηγούμενα στη ζωή τους.

Σε μια μελέτη που έγινε στο Πανεπιστήμιο του Purdue σε ανθρώπους ηλικίας 85 και πάνω διαπιστώθηκε πως το κλειδί για την προσαρμογή στα γεράματα μπορεί να είναι η καθημερινή συνομιλία με φίλους και η ενημέρωση από τους φίλους για τις αλλαγές που εμφανίζονται στη ζωή.

Παρόλο που οι παλιές φιλίες έχουν πολλές ανταμοιβές- οικειότητα, αλληλοπροστασία, υποστήριξη και κοινά ενδιαφέροντα- οι εντάσεις και οι απαγορεύσεις στα χρόνια της συνταξιοδότησης μπορούν να χαλαρώσουν τους δεσμούς και να μειώσουν ή να εξαφανίσουν την επαφή ανάμεσα στους φίλους. Η απόσταση, οι αλλαγές στην οικονομική κατάσταση, στην υγεία κ.α. μπορούν να είναι λόγοι απομάκρυνσης χρόνιων φιλικών σχέσεων.

Σύμφωνα με το Κέντρο Εξέλιξης της Υγείας, η άσκηση, η δημιουργία φιλικών σχέσεων και η συμμετοχή σε δραστηριότητες αποτελούν τρεις από τους βασικότερους παράγοντες της καλής υγείας και παρέχουν τη δυνατότητα να είναι κανείς απολύτως λειτουργικός, στην τρίτη ηλικία.

Επομένως, μια ιδιαίτερη πρόκληση για τη χάραξη πολιτικής σε θέματα ηλικιωμένων στο μέλλον είναι η αναγνώριση της σημασίας της φιλίας και των οικογενειακών σχέσεων στον ύστερο βίο και η ενθάρρυνση των ατόμων να διατηρούν τις φιλίες τους αλλά και να δημιουργούν νέες. (Isaacs F., 2002)

4.7. ΦΙΛΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕΤΑΞΥ ΜΗ ΟΜΗΛΙΚΩΝ

Υπάρχουν και περιπτώσεις που συνάπτονται φιλικές σχέσεις και μεταξύ μη ομηλικών, μεταξύ εφήβων και προεφήβων, εφήβων και ενηλίκων. Οι φιλίες αυτές έχουν πολλά πλεονεκτήματα, ένα από τα οποία είναι η πείρα των μεγαλύτερων μεταδίδεται στα μικρότερα παιδιά με τον πιο φυσικό τρόπο.

Οι Άγγλοι είδαν την καλή πλευρά αυτής της φιλίας και καθιέρωσαν στα οικοτροφεία τους το «perfect system», όπου ο νεότερος ωφελείτο από τον μεγαλύτερο στην μελέτη, στην συζήτηση, γενικά στην όλη κοινωνικότητα. Και ο μεγαλύτερος, πάλι, θα ανέπτυσσε αίσθημα ευθύνης, αυτοπεποίθησης και σημαντικότητας. (Κυριαζόπουλος Γ., 1991)

Σύμφωνα με τον Γ. Κυριαζόπουλο (1991), δεν είναι λιγότερο επικίνδυνες και οι αποκλειστικές φιλικές σχέσεις μαθητριών-καθηγητών, που κάποτε συμβαίνουν και γίνονται αφορμή να διαταραχθεί το όλο εκπαιδευτικό έργο και να εγερθούν έντονες αντιδράσεις από γονείς, μαθητές και συναδέλφους, με αποτέλεσμα να τρωθεί σοβαρά το γόητρο και το κύρος του καθηγητή και οι μαθήτριες να λάβουν μια επώδυνη εμπειρία με ανεπούλωτα ψυχικά τραύματα. Σύμφωνα με τον Α. Κοσμόπουλο, ο εφηβικός θαυμασμός δεν απευθύνεται προσωπικά σ' αυτόν αλλά σε κάποιο ιδανικό, ενσαρκωμένο (κατά την αντίληψη του εφήβου) σ' αυτόν. (Κοσμόπουλος Α., 1976)

Ο Γ. Κυριαζόπουλος θεωρεί ότι είναι καλύτερη η οργάνωση φιλικών ομάδων δραστηριότητας με διπλή διάταξη, παράλληλη και επάλληλη. Κατά την παράλληλη διάταξη, οι ομάδες γίνονται από φίλους συμμαθητές από την ίδια τάξη. Κατά την επάλληλη, από μαθητές διαφόρων τάξεων κάθε ηλικίας. Η πρώτη διάταξη ενδείκνυται για εξωπρογραμματικές δραστηριότητες στο σχολείο, οπότε η σύνθεση των ομάδων πρέπει να γίνεται με βάση τα κοινά ενδιαφέροντα. (Κυριαζόπουλος Γ., 1991)

Βεβαίως, δημιουργούνται σχέσεις φιλίας, ανάμεσα σε άτομα που διανύουν την ώριμη ηλικία ή άτομα τρίτης ηλικίας και σε παιδιά ή άτομα που διανύουν της πρώιμη ή όψιμη νεανική ηλικία κ.ο.κ.

Μάλιστα, στις πρώτες συναντήσεις ανάμεσα σε νεαρούς και ηλικιωμένους, οι τελευταίοι συνηθίζουν να αποκαλύπτουν πονεμένες πλευρές της ζωής τους, προκαλώντας δυσκολίες στην επικοινωνία με τους νεότερους. (focusmag.gr, 2006)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο -Η ΦΙΛΙΑ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΟ ΦΥΛΟ

5.1 ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΩΝ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ ΛΟΓΩ ΦΥΛΟΥ ΣΤΗΝ ΦΙΛΙΑ

Τόσο οι άνδρες όσο και οι γυναίκες διαμορφώνουν φιλίες στην ζωή τους, φαίνεται όμως να υπάρχουν διαφορές φύλου στις συμπεριφορές που εκδηλώνονται στα πλαίσια της φιλίας.

Ο ανδρικός ρόλος δεν ευνοεί την ανάπτυξη στενής φιλίας στους άνδρες, ούτε και την έκφραση προσωπικών συναισθημάτων. Οι γυναικείες φιλίες αντιθέτως, χαρακτηρίζονται ως πιο στενές και πιο βαθιές, με προσφορά συναισθηματικής υποστήριξης, με ικανοποίηση από την σχέση και με μεγάλη διάρκεια. Οι ανδρικές φιλίες είναι πιο ομαδικές και στραμμένες προς κοινές δραστηριότητες, λιγότερο στενές και αυτό-αποκαλυπτικές και περισσότερο στραμμένες προς την αμοιβαιότητα και ισότητα στην σχέση. (Κωσταρίδου-Ευκλείδη Α., 1999)

Παρ' όλο που στο νηπιαγωγείο αγόρια και κορίτσια παίζουν μαζί⁹, πολύ γρήγορα σχηματίζουν ξεχωριστές ομάδες. Τα αποτελέσματα της κοινωνιομετρικής έρευνας είναι από αυτή την άποψη ενδεικτικά: στα 6 χρόνια οι προτιμήσεις του ενός φύλου προς το άλλο είναι πολυπληθείς, για να ελαττωθούν στο μισό στα 7 ή 8, και να γίνουν αριθμητικά ασήμαντες μετά τα 9. Απ' αυτήν την ηλικία κι έπειτα, μπορούμε να θεωρούμε ότι ο διαχωρισμός έχει ολοκληρωθεί. Θα πρέπει όμως να σημειωθεί ότι εκτός από τη ηλικία των 6-7 χρονών, τα κορίτσια διαλέγουν πολύ συχνότερα τα αγόρια, ενώ το αντίθετο σπανίζει. Αυτή είναι μια θεμελιώδης διαφορά μεταξύ των δύο ομάδων: η ομάδα των αγοριών έχει συνοχή, σε αντίθεση με την έλλειψη ενότητας που παρατηρείται στις ομάδες των κοριτσιών. (Raymond-Rivier B., 1989)

Τα πρώτα σχολικά χρόνια, καθώς οι ίδιες οι ομάδες αποκτούν μεγαλύτερη αξία, ο χωρισμός των δυο φύλων δεσπόζει ολοένα και περισσότερο και ολοκληρώνεται κατά την τελευταία περίοδο της παιδικής ηλικίας.

Σε μια εκτενή πρόσφατη μελέτη πάνω στο δίκτυο των φιλικών σχέσεων των παιδιών εννιά ως έντεκα χρονών αναφέρεται ότι δεν υπήρχαν αγόρια στις παρέες των κοριτσιών ούτε κορίτσια στις παρέες των αγοριών. Υπήρχαν μερικές ιδιαίτερες μεικτές φιλικές σχέσεις σε κάθε τάξη, αλλά τέτοιες φιλίες δεν ήταν δεκτές στις παιδικές παρέες ή ομάδες. (Zick R., 1987).

Οι B. Whiting και C. Edwards (1988) παρατηρώντας την καθημερινή ζωή παιδιών 6- 11 ετών σε διάφορες χώρες κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι οι ομόφυλες συγκεντρώσεις στο παιχνίδι είναι φαινόμενο

⁹ Ο Zick R. (1987) αντίθετα παρατηρεί ότι από την ηλικία που τα παιδιά πηγαίνουν στο νηπιαγωγείο υπάρχει κιόλας ένας σημαντικός διαχωρισμός του φύλου στις αυθόρμητες δραστηριότητες των παιδιών.

«οικουμενικό» και «ανθεκτικό», το οποίο εντοπίζεται ιδιαίτερα σε συνομηλικούς και λιγότερο σε παιδιά διαφορετικών ηλικιών.

Θα πρέπει να σημειωθεί όμως ότι μπορεί τα αγόρια και τα κορίτσια να είναι χωρισμένα σε αυτήν την ηλικία, αλλά για ορισμένες δραστηριότητες δουλεύουν και παίζουν μαζί, δείχνοντας φανερά λίγη προσοχή στο φύλο. Για παράδειγμα, αρκετοί ερευνητές βρήκαν ότι τα παιδιά συχνά παίζουν σε ανάμεικτες φυλετικά ομάδες στις γειτονιές, ειδικότερα αν οι ομάδες παιχνιδιού είναι ανάμεικτες και ηλικιακά.

Υπάρχουν στοιχεία που υποδηλώνουν ότι πράγματι αυτό μπορεί να συμβαίνει. Ο James (1993), για παράδειγμα επισημαίνει ότι αξιοσημείωτοι διαχωρισμοί φύλου στις φιλικές σχέσεις και τα παιχνίδια παιδιών μπορεί να αποτελούν συνάρτηση του ίδιου του σχολικού συστήματος και ότι, στο σπίτι ή στον δρόμο, τα παιδιά μπορεί να εμφανίζουν μεγαλύτερη κοινωνικοποίηση σε μεικτές ομάδες και των δύο φύλων.

Πάντως, έρευνες που έγιναν στα σχολεία την ώρα του διαλείμματος, κατέδειξαν ότι τα παιδιά χωρίζονται κατά φύλο όταν παίζουν στην αυλή.

Μεταξύ ομάδων αγοριών και κοριτσιών υπάρχουν στεγανά που φαίνεται να είναι γενικά και αυτό υποβάλει την ιδέα ότι ο διαχωρισμός ενδέχεται να είναι υπαγορευμένος από βιολογικές προδιαθέσεις. Ακόμη πριν από την ηλικία των τριών χρόνων, τα παιδιά, ενώ δεν κατανοούν πλήρως τις έννοιες «αγόρι» και «κορίτσι», έχουν κιάλας βρει τον τρόπο να τα πάνε καλύτερα με παιδιά του ίδιου φύλου. Μπορεί να υπάρχει μεγαλύτερη συμφωνία στους τρόπους συμπεριφοράς μεταξύ παιδιών του ίδιου φύλου- τα αγόρια, για παράδειγμα, φαίνονται να έχουν μεγαλύτερη κλίση στο βίαιο παιχνίδι.

Όποια και να' ναι η βιολογική συμβολή, είναι βέβαιο ότι οι επιδράσεις που σχετίζονται με την αγωγή παίζουν ένα κεντρικό ρόλο στη διαμόρφωση και διατήρηση σχημάτων διαχωρισμού του φύλου. Ακόμη πριν μπου τα παιδιά στο νηπιαγωγείο, οι γονείς ενδέχεται να αναζητούν για τα παιδιά τους συμπαίκτες του ίδιου φύλου και να ενθαρρύνουν «οικείες» στο φύλο τους δραστηριότητες. (Zick R., 1987).

Οι πρώτες ερμηνείες του φαινομένου εντάσσονται σε ένα ενιαίο πρότυπο που αντλείται από την ψυχαναλυτική θεωρία.

Ως γνωστόν, ο Freud (1905) είχε μελετήσει τις διαδικασίες συγκρότησης της ταυτότητας του φύλου και είχε ορίσει τα στάδια της ψυχοσεξουαλικής ανάπτυξης που οδηγούν στα οιδιπόδεια κρίση, γύρω στα τρία έως πέντε χρόνια. Κατά τον Freud, τότε ακριβώς τα παιδιά αντιλαμβάνονται την ανατομική διαφορά τους, καθώς και την ομοιότητα τους προς τον γονέα του ίδιου φύλου.¹⁰

¹⁰ Το γεγονός αυτό προκαλεί ανακατάταξη των συναισθηματικών τους επενδύσεων, οι οποίες ως τότε είχαν αποκλειστικό αντικείμενο αγάπης τη μητέρα. Το αγόρι αποσύρει τα συναισθήματα του αυτά αναγνωρίζοντας ότι εκείνη ανήκει στον πατέρα και στην συνέχεια ταυτίζεται με αυτόν. Κίνητρο του ο φόβος μήπως εξαιτίας της στάσης του υποστεί την τιμωρία που ήδη έχει πλήξει το κορίτσι, δηλαδή τον ευνουχισμό.

Το κορίτσι, από την πλευρά της, αναγνωρίζει την κοινή μοίρα που τη δένει με τη μητέρα, τον κοινό τους ευνουχισμό και ταυτίζεται με αυτή προσδοκώντας μια μελλοντική ικανοποίηση από την απόκτηση του δικού της αρσενικού παιδιού. Στη διαδικασία αυτή το κορίτσι, έχοντας εσωτερικεύσει

Το επόμενο στάδιο (7-11 χρόνια) ορίζεται ως η περίοδος όπου οι σεξουαλικές τάσεις κατευνάζονται, η σεξουαλικότητα «λανθάνει», εφόσον οι ταυτίσεις έχουν συντελεστεί, η οιδιπόδεια κρίση έχει ξεπεραστεί και τα παιδιά εισάγονται στο σχολείο, σημαντικό χώρο κοινωνικοποίησης και απόκτησης γνώσεων.

Στη λανθάνουσα αυτή περίοδο η ταύτιση με τον ομόφυλο γονέα συνεισφέρει σημαντικά στο σχηματισμό της ταυτότητας.

Όπως επισήμανε ο Freud, από τη στιγμή που κάθε φύλο αντιλαμβάνεται τη διαφορά του από το άλλο, προσπαθεί να οργανώσει τις ταυτίσεις του έτσι, ώστε να εσωτερικεύσει τα χαρακτηριστικά του γονέα του δικού του φύλου. Παράλληλα απωθεί την επιθυμία για τον γονέα του άλλου φύλου. (Φρειδερίκου Α.-Φολέρου Φ., 2004)

Η πιο πρόσφατα επικρατούσα άποψη μεταξύ των οπαδών της θεωρίας της συμπεριφοράς (μπεχβιοριστών) είναι ότι τα παιδιά του ίδιου φύλου τείνουν να συμπεριφέρονται, βασικά γιατί κατευθύνονται από την αγωγή τους σε διαφορετικά είδη δραστηριοτήτων, ενδιαφερόντων, τρόπων συμπεριφοράς και σκέψης, ακόμη κι αν αυτό δε γίνεται σκόπιμα, ώστε κάποιος από το άλλο φύλο να είναι υπερβολικά «διαφορετικός» για να γίνεται δεκτός στην ομάδα. (Zick R., 1987)

Οι επιστήμονες της θεωρίας της συμπεριφοράς υπέθεσαν ότι υπάρχουν προδιαθέσεις βιολογικής υφής για τα αρσενικά να συνασπίζονται σε ομάδες και για τα θηλυκά να νοιάζονται για στενές σχέσεις που καλλιεργούν το άτομο. Αλλά τα διάφορα σχήματα φιλίας φαίνεται να κατανοούνται καλύτερα σαν εκβάσεις εμπειριών που αποκτώνται πολύ νωρίς. Ένα μέρος αυτής της εμπειρίας μπορεί να προέρχεται από τα διαφορετικά παιχνίδια και τις αθλοπαιδιές, όπου παίρνουν μέρος αγόρια και κορίτσια. (Zick R., 1987)

Η Σχολή του Αμερικάνικου Δομολειτουργισμού, (Parsons, 1964) για να δώσει μια πρώτη, περιορισμένη και μηχανιστική ερμηνεία του φαινομένου της κατά φύλο συναναστροφής. Τα παιδιά λοιπόν επιδιώκουν να παίζουν με ομηλικούς με τους οποίους μοιράζονται και τα χαρακτηριστικά του φύλου ώστε μέσα από την ομοιότητα να προσδιορίζουν και να επιβεβαιώνουν την ταυτότητα τους.

Η Myra Dinnerstein (1977), μέσα σε κλίμα αμφισβήτησης των παραπάνω ερμηνειών, υποστήριξε ότι τα αγόρια, στην προσπάθειά τους να αυτονομηθούν, απαρνούνται τον ασφυκτικό δεσμό με την «παντοδύναμη» μητέρα, υποτιμώντας συγχρόνως ότι θηλυκό. Μεγαλώνοντας αισθάνονται επιτακτική την ανάγκη να ξεχωρίσουν ως φύλο διαφορετικό από εκείνο των κοριτσιών. Οι έντονες φιλίες με ομόφυλους τους συγκροτούνται ως επιθετικές προς τα κορίτσια και ενδυναμώνουν έτσι την υπό διαμόρφωση ανδρική τους ταυτότητα.

την «κατωτερότητα» του γυναικείου φύλου, μεταφέρει με τη σειρά της μέρος των επενδύσεων της από τη μητέρα στον πατέρα, φορέα του Νόμου στην πατριαρχική κοινωνία.

Σύμφωνα πάντα με τον Freud, οι ταυτίσεις με τον πατέρα και η απάρνηση της μητέρας εξαιτίας του φόβου του ευνουχισμού προικοδοτούν το αρσενικό παιδί με ένα ισχυρό Υπερεγώ και μια ροπή προς τα κοινά και τα έργα του πολιτισμού.

Αντίθετα, το κορίτσι, ήδη ευνουχισμένο, με μειωμένο κίνητρο επενδύσεων σε χώρους που ορίζονται ως ανδρικοί, αναπτύσσει ένα αδύναμο Υπερεγώ.

Η Nancy Chodorow (1978), κοινωνιολόγος τονίζει ότι «Τα αγόρια ταυτίζονται στη συνείδηση τους από πολύ νωρίς με το αρσενικό ιδεώδες μέσα από μια σειρά αρνήσεις και απορρίψεις της μητέρας». Έτσι, ενισχύουν την ακόμη αβέβαιη ταυτότητα του φύλου τους και αρχίζουν να υποτιμούν και να αποφεύγουν τα κορίτσια.

Η Johnson πιστεύει ότι τα παιδιά τείνουν να συναναστρέφονται ομόφυλους τους γιατί έτσι τα μεν αγόρια εδραιώνουν την εικόνα του φύλου τους με ασφάλεια, τα δε κορίτσια αποφεύγουν την υποταγή σε μια εξουσία που μειώνει την αυτοεκτίμησή τους. (Φρειδερίκου Α.-Φολέρου Φ., 2004)

Γενικότερα, η C. Gilligan αναφέρει ότι: «Οι άνδρες και οι γυναίκες μιλούν διαφορετικές γλώσσες θεωρώντας ότι είναι μια, χρησιμοποιώντας όμοιες λέξεις για να αποκρυπτογραφήσουν ανόμοιες έννοιες».

5.2 Η ΦΙΛΙΑ ΜΕΤΑΞΥ ΑΝΔΡΩΝ

5.2.1. ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΝΔΡΙΚΗΣ ΦΙΛΙΑΣ

5.2.1.α. Θεωρητικό υπόβαθρο της ανδρικής φιλίας

Ο διαχωρισμός των συναισθημάτων φιλίας και στοργής από την σεξουαλικότητα, η εξιδανίκευση των ομοφυλοφιλικών τάσεων και η ταύτιση αποτελούν το θεμέλιο της φιλίας μεταξύ ανδρών.

Αν και στην αντρική φιλία ενσωματώνονται καινούρια στοιχεία και ικανοποιήσεις, που αντιστοιχούν στην ενήλικη προσωπικότητα, ο άντρας αναζητά πάλι κατά ένα μέρος μια επανάληψη της σχέσης του με τον πατέρα του ή με τον αδερφό του.

Μπορεί επίσης να προσπαθεί είτε να δημιουργήσει μια νέα σχέση, που να ικανοποιεί τις παλιές του επιθυμίες, είτε να βελτιώσει κάποιες σχέσεις, που δεν ήταν ικανοποιητικές με τους ανθρώπους εκείνους, που κάποτε ήταν οι πιο κοντινοί του. (Klein M., Riviere J., 1990)

5.2.1.β. Η ένταξη στην ομάδα

Οι άνδρες μπορεί να χρειάζονται ή να μην χρειάζονται άλλους άνδρες να τους παρακινήσουν. Τους χρειάζονται, όμως, για να νιώσουν αποδεκτοί. Είναι ακριβώς η αποδοχή από τους άλλους άνδρες, αυτή η σιωπηλή χωρίς ερωτήσεις και προκλήσεις παραδοχή του κοινού ανδρισμού, που τους κρατάει προσγειωμένους και υγιείς. (Pittman F., 1995)

Σύμφωνα με τον F. Pittman (1995), ένας άνδρας για να γίνει αποδεκτός από τους υπόλοιπους πρέπει:

1. Να παίζει το παιχνίδι
2. Να εργάζεται
3. Να μην απειλεί τον ανδρισμό των άλλων ανδρών
4. Να μην ανακινεί οδυνηρά συναισθήματα
5. Να μην υπερβάλλει όταν δρα σαν άνδρας και
6. Να διαθέτει όλες τις προσκοπικές αξίες.

Ο άνδρας που επιθυμεί να τον αποδεχτούν οι άλλοι άνδρες δεν χρειάζεται να διακινδυνεύσει την ζωή του για τους φίλους του. Εφόσον έχει όλα τα άλλα χαρακτηριστικά, θεωρείται δεδομένο ότι θα το πράξει την κατάλληλη στιγμή.

Οι άνδρες μετατρέπουν την αγάπη και τον θαυμασμό, που τρέφουν ο ένας για τον άλλο, και που δεν έχουν εκφραστεί με λόγια, σε μια σίγουρη και ασφαλή φιλική σχέση. Μια δραματική διάσωση θα ενώσει τους φίλους. Απαιτούνται, όμως αγωνιώδεις τελετές για να δημιουργηθεί το επιθυμητό επίπεδο της ανδρικής σχέσης.

Αυτή η ανδρική σχέση είναι μια συνείδηση που βρίσκεται βαθιά μέσα στους άνδρες και αφορά στην κοινή εμπειρία του αρσενικού αγώνα και στην ασφαλή αποδοχή τους ως άνδρες στην συντροφιά των ανδρών. Απαιτεί την γνώση ενός άνδρα για κάποιο άλλο άνδρα, ο οποίος, όμως,

να γνωρίζει και τον εαυτό του αρκετά, ώστε να σταματήσει τον ανταγωνισμό και την επιθετικότητα. (Pittman F., 1995)

5.2.1.γ. Αδελφόποιτοι

Η αδελφοποιητή σχέση αναπτύσσεται αυτόματα αν τα αγόρια περνούν μαζί τις καθημερινές εφηβικές δραστηριότητες και μπορεί, επίσης εύκολα, να αναπτυχθεί αν παίζουν στην ίδια ομάδα όταν είναι μικρά, αν αντιμετωπίζουν κινδύνους από κοινού ή και αν ακόμη πολεμήσουν μαζί. Η ενηλικίωση είναι ένα γεγονός αξέχαστο, δραματικό και τρομακτικό, που κρατάει για πάντα δεμένους τους άνδρες με τις συντροφικές σχέσεις ανέπτυξαν κατά την διάρκεια της. Μάλιστα, φαίνεται πως δύσκολα αναπτύσσονται αργότερα τέτοιου είδους σχέσεις.

Η επίτευξη της αδελφόποιτης σχέσης, σε οποιαδήποτε ηλικία, απαιτεί να ξεπεραστούν τα συνηθισμένα αρσενικά όρια, μέσα από ένα φυσικό και συναισθηματικό ξεγύμνωμα, και να βγουν στην επιφάνεια ευαισθησίες, που σπάνια οι άνδρες αποκαλύπτουν μεταξύ τους. Πολλοί άνδρες προσπάθησαν να βρουν τρόπους να καταφέρουν, να δημιουργήσουν αδελφόποιτους για να ανακουφιστούν από την έλλειψη οικειότητας και φιλικών σχέσεων μεταξύ ανδρών. (Pittman F., 1995)

5.2.1.δ. Ομοφυλοφοβία

Η μεγαλύτερη απειλή που νιώθουν οι άνδρες, μικροί και μεγάλοι, ενάντια στην αίσθηση του ανδρισμού τους είναι ο φόβος μήπως κάποιος ή ακόμη και οι ίδιοι αποκαλύψουν μέσα τους «ομοφυλοφιλικές τάσεις».

Σήμερα, όμως οι νέοι μαθαίνουν πριν ακόμη γίνουν έφηβοι να φοβούνται να δεθούν στενά με άλλα αγόρια και να ξεγυμνωθούν ο ένας στα μάτια του άλλου, από την πανοπλία του ανδρισμού τους. Μεγαλώνουν χωρίς φίλους και χρησιμοποιούν τα άλλα αγόρια μόνο σαν συμπαίκτες και αντιπάλους. Συγχρόνως, ρουφούν αγάπη από γυναίκες, οι οποίες κατά αυτόν τον τρόπο ασκούν υπερβολική εξουσία πάνω τους και τους καθιστούν παντοτινά ανίκανους να νιώσουν πραγματικά άνδρες.

Οι έφηβοι όταν βρίσκονται στα ντους ή στην σάουνα, ή στα δωμάτια αδυνατίσματος τυλίγονται από την μέση και κάτω με πετσέτες. Μερικές φορές μάλιστα, όταν κάνουν ντους φορούν και τα μαγιό τους. Φυσικά, όσοι νέοι ντρέπονται για κάποια ελαττώματα ανδρικής φύσης που έχουν δεν πηγαίνουν και σε γυμναστήρια ή σε ινστιτούτα υγιεινής.

Ίσως κάποιοι λιγότερο ανεπτυγμένοι φοβούνται πως το επίπεδο της σεξουαλικής ανάπτυξης τους δεν τους χαρίζει το εισιτήριο για να μπουκ στην συντροφιά των ανδρών και υποφέρουν από το φθόνο του παραλυμένου φαλλού. (Pittman F., 1995)

5.2.1.ε. Το καμάκι

Ένα από τα πράγματα που κάνουν οι άνδρες όταν συναντιούνται είναι να μιλούν για γυναίκες. Έτσι, αποφεύγουν να πλησιάζει ο ένας τον άλλο και ξεφεύγουν από τον πανικό της ομοφυλοφιλίας.

Όταν υπάρχουν γυναίκες για να κυνηγήσουν οι άνδρες, τότε η εμμονή στις ανδρικές σχέσεις παρουσιάζεται ως θηλυπρέπεια. Αυτό πρέπει να

θεωρείται σαν ένα δύσκολο βήμα στον δρόμο προς τον αληθινό ανδρισμό (όχι σαν μια ζωή αδελφόποιτης σχέσης), ο οποίος έρχεται όταν ο άνδρας ωριμάζει τόσο, ώστε να αποκτήσει σύζυγο και οικογένεια. Κατ' αυτόν τον τρόπο οι ανδρικές φιλικές σχέσεις επιτελούν την ίδια συναισθηματική λειτουργία που επιτελεί η ομοφυλοφιλία για τους αρχαίους Έλληνες, κανονικά όμως χωρίς το σεξ. (Pittman F., 1995)

Σύμφωνα με τον F. Pittman (1995), οι άνδρες που διαθέτουν αξιοπρέπεια, ανάμεσα στα άλλα στοιχεία τους ανδρισμού τους πρέπει να είναι έτοιμοι να θυσιάσουν τους φίλους τους για την αγάπη των γυναικών και για χάρη της δικής τους ετεροσεξουαλικότητας. Οι άνδρες που παντρεύονται προσπαθούν να μην χάσουν τους φίλους τους. Οι γυναίκες επιβεβαιώνουν την ετεροσεξουαλικότητα των νέων κι αυτό τους δίνει την ελευθερία να πλησιάσουν ο ένας τον άλλο, χωρίς ομοφυλοφοβικό πανικό. Ο ίδιος όμως συγγραφέας υποστηρίζει πως όταν ένας άνδρας αρχίζει να παίρνει την σύντροφό του στα σοβαρά, τότε αρχίζει να απομακρύνεται από την παρέα του.

5.2.1.στ. Η μοναξιά των ανδρών

Οι ανδρικές φιλίες δεν είναι σαν τις γυναικείες: για τους άνδρες είναι πιο εύκολο να έχουν συμπαίχτες, παρά έμπιστους φίλους. Τις περισσότερες φορές δεν υπάρχει λόγος οι ανδρικές φιλίες να είναι όπως οι γυναικείες.

Οι άνδρες που δεν μπορούν να συνάψουν στενή φιλική σχέση μ' άλλους άνδρες περιμένουν, συνήθως, από τις συζύγους ή τις φίλενάδες τους να ικανοποιήσουν όλες τις ανάγκες τους για ανθρώπινη επικοινωνία. Κάτι τέτοιο όμως μπορεί να παραμορφώσει την σχέση. Και όταν ο γάμος περνάει κρίση, όπως όλοι οι γάμοι, αυτοί οι άνδρες θα πρέπει να βρεθούν κοντά σε κάποιον άλλο. Όσοι άνδρες είναι τυχεροί έχουν οικογένειες - αδελφές, εξαδέλφες, θείες, ίσως αδελφούς και θείους- ή αδελφόποιτους με τους οποίους μπορούν να συζητήσουν τα προβλήματα που τους απασχολούν. Αν όμως, δεν διαθέτουν οικογένεια ή κάποιο στενό φίλο θα πρέπει τότε να βρουν μια βολική και διαθέσιμη γυναίκα και να την κάνουν φίλη τους. Πολλοί άνδρες γνωρίζουν τόσα λίγα για την φιλικότητα, που την συγχέουν με την σεξουαλικότητα και δεν μπορούν να φερθούν φιλικά σε μια γυναίκα, αν δεν συνάψουν μαζί της ερωτική σχέση. Οι φίλοι θα έπρεπε να είναι σαν αδέρφια – σίγουρα η αιμομιξία θα ήταν αδύνατη.

Η μετεφηβική σύγχυση των ανδρών σχετικά με το ποιους μπορούμε να πλησιάσουμε είναι άθλια και ολωσδιόλου άκοπη. Και αυτό είναι άμεσο αποτέλεσμα της υπέρμετρα ανδροκρατικής εκπαίδευσης κατά την παιδική και εφηβική ηλικία και της έλλειψης ανδρών στο άμεσο περιβάλλον, οι οποίοι θα μπορούσαν να λειτουργήσουν ως πρότυπα. (Pittman F., 1995)

5.2.1.ζ. Η σιωπηρή αποδοχή των ανδρών

Όταν οι άνδρες πειστούν ότι πράγματι είναι όλοι τους άνδρες μεταξύ ανδρών, τότε μια ανώτερη συναισθηματική γαλήνη καταλαμβάνει την συνάθροιση.

Οι άνδρες είναι σιωπηλοί, όχι μόνο επειδή το μόνο που τρέχει στο μυαλό τους είναι ένα πρόγραμμα τηλεόρασης, ή επειδή δεν έχουν τίποτα να πουν, αλλά επειδή μεταξύ τους δεν έχουν ανάγκη για συζήτηση. Οι άνδρες αντίθετα με τις γυναίκες, δεν νιώθουν πως αγαπιούνται όταν κάποιος τους απευθύνει τον λόγο. Κατά κάποιο τρόπο, η σιωπή υπαινίσσεται ένα νεώτερο επίπεδο αποδοχής. Αγάπη μεταξύ ανδρών σημαίνει να μην έχουν ποτέ τίποτα να πουν. (Pittman F., 1995)

5.2.1.η. Εμπόδια στις ανδρικές σχέσεις

Οι σχέσεις με άλλους άνδρες όχι μόνο σώζουν την ζωή των ανδρών αλλά την κάνουν και να αξίζει. Κι όμως η ανδροκρατική εκπαίδευση όπως ακριβώς φράζει τον δρόμο προς τις φιλικές και συνεργατικές σχέσεις με τις γυναίκες και τις σχέσεις στοργής με τα παιδιά, με τον ίδιο τρόπο στήνει εμπόδια και στις σχέσεις με τους άλλους άνδρες.

Οι περισσότεροι από τους άνδρες γνώριζαν πώς να συνάπτουν δεσμούς στα παιχνίδια της παιδικής ηλικίας και στις καθημερινές εφηβικές δραστηριότητες, ανακάλυψαν όμως, πόσο δύσκολο είναι να εδραστούν αυτοί οι δεσμοί μέσα στην ζωή. Δεν είναι ότι απλά οι άνδρες «βρίσκουν τον δρόμο τους» καθώς μεγαλώνουν. Οι άνδρες παγιδεύονται στις σχέσεις τους με τις γυναίκες και, εγκαταλείπουν τους άλλους άνδρες. Αναπτύσσουν έτσι φόβο για το φύλο τους, που τρέμουν την οικειότητα που μπορεί να αναπτυχθεί με άλλους άνδρες και δεν μπορούν να βιώσουν ήρεμοι σε μίαν ανακουφιστική φιλική συντροφιά. Αποστρέφονται τους άλλους άνδρες επειδή ντρέπονται για τις δικές τους ατέλειες και μπορεί να μην απολαμβάνουν την συντροφιά τους, επειδή ζηλεύουν όσους τα καταφέρνουν καλύτερα από τους ίδιους. (Pittman F., 1995)

5.2.1.θ. Ανδρικές σχέσεις σε ένα γυναικείο κόσμο

Ενώ οι ανδρικές σχέσεις είναι γενικές και απρόσωπες και αφορούν ουσιαστικά στο ανδρικό φύλο, πηγάζουν δε από την παγκόσμια, συλλογική εμπειρία του, η ανδρόγυνη σχέση είναι κυρίως προσωπική κι έχει έναν χαρακτήρα αποκλειστικότητας. Οι γυναίκες προσφέρουν έναν χαρακτήρα αποκλειστικότητας και ένα επίπεδο οικειότητας, πολύ πιο έντονο από την ανδρική συντροφικότητα. Ο ανδρισμός των ανδρών που μεγαλώνουν βρίσκει την πληρέστερη έκφραση της ωριμότητας του στην ανδρόγυνη σχέση. Ολοκληρώνουν τον κύκλο: κέρδισαν την αρρενωπότητα τους δραπετεύοντας από μια γυναίκα, για να γίνουν μέλη της ανδρικής παρέας και τώρα αφιερώνουν τον ανδρισμό τους σε μίαν αποκλειστική, καταβρωχθιστική σχέση με μίαν άλλη γυναίκα. ακόμη, μια φορά, όπως στην εφηβεία, οι άνδρες επιτρέπουν στις γυναίκες να προσδιορίσουν τον ανδρισμό τους. Αν όμως διακοπούν, σ' αυτήν την φάση, οι ανδρικές φιλικές σχέσεις, η σχέση με αυτή την καινούρια γυναίκα θα αποβεί καταστροφική.

Οι γυναίκες που αντλούν την ταυτότητα τους από την αγάπη του άνδρα τους μπορεί να νιώθουν ότι οι ανδρικές φιλίες αποτελούν προδοσία της μονογαμικής τους εγκαρδιότητας. Οι σχέσεις μεταξύ ανδρών φαίνονται επικίνδυνες σ' όσες γυναίκες φοβούνται ότι οι άλλοι άνδρες αντιπαθούν τις γυναίκες, δεν εμπιστεύονται το γάμο, χαίρονται να κρατούν το σύζυγο μέχρι αργά στην δουλειά ή στο παιχνίδι, ή να τον παρασύρουν μακριά από το σπίτι και να τον ρίχνουν σε ξένα κρεβάτια. Υπάρχει εξαιρετική εχθρότητα για όσους άνδρες προσπαθούν να κομματιάσουν το γάμο κάποιου άλλου άνδρα. Δεν είναι φίλοι του. Ο άνδρας θα πρέπει να διαλέγει φίλους που θα υποστηρίζουν το γάμο του, δεν θα τον ανταγωνίζονται και ούτε θα τον υποσκάπτουν.

Για να αγαπήσει ένας άνδρας έναν άλλο άνδρα και να απολαύσει ελεύθερα την ευνοϊκή σιωπή της ανδρικής παρέας, θα πρέπει να κουβεντιάσει αρκετά με την δύσπιστη σύζυγο του, που ίσως θέλει να αποτελεί το παν γι' αυτόν και δεν καταλαβαίνει ότι η ανδρική ηλικία απαιτεί να υπάρχουν και άνδρες στην ζωή ενός άνδρα. (Pittman F., 1995)

5.2.1.1. Παιχνίδια μεταξύ ανδρών

Μεταξύ τους οι άνδρες παίζουν παιχνίδια, επειδή, όταν χορεύουν, οι άνθρωποι τους βρίσκουν αστείους. Μαζί ιδρώνουν και λαχανιάζουν και, πολλές φορές βγάζουν και αίμα. Έτσι, επιβεβαιώνουν την φιλία, την αγάπη και τον σεβασμό που τρέφει ο ένας για τον άλλο και ξαναζούν εκείνη την χρυσή εποχή κατά την οποία, αγόρια ακόμα, έφτιαχναν συμμορίες για να ξεφύγουν από την εξουσία των μανάδων τους και όριζαν τους εαυτούς τους σύμφωνα με αυτό που μοιράζονταν όλοι: το αρσενικό στοιχείο και τα θαύματα της εφηβείας.

Η εργασία και το παιχνίδι, πέρα από οποιουδήποτε άλλους σκοπούς εξυπηρετούν, αποτελούν ευκαιρίες για να μιμηθούν οι άνδρες ο ένας τον άλλο. Όταν οι άνδρες αγωνίζονται από κοινού, μπαίνει ο ένας στον ρυθμό του άλλου και μιμείται ο καθένας την ίδια την ύπαρξη του άλλου. Η κίνηση προς την ισότητα γίνεται αυτόματα.

Η ατμόσφαιρα είναι γεμάτη από τα απαραίτητα ανδρικά πειράγματα και τις φιλικές βρισιές αλλά δίπλα στις λέξεις και πιο κοντά στην καρδιά του ζητήματος βρίσκεται μια έντονη αγάπη. Μέσα από τα φιλικά και γεμάτα αυτοπεποίθηση παιχνίδια τους, πλησιάζουν όλο και περισσότερο ο ένας τον άλλο.

Το παιχνίδι καθ' εαυτό δεν είναι τόσο σημαντικό, οι σχέσεις, όμως, είναι, και οι άνδρες που αντιδρούν σαν κακομαθημένα και ανασφαλή παιδιά για την νίκη ή την ήττα, χάνουν την ουσία του παιχνιδιού. Το παιχνίδι δεν είναι ένας αγώνας όπου θα φανεί ποιος είναι ο καλύτερος. Καλύτερος είναι αυτός που κρατάει ενωμένη την ομάδα όσο τα παιδιά παίζουν. (Pittman F., 1995)

5.2.2. ΕΞΕΛΙΚΤΙΚΕΣ ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΗΝ ΦΙΛΙΑ ΜΕΤΑΞΥ ΑΝΔΡΩΝ

5.2.2.α. Η παρέα των αγοριών στην παιδική ηλικία

Αρκετές μελέτες καταλήγουν ότι αγόρια αλληλεπιδρούν σε μεγαλύτερες ομάδες, ασχολούνται περισσότερο με επιθετικά και ανταγωνιστικά παιχνίδια και συχνά οργανώνουν τις δραστηριότητες τους και τις σχέσεις τους γύρω από ομαδικά αθλήματα. (Corsaro W., 1997)

Τα εστιακά ενδιαφέροντα των αγοριών περιστρέφονται γύρω από μια αντίληψη ανδρισμού ή σκληρότητας, σωματικούς διαγωνισμούς, αυτονομία και αυτοπεποίθηση, καθώς και από μια κουλτούρα ψύχραιμης άνεσης και φλέγματος. Η Gilligan υποστηρίζει ότι τα αγόρια ενδιαφέρονται για τα ατομικά δικαιώματα και τις αφηρημένες έννοιες της δικαιοσύνης.

Τα αγόρια έχουν την τάση να θεωρούν την ομάδα σαν μια συλλογική οντότητα, δίνοντας έμφαση στην αφοσίωση και την αλληλεγγύη.

Το αγόρι, χρειάζεται την ομάδα για να το στηρίζει, όταν επιδιώκει την ανεξαρτητοποίηση του. Θέλει μια ομάδα από αντάρτες, με τους οποίους μπορεί να ταυτιστεί, προκειμένου να κερδίσει την δύναμη που του χρειάζεται για να σταθεί ενάντια στην εξουσία των ενηλίκων. Μάλιστα έχουν μεγαλύτερη ανάγκη να συνασπίζονται και να εξεγείρονται ενάντια στην πατρική εξουσία. (Zick R., 1987)

Η ομάδα των αγοριών έχει συνοχή και ενότητα. Το ομαδικό πνεύμα είναι πολύ έντονο στα αγόρια. Επίσης, το πλέγμα των αμοιβαίων προτιμήσεων σχηματίζει μια παράσταση συνόλου, η οποία, όσο μεγαλώνει η ηλικία, τείνει να συμπεριλάβει έναν όλο και μεγαλύτερο αριθμό υποκειμένων, και τελικά ολόκληρη την ομάδα. Επιπλέον, οι ομάδες των αγοριών διαμορφώνονται συνήθως γύρω από έναν ή δύο αστέρες.

Τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των ομάδων των αγοριών, δηλαδή η συνοχή, η ενότητα και ο εγωκεντρισμός, εξηγούν και γιατί τα αγόρια σχηματίζουν πιο κλειστές παρέες και αποδέχονται δυσκολότερα την ξένη παρουσία. (Raymond-Rivier B., 1989)

Όπως προαναφέρθηκε, έχει διαπιστωθεί ότι τα αγόρια να συναθροίζονται σε μεγάλες ομάδες και επιπλέον, υπάρχει η τάση σπάνια να βρίσκονται μέσα σε ζευγάρια.

Μόλο που τα αγόρια είναι πιθανό να έχουν ιδιαίτερες φιλίες, αυτές τείνουν να είναι λιγότερο στενές. Και οι εκδηλώσεις τους είναι πιο συγκρατημένες από αυτές των κοριτσιών. Το κράτημα των χεριών και τα ραβασάκια αγάπης είναι στην ουσία άγνωστα στα αγόρια και οι εκμυστηρεύσεις που μοιράζονται είναι πιο πιθανό να αποτελούν «μυστικά της ομάδας», παρά εκφράσεις προσωπικών σκέψεων και αισθημάτων.

Τα αγόρια μπορεί να ενδιαφέρονται για τις κυρίαρχες ιεραρχίες στις ομάδες τους, και είναι χαρακτηριστικά λιγότερο ευαίσθητα απέναντι σε διλήμματα στενής σχέσης.

Τα παιχνίδια των αγοριών (όπως το ποδόσφαιρο) είναι πιο πιθανό να παίζονται σε μεγαλύτερες ομάδες και να καλούν σε συνεργασία ακόμη και συμπαίκτες που μπορεί αν μην είναι, σαν πρόσωπα αρεστοί.

Στις μεγαλύτερες ομάδες τους τα αγόρια μαθαίνουν να κινούνται χωρίς συστήματα κανόνων και να τα πάνε καλά ακόμη και με μη ιδιαίτερος αρεστά σ' αυτά άτομα –κοινωνικές δεξιότητες που είναι πιο σχετικές με την σύγχρονη οργάνωση της ζωής. (Zick R.,1987)

5.2.2.β. Η παρέα των αγοριών στην εφηβική ηλικία

Η παρέα των εφήβων αγοριών έχει τρεις βασικές πλευρές:

1. Τόπος συνάντησης. Αν οι γονείς ανησυχούσαν για τις φιλίες που είχε το παιδί το παιδί τους στην παιδική του ηλικία, τώρα ανησυχούν ακόμα περισσότερο. Ο λόγος είναι ότι τώρα δεν μπορούν να ελέγξουν τους φίλους του, που έχουν πάψει να έρχονται στο σπίτι για να παίξουν, δεν ξέρουν τους γονείς, τις συνήθειες τους κ.λ.π. ο τόπος συνάντησης αλλάζει και από το πατρικό σπίτι μεταφέρεται στο παγκάκι του δρόμου, στην ντισκοτέκ και σε οποιοδήποτε άλλο μέρος εγγυάται στον νέο μια αυτονομία πέρα από την επιρροή και τον έλεγχο των γονιών του. Κάθε ομάδα διαθέτει τον δικό της τόπο συνάντησης. ¹¹

Μερικά παιδιά φθάνουν στο σημείο να καταλάβουν ακατοίκητους χώρους ή οικόπεδα, όπου φτιάχνουν το δικό τους καταφύγιο, μακριά από τις άλλες αντίπαλες ομάδες. Εκεί συναντιούνται τα Σαββατοκύριακα με τους συντρόφους τους για να παίξουν χαρτιά, να καπνίσουν, να πιουν, να ακούσουν μουσική, να βρεθούν με κορίτσια και, κυρίως, να μοιραστούν τις φαντασιώσεις τους, τα σχέδια ή τα οικογενειακά και σχολικά τους προβλήματα.

2. Το συναίσθημα ότι ανήκουν κάπου: απαραίτητη προϋπόθεση. Τα αγόρια είναι πιο ελαστικά από τα κορίτσια όταν αποδέχονται κάποιον στην παρέα τους. Αν δεν πρόκειται για κανένα παράξενο τύπο, ο οποίος θα βάλει σε κίνδυνο τους συναισθηματικούς δεσμούς, που στηρίζουν την παρέα, γενικά δέχονται να κάνουν μια δοκιμή με οποιονδήποτε φαίνεται διατεθειμένος να ακολουθήσει τον ρυθμό της ομάδας. Παρ' όλ' αυτά, η συνοχή της ομάδας εξαρτάται από μια βασική προϋπόθεση: ο καινούριος πρέπει να έχει όλα τα προσόντα, δηλαδή να είναι σε θέση να διασκεδάζει τους υπόλοιπους και να μην συμπεριφέρεται σαν αδερφή όταν πρέπει να υπερασπιστεί την ομάδα. αυτή η τελευταία προϋπόθεση είναι πολύ σημαντική στην αρχή, όσο υποτίθεται ότι βρίσκεται υπό δοκιμή, γι' αυτό και τα νεοφερμένα μέλη της παρέας δεν διστάζουν να κάνουν επίδειξη θάρρους στην πρώτη ευκαιρία.

Όσο τα παιδιά πλησιάζουν στην όψιμη εφηβική φάση, δεν θεωρείται πλέον προσόν το να μπλέκονται σε φασαρίες. Εκτός από συγκεκριμένες περιπτώσεις όπου οι νέοι παρουσιάζουν καθαρά επιθετικές τάσεις (όπως για παράδειγμα των σκίνχεντ), σε γενικές γραμμές τα δεκαεφτάχρονα

¹¹ -Που θα συναντηθούμε;
-Στις δέκα στο παγκάκι «μας».
-Εντάξει, ρε... Τα λέμε. (Vallejo-Nagera A., 2001)

παιδιά θεωρούν ότι το να μπλεχτούν σε φασαρίες είναι βλακεία, εκτός αν είναι κανείς μεθυσμένος, οπότε είναι απόλυτα φυσιολογικό.

3. Να είναι κανείς μέσα στα πράγματα. Μόνο και μόνο το γεγονός ότι ανήκουν σε μια ανδρική παρέα, επιβάλλει στα μέλη της να διαθέτουν κάποια σωματικά χαρακτηριστικά (τατουάζ, ζωγραφιές, τραύματα κ.λ.π.), ένα συγκεκριμένο τρόπο ντυσίματος, καλή φήμη όσον αφορά στα σπορ, στην κοινωνικότητα ή στα μαθήματα και, γενικά, οτιδήποτε διαφοροποιεί την παρέα από τις άλλες ομάδες. Το να είναι κανείς μέσα στα πράγματα σημαίνει πρακτικά «ακολουθεί τον ρυθμό της ομάδας», «να υιοθετεί ένα συγκεκριμένο στυλ», «να καλλιεργεί κάποιες συγκεκριμένες ικανότητες προς όφελος της ομάδας», αλλά κυρίως «να έχει επιτυχίες με τα κορίτσια». Το στυλ που υιοθετεί η παρέα παρουσιάζει συνήθως μια εικόνα τολμηρή, θαρραλέα και ανδροπρεπή. Πρόκειται για ένα είδος γλώσσας του σώματος που επιβάλλεται επειδή αρέσει, τραβάει την προσοχή ή σκανδαλίζει το γυναικείο φύλο.

Μερικές παρέες αγοριών πηγαίνουν ακόμα πιο μακριά. Πρόκειται για περιθωριακές ομάδες, για μειονότητες, βασικός στόχος των οποίων είναι να προκαλέσουν με την εμφάνιση και την συμπεριφορά τους. Δημιουργούν ένα δικό τους είδος μόδας, τελείως διαφορετικό από ότι είναι συνηθισμένο ή φυσιολογικό. Στις ομάδες αυτές τα κορίτσια έχουν δευτερεύουσα σημασία. Γενικά, τα χρησιμοποιούν για να αποκτήσουν προσωπικό κύρος μάλλον, παρά τα ερωτεύονται. (Vallejo-Nagera A., 2001)

5.2.2.γ. Η φιλία μεταξύ ανδρών μέσης ηλικίας

Πολλοί μεσήλικες άνδρες εξέφρασαν την απογοήτευση τους για την έλλειψη πιο στενής και πιο πλούσιας φιλίας. Οι στενές σχέσεις ανάμεσα στους άντρες, επίσης, αναπτύσσονται σπάνια, ίσως γιατί οι άντρες φοβούνται το στίγμα της ομοφυλοφιλίας.

Μάλιστα η χηρεία ή το διαζύγιο είναι πιο τραυματικές για τους άντρες, καθώς συχνά, δεν είναι στενά συνδεδεμένοι με άλλους ανθρώπους εκτός από την γυναίκα τους. Συχνά, οι άνδρες θεωρούν τις γυναίκες τους σαν τον καλύτερο τους φίλο. Ο Ζουράρ φτάνει μέχρι το σημείο να υποστηρίξει, ότι η ανικανότητα ή φόβος των ανδρών για εκμυστηρεύσεις συμβάλλει στο χαμηλότερο όριο ζωής τους.

Η ικανότητα για στενές σχέσεις και αμοιβαιότητα είναι πιο συχνή ανάμεσα στους μεσήλικες, που βιώνουν έντονο στρες απ' ότι στους άλλους άνδρες, και αποδείχτηκε, ότι είναι πολύ αποτελεσματική στην εξουδετέρωση του στρες.

Σύμφωνα με μελέτες, η σχέση ανάμεσα στην ικανότητα για στενούς δεσμούς και το αίσθημα της ευτυχίας, είχε γίνει πιο δυνατή.

Επίσης, φαίνεται πως οι άνδρες που ήταν αρχικά αισιόδοξοι με την επικείμενη αποχώρηση τους από την δουλειά ήταν εκείνοι που είχαν την μεγαλύτερη ικανότητα για στενές σχέσεις.

Ο έλεγχος της γυναίκας πάνω στην κοινωνική ζωή του ζευγαριού μπορεί να αποκλείσει ανθρώπους, που ήταν φίλοι του άντρα. Η έλλειψη στενών σχέσεων ανάμεσα στους άντρες, βοηθάει στην επεξήγησης του

συχνού φαινομένου των βιαστικών δεύτερων γάμων. Όταν χάσουν την γυναίκα τους. Δεν έχασαν μόνο το πιο κοντινό του πρόσωπο αλλά και τον άνθρωπο στον οποίο βασίζονταν για την οργάνωση της κοινωνικής τους ζωής. (Fiske M., 1982)

5.2.2.δ. Η φιλία μεταξύ ανδρών τρίτης ηλικίας

Σύμφωνα με την μελέτη της Rainey και των συνεργατών της (1992), οι ηλικιωμένοι άνδρες φάνηκε πως δέχονται από τους φίλους τους λίγες συμβουλές και βοήθεια, απ' ότι οι ηλικιωμένες γυναίκες, ενώ στις φιλίες τους υπήρχαν λιγότερες συγκρούσεις. Ενδιαφέρον είχε το γεγονός ότι οι ηλικιωμένοι άνδρες φάνηκαν να πιστεύουν ότι οι ίδιοι έχουν περισσότερες ευκαιρίες να αναλάβουν την φροντίδα των άλλων και συνεχίζουν να πιστεύουν ότι οι γυναίκες τους βασίζονται πάνω τους.

Οι άνδρες του δείγματος ανέφεραν ότι είχαν φίλους του ίδιου φύλου, οι οποίοι ήταν σχετικά λίγοι. Μάλιστα, δήλωσαν ότι είχαν πέντε φίλους κατά μέσο όρο. Αυτό μπορεί εν μέρει να οφείλεται στο γεγονός ότι οι άνδρες έχουν την τάση να συμπεριλαμβάνουν στους φίλους τους πρώην συναδέλφους από την δουλειά, τους οποίους οι γυναίκες τους θεωρούν απλά γνωστούς. Επίσης, ανέφεραν ότι διατηρούν σχετικά αραιή τηλεφωνική επικοινωνία με τους φίλους τους και είναι πιο πιθανό να θεωρούν καλύτερο φίλο την σύζυγο τους.

Σχετικά λίγοι ήταν οι άνδρες που ένιωθαν ότι μπορούσαν να εκμυστηρευθούν προσωπικά τους θέματα σε άτομα εκτός οικογένειας: οι περισσότεροι είπαν ότι μπορούν να εμπιστευθούν μόνο την σύζυγο τους.

Το πρόβλημα της δημιουργίας φίλων ίσως είναι ιδιαίτερα έντονο για τους άνδρες που ζουν περισσότερο από τις συζύγους τους, αλλά και για εκείνους των οποίων οι φιλίες βασίζονταν στις, μη υφιστάμενες πλέον, επαγγελματικές επαφές.

Η Jerome υποστηρίζει ότι η ανάπτυξη και εδραίωση νέων σχέσεων με άτομα εμπιστοσύνης ενδέχεται να αποτελεί μεγαλύτερη πρόκληση για τους άνδρες. Επίσης, πιθανολογεί ότι οι σύλλογοι -στους οποίους συνηθίζουν να συμμετέχουν οι ηλικιωμένοι, ίσως συνιστούν ένα περιβάλλον το οποίο δεν συνιστά το καλύτερο πλαίσιο ανάπτυξης σχέσεων για τους ηλικιωμένους άνδρες, επειδή όπως παρατηρεί η Jerome εκεί οι γυναίκες έχουν αναπτύξει μια διεκδικητική στάση και τα μέλη και οι αρχηγοί των συλλόγων διοργανώνουν τις δραστηριότητες τους με σθένος αλλά και με μια γενική περιφρόνηση για τους λίγους παρόντες άνδρες. (Slater R., 2003)

5.3 Η ΦΙΛΙΑ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

5.2.1. ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑΣ ΦΙΛΙΑΣ

5.2.1.α. Ανταγωνισμός μεταξύ γυναικών

Ο τρόπος που αντιμετωπίζει μια γυναίκα τις άλλες γυναίκες εξαρτάται από τις ταυτίσεις και τις προβολές που θα κάνει μέσα της, από τα πρότυπα συμπεριφοράς που είχε στη ζωή της και από το ρόλο της μέσα στην οικογένεια.

Ο γυναικείος ανταγωνισμός υπήρχε πάντα, στη σημερινή εποχή όμως, είναι πιο εμφανής, γιατί έχει διευρυνθεί το πεδίο που μπορεί να εκδηλωθεί, με την προσθήκη του επαγγελματικού στίβου στην καθημερινή ζωή των γυναικών.

Οι ιδιαιτερότητες των σχέσεων μεταξύ των γυναικών επεκτείνονται και στον εργασιακό τομέα, στον οποίο εμπλέκονται και συναισθηματικά, σε αντίθεση με τους άνδρες που είναι περισσότερο αποστασιοποιημένη και δεν εσωτερικεύουν τα προβλήματα εργασίας.

Οι έννοιες της εξουσίας και του ελέγχου είναι συνυφασμένες με τη γυναικεία φύση.

Η νοικοκυρά π.χ. είναι αδιαμφισβήτητα αρχηγός του σπιτιού, καθορίζει και επιβάλλει μόνη της τους κανόνες της εύρυθμης λειτουργίας και διαπιστώνεται συχνά ότι σήμερα οι γυναίκες είναι οι αρχηγοί της οικογένειας.

Έτσι, και στην εργασία οι γυναίκες διεκδικούν την εξουσία. Όταν στο εργασιακό περιβάλλον το ανθρώπινο δυναμικό είναι μικτό, είναι πιθανό να μην εκδηλωθεί έντονος ανταγωνισμός μεταξύ των γυναικών υπό την «απειλή» (λόγω καταγεγραμμένων κοινωνικών προτύπων) ότι η προαγωγή θα δοθεί στους άνδρες.

Όταν όμως συνεργάζονται γυναίκες μεταξύ τους, ο ανταγωνισμός είναι σκληρός, αδυσώπητος, με χειρισμούς. Μερικοί από τους οποίους είναι:

α) Δημιουργούν αργά και σταθερά κλίκες συνασπίζοντας με το μέρος τους οπαδούς τους.

β) Χρησιμοποιούν το τρίγωνο «θύμα- θύτης- σωτήρας».

Δηλαδή, το υποτιθέμενο «θύμα» εκμυστηρεύεται στο «σωτήρα» ότι ο υποτιθέμενος «θύτης» την αδίκησε και έτσι ζητάει την προστασία του εναντίον του «κακού»-«θύτη».

Έτσι, οι περισσότερες γυναίκες παίρνουν το ρόλο του σωτήρα γιατί έχουν μάθει βάσει του κοινωνικού τους ρόλου να είναι ειρηνοποιοί και να προστατεύουν εξαιτίας του μητρικού τους ενστίκτου.

Ωστόσο μια γυναίκα ενδέχεται να χρησιμοποιήσει τη γοητεία της αποσκοπώντας το ερωτικό ενδιαφέρον κάποιου αρσενικού ανώτερου, προκειμένου να τον καθοδηγεί στις αποφάσεις που αφορούν τις υπόλοιπες συναδέλφους.

Η πιο αποτελεσματική μέθοδος ανταγωνισμού μεταξύ των γυναικών είναι η κολακεία, γιατί χτυπάει κατευθείαν στην καρδιά και όχι στο μυαλό, καταλύοντας τις άμυνες της άλλης γυναίκας.

Αρκετά από αυτά τα σχόλια στοχεύουν στην ομορφιά και στο σωματικό βάρος και στα παιδιά τους, που αποτελούν μεγάλη αδυναμία των γυναικών.

Ο ερωτικός ανταγωνισμός οφείλεται στο ένστικτο των γυναικών για διεκδίκηση του «καλύτερου αρσενικού». (MyWorld.gr, 2006)

5.2.1.β. Φιλία και γάμος

Οι γυναίκες φίλες στην πραγματικότητα βελτιώνουν την οικογενειακή ευχαρίστηση, προσθέτοντας απολαύσεις πέρα από την κοινωνικοποίηση του ζευγαριού.

Οι στενές γυναικείες φίλιες καλύπτουν τις ανάγκες των γυναικών για οικειότητα και κατανόηση και, στην πραγματικότητα, ενισχύουν την αφοσίωση των γυναικών προς τον γάμο τους.

Σύμφωνα με τη Dr. S. Olikeρ συγγραφέα, διαπίστωσε ότι οι γυναίκες που δεν έχουν στενές φίλες αισθάνονται συχνά κατάθλιψη και μοναξιά.

Ιδιαίτερος για τις ανύπαντρες γυναίκες, οι φίλες δημιουργούν σημαντικό σύστημα υποστήριξης. Οι περισσότερες γυναίκες που έχουν προβλήματα στην ερωτική τους σχέση, υποστηρίζουν ότι δεν θα ήταν δυνατό να τα καταφέρουν χωρίς τις φίλες τους.

Οι φίλοι είναι μια σταθερή πηγή ενθάρρυνσης και ευχαρίστησης.

Ένα από τα βασικά συστατικά της γυναικείας φιλίας είναι η συζήτηση. Οι γυναίκες συζητούν προβλήματα όπως, για τα παιδιά τους, για το σπίτι, για τα ρούχα κ.α. Η Dr. S. Olikeρ παρατηρεί ότι τέτοιου είδους συζητήσεις φέρνουν ευχαρίστηση, συνδέουν τις ζωές τους και τις επιβεβαιώνουν ως γυναικείο φύλο.

Οι γυναίκες φίλες βοηθούν επίσης να λυθούν προβλήματα συγκρούσεων με τους συζύγους. Μερικοί σύζυγοι δεν θέλουν να συζητούνται τα προβλήματα ή δεν συζητούν με τρόπο παραγωγικό ή θυμώνουν. Οι φίλες δυναμώνουν τις συζύγους, βοηθώντας αυτές να φτιάξουν μια στρατηγική και να βρουν τον τρόπο να πάρουν αυτό που επιζητούν από τον γάμο τους.

Επίσης, βοηθούν να καταλάβουν οι φίλες καλύτερα τον σύντροφό τους. Οι φίλοι χαμηλώνουν τους τόνους στους συζυγικούς καβγάδες και ενθαρρύνουν τις συζύγους να σκέφτονται πιο λογικά.

Έτσι, αποφεύγεται η σύγκρουση, αναγνωρίζεται το πρόβλημα και βρίσκεται ο καλύτερος τρόπος να αντιμετωπισθεί. (Isaacs F., 2002)

Η δέσμευση ανάμεσα σε φίλους είναι ακαθόριστη, χαλαρότερη σ' εκείνα που υπόσχεται. Τα όρια είναι συγκεχυμένα.

Καμιά φορά οι φίλιες είναι πιο αβέβαιες, πιο ευμετάβλητες, και πιο πρόσκαιρες.

Οι γυναίκες που παντρεύονται, που κάνουν παιδιά που έχουν σοβαρούς ερωτικούς δεσμούς, αισθάνονται ενοχές όταν αρνηθούν κάτι στις φίλες τους και ανησυχούν μήπως δείξουν ότι δεν ενδιαφέρονται αρκετά για αυτές, λόγω του περιορισμού του χρόνου και των δυνάμεων τους. Οι ανύπαντρες γυναίκες, που δεν έχουν ούτε τη δικαιολογία του συντρόφου ή των παιδιών, δυσκολεύονται ακόμη περισσότερο να

αρνηθούν και να δώσουν προτεραιότητα στον εαυτό τους. (Stern E-S., 1988)

5.2.1.γ. Φιλία και μητρότητα

Η μητρότητα είναι ένα σημαντικό γεγονός στη ζωή κάθε γυναίκας, ένα μεταβατικό στάδιο που χρειάζεται υποστήριξη και ενίσχυση από φίλους και γνωστούς.

Έρευνες του Εθνικού συμβουλίου για την πνευματική υγεία δείχνουν πως οι γυναίκες αντιμετωπίζουν περίπλοκες επιλογές, πιέσεις και ενοχές που δεν υπήρχαν πριν από μερικές δεκαετίες. Έτσι, είναι ιδιαίτερα ευάλωτες στο χρόνιο άγχος εξαιτίας των πολλαπλών τους ρόλων. Χρειάζονται υποστήριξη και ενίσχυση για να είναι αποτελεσματικές στο σπίτι.

Γι' αυτούς τους λόγους, οι φίλοι έχουν αποκτήσει ένα νέο ρόλο για τις μητέρες. Αποτελούν το βασικό σύστημα υποστήριξης, είναι πηγές γνώσεων, βοήθειας και επαφής, που παλαιότερα ήταν δεδομένα. Η σωστή εκμετάλλευση τους κάνει το έργο του γονιού πιο εύκολο και πιο αποτελεσματικό.

Οι μητέρες που μένουν στο σπίτι και δεν εργάζονται, έχουν ανάγκη από συντροφιά, από παρέα.

Οι φίλες που είναι και μητέρες, ηρεμούν και καθησυχάζουν, καθώς βλέπουν πως και οι άλλες μητέρες έχουν τις ίδιες ανησυχίες και στενοχώριες και προσφέρουν δημιουργικές γνώσεις.

Έτσι, η συναισθηματική στήριξη, η συντροφικότητα από τους φίλους, μειώνει το άγχος και βελτιώνει την αίσθηση ευημερίας της γυναίκας.

Σύμφωνα με τη Oliner οι ανταλλαγές με φίλους, που γίνονται στη φύλαξη των παιδιών επιτρέπουν στο άτομο μια διακοπή από τις υποχρεώσεις και βαθαίνουν τις φιλίες.

Εντούτοις, όσο τα παιδιά μεγαλώνουν εξακολουθεί να είναι σημαντικό να υπάρχουν και άλλοι ενήλικες γύρω από την οικογένεια, ώστε να μοιράζονται οι εμπειρίες, οι χαρές, οι άσχημες καταστάσεις, άλλα και τα πιο σύνθετα προβλήματα που προκύπτουν.

Οι φίλες ωστόσο με μεγαλύτερα παιδιά αποτελούν πηγές σοφίας και εμπειρίας.

Επίσης, αν κάποιος από τους φίλους του ατόμου δεν έχουν οι ίδιοι παιδιά, γίνονται μέλη τις δικής του οικογένειας (ψευδοθείοι-ψευδοθείες) και απολαμβάνουν να καλύπτουν ανάγκες όταν είναι απαραίτητο και να προσθέτουν άλλη διάσταση στην οικογενειακή τους ζωή. (Isaacs F., 2002)

5.3.2. ΕΞΕΛΙΚΤΙΚΕΣ ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΗΝ ΦΙΛΙΑ ΜΕΤΑΞΥ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

5.2.1.α. Οι φίλιες μεταξύ κοριτσιών στην παιδική ηλικία

Η συλλογικότητα των κοριτσιών οργανώνεται και εκφράζεται με δυο τρόπους: την κλειστή μορφή της ολιγομελούς παρέας και την ανοιχτή μορφή της πολυμελούς. (Φρειδερίκου Α.-Φολέρου Φ., 2004)

- **Ο «πυρήνας» της παρέας των κοριτσιών**

Η κλειστή παρέα συγκροτείται από «κολλητές» φίλες, ποτέ περισσότερες από τέσσερις, με κύριο χαρακτηριστικό τη σταθερότητα του σχήματος. Αυτό το απολύτως ευδιάκριτο, τυπικό και με σταθερή σύνθεση σχήμα των κοριτσιών αποκαλείται «πυρήνας». Ο πυρήνας είναι τόπος ελευθερίας, κοινότητας και συναισθηματικής εγγύτητας που συνδέει σταθερά ομήλικα κορίτσια και στηρίζει την έκφραση των ψυχικών, πνευματικών και σωματικών δεξιοτήτων και αναγκών τους.

Σε αυτόν εγκαθίσταται, καλλιεργείται και προστατεύεται η συλλογικότητα και αναδεικνύεται το «εμείς» του φύλου.

Κατ' εξοχήν συνδετικός κρίκος του πυρήνα αποδεικνύεται το φύλο και η ίδια ηλικία. Ωστόσο και στοιχεία που συνδέονται με το οικογενειακό υπόβαθρο ή με τα ατομικά χαρακτηριστικά προστίθενται και στηρίζουν την συγκρότηση του. Σε αυτά περιλαμβάνεται συχνά η κοινή σχολική επίδοση, η συγγενής νοοτροπία ή και η συμπληρωματικότητα του χαρακτήρα.

Η φυσική ομορφιά, επίσης συνασπίζει τα κορίτσια. Αρκετές φορές κάποιες ενώνονται γύρω από την πιο όμορφη και ως φανατικές θαυμάστριες μιμούνται τη συμπεριφορά και τους τρόπους της.

Άλλοτε ένας πυρήνας δημιουργείται στη βάση της αλληλοϋποστήριξης ή για να υπερασπιστεί την κοινή αγάπη και ικανότητα σε ένα παιχνίδι. Η μια υποστηρίζει την άλλη για να εξασφαλίσουν, κατά το δυνατόν, το παιχνίδι και την πρόσβαση στο κέντρο.

Ωστόσο, υπάρχουν περιπτώσεις όπου τα κορίτσια συσπειρώνονται στη βάση της γεωγραφικής προέλευσης. (π.χ. «Είμαστε νικητές γιατί είμαστε Ελληνίδες από τη Βόρειο Ήπειρο»).

Επίσης, διαπιστώθηκε ότι οι πυρήνες διαρκούν στο χρόνο και η σύνθεσή τους παραμένει αμετάβλητη. Τα κορίτσια που διαμορφώνουν τις δυάδες ή τις τριάδες δένονται μεταξύ τους με σταθερούς δεσμούς φιλίας. Ο σύνδεσμος των μελών γίνεται αμέσως εμφανής από τον τρόπο των οποίου κινούνται στο χώρο της αυλής. Κρατιούνται χέρι-χέρι, τρέχουν σε απόσταση αναπνοής μεταξύ τους, σταματούν και ξεκινούν όλες μαζί, επιδιώκουν τη φυσική επαφή, αγκαλιάζονται, αλλά και μιμούνται η μια τις κινήσεις και τις εκφράσεις της άλλης. (Φρειδερίκου Α.-Φολέρου Φ., 2004)

Οι πυρήνες αναγνωρίζονται από όλους- από τα κορίτσια (μέλη ή μη), από τα αγόρια αλλά και από τους δασκάλους/ λες- και τους αποδίδονται χαρακτηρισμοί ανάλογα με την εκάστοτε υποκειμενική εκτίμηση.

Για παράδειγμα, τα κορίτσια ονοματίζουν τους πυρήνες εντοπίζοντας το πλέον εμφανές αντικειμενικό χαρακτηριστικό του καθενός: «οι πρώτες», «οι όμορφες», «οι φαντασμένες», «της φασαρίας».

Ανεξάρτητα από τη θετική ή την αρνητική αποτίμηση, οι χαρακτηρισμοί των δασκάλων για τους πυρήνες των κοριτσιών, επιβεβαιώνουν το γεγονός ότι αυτοί είναι ευδιάκριτοι και εμφανίζουν συνοχή και διάρκεια στο χρόνο.

Ο μικρόκοσμος του πυρήνα παρέχει ασφάλεια στα κορίτσια. Είναι ο τόπος όπου οργανώνουν το παιχνίδι τους, απολαμβάνουν το χρόνο και τις σχέσεις τους και εφευρίσκουν τρόπους γόνιμης συμπόρευσης ενάντια στους περιορισμούς που θέτει το σχολικό περιβάλλον.

Στην ώρα του διαλείμματος, στο σχολείο, τα κορίτσια παίζουν παιχνίδια ή κάνουν βόλτες δυο-δυο ή τρεις συντροφικά, συνήθως πιασμένες, αγκαλιασμένες, τα χέρια της μιας πάνω στον ώμο της άλλης.

Κάτω από τις πιο ποικιλόμορφες συνθήκες τα κορίτσια βρίσκουν ερεθίσματα για παιχνίδια αυτοσχέδια, στιγμιαία ή μικρής διάρκειας, που εναλλάσσονται με τα ήδη γνωστά, όπως το σχοινάκι ή το κυνηγητό.

Έτσι, επινοούν πρωτότυπα παιχνίδια να παίζουν, λ.χ. με τις καιρικές συνθήκες κ.α.

Τα κορίτσια κατά κανόνα δεν επιδιώκουν τα «απαγορευμένα» ή τα «δύσκολα» παιχνίδια.

Ένα παιχνίδι που συγκεντρώνει μεγάλο ενδιαφέρον για τους πυρήνες (φίλες- ομάδες) είναι τα λευκώματα.

Αυτά είτε είναι απλά τετράδια είτε τυποποιημένα άλμπουμ που κλειδώνουν. Με αυτά τα κορίτσια αναπτύσσουν μια μυστική επικοινωνία μεταξύ τους. Στις σελίδες τους γράφουν σκέψεις, επιθυμίες αλλά και ερωτήσεις στις οποίες οι φίλες απαντούν.

Στα λευκώματα τα κορίτσια δημιουργούν νέα νοήματα και επανασηματοδοτούν τα ήδη υπάρχοντα. Διαμορφώνουν τους κώδικες επικοινωνίας και διεκδικούν το δικαίωμα της δικής τους γλώσσας, η οποία λειτουργεί με σχήματα, ζωγραφιές, πρόσθετα υλικά και ιδεογράμματα.

Σ' αυτά τα κορίτσια εκφράζουν μυστικά και ελεύθερα με συν-αναγνώστριες και συν- γραφείς τις φίλες τους. Παρουσιάζουν την ατομικότητα τους σε έναν κόσμο φιλικό προς τα βιώματα και τις επιθυμίες τους. Αφήνουν έτσι ελεύθερη την υποκειμενική πραγματικότητα, κατασκευάζουν φαντασιακά έναν «κοινό» εαυτό και ψάχνουν τη συλλογική τους ταυτότητα. (Φρειδερίκου Α.-Φολέρου Φ., 2004)

Ένα άλλο παιχνίδι -πολύ διαδεδομένο και στα δυο φύλα- είναι οι συλλογές. Τα κορίτσια συλλέγουν μικροαντικείμενα που βρίσκονται κυρίως μέσα στις συσκευασίες ειδών από τα περίπτερα. Καθημερινά γίνονται ανταλλαγές, «εμπόρια» και ατελείωτες συζητήσεις ή και καβγάδες για τη σκοπιμότητα και το όφελος από τα νέα αποκτήματα.

Έτσι, αυτά τα αποκτήματα λειτουργούν ως αντικείμενα με ανταλλακτική αξία και το κυριότερο στοιχείο που χαρακτηρίζει τις συλλογές είναι ότι το παιχνίδι παίζεται με αίσθηση κοινής εμπειρίας. Τα κορίτσια αναζητούν τα αντικείμενα διστακτικές και υπεύθυνες, εφόσον οι επιλογές τους δεσμεύουν και δεσμεύονται από τις φίλες του πυρήνα.

Οι συλλογές συμβάλλουν στη δημιουργία στενότερων συνεκτικών δεσμών ανάμεσα στα μέλη του πυρήνα, αφού όλες μαζί καταβάλλουν προσπάθεια για να πετύχουν ένα αποτέλεσμα το οποίο μοιράζονται ως κοινό κέρδος. Το βίωμα της συνεργασίας εγγράφεται στη ταυτότητα τους ως συμπεριφορά που συνδέεται με την συλλογική επιτυχία. (Φρειδερίκου Α.-Φολέρου Φ., 2004)

• Η παρέα των κοριτσιών

Η παρέα είναι όρος των κοριτσιών και δηλώνει κάτι χαλαρό και οικείο. Χρησιμοποιείται για να φανερώσει αφενός τη σχέση με τη φίλη («είναι η κολλητή μου, η παρέα μου») και τη συναναστροφή χωρίς συγκεκριμένο στόχο («κάνουμε παρέα»), και αφετέρου την κουβέντα, το παιχνίδι και εν γένει τις δραστηριότητες κοριτσιών μαζί. Συχνά συνοδεύεται από προσδιορισμούς που δείχνουν συναισθηματική εγγύτητα («η παρέα μας», «η τρελοπαρέα μας», «Αυτά είναι παρεϊστικά πράγματα»).

Η μορφή της «ανοικτής» παρέας έχει συγκυριακό χαρακτήρα, συγκροτείται δηλαδή πάντοτε με αφορμή κάποιο παιχνίδι. Η ανοικτή παρέα δεν έχει σταθερό αριθμό μελών. Κατά κανόνα απαρτίζεται από δύο ή περισσότερους «πυρήνες» οι οποίοι μπεινοβγαίνουν στο παιχνίδι δημιουργώντας μια εσωτερική ρευστότητα που δυσχεραίνει την αναγνώριση των ορίων της.

Φαίνεται να εξυπηρετεί και τη φυσική ενόρμηση των κοριτσιών να μοιράζονται και να «ανοίγουν» το παιχνίδι και τη συναναστροφή πέρα από την αποκλειστικότητα του πυρήνα και να δημιουργούν νέες σχέσεις οι οποίες μπορεί να υπερβαίνουν τόσο τη διαφορά ηλικίας, όσο και τις διαβαθμίσεις των διαπροσωπικών σχέσεων (φίλη- λιγότερο φίλη-αδιάφορη- αντίπαλη).

Σημαντικό ρόλο στην προσέγγιση για το σχηματισμό της παρέας διαδραματίζει και ένα στοιχείο διαπροσωπικής έλξης που καταλήγει ενίοτε στην ανάπτυξη οικειότητας.

Κεντρικά γνωρίσματα της κοριτσιίστικης παρέας είναι ότι τα κορίτσια δεν επιλέγουν με βάση τις ατομικές ικανότητες και ότι ο αριθμός των συμπαικτριών είναι ανοιχτός.

Εάν, λ.χ., στην αρχή του διαλλείματος στην αυλή του σχολείου βλέπουμε οκτώ κορίτσια να αποτελούν την παρέα που παίζει κυνηγητό, έπειτα από μερικά λεπτά ο αριθμός τους μπορεί να έχει διπλασιαστεί ή ελαττωθεί.

Με το τέλος του παιχνιδιού τα κορίτσια επανέρχονται στην κλειστή συλλογικότητα του πυρήνα («Έλα τώρα εμείς να τρέξουμε», «Τηλεφώνησες εκεί που είπαμε αυτό που είπαμε;»).

Η παρέα στα κορίτσια παρουσιάζεται ως ολιγομελές σύνολο χωρίς ανταγωνιστικές επιδιώξεις, με ροπή για ήπιες κοινωνικές

συναναστροφές, ενδοστρέφεια, καθώς επίσης συναισθηματική και κοινωνική εγγύτητα, εχεμύθεια, εκμυστήρευση, αλληλεγγύη. (Φρειδερίκου Α.- Φολέρου Φ., 2004)

- **Σχέση «πυρήνα» και παρέας**

Οι πυρήνες μέσα στην παρέα παραμένουν πάντα διακριτοί, δηλαδή διατηρούν ο καθένας την ιδιαίτερη εσωτερική δύναμη του.

Ο πυρήνας συνεργάζεται μέσα στο παιχνίδι της παρέας, ώστε να παραμείνουν όλα τα μέλη του όσο το δυνατόν στο παιχνίδι.

Οι φίλες του πυρήνα τρέχουν παράλληλα, πιάνει η μια το χέρι της άλλης και το αφήνει αμέσως, βοηθούν η μια την άλλη να ξεφύγει και χαμογελούν μεταξύ τους συνωμοτικά.

Τα κορίτσια έτσι δίνουν την εντύπωση, ότι συμμετέχουν σε δυο παράλληλα παιχνίδια.

Είναι εμφανής η προσπάθεια τους να παραμείνουν αλληλέγγυες ως προς τα υπόλοιπα μέλη της παρέας, εφόσον παίζουν με τους όρους που η παρέα έχει ορίσει. Την ίδια στιγμή όμως, μέσα στο γενικό πλαίσιο του ομαδικού παιχνιδιού, φαίνεται να παίζουν και να ζουν το «δικό τους» παιχνίδι.

Συμμετέχουν στο συλλογικό παιχνίδι σηματοδοτώντας ταυτόχρονα προς τα μέλη του πυρήνα τους την ιδιαίτερη σχέση τους, που διατηρείται, στο πλαίσιο της συλλογικότητας, αντιληπτή μόνο από τις ίδιες.

Μέριμνα των πυρήνων δεν είναι απλώς να διατηρήσουν την αυτονομία τους στο πλαίσιο της παρέας, επιδιώκουν και με επιμονή τη συμμετοχή όλων των μελών τους, χωρίς αποκλεισμούς, στο παιχνίδι. Προκειμένου να εξασφαλίσουν τη συμμετοχή της «κολλητής» τους, τα κορίτσια των πυρήνων στα συλλογικά παιχνίδια της παρέας επινοούν ακόμα και τεχνάσματα που συχνά τροποποιούν τη δομή του παιχνιδιού.

Όπως προαναφέρθηκε, οι σχέσεις των κοριτσιών που ανήκουν στον ίδιο πυρήνα δεν είναι ανταγωνιστικές. Στον πυρήνα τα κορίτσια εκφράζουν ευθέως την επιθυμία τους και οδηγούνται είτε σε πλήρη αρμονία είτε σε ανοιχτή αντιπαράθεση με άλλον πυρήνα.

Έτσι, το πλαίσιο του παιχνιδιού ορίζεται ως «εμείς και οι άλλες» και οι όροι αλλάζουν. Ανάμεσα στους πυρήνες αναπτύσσεται ανταγωνισμός, οποίος στη συνέχεια πρέπει να εκτονωθεί για να εξασφαλισθεί η ισοτιμία μεταξύ τους.

Ωστόσο, οι συγκλίσεις των πυρήνων σε παρέες είναι περιστασιακές και δεν έχουν τη δομική σταθερότητα ούτε τη χρονική διάρκεια που χαρακτηρίζει τους μεμονωμένους πυρήνες.

Μια συχνή αιτία που διαταράσσει την ισορροπία της παρέας είναι το έντονο διαπροσωπικό ενδιαφέρον που μπορεί να υπάρξει ανάμεσα σε δυο κορίτσια διαφορετικών πυρήνων που απαρτίζουν μια παρέα ή η απάρεσκεια ή προσωπική αναμέτρηση σε δυο κορίτσια- μέλη των διαφορετικών πυρήνων μιας παρέας.

Συμπερασματικά, η παρέα αποσυγκροτείται οριστικά όταν κάποια απάρεσκεια αποδειχθεί απειλητική για την ίδια τη δομή των πυρήνων.

Όταν οι πυρήνες μένουν στο εσωτερικό τους ανέπαφοι, η παρέα σχηματίζεται ή αποσχηματίζεται ανάλογα με την προϊστορία της. (Φρειδερίκου Α.-Φολέρου Φ., 2004)

- **Διαφωνίες και καβγάδες στις σχέσεις φιλίας μεταξύ κοριτσιών**

Μέσα στο ευρύ φάσμα των ετερόκλητων δράσεων- παιχνιδιών που εκτυλίσσονται στην αυλή, παρατηρήσαμε ότι οι διαφωνίες και οι ρήξεις είναι πολύ συχνό φαινόμενο.

Οι καβγάδες των πυρήνων των κοριτσιών που καταγράφηκαν διακρίνονται από την ίδια δομή και μορφή, σαν να πρόκειται για δράσεις με πολύ γνωστούς κανόνες.

Ως προς τη δομή τα κοινά χαρακτηριστικά είναι:

- Η αφορμή της σύγκρουσης είναι τυχαία ή άσχετη με το παιχνίδι μέσα στο οποίο εκτυλίσσεται.
- Οι συγκρούσεις μεταξύ των κοριτσιών ακολουθούν τροχιά κλιμάκωσης που χρωματίζεται από έντονες κορυφώσεις.
- Η όξυνση που ακολουθεί αποκλιμακώνεται ταχύτατα, ενώ οι ανατροπές της κατάστασης είναι δραματικές και αιφνίδιες.
- Ο καβγάς λήγει πάντα με την αποκατάσταση της αρμονίας.
- Ο πυρήνας διατηρείται.

Ως προς τη μορφή, τα κορίτσια χρησιμοποιούν λέξεις που σημαίνουν το απόλυτο («ξανά», «ποτέ», «συνεχώς») όπως και επίθετα υπερθετικού βαθμού που επανέρχονται σταθερά και υποδαυλίζουν την κλιμάκωση.

Χρησιμοποιούν τις υψηλότερες συχνότητες της φωνής τους για να επιβάλλουν οι μεν τις απόψεις τους στη δε.

Ουρλιάζουν όλες μαζί, η μια για να κάνει την απέναντι να αλλάξει γνώμη και η απέναντι για να υποστηρίξει τη δική της. Διαφοροποιείται ο τρόπος με τον οποίο κινούνται στο χώρο, σταματά η κινησιολογία του παιχνιδιού και στέκονται αντικριστά, ενώ οι έντονες χειρονομίες τους υποστηρίζουν την επιθετικότητα των λόγων τους. Τα κορίτσια δίνουν την εντύπωση ότι συμμετέχουν σε μια σύγκρουση και ότι συγχρόνως γνωρίζουν την αίσια κατάληξη της.

Αυτά συμβολοποιούν την σύγκρουση, αφού, όπως φάνηκε, μπορούν να διαχειρίζονται με «εξαιρετική ακρίβεια και ικανότητα» το τελετουργικό της.

Έτσι, ο καβγάς δεν αφήνει αρνητικά συναισθήματα στις αντίπαλες παρέες. Αντίθετα ενισχύει την ομοψυχία του πυρήνα και συνιστά για τα κορίτσια ένα πολυλειτουργικό δρώμενο, το οποίο ικανοποιεί μια σειρά από σημαντικές επικοινωνιακές και ψυχοδυναμικές ανάγκες των μελών του πυρήνα.

Συγκεκριμένα αυτές οι ανάγκες των κοριτσιών είναι:

1. Ο καβγάς επιτρέπει την έκφραση της ενδιάθετης επιθετικότητας.
2. Ο καβγάς επιτρέπει την συμβολική αναμέτρηση με το θεσμικό πλαίσιο.
3. Ο καβγάς επιτρέπει την ελεύθερη έκφραση με το σώμα τους.

4. Ο καβγάς επιτρέπει να δοκιμάζεται και να επιβεβαιώνεται η αντοχή των σχέσεων του πυρήνα.
5. Έτσι, οι πυρήνες χρησιμοποιούν τους καβγάδες για να επικυρώσουν τα συναισθήματα που συνδέουν τα μέλη τους και ακόμα περιφρουρούν την ταυτότητα του πυρήνα, ενώ δεν υπερασπίζονται με την ίδια συνέπεια το «εμείς» της παρέας. (Φρειδερίκου Α.-Φολέρου Φ., 2004)

5.2.1.β. Οι φιλίες μεταξύ κοριτσιών στην εφηβική ηλικία

Ένα κοινό χαρακτηριστικό που ενώνει μια παρέα κοριτσιών είναι: το να είναι δημοφιλείς.

Οι κοπέλες είναι προσκολλημένες στην οικογενειακή εστία.

Δεν δημιουργούν παρέες επειδή θέλουν να το σκάσουν από το σπίτι τους, αλλά για να επιβεβαιώσουν ότι είναι άξιες θαυμασμού έξω από την οικογενειακή εστία.

Αυτό που επιδιώκουν είναι να αρέσουν, πράγμα που σημαίνει ότι θέλουν να τραβούν την προσοχή, δηλαδή, να τις τηλεφωνούν ασταμάτητα, να ντύνονται σύμφωνα με τα ιδάλματα τους από τον χώρο της μουσικής κ.α.

Κατά τη διάρκεια της πρώτης και της μέσης εφηβικής φάσης, τα κορίτσια δίνουν μεγάλη σημασία στη φήμη που έχουν ανάμεσα στις συμμαθήτριες τους. Θεωρούν ότι αυτό είναι το εφελτήριο για την επιτυχία τους με τα αγόρια, γιατί αν είναι δημοφιλείς, εκτός των άλλων, έχουν αυτό το κάτι που τις κάνει αντικείμενο θαυμασμού και ζήλιας, αλλά είναι κάπως απρόσιτες ταυτόχρονα.

Τα περισσότερα κορίτσια επιζητούν την αναγνώριση των υπολοίπων, πράγμα που τις βοηθά να αντιμετωπίσουν τη συνεχή απειλή ότι δεν θα κάνουν καλή εντύπωση.

Στην εφηβική ηλικία θεωρείται ότι όποιος δεν κάνει καλή εντύπωση είναι ένα τίποτα και το χειρότερο είναι ότι το ελάττωμα του θεωρείται μεταδοτικό. Γι' αυτό ανάμεσα στους νέους πλανάται συνεχώς μια ατμόσφαιρα σκληρής επαγρύπνησης.

Έτσι, το κορίτσι, προκειμένου να μειώσει την ανασφάλεια του, χρειάζεται να δημιουργήσει δεσμούς φιλίας σταθερούς, σχεδόν ερωτικούς, με μια φίλη την οποία θαυμάζει και η οποία με τη σειρά της είναι δημοφιλής ανάμεσα στα άλλα μέλη της παρέας.

Αυτό κάποιες φορές δημιουργεί σκληρές ζηλοτυπίες ανάμεσα στις αντιπάλους. Οποιοδήποτε σχόλιο της κολλητής, ακόμα και το πιο απλό, δημιουργεί υποψίες ότι κάτι δεν πηγαίνει καλά.

Η έφηβη ανάμεσα στα 12 και στα 13 προσπαθεί να διατηρήσει αναλλοίωτη την πίστη της φιλενάδας- ίνδαλμα και σχεδιάζει με μακιαβελικό τρόπο την ιδεώδη στρατηγική για να απομακρύνει τις ανταγωνίστριες, χωρίς να την ενδιαφέρει πόσο μπορεί να τις πληγώσει.

Οι κοριτσιίστικη παρέα διαλύεται αμέσως μόλις τα μέλη της αρχίσουν να βγαίνουν με αγόρια, γιατί από εκείνη τη στιγμή προσαρμόζονται στο ρυθμό που αυτά τους επιβάλλουν και όλη του η προσοχή επικεντρώνεται στο να έχουν επιτυχίες με το άλλο φύλο. (Vallejo- Nagera A., 2001)

5.2.1.γ. Οι φιλίες μεταξύ των γυναικών στη μέση ηλικία

Στη σημερινή εποχή, οι τεράστιες αλλαγές στη ζωή των γυναικών, κάνουν την υποστήριξη των φίλων όχι ένα απλό πλεονέκτημα, αλλά συχνά αποδεικνύονται θέμα επιβίωσης. (Isaacs F., 2002)

Η γυναικεία φιλία έχει δεχθεί έντονη πολεμική από τη λογοτεχνία και γενικότερα την Ιστορία και την τέχνη. Θεωρείται συχνά επιφανειακή και αδύναμη στη δοκιμασία του χρόνου, σε αντίθεση με τις «αθώες» και «καθαρές» φιλίες μεταξύ των ανδρών. Οι γυναικείες φιλίες όμως έχουν ένα βαθύ συναισθηματικό υπόβαθρο. Οι γυναίκες συναντιούνται με σκοπό να μοιραστούν τα συναισθήματα, τους προβληματισμούς τους και σκέψεις που δεν γίνονται κατανοητές από τους άνδρες.

Η γυναικεία φιλία έχει θεραπευτικό χαρακτήρα. Μέσα απ' αυτή το άτομο γελάει, εκτονώνεται, αποκτά ισορροπία, μαθαίνει να δεσμεύεται σε μια ανθρώπινη σχέση, μαθαίνει να φροντίζει τον άλλο άνθρωπο, μοιράζεται το συναισθηματικό βάρος και επενδύει συναισθηματικά». Η έννοια της κολλητής γίνεται αξία στη ζωή των γυναικών από πολύ νωρίς. Σπάνια μια γυναικεία σχέση θα «χαθεί» απλά λόγω συνθηκών, το πιθανότερο είναι να ραγίσει για συγκεκριμένη αιτία και να πληγώσει συναισθηματικά και τις δυο πλευρές. Οι γυναίκες έχουν ανάγκη τη συντροφιά και τη συμπαράσταση των άλλων γυναικών.

Δεν πρόκειται μόνο για ένα κοινωνικό στερεότυπο, μια ανάγκη που «μαθαίνουμε» να έχουμε, αλλά είναι και βιολογική. Όταν ο άνθρωπος βρίσκεται σε καθεστώς απειλής ή ακόμη και άγχους- εκκρίνεται μια ορμόνη που κινητοποιεί το σώμα να αντιδράσει είτε με τη φυγή από την εστία της απειλής είτε με επίθεση.

Από πρόσφατες έρευνες προέκυψε ότι οι γυναίκες αντιδρούν βάσει ενός διαφορετικού μηχανισμού που αντιμετωπίζουν το άγχος. Ο οργανισμός τους εκκρίνει μια διαφορετική ορμόνη -την oxytocin- που αποτρέπει το μηχανισμό «φυγή- επίθεση» και προκαλεί στη γυναίκα αφενός την ανάγκη να προστατεύσει τα παιδιά της, αφετέρου να συνασπιστεί με άλλες γυναίκες.

Δεν είναι τυχαίο που οι γυναίκες ζητούν τις φίλες τους μόλις συμβεί μια δυσκολία.

Αν σ' αυτό προστεθεί και ο καθιερωμένος ρόλος της γυναίκας, που τη θέλει να φροντίζει και να προστατεύει τους άλλους, γίνεται αντιληπτή η ανάγκη της να συνυπάρχει με γυναίκες. (MyWorld.gr, 2006)

5.2.1.δ. Φιλίες μεταξύ γυναικών στην τρίτη ηλικία.

Στην Τρίτη ηλικία οι γυναικείες φιλίες είναι περισσότερο προσανατολισμένες στην προσφορά, προς αυτό που θεωρείται κοινό, δηλαδή τις ανάγκες για την ευεξία του ατόμου.

Πιο συγκεκριμένα χαρακτηρίζονται ως πιο στενές και πιο βαθιές σχέσεις, με προσφορά συναισθηματικής υποστήριξης, με ικανοποίηση από τη σχέση και με μεγάλη διάρκεια. (Κωσταρίδου-Ευκλείδη Α., 1999)

Στη μελέτη της Rainey και των συνεργατών της οι ηλικιωμένες γυναίκες φάνηκαν να δέχονται από τους φίλους τους περισσότερες

συμβουλές και βοήθεια απ' ότi οι ηλικιωμένοι άνδρες, ενώ στις φιλίες τους υπήρχαν λιγότερες συγκρούσεις.

Οι γυναίκες, ανέφεραν ότi οι φίλοι τους άνηκαν στο ίδιο φύλο, ότi ζούσαν κοντά τους καθώς και διατηρούσαν συχνή τηλεφωνική επικοινωνία μαζί τους.

Οι Arber και Ginn (1991) υποστηρίζουν ότi οι ηλικιωμένες γυναίκες έχουν συνήθως περισσότερους φίλους από τους ηλικιωμένους άνδρες. Οι ίδιες ανέφεραν ότi διατηρούν πιο συχνή τηλεφωνική επικοινωνία με τους φίλους τους απ' ότi οι άνδρες.

Ωστόσο, ήταν πιο πιθανό να αναφέρουν ως «καλύτερο φίλο» τους ένα άτομο που δεν ανήκει στο συγγενικό ή στο οικογενειακό τους δίκτυο.

Επίσης, οι ίδιοι παρατήρησαν ότi, μεταξύ των ανθρώπων κάτω των 75 ετών που διέμεναν μόνοι σε αστικές περιοχές, οι γυναίκες ήταν εκείνες που δέχονταν επισκέψεις ή επισκέπτονταν συχνότερα γείτονες, παρόλο που κατά μέσο όρο ήταν λιγότερο υγιείς από τους άνδρες και άρα δυσκολότερο να βγουν από το σπίτι τους. Μετά την ηλικία την 85 ετών οι γυναίκες ήταν λιγότερο πιθανό να κάνουν επισκέψεις συγκριτικά με τους άνδρες εξαιτίας της μεγαλύτερης αδυναμίας τους. Ορόσημο αποτελούσε η ηλικία των 75 ετών, η οποία σηματοδοτούσε και μια απότομη μείωση των επισκέψεων των φίλων.

Οι Arber και Ginn (1991) υποστηρίζουν ότi το στοιχείο «του καλού γείτονα και φίλου» είναι ίσως πιο έκδηλο στις ηλικιωμένες γυναίκες από ότi στους άνδρες, εν μέρει επειδή αποτελεί επέκταση του ρόλου «φροντίδας» ο οποίος είναι συνήθης στην κοινωνικοποίηση πολλών γυναικών. Το στοιχείο αυτό δημιουργεί επίσης μια αίσθηση «χρησιμότητας», την οποία πολλές ηλικιωμένες γυναίκες, εκφράζουν ως ανάγκη. (Slater R., 2003)

Σε μια έρευνα που έγινε στο Πανεπιστήμιο Greensboro της Βόρειας Καρολίνα, φάνηκε πως πολλές γυναίκες ένιωσαν πως οι φιλικές τους σχέσεις άνθησαν μετά το θάνατο των συζύγων τους.

Κάποιες απ' αυτές, είχαν άνδρες που εμπλέκονταν στην φιλική σχέση και τις αποθάρρυναν να τη διατηρήσουν, είτε λόγω ζήλιας είτε γιατί είχαν φόβο πως οι σύζυγοι τους θα δέχονταν κακή επιρροή από τις μοναχικές γυναίκες.

Οι γυναίκες που διατηρούν τους δεσμούς τους, που αλληλογραφούν και τηλεφωνούν στους παλιούς φίλους ανεξάρτητα από τις δυσκολίες, είναι πιο ευτυχισμένες από αυτές που χάνουν την επαφή, σύμφωνα με την D. Clarke, διευθύντρια του Εθνικού Κέντρου Ερευνών για τις Γυναίκες και τη Συνταξιοδότηση, στο Πανεπιστήμιο του Long Island. (Isaac F., 2002)

5.4. ΜΕΙΚΤΕΣ ΦΙΛΙΕΣ

5.4.1 Η ΠΡΩΤΗ ΕΠΑΦΗ ΤΩΝ ΔΥΟ ΦΥΛΩΝ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΟ ΠΑΙΧΝΙΔΙ

Τα μεικτά παιχνίδια ανοίγουν για τα παιδιά ένα μεγαλύτερο πεδίο συμπεριφοράς και δραστηριότητας, επεκτείνουν το διαθέσιμο δυναμικό πιθανών φίλων και βοηθούν τα παιδιά να εκτιμήσουν πληρέστερα τις αρετές που πράγματι μοιράζονται τα δυο φύλα. (Zick R., 1987)

Έρευνες που έγιναν έδειξαν ότι τα αγόρια περιγράφουν το μεικτό παιχνίδι με ιδιαίτερα συνοπτικό τρόπο, γεγονός που υποδηλώνει καταρχάς την απαξία που αποδίδουν σε αυτή τη δραστηριότητα που μοιράζονται με τα κορίτσια.

Τα κορίτσια από την άλλη χαρακτηρίζουν το μεικτό παιχνίδι με τον όρο «ομάδα».

Απ' αυτό φαίνεται ότι τα κορίτσια μπαίνουν και αποδέχονται ένα κανονιστικό, δεσμευτικό πλαίσιο συμπεριφορών που συνδέεται με τα αγόρια στο χώρο του σχολείου.

Τα κορίτσια συμμετέχουν στο μεικτό παιχνίδι ως ισότιμες και ισάξιες συμπαίκτριες και αποδέχονται τη σύμβαση της νίκης των αγοριών.

Παρά την προσωρινή και υπό προϋποθέσεις αλληλόδραση τους, το παιχνίδι των αγοριών και το παιχνίδι των κοριτσιών παραμένουν δυο διακριτές δραστηριότητες.

Η ομάδα και ο πυρήνας μετέρχονται διαφορετικούς αξιακούς κώδικες, γι' αυτό και όταν το μέλος καθενός έρχεται σε επαφή με τις αξίες που διέπουν το παιχνίδι του άλλου εκδηλώνεται σύγκρουση.

Όταν τα κορίτσια παίζουν με τα αγόρια, έρχονται αντιμέτωπες με την ασυμμετρία των φύλων. Διαπραγματεύονται την ανισότητα και μεταβάλλουν τους επικοινωνιακούς τους κώδικες. Προσαρμόζονται στο νέο πλαίσιο που εγκαθιδρύει η παρουσία των αγοριών και αποδεικνύονται αποφασισμένες να ολοκληρώσουν το κοινό παιχνίδι.

Διαφοροποιώντας τη συμπεριφορά και τους στόχους τους από τα παιχνίδια με τις ομόφυλες, δείχνουν ανταγωνισμό, ακαμψία ως προς τους κανόνες, επιθετική συμπεριφορά και επιδίωξη για επικράτηση. Ανταποκρίνονται στους όρους του κοινού παιχνιδιού: προσαρμόζονται στις προθέσεις, τους σχεδιασμούς, τις προσδοκίες, τη δύναμη, την αντίσταση και το θυμό των αγοριών, με αποτέλεσμα να κινούνται με άνεση και στο κέντρο της σχολικής αυλής.

Με τη ενεργητική και ανατρεπτική δράση που δείχνουν στο μεικτό παιχνίδι, συνδιαλέγονται με τα στερεότυπα και τις προσδοκίες του περιβάλλοντος και ενδυναμώνουν την ταυτότητα τους. (Φρειδερίκου Α.-Φολέρου Φ, 2004)

Φαίνεται ότι η αύξηση των μεικτών συναναστροφών απαιτεί πολύ μεγαλύτερη παρακίνηση. Οι προσπάθειες αυτές, για να είναι πραγματικά αποτελεσματικές, δεν μπορούν πιθανότατα να περιορίζονται στο σχολικό

περιβάλλον. Πρέπει να υποβοηθούνται με μια αλλαγή των στάσεων απέναντι στους ρόλους των δυο φύλων και στις μεικτές φιλικές σχέσεις στο σπίτι και στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον. (Zick R., 1987)

Προς το τέλος της σχολικής ηλικίας, η συνύπαρξη των δυο φύλων σε μεικτές ομάδες γίνεται χωρίς ανταγωνιστικότητα αλλά με ευχαρίστηση. Τώρα το κάθε παιδί έχει αποκτήσει κάποια σιγουριά για τον εαυτό του και το φύλο του και μπορεί να νιώσει οικεία και να παίξει με τα παιδιά του αντίθετου φύλου. (Ιωαννίδης Ι., 1996)

5.4.2. ΕΞΕΛΙΚΤΙΚΕΣ ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΙΣ ΜΕΙΚΤΕΣ ΦΙΛΙΕΣ

5.4.2.α. Οι μεικτές φιλίες στην παιδική ηλικία

Οι ταυτότητες των δυο φύλων σε αυτή την ηλικία είναι ασύμπτωτες και γι' αυτό προβάλλονται εμπόδια στη μεταξύ τους επικοινωνία.

Η σύγκλιση αγοριών και κοριτσιών αποδεικνύεται στην πράξη δύσκολη, καθώς έρχονται αντιμέτωπα με την έμφυλη ασυμμετρία που συνεπάγεται και την πόλωση των ρόλων τους.

Ωστόσο, ταυτόχρονα επιδιώκουν την επικοινωνία καθόσον, για να διαμορφώσουν την αρσενική ή τη θηλυκή ταυτότητα τους, έχουν ανάγκη να προσδιοριστούν αντιθετικά προς το άλλο φύλο: η ταυτότητα διαμορφώνεται μέσω της ετερότητας. Αγόρια και κορίτσια με αμοιβαίες αποδοχές, απορρίψεις και συγκρίσεις χαρακτηριστικών και συμπεριφορών καταλαβαίνουν πως είναι, πως θέλουν και πως αναμένεται να είναι για να επιτύχουν την αποδοχή τους από το κοινωνικό περιβάλλον. Μέσα από αυτή την πολύπλευρη εμπειρία του αυτό-ετεροπροσδιορισμού κάθε παιδί εμπλουτίζει τη συνείδηση του «εγώ» και του «άλλου». (Φρειδερίκου Α.-Φολέρου Φ, 2004)

Σ' αυτήν την ηλικία οι σχέσεις των παιδιών των δυο φύλων γίνονται χωρίς συνειδητοποίηση του φύλου τους, εκτός ίσως από μερικές εξαιρέσεις. (Μάνος Κ., 1986)

5.4.2.β. Οι μεικτές φιλίες στην εφηβική ηλικία

Στην πρώτη εφηβική ηλικία γίνονται σχέσεις πιο πολύ με άτομα του αυτού φύλου και μάλιστα με ένα άτομο του αυτού φύλου, που αποτελεί, συνήθως και τον επιστήθιο φίλο. Παρατηρείτε μια τάση απόθησης των δυο φύλων (συνειδητοποίηση του φύλου-αιδώ), ιδιαίτερα των αγοριών προς τα κορίτσια.

Στην μέση εφηβική ηλικία όμως, υπάρχει μια τάση για σχέσεις με άτομα και των δυο φύλων (φιλικές παρέες), χωρίς απαραίτητη αποσύνδεση από τον επιστήθιο φίλο. Σε αρκετά άτομα (κυρίως αυτά που ωριμάζουν νωρίτερα), αρχίζει κάποιο δειλό ενδιαφέρον για ένα άτομο του άλλου φύλου.

Τέλος, στην προχωρημένη εφηβική ηλικία, υπάρχει η συνέχιση της τάσης για σχέσεις με άτομα και των δυο φύλων με ένταση του ενδιαφέροντος για ένα άτομο του άλλου φύλου που τις περισσότερες φορές οδηγεί στην διαίωνιση του είδους και στην δημιουργία οικογένειας. (Μάνος Κ., 1986)

Ο Έρικσον πιστεύει, ότι η πιο κρίσιμη σχέση είναι η ετερόφυλη οικειότητα που αναπτύσσεται στα τελευταία χρόνια της εφηβικής ηλικίας. (Fiske M., 1982)

5.4.2.γ. Οι μεικτές φιλίες στην μέση ηλικία

Με τα κοινωνικά δεδομένα που ίσχυαν πριν από μερικές δεκαετίες, η καθαρά φιλική σχέση ανάμεσα σε έναν άνδρα και μία γυναίκα

θεωρούνταν αδύνατη. Ο κύριος λόγος ήταν ότι οι γυναίκες βρίσκονταν στο σπίτι, οι άνδρες στο χώρο της εργασίας και οι επαφές μεταξύ τους είχαν ένα στόχο: τη σύναψη σχέσεων, προκειμένου να δημιουργήσουν οικογένεια. Ωστόσο, πέρα από αυτό, τα κοινωνικά δεδομένα εξυμνούσαν τις ρομαντικές σχέσεις ως το μόνο είδος σχέσης μεταξύ των δύο φύλων, απλούστατα γιατί αυτός ήταν ο σίγουρος δρόμος που οδηγούσε στο γάμο και τη διαιώνιση του είδους. Επικρατούσε μια επιλεκτική κοινωνική τύφλωση προς τις φιλικές σχέσεις μεταξύ των δύο φύλων. Σήμερα όμως, τα δεδομένα αυτά όμως έχουν ανατραπεί. Κατ' αρχάς, άνδρες και γυναίκες δρουν πλέον στον ίδιο εργασιακό χώρο, μοιράζονται κοινά ενδιαφέροντα και κοινωνικές εμπειρίες. Οι επαφές τους εξυπηρετούν πολλαπλούς στόχους και όχι μόνο τη δημιουργία οικογένειας.

Αυτή η αλλαγή των κοινωνικών δεδομένων τείνει προς μια κατεύθυνση: αν και έχει τις δυσκολίες της -όπως άλλωστε και όλες οι ανθρώπινες σχέσεις- καθιστά δυνατή την ουσιαστική φιλία μεταξύ ανδρών και γυναικών. Και δεν είναι μόνο αυτό, αφού υπάρχουν πλέον λόγοι για την ύπαρξη και την εδραίωση τέτοιων φιλικών σχέσεων. Καθώς ένα άτομο κοινωνικοποιείται, μαθαίνει τους κανόνες που ορίζουν πώς πρέπει να φερθεί σε φίλιες με άτομα του ίδιου φύλου: τα αγόρια ασχολούνται με σπορ και ομαδικά παιχνίδια, τα κορίτσια μιλούν και μοιράζονται εμπειρίες -και μεγαλώνοντας συνεχίζουν και τα δύο φύλα πάνω στο ίδιο μοτίβο. Επίσης, ο άνθρωπος μαθαίνει πώς να φερθεί στο άλλο φύλο σε μια ρομαντική σχέση: πώς να δείξει το ενδιαφέρον του, πώς να συμπεριφερθεί κατά την έξοδο, να παντρευτεί και να κάνει παιδιά κ.ο.κ.

Από την άλλη πλευρά, όμως, δεν υπάρχουν κοινωνικοί κανόνες για ενδεχόμενη φιλία μεταξύ γυναικών και ανδρών. Το γεγονός αυτό δημιουργεί εμπόδια στη μεϊκτή φιλική σχέση. (Health.gr, 2006)

Οι άνθρωποι αντίθετου φύλου που διατηρούν φιλική σχέση μεταξύ τους πάντα έρχονται αντιμέτωποι με πολιτισμικούς περιορισμούς στη σχέση τους και πρέπει να μάχονται με τη δυσπιστία και το σκεπτικισμό των άλλων που θεωρούν ότι δεν υπάρχει «μόνο» φιλία, αλλά ότι η σχέση τους είναι κατά βάθος σεξουαλική.

Οι φίλιες μεταξύ ανδρών και γυναικών καταδεικνύουν εμφατικά το γεγονός ότι οι σχέσεις δεν είναι το αποτέλεσμα ενός «καθαρού» συναισθήματος, αλλά αποκτούν ένα είδος ζωής που διαμορφώνεται από τις κυρίαρχες απόψεις του εκάστοτε πολιτισμού. (Duck S., 2004)

5.4.3. ΉΛΞΗ ΚΑΙ ΕΡΩΤΙΣΜΟΣ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΑ ΔΥΟ ΦΥΛΑ

Οι πρώτες σεξουαλικές δραστηριότητες του παιδιού με άλλα παιδιά κάνουν την εμφάνιση τους στην νηπιακή ηλικία και παίρνουν τη μορφή παιχνιδιών, όπου ένα παιδί γδύνει κάποιο άλλο ή ένα παιδί εξερευνά το σώμα κάποιου φίλου του, παίζοντας «τους γιατρούς» ή «τη μαμά και τον μπαμπά» κ.ο.κ.

Τέτοια ερωτοτροπικά παιχνίδια είναι πολύ κοινά στην ηλικία των τεσσάρων ετών και ιδιαίτερα, όταν το παιδί βρίσκεται στον παιδικό σταθμό και στο νηπιαγωγείο.

Στην συνέχεια, στην παιδική ηλικία, τα παιδιά αρχίζουν να δείχνουν ένα «ρομαντικό» ενδιαφέρον για το αντίθετο φύλο.

Αλλά η αλληλεπίδραση αγοριών-κοριτσιών είναι χαρακτηριστικά τεταμένη.

Υπάρχουν συχνά έμμεσες υποδείξεις έλξης: πειράγματα, ερωτικά τριγυρίσματα. Αυτοί οι τρόποι βοηθούν στην προετοιμασία των κατοπινών ρομαντικών φιλικών σχέσεων.

Ακόμη, με τους φίλους του ίδιου φύλου συχνά εξασφαλίζονται συμβουλές και βοήθεια κατά τη «διεξαγωγή της ερωτικής πολιορκίας» με το αντίθετο φύλο. (Zick R., 1987)

Αρχικά, σε αρκετές περιπτώσεις, πριν από τις ουσιαστικές σχέσεις των εφήβων με το άλλο φύλο, προηγείται ένα στάδιο κατά το οποίο οι νέοι δημιουργούν φαντασιακές σχέσεις με πρόσωπα σε εξιδανικευμένη μορφή, χωρίς επιδίωξη φυσιολογικής ικανοποίησης (πλατωνικός έρωτας).

Συχνά οι έφηβοι περνούν κι από το στάδιο του «ερωτικού ξετρελάματος», που διαρκεί για ένα μικρό χρονικό διάστημα κι είναι δυνατό να επαναληφθεί κι άλλες φορές στη διάρκεια της εφηβείας.

Το ερωτικό ενδιαφέρον των δυο φύλων είναι δειλό στην αρχή και κάπως πιο έντονο στα κορίτσια που ωριμάζουν νωρίτερα και αρχίζουν να δείχνουν το ενδιαφέρον αυτό με διάφορες εκδηλώσεις, με τις οποίες προσπαθούν να προσελκύσουν την προσοχή των αγοριών (γέλια, πειράγματα, ντύσιμο, κρυφοκοιτάγματα κ.α), επιδιώκοντας όμως να μη γίνουν αντιληπτά τα αισθήματα τους αισθήματα τους αυτά από τους άλλους κι ιδιαίτερα απ' τους μεγάλους.

Η στροφή αυτή του ενδιαφέροντος προς ορισμένο πρόσωπο του άλλου φύλου αρχίζει γύρω στο 14^ο έτος για τα κορίτσια κι ένα δυο χρόνια αργότερα στα αγόρια. Βέβαια υπάρχουν και ατομικές διαφορές, καθώς και οι διαφορές από χώρα σε χώρα, άλλα οι διαφορές αυτές δεν είναι και τόσο σημαντικές. Κατά το στάδιο αυτό πολλά άτομα, συνήθως του αυτού φύλου, βρίσκονται μαζί και συζητούν διάφορα θέματα που σχετίζονται με το ερωτικό συναίσθημα (τι είναι αγάπη, αν υπάρχει πραγματική αγάπη, κ.α).

Ύστερα οι έφηβοι περνούν στο επόμενο εξελικτικό στάδιο του ερωτικού συναισθήματος, της ρομαντικής αγάπης που θέλουν να βρίσκονται και πολλά άτομα μαζί, άλλα κυρίως ο καθένας με το αγαπητό πρόσωπο του άλλου φύλου, κοιτάζοντας ο ένας τον άλλον, συζητώντας ή μένοντας σιωπηλοί.

Σύνηθες φαινόμενο είναι το κράτημα των χεριών, οι περίπατοι, τα φιλήματα και οι ερωτικές περιπτώξεις.

Πολλές φορές, ως τελική φάση των σχέσεων των νέων έρχεται ο γάμος, που συνήθως πραγματοποιείται, όταν οι νέοι έχουν οπωσδήποτε αποκατασταθεί.

Όλοι σχεδόν ανεξαιρέτως οι έφηβοι και των δυο φύλων δοκιμάζουν αυτή την έλξη προς πρόσωπα του αντίθετου φύλου. (Μάνος Κ., 1986)

5.4.4. ΕΜΠΟΔΙΑ ΣΤΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕΤΑΞΥ ΑΝΔΡΩΝ ΚΑΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

Ο D. O' Meara, Ph.D., καθηγητής Κοινωνιολογίας στο Πανεπιστήμιο του Σινσινάτι στις Η.Π.Α, δημοσίευσε μια έρευνα-ορόσημο για τα εμπόδια που παρεμβάλλονται στις σχέσεις των δύο φύλων, δυσκολεύοντας την εδραίωση μιας πραγματικής φιλίας. Αυτά είναι:

- ***Εμπόδιο νούμερο 1: Ορισμός της σχέσης:***

Στα πλαίσια μιας φιλίας υπάρχει πλατωνική αγάπη, με την έννοια μιας γενικότερης έλξης προς το άλλο φύλο. Όμως, ο διαχωρισμός ανάμεσα στα ρομαντικά, τα σεξουαλικά και τα φιλικά αισθήματα είναι πολύ δύσκολος. Ανάλογα με τις εκάστοτε συνθήκες, κάποιο από αυτά καταλαμβάνει την πρώτη θέση, για να αντικατασταθεί από ένα άλλο, όταν αλλάξουν οι συνθήκες. Για παράδειγμα, πολλοί άνθρωποι γνωρίζουν κάποιο άτομο του άλλου φύλου που αγαπούν, περνούν καλά μαζί του, επιδιώκουν την παρέα του, αλλά δεν θα ήθελαν και δεν έχουν κάνει βήματα για να το πλησιάσουν ερωτικά και να δημιουργήσουν σχέση μαζί του.

- ***Εμπόδιο νούμερο 2: Ξεπέραςμα της έλξης:***

Η πραγματικότητα θέλει πίσω από κάθε φιλική σχέση μεταξύ ανδρών και γυναικών να παραμονεύει η «απειλή» της σεξουαλικής επιθυμίας. Ένα απλό πλατωνικό αγκάλιασμα μπορεί πολύ εύκολα να αποκτήσει μια πιο ερωτική σημασία. Μια μεγάλη έρευνα σε 150 εργαζόμενους, που ερωτήθηκαν σχετικά με το τι τους αρέσει και τι όχι στις φιλίες ανάμεσα σε γυναίκες και άνδρες, έδειξε ότι στις γυναίκες δεν αρέσει κυρίως η σεξουαλική ένταση που υπάρχει, ενώ απεναντίας οι άνδρες απάντησαν ότι η σεξουαλική έλξη ήταν ένας βασικός λόγος για να ξεκινήσουν μια φιλία με μια γυναίκα και ότι κάτι τέτοιο θα έδινε περισσότερο βάθος στη σχέση τους. Γεγονός είναι ότι το 62% των ερωτηθέντων δήλωσε ότι η σεξουαλική ένταση ήταν παρούσα στις φιλικές σχέσεις τους με το άλλο φύλο.

- ***Εμπόδιο νούμερο 3: Εδραίωση ισοτιμίας:***

Στο θέμα της φιλίας ξεκινάμε από το δεδομένο ότι πρόκειται για μια σχέση μεταξύ ίσων ατόμων. Αλλά, όπως επισημαίνει ο O' Meara, σε ανδροκρατούμενες κοινωνίες, ο κίνδυνος της ανισότητας σε μια φιλική σχέση είναι υπαρκτός. Θέματα δύναμης και εξουσίας μπορεί να εμπλακούν σε μια φιλία ανάμεσα στα δύο φύλα και να αλλοιώσουν τη μορφή της.

- ***Εμπόδιο νούμερο 4: Το μάτι της κοινωνίας:***

Η κοινωνία πιθανότατα δεν είναι εντελώς έτοιμη να δεχτεί την ύπαρξη μιας φιλίας ανάμεσα σε άνδρες και γυναίκες χωρίς σεξουαλικό υπόβαθρο. Οι στενές σχέσεις ανάμεσα σε ανθρώπους του αντίθετου

φύλου βρίσκονται στο στόχαστρο των ερωτήσεων και των σχολίων των άλλων: «Σίγουρα είναι απλώς φιλία;».

- **Εμπόδιο νούμερο 5: Ο τύπος συνάντησης:**

Καθώς η αγορά εργασίας ανοίγει τις πύλες της διάπλατα στις γυναίκες και πολλά παραδοσιακά «ανδρικά» επαγγέλματα τώρα είναι ανοιχτά και σε εκείνες, τα δύο φύλα έχουν πολλές ευκαιρίες συνύπαρξης και συγχρωτισμού σε ένα περιβάλλον που από μόνο του δεν είναι ερωτικά φορτισμένο.

Παρ' όλα αυτά, οι ευκαιρίες για αλληλεπίδραση είναι λίγες, όπως προκύπτει από απλή παρατήρηση των ομάδων που δημιουργούνται ήδη από μικρές ηλικίες: τα αγόρια με τα αγόρια και τα κορίτσια με τα κορίτσια.

Καθώς ο καθένας μαθαίνει κώδικες επικοινωνίας με αντιπροσώπους του ίδιου φύλου, διαμορφώνει διαφορετικό τρόπο επαφής με το άλλο φύλο, γεγονός που σημαίνει ότι και τα κανάλια της επικοινωνίας θα έχουν στόχο την εύρεση σεξουαλικού συντρόφου. Έτσι, το ενδεχόμενο αυτό δυσκολεύει, μην έχοντας πρότυπο για φιλία με το άλλο φύλο. Μάλιστα, αυτό συνεχίζεται και στην υπόλοιπη ζωή των ανθρώπων. Έτσι, αν προσέξει κανείς σε πάρτι, ταβέρνες ή χώρους διασκέδασης, θα παρατηρήσει ότι συνήθως οι άνδρες συσπειρώνονται σε μια γωνιά και οι γυναίκες σε μια άλλη, διαμορφώνοντας τις δικές τους ομάδες γνωριμίας, φιλίας και επικοινωνίας.

Παρ' όλο που πρόκειται για υπαρκτά εμπόδια, η φιλία μεταξύ των δύο φύλων δεν είναι απλώς εφικτή, αλλά, σε τελευταία ανάλυση, επιβάλλεται, αν πρόκειται οι άνδρες και οι γυναίκες να συνυπάρξουν στη δουλειά, τη διασκέδαση και την κοινωνική ζωή. (health.in.gr, 2006)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο -ΜΟΝΑΧΙΚΑ-ΑΠΟΜΟΝΩΜΕΝΑ ΑΤΟΜΑ

Η διάρθρωση της κοινωνίας μας έχει γίνει έτσι που οδηγούμαστε όλο και περισσότερο στην κοινωνική απομόνωση. Όχι πως ο σκοπός του κοινωνικού συστήματος είναι η απομόνωση. Φαίνεται, όμως, πως αυτή είναι η φυσική συνέπεια προκειμένου το κοινωνικό και το οικονομικό σύστημα να λειτουργεί με καλά αποτελέσματα.

Υπάρχουν μερικοί άνθρωποι που, ενώ είναι κοινωνικοί, ταυτόχρονα είναι και συνεσταλμένοι. Έχουν δηλαδή την επιθυμία της ανθρώπινης επαφής, αλλά δεν διαθέτουν τις ικανότητες που απαιτούνται για να δημιουργήσουν αυτή την επαφή.

Αυτοί οι άνθρωποι απομονώνονται παρά τη θέληση τους. Καταλήγουν στη μοναξιά και παθαίνουν κατάθλιψη.

Είναι όμως και οι άνθρωποι που δεν έχουν πρόβλημα συστολής άλλα είναι από τη φύση τους μοναχικοί. Δηλαδή σου ανοίγονται, μιλάνε, είναι εκφραστικοί, αλλά δεν θέλουν πολλές σχέσεις με τους ανθρώπους. Προτιμάνε τη συντροφιά που κάνουν με τον εαυτό τους. Αυτοί δεν φαίνεται να έχουν πρόβλημα μοναξιάς. Η απομόνωση είναι μια ενεργητική επιλογή τους. (Πιντέρης Γ., 2003)

Γενικότερα όμως, εκατομμύρια άνθρωποι σήμερα υποφέρουν από το συναίσθημα της μοναξιάς.

Ζουν συνήθως μέσα σε μεγάλες πόλεις, σε κάποιο διαμέρισμα μιας πολυώροφης οικοδομής, κυκλοφορούν ανάμεσα σε πλήθος άλλων ανθρώπων και όμως έχουν τη συναίσθηση ότι κανένας δεν ενδιαφέρεται γι' αυτούς. Η σκέψη ενός ανθρώπου ότι είναι μόνος στον κόσμο μπορεί να του προκαλέσει άγχος και πανικό, ιδιαίτερα όταν αυτός έχει έντονο το συναίσθημα της ανασφάλειας ή της αναξιοσύνης.

Για πολλούς η μοναξιά είναι κάτι το παροδικό, για άλλους όμως είναι μια μόνιμη κατάσταση. Αυτοί είναι οι άνθρωποι που δεν μπορούν να αναπτύξουν ή να διατηρήσουν μια στενή σχέση, με αποτέλεσμα να νιώθουν μόνοι και να υποφέρουν με τη σκέψη ότι δεν τους θέλει κανένας και δεν ανήκουν σε καμιά ομαδική δραστηριότητα. (Κακαβάς Α., 1988)

Έχει διαπιστωθεί πως ένας θεμελιώδης παράγοντας για την κοινωνικότητα του ατόμου (σύναψη φιλίας ή ερωτικού δεσμού) είναι η αποφυγή του άγχους της μοναξιάς.

Η ψυχαναλυτική θεωρία της Χόρνεϋ για το αποξενωμένο άτομο, λέει ότι πασχίζει ο άνθρωπος να διατηρήσει μια συναισθηματική απόσταση ασφαλείας από τους συνανθρώπους του, καθώς η οικειότητα του δημιουργεί άγχος. Για να εξασφαλίσει την επιβίωση του, προσπαθεί να γίνει συναισθηματικά αυτοδύναμο αποφεύγοντας τόσο τον ανταγωνισμό και την αντιπαράθεση με τρίτους, όσο και την οικειότητα και τη συναισθηματική εξάρτηση που μπορεί να απολήξουν σε ερωτικό δεσμό. (Πιπερόπουλος Γ., 1994)

6.1 ΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΙΔΗ ΜΟΝΑΞΙΑΣ

Η μοναξιά δεν είναι μια στατική κατάσταση. Ένας άνθρωπος, μπορεί να νιώθει απόλυτα ευτυχισμένος όταν είναι μόνος με τον εαυτό του και να νιώθει αφόρητη μοναξιά μέσω ενός πλήθους. Για να αξιολογήσει κανείς τη μοναξιά, πρέπει να δει τα επίπεδα κοινωνικής επαφής που επιθυμεί ή χρειάζεται κάποιος παρά αυτά που επιτυγχάνει. Οι προσδοκίες, οι επιθυμίες και οι ανάγκες του μπορούν να αυξομειώνονται ανεξάρτητα από τα πραγματικά επίπεδα των κοινωνικών του επαφών.

Το μοντέλο των Perlman και Perlau ταιριάζει με τη διαπίστωση ότι ο τρόπος που βιώνει το άτομο τη μοναξιά μπορεί να μεταβάλλεται εξαιτίας εσωτερικών παραγόντων, όπως συναισθήματα ή πεποιθήσεις, ακόμα και όταν ο αριθμός των φίλων ή των κοινωνικών του επαφών παραμένει αντικειμενικά ο ίδιος.

Με άλλα λόγια, μπορεί οι επαφές του ατόμου να παραμένουν οι ίδιες και ο αριθμός των φίλων του σταθερός, αλλά να νιώθει κάποιες μέρες μοναξιά και κάποιες άλλες όχι, ανάλογα με την εκάστοτε επιθυμία του για συντροφιά ή απομόνωση.

Οι προσδοκίες που έχει το άτομο για τις σχέσεις του και για τη μοναξιά επηρεάζονται από την προσωπικότητα του, από τις απόψεις του για την ελκυστικότητα του και από το αν τείνει να αναγνωρίζει τις νέες γνωριμίες του ως επιτυχίες ή κατηγορεί τον εαυτό του επειδή δεν καταφέρνει να κάνει φίλους.

Οι Duck και συνεργάτες (1994) έδειξαν, π.χ., ότι οι μοναχικοί άνθρωποι νιώθουν άσχημα στις επαφές τους με άλλους ανθρώπους και είναι πολύ ανασφαλείς όσον αφορά τις κοινωνικές τους επιδόσεις οι οποίες θα μπορούσαν να τους κάνουν ελκυστικούς στα μάτια των άλλων. Όταν τα μοναχικά άτομα βλέπουν σε βιντεοταινίες τον εαυτό τους να συζητά με άλλους ανθρώπους, τις περισσότερες φορές τον αξιολογούν αρνητικά.

Οι Solano και Koester (1989) έδειξαν ότι οι χαμηλές κοινωνικές επιδόσεις των μοναχικών ανθρώπων οφείλονται σε μεγάλο βαθμό στο υπερβολικό άγχος, το οποίο με τη σειρά του επηρεάζει τις κοινωνικές επιδόσεις τους, οπότε έτσι δημιουργείται ένας φαύλος κύκλος αυτοεκπληρούμενων προφητειών.

Οι ντροπαλοί άνθρωποι συνήθως φοβούνται να κάνουν καινούργιους φίλους και το άγχος τους δεν τους αφήνει να αντεπεξέλθουν σε νέες επαφές. Όσοι αποδίδουν τις κοινωνικές τους αποτυχίες σε δικά τους λάθη («είμαι τέτοιο άτομο, που συνεχώς έχω προβλήματα») συνήθως παραβλέπουν άλλους προφανείς λόγους στους οποίους θα μπορούσε να οφείλεται η μοναξιά τους -όπως οι διάφορες «περιστάσεις» ή μια μετακόμιση σε καινούργιο περιβάλλον. Επιμένουν να κατηγορούν τον εαυτό τους ακόμα και όταν κανείς άλλος δεν το κάνει, και νιώθουν απόγνωση και απελπισία.

Υπάρχουν κάποιες καταστάσεις στις οποίες ο καθένας νιώθει μοναξιά και μπορεί να γίνει ένας διαχωρισμός ανάμεσα σε δυο κατηγορίες:

- Η **ιδιοσυγκρασιακή μοναξιά**, είναι η σταθερή και επίμονη μοναξιά, που είναι μόνιμο χαρακτηριστικό του ατόμου και μεταφέρεται σε κάθε νέα κατάσταση την οποία βιώνει το άτομο.
- Η **περιστασιακή μοναξιά**, είναι ένα παροδικό είδος μοναξιά που ίσως εξαρτάται από την κατάσταση όπως η μετακόμιση σε ένα καινούργιο περιβάλλον- καταστάσεις που θα έκαναν τον καθένα να νιώσει μοναξιά- παρά από το συγκεκριμένο άτομο.

Οι άνδρες που νιώθουν μοναξιά συνήθως διαμορφώνουν μια πιο αρνητική εικόνα για τον εαυτό τους απ' ότι οι γυναίκες, επειδή εκείνοι αποδίδουν τη μοναξιά τους περισσότερο σε προσωπική αποτυχία παρά σε δυνάμεις στις οποίες δεν έχουν έλεγχο.

Ο Vaux (1988) επίσης ξεχώρισε διάφορα είδη μοναξιάς. Αυτά είναι:

- Η **κοινωνική μοναξιά**, οφείλεται σε μια ανεπάρκεια κοινωνικής δικτύωσης (όταν π.χ. το άτομο έχει ένα μικρό αριθμό κοινωνικών επαφών), που πολλές φορές συνοδεύεται από αλλαγές και περιβάλλοντος, όπως μια μετακόμιση.
- Η **συναισθηματική μοναξιά** οφείλεται σε μια ανεπάρκεια στενών σχέσεων, ιδίως ερωτικών.

Στο πρώτο είδος μοναξιάς είναι χαμηλός ο αριθμός των σχέσεων, ενώ στο δεύτερο η ποιότητα τους.

Η διαφοροποίηση αυτή οφείλεται στα διάφορα προβλήματα των ανθρώπων που εμπλέκονται.

Οι Mikulincer και Segal (1990) αναλύουν την εμπειρία της μοναξιάς σε κάποιες συνιστώσες: στη γνωστική (τη γνώμη που έχει το άτομο για τη μοναξιά και για τους άλλους ανθρώπους), στη συναισθηματικά (αυτά που νιώθει το άτομο για τη μοναξιά και για τους άλλους ανθρώπους), στην κινητήρια (Πόσο έτοιμο είναι το άτομο να κάνει κάτι για να αντιμετωπίσει τη μοναξιά όταν εμφανιστεί) και στη συμπεριφοριστική (οι ενέργειες τις οποίες τελικά κάνει).

Υπάρχουν επίσης και οι ερευνητές που διαχωρίζουν κάποιες καταστάσεις μοναξιάς και τις διαφοροποιούν με βάση διάφορες σχέσεις. Μερικοί άνθρωποι μπορούν να είναι πολύ καταδεκτικοί με όλους, αλλά οι στενές σχέσεις τους δυσκολεύουν για διάφορους λόγους, όπως είναι οι αρνητικές εμπειρίες του παρελθόντος ή η δομή της προσωπικότητας τους.

Άλλοι κλείνονται στον εαυτό τους όταν βρίσκονται με παρέα, αλλά νιώθουν άνετα με τη συντροφιά ενός συγκεκριμένου ανθρώπου, όπως ο ερωτικός του σύντροφος. (Duck S., 2004)

6.2 ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΚΑΙ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ ΜΟΝΑΧΙΚΩΝ ΑΤΟΜΩΝ

Το καθοριστικό χαρακτηριστικό της μοναξιάς, σύμφωνα με τους Perlman και Perla (1981), είναι μια ασυμφωνία ανάμεσα σε αυτό που κάνει το άτομο και σε αυτό που ελπίζει ή επιθυμεί στις κοινωνικές του σχέσεις. Αν π.χ αυτό που επιθυμεί είναι ένας μικρός αριθμός φίλων- ένα ή δυο άτομα- και ακριβώς τόσοι είναι οι φίλοι του, τότε είναι ευτυχισμένος και δεν νιώθει μοναξιά. Αν όμως θέλει να έχει δεκαπέντε φίλους και έχει λιγότερους, τότε νιώθει μοναξιά.

Οι άνθρωποι που υποφέρουν από χρόνια μοναξιά τείνουν να είναι απορροφημένοι στον εαυτό τους, εγωκεντρικοί, απαθείς, αρνητικοί και αναποτελεσματικοί στις επαφές τους με αγνώστους.

Περνούν τον περισσότερο καιρό μόνοι τους, ιδίως τα Σαββατοκύριακα και ασχολούνται λιγότερο με εθελοντικές οργανώσεις, με ραντεβού, συγγενείς, γείτονες και με όλες γενικά τις κοινωνικές δραστηριότητες.

Μερικές φορές επιδεικνύουν μια «θλιμμένη παθητικότητα», κατά την οποία καταναλώνουν υπερβολικές ποσότητες φαγητού, κοιμούνται πολύ, βλέπουν τηλεόραση, κλαίνε, πίνουν αλκοόλ ή παίρνουν ηρεμιστικά.

Επίσης, βλέπουν περισσότερη τηλεόραση από το μέσο όρο, κυρίως δελτία ειδήσεων, γεγονός που ίσως υποδηλώνει ότι η μοναξιά τους οφείλεται σε μια έλλειψη ερεθισμάτων.

Εντούτοις, οι άνθρωποι που υποφέρουν από μοναξιά έχουν συνήθως περισσότερα από ένα προβλήματα. Ανάμεσα τους συγκαταλέγονται οι περιορισμένες ικανότητες τους για κοινωνικότητα, η κακή αντίληψη τους των αναγκών των άλλων, όπως φαίνονται μέσα από συζητήσεις και κοινωνικές καταστάσεις και η ανικανότητα υιοθέτησης διαφόρων ρόλων που είναι απαραίτητοι για την ομαλή συμμετοχή στις σχέσεις.

Το καίριο θέμα σε αυτό το σημείο είναι ότι όσοι υποφέρουν από μοναξιά, έχουν κάποιες συγκεκριμένες ελλείψεις στην επικοινωνία και στην κοινωνική συμπεριφορά τους, είναι πολύ συνεσταλμένοι, άτολμοι, αβέβαιοι για τον εαυτό τους και δυσκολεύονται να κάνουν φίλους.

Οι άνθρωποι που υποφέρουν από μοναξιά δεν έχουν απαραίτητα λιγότερες σχέσεις ή καθημερινές επαφές από τους άλλους, αλλά συχνά νιώθουν λιγότερο ικανοποιημένοι από αυτές. Είναι εξίσου κατανοητό ότι μοναξιά δε σημαίνει απόλυτη απομόνωση, ακόμα και οι άνθρωποι που επί χρόνια έχουν κάποιους φίλους.

Τα συναισθήματα που αναφέρουν ότι νιώθουν οι άνθρωποι που αισθάνονται μοναξιά είναι τα ίδια.

Αυτά είναι:

- α) **απόγνωση** (μια αίσθηση πανικού και πλήρους αδυναμίας),
- β) **κατάθλιψη** (όταν το άτομο νιώθει βαθιά θλιμμένο και ανάξιο για οτιδήποτε),
- γ) **νευρική ανία** (ανησυχία και πλήξη ταυτόχρονα) και

δ) **αυτό-αποδοκιμασία** («Τι δεν πάει καλά με εμένα;», «Γιατί είμαι τόσο άχρηστος /η;»). (Duck S., 2004)

6.3. ΑΙΤΙΕΣ ΤΗΣ ΜΟΝΑΞΙΑΣ Η ΤΗΣ ΑΠΟΡΡΙΨΗΣ

Η μοναξιά και η απόρριψη είναι δυο διαφορετικές καταστάσεις. Επειδή όμως συχνά η μια είναι συνέπεια της άλλης ή η ίδια αιτία μπορεί να προκαλέσει και τις δυο, θα μελετηθούν συγχρόνως.

Οι κυριότερες αιτίες που μπορούν να προκαλέσουν μοναξιά ή απόρριψη είναι:

1) Η κοινωνική απομόνωση. Η κατάσταση αυτή μπορεί να προκληθεί από πολλούς παράγοντες όπως:

α) Ο τρόπος ζωής. Η ζωή μας, όπως τουλάχιστον έχει διαμορφωθεί στις μεγάλες πόλεις σήμερα ευνοεί την κοινωνική απομόνωση. Οι συγκατοικιοί μιας πολυκατοικίας σπάνια ή ελάχιστα γνωρίζονται μεταξύ τους, αφού η κατασκευή των διαμερισμάτων έχει σχεδιαστεί με τρόπο που ο καθένας μπορεί να ζει ανεξάρτητα, χωρίς να έρχεται σε επαφή με άλλους. Επιπλέον η εργασία, το σχολείο που φοιτούν τα παιδιά, οι γνωριμίες και γενικά ο κοινωνικός κύκλος της μιας οικογένειας είναι συχνά διαφορετικός από της άλλης.

Το κακό που κάνει η κοινωνική απομόνωση έχει τονιστεί από παλιά. Παιδιά που στη μικρή ηλικία έμειναν απομονωμένα μεγάλο χρονικό διάστημα, υποφέρουν συχνά από το συναίσθημα της μοναξιάς. Υποστηρίζεται μάλιστα ότι η κοινωνική απομόνωση στη μικρή ηλικία μπορεί να παίξει μεγάλο ρόλο στη δημιουργία διαταραχών της προσωπικότητας στη μετέπειτα ζωή.

Οι παρατηρήσεις δείχνουν ότι ο έλεγχος του φόβου ή του άγχους, η αντίληψη του πόνου, η αναγνώριση μιας απειλής, η αντίδραση στο στρες ή η ανάπτυξη καλών συναισθηματικών και σεξουαλικών σχέσεων επηρεάζονται αρνητικά ή διαταράσσονται αν το παιδί ζήσει σε απομόνωση, χωρίς δηλαδή σε επικοινωνία με άλλα παιδιά.

β) Η προχωρημένη ηλικία. Μοναξιά νιώθουν επίσης συχνά άτομα προχωρημένης ηλικίας, που από πολύ καιρό έχουν αποσυρθεί από την εργασία τους και που σοβαρά προβλήματα υγείας ή οικονομικοί λόγοι τα αναγκάζουν να περιορίσουν πολύ τις δραστηριότητες τους.

Οι φίλοι τους όσοι απ' αυτούς παραμένουν ακόμα στη ζωή, αντιμετωπίζουν λίγο-πολύ τα ίδια μ' αυτούς προβλήματα και δεν μπορούν να τους συμπαρασταθούν ή τουλάχιστον να τους επισκέπτονται συχνά. Επιπλέον, κάθε τόσο η καρδιά τους σφίγγεται όταν πληροφορούνται ότι κι άλλος γνωστός τους έφυγε από τη ζωή.

Οι νεότεροι, κάποτε ακόμη και τα ίδια τα παιδιά τους, τους θεωρούν συχνά βάρος και εμπόδιο στα σχέδια και στις επιδιώξεις τους και θα προτιμούσαν να απαλλαγούν απ' αυτούς.

Η κοινωνική απομόνωση και το συναίσθημα της απόρριψης κάνουν αυτά τα άτομα να νιώθουν ότι έχουν ξοφλήσει από τη ζωή.

Ξεχασμένοι κάποτε και από τους δικούς όχι μόνο νιώθουν άχρηστοι αλλά συχνά η μοναξιά μεγαλοποιεί τις δυσκολίες και τα προβλήματα

τους, διογκώνει τους κινδύνους, τις πιθανές δυσάρεστες εξελίξεις, πράγμα που κάνει πιο τραγική την κατάσταση τους.

Γι' αυτό το λόγο συχνά καταλαμβάνονται άλλοι από μελαγχολία με ιδέες αυτοκαταστροφής κι άλλοι από άγχος ή φοβίες σε σχέση κυρίως με το μέλλον, την υγεία ή τα υπάρχοντα τους.

Εξαιρούνται εκείνοι που στρέφουν την προσοχή τους και αρχίζουν να ζουν με τη σκέψη στις επιτυχίες και δραστηριότητες του παρελθόντος, καθώς και εκείνοι που κατορθώνουν να βρουν κάποιο τρόπο να αξιοποιήσουν και να χαρούν κι αυτή ακόμη την απομόνωσή τους.

Ο φόβος της απομόνωσης και το συναίσθημα ότι είναι πια άχρηστοι, ωθεί μερικούς γονείς σε μια συνειδητή κι άλλοτε υποσυνείδητη προσπάθεια να κρατήσουν κοντά τα παιδιά τους.

Άλλοι απ' αυτούς εκμεταλλεύονται και ασήμαντα ακόμη προβλήματα υγείας, που τα διογκώνουν και άλλοι προσπαθούν να δημιουργήσουν στα παιδιά τους ενοχές, αν αντιληφθούν πως αυτά θα ήθελαν να απομακρυνθούν από κοντά τους.

γ) Ειδικοί λόγοι. Η μετανάστευση της οικογένειας, όπως και οι συχνές αλλαγές τόπου κατοικίας ή σχολείων των παιδιών μπορούν να δημιουργήσουν προβλήματα μοναξιάς ή απόρριψης σε αυτά. Ιδιαίτερα για εσωστρεφή άτομα δεν είναι καθόλου εύκολο να δημιουργήσουν νέες φιλίες στο καινούργιο περιβάλλον, όταν μάλιστα υπάρχει πρόβλημα γλώσσας.

Τέλος, κοινωνική απομόνωση και απόρριψη μπορεί να νιώσουν άτομα που πάσχουν από κάποια μακροχρόνια μεταδοτική νόσο, παιδιά εθνικών ή θρησκευτικών μειονοτήτων, όταν αυτές γίνονται στόχος κριτικής ή επίθεσης από τους άλλους, όπως επίσης και παιδιά οικογενειών των οποίων ο πατέρας ή η μητέρα έχει διαπράξει κάποια αξιόποινη πράξη.

2) Η διάλυση της οικογένειας. Είναι γνωστό ότι τα παιδιά διαλυμένων οικογενειών υποφέρουν συχνά από απόρριψη. Η σκέψη ότι ο πατέρας ή η μητέρα τους τα έχει εγκαταλείψει για χάρη κάποιου άλλου, τα βασανίζει για καιρό και μπορεί να νιώσουν έντονα και το συναίσθημα της μοναξιάς.

Το ίδιο αισθάνονται και τα παιδιά που έχουν χάσει έναν ή και τους δυο γονείς τους, όταν δεν βρεθεί κάποιος να αναπληρώσει το κενό που έχει δημιουργηθεί.

Επίσης γυναίκες και σπανιότερα άντρες που έχουν εγκαταλειφθεί από το σύντροφο τους νιώθουν συχνά έντονο το συναίσθημα της απόρριψης, της μοναξιάς, της ανασφάλειας ή κάποτε και της αναξιότητας.

Αυτό παρατηρείται πιο συχνά σε γυναίκες μέσης ηλικίας, ιδιαίτερα όταν τα παιδιά τους έχουν ήδη μεγαλώσει και έχουν δημιουργήσει δικό τους κύκλο ή δική τους οικογένεια. Διαπιστώνουν ξαφνικά ότι δεν υπάρχει κάποιος στο σπίτι να μιλήσουν, να συμμαρτυρήσουν τη λύπη ή τη χαρά τους ή να του ζητήσουν τη γνώμη για τα σοβαρά προβλήματα που αντιμετωπίζουν.

3) Η έλλειψη επικοινωνίας. Υπάρχουν αρκετές περιπτώσεις γυναικών και λιγότερο αντρών που, παρόλο που είναι παντρεμένες νιώθουν μοναξιά ή και απόρριψη. Είναι περιπτώσεις ζευγαριών που οι προστριβές

ή οι καυγάδες έχουν ψυχράνει τις καρδιές τους και έχουν δημιουργήσει χάσμα ανάμεσα τους.

Επίσης, υπάρχουν περιπτώσεις όπου η έλλειψη στενής επικοινωνίας οφείλεται σε άλυτα προβλήματα του ίδιου του ατόμου. Υπάρχουν άτομα που δεν τολμούν να ανοιχτούν ελεύθερα σε μια στενή επικοινωνία με κάποιον άλλον επειδή έχουν μέσα τους έντονες αναστολές.

Ψυχικά τραύματα από δυσάρεστες εμπειρίες του παρελθόντος, πληγές από απιστία ή έλλειψη εχεμύθειας κάποιου φύλου στην παιδική και ιδιαίτερα στην εφηβική ηλικία κάνουν το άτομο πολύ διστακτικό στις σχέσεις του με τους άλλους. Ο φόβος μήπως ξαναπληγωθεί κόβει τον αυθορμητισμό του.

Το ίδιο ισχύει και για τα άτομα με μειωμένη αυτοεκτίμηση. Η αρνητικά εικόνα που έχουν για το άτομο τους, τους κάνει να μην τολμούν να παρουσιάσουν τον εαυτό τους όπως είναι. Είναι γι' αυτούς πολύ οδυνηρό να γίνει γνωστό κάποιο σφάλμα, αποτυχία ή αμαρτία τους, έστω και αν αυτό έχει επανορθωθεί ή συγχωρηθεί. Η σκέψη «τι θα σκεφτούν οι άλλοι» τους τρομοκρατεί.

4) Ο εγωκεντρισμός. Σήμερα, ίσως περισσότερο από κάθε άλλη εποχή, ο εγωκεντρισμός έχει επικρατήσει σαν φιλοσοφία της ζωής σε μεγάλο αριθμό ατόμων. Μια τέτοια όμως νοοτροπία, που βάζει το εγώ στο κέντρο της συμπεριφοράς και των επιδιώξεων του ανθρώπου, οδηγεί αργά ή γρήγορα, στην απόρριψη ή την απομόνωση. Ο καθένας κλείνεται στον εαυτό του, προσπαθώντας να πετύχει τους στόχους του.

Συνήθως, περιμένει από τον άλλον να του συμπαρασταθεί στις ανάγκες του, χωρίς να συναισθάνεται τις δικές του παραλήψεις ή τη δική του αδράνεια σε σχέση με τις ανάγκες του άλλου. Με άλλα λόγια, ο καθένας κοιτάζει τον εαυτό του και ελάχιστα ή καθόλου τον διπλανό του.

Έτσι, στην προσπάθεια να πετύχει το σκοπό του, συχνά γίνεται ενοχλητικά απαιτητικός ή πολύ επιθετικός σε σημείο να απωθεί τους άλλους από κοντά του. Έτσι ο καθένας κλείνεται στον εαυτό του και προσπαθεί να λύσει τα προβλήματα του.

Ο εγωκεντρισμός, που είναι η ρίζα της αμαρτίας, ήταν και είναι η βασική αιτία της απομάκρυνσης του ανθρώπου από τον Θεό και βρίσκεται πίσω από τους περισσότερους παράγοντες που δημιουργούν προβλήματα μοναξιάς ή απόρριψης.

Εξάλλου, υπάρχουν και πολλοί άλλοι που ζουν απομονωμένοι κι όμως δεν νιώθουν μοναξιά, επειδή ξέρουν πως να αντιμετωπίσουν θετικά την απομόνωση τους.

Σε τελική ανάλυση δηλαδή, το πρόβλημα δεν είναι τόσο αν κάποιος ζει μόνος όσο αν αισθάνεται μόνος. (Καβακάς Α., 1988)

6.4 ΘΕΡΑΠΕΙΑ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΙ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ΤΗΣ ΜΟΝΑΞΙΑΣ

Όσο πιο σαφή εικόνα έχουμε της αιτίας ή των καταστάσεων που προκάλεσαν το πρόβλημα της μοναξιάς, τόσο πιο εύκολα και πιο αποτελεσματικά μπορούμε να το λύσουμε.

Πιο συγκεκριμένα:

1) Η δημιουργία οικογένειας.

Η οικογένεια είναι το καλύτερο αντίδοτο κατά της μοναξιάς. Μέσα σ' αυτήν βρίσκουμε ζεστασιά, αγάπη, εκτίμηση, κατανόηση και άνετη επικοινωνία.

2) Η ανάπτυξη σχέσεων και επικοινωνίας με άλλους ανθρώπους.

Κι αν ακόμη έχουμε χάσει όλους τους στενούς συγγενείς και φίλους, πάλι υπάρχουν κάποιοι άνθρωποι γύρω μας.

Σιγά-σιγά και με προσοχή μπορούμε να διακρίνουμε ποιοι απ' αυτούς έχουν παρόμοιες με μας αρχές και ενδιαφέροντα. Αν αυτοί έχουν το δικό τους κύκλο και δεν δείχνουν προθυμία να αναπτύξουν σχέσεις μαζί μας, κάποιοι άλλοι θα βρεθούν που θα εκτιμήσουν το χαρακτήρα και τη φιλία μας.

Επίσης, σε περιπτώσεις που, ενώ υπάρχουν γύρω μας αρκετοί συγγενείς ή γνωστοί, εμείς νιώθουμε ότι δεν μπορούμε να δημιουργήσουμε μια καλή επικοινωνία ή ψυχική επαφή με κανέναν απ' αυτούς, μπορούμε να βρούμε σε άλλο κύκλο έναν ή περισσότερους ανθρώπους του ίδιου φύλου, με παρόμοιες με μας αρχές ή αντιλήψεις για να συνδεθούμε πιο στενά μαζί τους.

Σε άλλες περιπτώσεις η έλλειψη επικοινωνίας δεν οφείλεται στην απουσία ανθρώπων με παρόμοιες με μας αρχές και αντιλήψεις άλλα σε μας τους ίδιους.

Αν για παράδειγμα έχει πληγωθεί ένα άτομο στο παρελθόν από μια σχέση που είχε άσχημο τέλος, ίσως δεν τολμάει να ρισκοκινδυνέψει πάλι.

3) Η απασχόληση.

Ένα σημαντικό ποσοστό ατόμων που νιώθουν μοναξιά ή απόρριψη είναι αργόσχολοι ή έχουν πολλές ελεύθερες ώρες που δεν ξέρουν πως να τις ξοδέψουν. Αντίθετα, όσο πιο απασχολημένος είναι κάποιος, τόσο λιγότερες είναι οι πιθανότητες να νιώσει μοναξιά ή απόρριψη. Η απασχόληση όχι μόνο εξαφανίζει το συναίσθημα της μοναξιάς, αλλά βοηθάει τον άνθρωπο να πιστέψει στην αξία και τις ικανότητες του.

Άλλοι συνηθισμένοι τρόποι αντιμετώπισης της μοναξιάς είναι η υπερδραστηριότητα, τα μοναχικά χόμπι, το τρέξιμο χωρίς παρέα και γενικά η έντονη άσκηση. Κάποιοι άλλοι αντιδρούν στη μοναξιά κάνοντας «χατίρια» στον αυτό τους, κυρίως αγοράζοντας «παιχνίδια».

Η μοναξιά επιφέρει μοναξιά. Αυτό σημαίνει ότι οι άνθρωποι που νιώθουν μοναξιά είναι και δείχνουν τόσο συνεσταλμένοι και αδέξιοι, που οι άλλοι δεν θέλουν να συσχετιστούν μαζί τους, επειδή δεν τους θεωρούν ελκυστικούς και τους περιφρονούν.

Σήμερα υπάρχουν ολόκληρα ερευνητικά προγράμματα που προσπαθούν να εντοπίσουν τα επικοινωνιακά προβλήματα των ανθρώπων με χρόνια μοναξιά, προκειμένου να βρουν τους πιο αποτελεσματικούς τρόπους για να τους βοηθήσουν.

Οι Jones και συνεργάτες (1984) καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι «διαπροσωπικές συμπεριφορές που συχνά συνδέονται με τη μοναξιά μπορούν πραγματικά να μειώσουν τις πιθανότητες του μοναχικού ατόμου να αποκτήσει, χωρίς βοήθεια, κάποιες αμοιβαία ικανοποιητικές σχέσεις με άλλους ανθρώπους».

Πρόσφατα έχουν αναπτυχθεί αρκετά επιτυχημένα προγράμματα για να βοηθούν τους ανθρώπους να αντιμετωπίζουν τη χρόνια μοναξιά, να αποτρέπουν τις σοβαρότερες συνέπειες, όπως η κατάθλιψη και η αυτοκτονία, να τους βοηθούν να αποκτούν ευρύτερους και πιο αποτελεσματικούς κοινωνικούς κύκλους, καθώς και να προλαμβάνουν τη δημιουργία της μοναξιάς.

Στην ουσία υπάρχουν τέσσερις προσεγγίσεις:

- 1) Η **Γνωστική Θεραπεία**, η οποία έχει σκοπό να εκμηδενίσει τους φόβους των μοναχικών ανθρώπων ότι θα τους απορρίψουν στις κοινωνικές συναναστροφές τους.
- 2) Η **Ανάπτυξη Κοινωνικών Ικανοτήτων**, η οποία έχει σκοπό να βελτιώνει την ικανότητα των ανθρώπων να είναι αποτελεσματικοί στις επαφές τους με άλλους ανθρώπους.
- 3) Η **Ομαδική Ψυχοθεραπεία**, η οποία έχει σκοπό να μας ευαισθητοποιεί απέναντι στους άλλους.
- 4) Οι **Μέθοδοι με Βάση την Έννοια της Κοινότητας**, οι οποίες στοχεύουν στην αύξηση των ευκαιριών για αλληλεπίδραση με άλλους ανθρώπους.

Είναι ενθαρρυντικό το γεγονός ότι αναπτύσσονται τέτοιες θεραπείες. Η μοναξιά είναι κάτι που κάθε άνθρωπος βιώνει από καιρό σε καιρό και όλοι προσπαθούν να την αποφύγουν ή να την αντιμετωπίσουν.

Άρα είναι ένα πανανθρώπινο πρόβλημα στο οποίο με συστηματική έρευνα μπορούν να δοθούν κάποιες απαντήσεις και να βρεθούν τρόποι αντιμετώπισης. Είναι μια καλή απόδειξη του γεγονότος ότι τα προβλήματα σχέσεων επηρεάζουν βαθιά και παρεισφρέουν σε κάθε τομέα της ζωής του ανθρώπου. (Duck S., 2004)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7^Ο –ΦΙΛΙΑ ΚΑΙ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

7.1. ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΦΙΛΙΑΣ ΣΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

Το διαδίκτυο δίνει την δυνατότητα σε όλους τους ανθρώπους να δημιουργήσουν σχέσεις ενώ κάθονται μπροστά στον υπολογιστή τους, μέσα στο σπίτι τους. Θα πρέπει να υπάρχουν πάνω από 108 εκατομμύρια χρήστες του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου μέχρι το τέλος αυτού του αιώνα, σύμφωνα με την Ένωση Ηλεκτρονικών Μηνυμάτων. Παρ' όλο που το διαδίκτυο άρχισε να υπάρχει ως ένα φαινόμενο που αφορούσε μόνο Αμερικανούς, άντρες, λευκούς και πανεπιστημιακούς, έχει επεκταθεί πολύ περισσότερο από όσο μπορούσε να φανταστεί κανείς. Έχει ανοίξει εκατομμύρια δρόμους για τους περισσότερους ανθρώπους, που δίνουν την δυνατότητα γνωριμίας με διαφορετικές ομάδες ανθρώπων τόσο εδώ όσο και στο εξωτερικό.

Είναι εύκολη η δημιουργία φίλων μέσα από τις διευθύνσεις που διαθέτουν συζήτηση ή και παιχνίδια -και η ανάπτυξη τους μέσα από το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο. Αυτές οι επιλογές δίνουν αυξημένες δυνατότητες επικοινωνίας αλλά και βελτίωσης της ζωής. Το 1993, η αναλογία των αντρών προς τις γυναίκες στο διαδίκτυο ήταν είκοσι προς ένα, ενώ τώρα έχει φτάσει τρία προς ένα.

Ο μεγάλος φόβος αρχικά ήταν πως το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο και το διαδίκτυο θα μπορούσαν να υποστηρίξουν μόνο μια περιορισμένη επικοινωνία, όπως είναι οι αιτήσεις για πληροφόρηση. Δηλαδή δεν θα υπήρχε επαρκής κοινωνική παρουσία για να επιτρέψει στους ανθρώπους να βρίσκουν φίλους μέσω του διαδικτύου. (Isaacs F., 2002)

Έπειτα από ανεπίσημη έρευνα, διαπιστώθηκε ότι λειτουργούν περισσότερες από 500 ελληνικές ιστοσελίδες που αφορούν την φιλία. Πρόκειται για ιστοσελίδες όπου οι χρήστες μπορούν να συμμετάσχουν σε διάφορες συζητήσεις που πραγματοποιούνται σε πραγματικό χρόνο (chats), είτε να καταγράψουν τις προσωπικές απόψεις τους σχετικά με διάφορα θέματα που άπτονται των σχέσεων φιλίας (forums), π.χ. προδοσία, καυγάδες κλπ., είτε να κάνουν γνωριμίες, είτε να ζητήσουν συμβουλές σχετικά με προσωπικά τους ζητήματα κ.α.¹²

Όσον αφορά τον Παγκόσμιο Ιστό στάθηκε αδύνατο να προσδιοριστεί ο ακριβής αριθμός παρόμοιων ιστοσελίδων. Υπολογίζεται όμως, ότι ξεπερνά το 1.5 εκατομμύριο. Εντύπωση προκαλεί η ύπαρξη ιστοσελίδων σχετικών με την φιλία που απευθύνονται σε παιδιά σχολικής ηλικίας. Εμπεριέχουν πολλά χαρακτηριστικά όπως αυτές που απευθύνονται σε ενήλικες χρήστες, όπως chats και forums καθώς και απευθύνουν συμβουλές σχετικά με προβλήματα που ανακύπτουν στις φιλιές τους.

¹² Στις ιστοσελίδες η ανταλλαγή είναι πιο σύντομη απ' ότι μέσα από τα ηλεκτρονικά μηνύματα, κάτι που αποδεικνύεται πιο ελκυστικό. (Isaacs F., 2002)

Επίσης, το περιβάλλον γραφικών είναι κατάλληλα διαμορφωμένο με χαρούμενα χρώματα και σχέδια που προσελκύουν το παιδικό ενδιαφέρον.

Για τις γυναίκες ειδικότερα, τα προτερήματα έχουν ήδη εμφανιστεί. Επιθυμούν τόσο την συζήτηση και την επαφή -και το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο είναι πολύ φθηνότερο από το τηλέφωνο. Επίσης, διαθέτει ευελιξία όσον αφορά την ώρα, κάτι που το καθιστά ιδιαίτερα χρήσιμο στην πολυάσχολη ζωή αλλά και σε σχέση με αυτούς που κατοικούν σε περιοχές με διαφορετική ώρα. Μπορεί να είναι πολύ δύσκολο για δύο ανθρώπους να μιλήσουν στο τηλέφωνο κάποια στιγμή που να τους βολεύει και τους δύο. Με το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο μπορούν να στέλνουν ένα μήνυμα αν μόνο τότε βρίσκουν τον χρόνο. Το μήνυμα θα περιμένει εκεί μέχρι ο αποδέκτης του να το βρει και να το διαβάσει. (Isaacs F., 2002)

Η δυνατότητα που παρέχει το διαδίκτυο επιτρέπει στους ανθρώπους:

α) Να διατηρήσουν ή να συμπληρώσουν τις υπάρχουσες επαφές.

Το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο δίνει την ευκαιρία στους ανθρώπους να γράφουν και να φέρονται όπως και όπως στην ανταλλαγή αλληλογραφίας.

Η συζήτηση από το τηλέφωνο δεν είναι το ίδιο. Το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο από την άλλη μεριά προσφέρει περισσότερα. Υπάρχει ένα σταδιακό ξεδίπλωμα. Ο καθένας αποθηκεύει αυτά που γράφει και έτσι μπορεί να τα ξαναδεί και να ανακαλύψει τι κρύβεται πίσω τους.

β) Να κρατήσουν την επαφή με ένα φίλο που ζει μακριά.

Οι γυναίκες είναι πιο πιθανό να χρησιμοποιήσουν το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο για να διατηρήσουν δεσμούς. Πολλές φορές οι άνθρωποι δεν μπορούν να συναντηθούν τόσο συχνά όσο θα ήθελαν. Το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο αυξάνει την επικοινωνία και φέρνει τους ανθρώπους πιο κοντά. Είναι τόσο εύκολο να μοιράζονται τις μικρές λεπτομέρειες της ζωής, οι οποίες μεγαλώνουν την οικειότητα και δυναμώνουν τους δεσμούς, οι οποίοι χάνονται όταν δεν υπάρχει τακτική συνομιλία.

γ) Να δώσουν απλώς σημεία ζωής όταν δεν έχουν καθόλου χρόνο.

Μερικές φορές οι άνθρωποι διστάζουν να τηλεφωνήσουν σε ένα φίλο αν δεν έχουν μιλήσει εδώ και καιρό, γιατί θα χρειαστούν ώρες για να πουν. Έτσι, μπορούν να πληκτρολογήσουν ένα «γεια» ανάμεσα στις συζητήσεις με το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο. Με το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο υπάρχει έλεγχος του χρόνου. Μπορούν να πουν αυτά που θέλουν και να διαβάσουν την απάντηση όταν έχουν την άνεση να το κάνουν.

Επίσης, είναι πιο εύκολη η αποστολή ευχετήριων καρτών με το διαδίκτυο που ίσως δεν θα έφταναν αν ο αποστολέας έπρεπε να μπει στον κόπο να τις αγοράσει από ένα μαγαζί.

δ) Να επεκτείνουν το δίκτυο τους και να συνδεθούν με άλλους ανθρώπους που έχουν τα ίδια ενδιαφέροντα.

Υπάρχει η δυνατότητα γνωριμίας με ανθρώπους με κοινά ενδιαφέροντα στις ειδικές σελίδες για συζήτηση που υπάρχουν σχεδόν για κάθε θέμα.

Η φιλία μπορεί να βαθύνει με την χρήση του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου. Η ευκολία με την οποία μεταφέρονται τα μηνύματα, κάνει τους ανθρώπους να έρθουν πιο κοντά, με ένα τρόπο που δεν υπήρχε παλιά. Το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο δίνει στον άνθρωπο την αίσθηση της ελευθερίας να στέλνει ηλεκτρονικά μηνύματα σε κάποιον που δεν γνωρίζει καλά.

ε) Παροχή βοήθειας.

Το διαδίκτυο είναι χρήσιμο, επειδή αποτελεί πηγή πληροφοριών. Επιπλέον, στο διαδίκτυο υπάρχουν ιστοσελίδες όπου λειτουργούν ομάδες συζητήσεων. Είναι διαθέσιμες μόνο στους συνδρομητές τους, προσφέρουν πληροφορίες, ψυχολογική υποστήριξη, συζητήσεις, ανακοινώσεις, και μια σειρά από σοβαρές απόψεις. Επειδή είναι διαθέσιμες σε εικοσιτετράωρη βάση, αποτελούν ένα ευεργέτημα γι' αυτούς που είναι κλεισμένοι στο σπίτι τους και αυτούς που δεν έχουν τρόπο να μετακινηθούν ή γι' αυτούς που κατοικούν σε αγροτικές περιοχές και δεν έχουν πρόσβαση σε ομάδες ψυχολογικής υποστήριξης.

Η επικοινωνία μέσα από το διαδίκτυο μπορεί να ενθαρρύνει απαγορευμένες κοινωνικές συνδέσεις, ίσως επειδή απελευθερώνει τους ανθρώπους να πουν αυτό που θέλουν χωρίς να έχουν τον φόβο να τους γνωρίσουν, καθώς μάλιστα με μια ασθένεια όπως ο καρκίνος του μαστού, μπορεί να υπάρξουν αλλαγές στην εμφάνιση, όπως είναι οι ουλές ή η απώλεια μαλλιών. (Isaacs F., 2002)

7.2. Η ΑΡΝΗΤΙΚΗ ΠΛΕΥΡΑ ΤΗΣ ΦΙΛΙΑΣ ΣΤΟ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

Οι σχέσεις μέσα από το διαδίκτυο μπορεί να είναι υγιείς, επιβοηθητικές και υποστηρικτικές, αλλά καθ' αυτό το μέσο από την φύση του διευκολύνει την εμφάνιση ορισμένων προβλημάτων. Επειδή ακριβώς είναι τόσο καινούριο, δεν είναι εντελώς ξεκάθαρο πως θα πρέπει να χρησιμοποιείται. Υπάρχει περίπτωση έκθεσης σε καταστάσεις που μπορεί να πληγώσουν. Διότι:

α) Δεν είναι γνωστή η ταυτότητα του συνομιλητή.

Το διαδίκτυο εξισώνει τα πάντα, γιατί το μόνο που είναι ορατό είναι το κείμενο του μηνύματος. Δεν υπάρχουν πληροφορίες για το γένος του αποστολέα, την τάξη του ή την εμφάνιση του, εκτός από αυτές που ο ίδιος επιλέγει να φανερώσει. Επίσης, υπάρχει έλλειψη οπτικής επαφής ή άλλων διαισθητικών πληροφοριών. Αυτή η ανωνυμία καθιστά τους χρήστες ευάλωτους. Οι άνθρωποι μπορεί να λένε ψέματα και να ιδιοποιούνται άλλες ταυτότητες. Μπορεί ακόμα να παριστάνουν πως ανήκουν σε άλλο φύλο (είναι ένα σπάνιο φαινόμενο, αλλά συμβαίνει κι αυτό).

β) Είναι επικίνδυνη η σύνδεση σε σύντομο χρονικό διάστημα.

Επειδή είναι ένα εξομολογητικό μέσο, είναι πολύ πιθανό οι χρήστες να δώσουν αποκαλυπτικές και σοβαρές πληροφορίες πιο σύντομα απ' ότι θα έκαναν στην επαφή σε προσωπικό επίπεδο. Μπορεί να χρειαστούν χρόνια για την δημιουργία μιας στενής φιλίας, αλλά στο διαδίκτυο γίνεται μέσα σε μερικές μέρες.

γ) Μπορεί να συμβούν παρεξηγήσεις.

Επειδή στο διαδίκτυο δεν υπάρχει προσωπική επαφή, χάνεται η ευκαιρία της παρατήρησης της γλώσσας του σώματος και των αντιδράσεων, όπως επίσης και της λεκτικής επικοινωνίας, όπως είναι οι σιωπές ή ο σαρκαστικός τόνος της φωνής. Το αποτέλεσμα είναι ότι οι χρήστες μπορεί να οδηγηθούν σε λανθασμένες εντυπώσεις.

Κάποιοι άνθρωποι θεωρούν αγενές το να μην απαντήσουν σε ένα ηλεκτρονικό μήνυμα μέσα σε εικοσιτέσσερις ώρες. Κάποιοι άλλοι αναρωτιούνται γιατί γίνεται τόσο πολύ φασαρία γι' αυτές τις λεπτομέρειες, θεωρώντας πως το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο είναι κάτι με το οποίο μπορούν να ασχολούνται όταν βρίσκουν τον χρόνο.

δ) Υπάρχει πιθανότητα παραλαβής υβριστικών μηνυμάτων.

Πολλοί άνθρωποι έχουν λάβει ενοχλητικά μηνύματα και τα έχουν στείλει πίσω χωρίς να το πολυσκεφτούν.

Η έλλειψη τους φόβου στο διαδίκτυο έχει οδηγήσει σε μια πρακτική που ονομάζεται «φλογερή» -δηλαδή την αποστολή υβριστικών μηνυμάτων.

ε) Ο εθισμός στο διαδίκτυο.

Για κάποιους ανθρώπους, η σύνδεση στο δίκτυο μπορεί να είναι κάτι σαν ναρκωτικό. Υπολογίζεται πως το 2 με 3 τοις εκατό των χρηστών είναι εθισμένοι στο διαδίκτυο -και εδώ πρέπει να σημειωθεί πως οι γυναίκες ανήκουν στην ομάδα υψηλού κινδύνου, περισσότερο από τους άντρες. Σύμφωνα με την Young οι εθισμένοι αποζητούν την κοινωνική καταξίωση, και την δημιουργία μιας δυαδικής ταυτότητας -και όχι απλώς μια ανταλλαγή πληροφοριών.

Πολλοί άνθρωποι νιώθουν κατάθλιψη και μοναξιά, πλήττουν και επιζητούν κάτι διεγερτικό. Μπορεί να το βρουν παίζοντας διάφορους ρόλους και συναντώντας κάποιον μέσα από το διαδίκτυο. (Isaacs F., 2002)

Η M. Orzack, επικεφαλής μιας κλινικής ειδικευμένης στις εξαρτήσεις από υπολογιστές στο νοσοκομείο McLean στην Μασαχουσέτη, υποστηρίζει ότι η εξάρτηση από τους υπολογιστές μοιάζει πολύ με την χαρτοπαιξία. Υπάρχουν καλές στιγμές -ή ανταποδώσεις- και απώλειες. Πολλοί υποφέρουν από κλινική κατάθλιψη ή από διπολική διαταραχή. Είναι ανικανοποίητοι από τις ζωές τους και στρέφονται προς το διαδίκτυο βλέποντας το ως έναν μηχανισμό διαφυγής, όπως ακριβώς κάποιοι άνθρωποι στρέφονται στο φαγητό για να αντιμετωπίσουν τα άσχημα συναισθήματα. Μερικοί έχουν μια ακατάσχετη επιθυμία να βρεθούν στο διαδίκτυο -και αυτό τους κάνει να νιώθουν καλά. Μερικοί άλλοι χρησιμοποιούν τις σελίδες συζητήσεων για να απολαύσουν την άνευ όρων αποδοχή.

Όπως υποστηρίζει η M. Orzack, όλοι έχουν κάποιες ανάγκες και οι άνθρωποι που έχουν κατάθλιψη ή είναι ντροπαλοί έχουν την ανάγκη να ανήκουν κάπου, να απολαύσουν τον σεβασμό. Όλες αυτές οι ανάγκες τους μπορεί να καλυφθούν από το διαδίκτυο.

Το διαδίκτυο είναι ένα θαυμάσιο εργαλείο που διευρύνει τους ορίζοντες και βελτιώνει την ζωή. Αλλά πρόκειται και για μια επικοινωνία πιο επιρρεπή στις παρεξηγήσεις και στην κακή χρήση από ότι είναι οι προσωπικές επικοινωνίες. Οι υποστηρικτές του λένε πως έχει δοθεί υπερβολικά πολύ έμφαση στα αρνητικά του, πως αυτά μπορεί να συμβούν και στην πραγματική ζωή και πως οι άνθρωποι δεν είναι ούτε περισσότερο ούτε λιγότερο μοναχικοί από ότι ήταν παλαιότερα. Θεωρούν πως το διαδίκτυο είναι απλώς ένα νέο μέσο, το οποίο μόλις τώρα συνηθίζεται.

Άλλοι πάλι ανησυχούν πως οι υπολογιστές μπορεί να μην προωθούν την αντικοινωνική συμπεριφορά, παρ' όλο που υπάρχει αυτή η τάση, αλλά πάντως την ενισχύουν. Οι άνθρωποι παλιά έβγαιναν έξω και έρχονταν σε επαφή με κόσμο, επειδή η μόνη διασκέδαση που υπήρχε ήταν έξω από το σπίτι. Τώρα υπάρχουν πολλές οικιακές ασχολίες -η τηλεόραση, το βίντεο, τα CD και ο υπολογιστής. Ωστόσο, ένα μηχάνημα

δεν είναι ποτέ το ίδιο με την πραγματικότητα. Όσο εξακολουθεί να εξαπλώνεται η επικοινωνία μέσα από το διαδίκτυο, ακόμα ανακαλύπτονται κάποιες εφαρμογές της -και γίνεται προσπάθεια να επιλυθούν τα προβλήματα. Επειδή αυτό το μέσο είναι τόσο νέο και αλλάζει τόσο γρήγορα, εξακολουθεί να εξελίσσεται και τα αποτελέσματα του δεν είναι γνωστά, ενώ οι ξεκάθαρες απαντήσεις σε αυτές τις απορίες μπορεί να είναι απατηλές. Οι σχέσεις μέσα από το διαδίκτυο μπορεί να είναι ικανοποιητικές, αλλά θα πρέπει οι χρήστες να είναι προσεκτικοί όταν χρησιμοποιούν αυτό το μέσο. (Isaacs F., 2002)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8^ο – ΘΕΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΑΡΝΗΤΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΦΙΛΙΑΣ

8.1. ΩΦΕΛΙΜΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΦΙΛΙΑΣ

8.1.1. ΑΤΟΜΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

Έρευνες που έχουν πραγματοποιηθεί από ψυχολόγους και κοινωνικούς λειτουργούς σχετικά με τη φιλία και τα θετικά στοιχεία που προσφέρει στη ζωή κάθε ατόμου, επιβεβαιώνουν πως οι φίλοι προωθούν την καριέρα και βελτιώνουν την επαγγελματική απόδοση του ατόμου.

Υποστηρίζουν τις σχέσεις κάθε ατόμου με άλλους και βοηθούν την προσαρμογή στις αλλαγές της ζωής, όπως το διαζύγιο ή τη συνταξιοδότηση.

Οι φίλοι είναι σύντροφοι στη μοναξιά, ανεβάζουν τη διάθεση, αυτοεκτίμηση, καλυτερεύουν τη φυσική και πνευματική υγεία και επηρεάζουν θετικά τον τρόπο με τον οποίο μεγαλώνει κάθε άνθρωπος. (Issac F., 2002)

Οι Brown και Harris (1987) υποστηρίζουν ότι τα μακροπρόθεσμα συναισθήματα αυτοπεποίθησης και αυτοεκτίμησης έχουν ιδιαίτερη σημασία, όταν αυτά παρέχονται από τις σημαντικές στενές σχέσεις του ατόμου και ότι σε μεγάλο βαθμό μπορούν να μειώσουν το ενδεχόμενο ψυχικών διαταραχών σε περιόδους κρίσης.

Οι τακτικές συζητήσεις με συγκεκριμένους φίλους παρέχουν την αίσθηση της ασφάλειας που είναι σημαντική. (Leatham και Duck, 1990)

Η αυτοεπιβεβαίωση θα πρέπει να είναι η βασικότερη αποπληρωμή μιας φιλίας.

Έτσι, υπάρχουν χαρακτηριστικά των επαφών ανάμεσα σε ζευγάρια φίλων που είναι σημαντικά, όπως λόγου χάρη, η αλληλοενθάρρυνση και η αλληλοϋποστήριξη. Διαπιστώθηκε επίσης ότι τείνει να υποφέρει το άτομο από άγχος και αρρώστιες όταν διαταράσσονται οι σχέσεις του και η παρουσία καλών, στενών σχέσεων προφυλάσσει από τις χειρότερες συνέπειες του άγχους, ανεξαρτήτως του αν η παρουσία τους υπάρχει μόνο στο μυαλό ή στην πραγματικότητα.

Η παρουσία φιλικών προσώπων μπορεί να ηρεμήσει την ψυχή του ατόμου και να διώξει το άγχος από την καθημερινότητα.

Ο Gottlieb εξηγεί ότι η επαφή με ανθρώπους είναι το σημαντικότερο που υπάρχει και ότι η πραγματική συγκέντρωση υποστήριξης είναι πολύ βασικό στοιχείο της όλης υπόθεσης της κοινωνικής υποστήριξης που παρέχουν οι φίλοι. (Duck S., 2004)

Κοντά στους φίλους αισθάνεται το άτομο ευχάριστα, η διάθεσή του βελτιώνεται και οι στενοχώριες εξαφανίζονται.

Ο Freud είχε πει ότι συναισθηματικά υγιής είναι εκείνος που μπορεί να δημιουργήσει μια σωστή ερωτική σχέση και να συνυπάρξει αρμονικά με

άλλους ανθρώπους στο επαγγελματικό του περιβάλλον. Ο Άντλερ συμπλήρωσε ότι η κατάκτηση της ψυχικής υγείας προϋποθέτει ένα ακόμα στοιχείο: την ανάπτυξη της κοινωνικότητας, της ικανότητας να κάνουμε βαθιές και αληθινές φιλίες. Πιο απαραίτητοι κι από τα πλούτη ή την εξουσία, όπως έλεγε ο Αριστοτέλης, οι φίλοι είναι πηγή ζωής αλλά και διέξοδος ή καταφύγιο σε μια δύσκολη στιγμή. Ο Γκαίτε συμβούλευε τους αναγνώστες του να μην εξαπατούν τους φίλους τους ακόμα κι αν εκείνοι τους εξαπάτησαν πρώτοι, ενώ ο Βίκτωρ Ουγκώ υποστήριζε ότι η φιλία μοιάζει με τα παλιά κιτρινωμένα βιβλία που η πάροδος του χρόνου τούς προσδίδει μεγαλύτερη αξία. (focusmag.gr, 2006)

Εντούτοις, μέσα από μια υγιή φιλική σχέση βιώνουμε θετικά συναισθήματα.

Πιο συγκεκριμένα, τα τέσσερα βασικά αποτελέσματα της βίωσης των θετικών συναισθημάτων σύμφωνα με την θεωρία της Fredrickson (2000) είναι τα εξής:

- 1) Διεύρυνση του ορίζοντα της σκέψης και της ποικιλίας των δράσεων και της συμπεριφοράς των ανθρώπων.
- 2) Αντιμετώπιση των συνεπειών των αρνητικών συναισθημάτων.
- 3) Χτίσιμο ισχυρού ψυχισμού, μεγάλων ψυχολογικών αντοχών και εξασφάλιση καλής ψυχικής υγείας.
- 4) Κινητοποίηση μηχανισμών (Upward Spiral) που οδηγούν κλιμακωτά σε ψυχική και συναισθηματική ευημερία.

8.1.2. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

Οι φιλίες παίζουν μεγάλο ρόλο στη ζωή μας. Προσφέρουν κοινωνικές ανταμοιβές- προσοχή, σεβασμό, έπαινο, συμπάθεια, τρυφερότητα κ.α. Μερικές φορές ακόμα και η απλή παρουσία άλλων ατόμων στο πλευρό τους είναι ανταμοιβή. Το τίμημα που πληρώνει ο καθένας για να κερδίσει κοινωνικές ανταμοιβές είναι η «πληρωμή σε είδος». Ο σεβασμός κερδίζεται με σεβασμό, η αναγνώριση, με αναγνώριση των επιτυχιών των άλλων, η συμπάθεια, με το να αναδειχθούν και τα δικά μας θερμά αισθήματα. Οι κοινωνικές ανταμοιβές συνεπάγονται ένα συνεχές πάρε και δώσε, δεν παίρνει κανένας ανταμοιβή κρατώντας παθητική στάση. Πρέπει να υπάρχει ανταπόκριση και ενδιαφέρον στις φιλικές σχέσεις.

Ο αληθινός φίλος προσφέρει τη συντροφικότητα αγαπημένου, συζύγου ή μέλους της οικογένειας χωρίς να ανακατεύεται ουσιαστικά στη ζωή κάθε ατόμου.

Οι φίλοι βοηθούν στο να δει ο κάθε άνθρωπος προοπτικές και εικόνες μέσα από τα δικά τους μάτια, να μοιραστούν χαρές και λύπες και να συμβουλέψουν.

Πλουτίζουν τη ζωή, βοηθούν στην ψυχολογική ωρίμανση, συνεισφέρουν με τις δικές τους γνώσεις και εμπειρίες και προσθέτουν μια λάμψη χαράς στην καθημερινότητα κάθε ατόμου.

Η υποστήριξη και η πεποίθηση ότι οι φίλοι θα προσφέρουν στο άτομο δημιουργούνται από τις καθημερινές κοινωνικές συναλλαγές στις ανθρώπινες σχέσεις και ενεργοποιούνται από τις ανάγκες του ατόμου ή τις πιέσεις που δέχεται στις φιλικές σχέσεις του τη συγκεκριμένη στιγμή.

8.1.3. ΒΙΟΛΟΓΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

Η άσκηση, η δημιουργία φιλικών σχέσεων και η συμμετοχή σε δραστηριότητες αποτελούν τρεις από τους βασικότερους παράγοντες της καλής υγείας και παρέχουν τη δυνατότητα να είναι κανείς απολύτως λειτουργικός, σύμφωνα με το Κέντρο Εξέλιξης της Υγείας.

Υπάρχει συσχετισμός ανάμεσα στην υγεία και στη μακροζωία και στο βαθμό που νιώθει κανείς ότι τον αγαπούν και εκτιμούν ή στο κατά πόσο νιώθει κάποιος ότι μπορεί να απευθυνθεί στους άλλους για πληροφορίες και βοήθεια. Δεν είναι σαφές γιατί ή πως η κοινωνική στήριξη βελτιώνει την υγεία, αλλά φαίνεται πως υπάρχει άμεση σύνδεση. (Issacs F., 2002)

Οι σχέσεις του ατόμου συνδέονται στενά με την υγεία του με πολλούς και ενδιαφέροντες τρόπους, δηλ. η υγεία επηρεάζεται σημαντικά από τις προσωπικές, κοινωνικές σχέσεις καθώς και από τα κοινωνικά του δίκτυα.

Πολλές μελέτες αποκάλυψαν ότι όποιος διαθέτει ένα δίκτυο στενών φίλων έχει μεγαλύτερο προσδόκιμο ζωής και επιβιώνει ευκολότερα σε περιπτώσεις καρκίνου ή καρδιακής προσβολής. Και όχι μόνο. Αντέχει καλύτερα στις θεραπείες, η διατροφή του είναι πιο ισορροπημένη, αντιδρά με λιγότερο άγχος στις δυσκολίες κι αντιμετωπίζει πιο πρόθυμα την κούραση. Ακόμα κι όταν πρέπει να κόψει το αλκοόλ, το κάπνισμα ή να κάνει δίαιτα τα καταφέρνει πιο εύκολα, πόσο μάλλον αν προσπαθεί να επιτύχει αυτούς τους στόχους μαζί με κάποιο φίλο του. (focusmag.gr, 2006)

Πρόσφατες έρευνες απέδειξαν ότι η φιλία θεραπεύει το στρες και την κατάθλιψη, ευνοεί την ανάπτυξη των νοητικών λειτουργιών και μειώνει τα εμφράγματα.

Στην πραγματικότητα οι ανθρώπινες σχέσεις και τα κοινωνικά πλαίσια παίζουν πολύ σημαντικό ρόλο στην υγεία και την ασθένεια.

Στην ουσία η υγεία κάθε ανθρώπου εξαρτάται από το αν νιώθει ότι οι άλλοι άνθρωποι τον στηρίζουν, τον εκτιμούν και τον σέβονται.

Σχετικά με την καλή υγεία και ανάρρωση του ατόμου, έχει σημαντικό ρόλο η «θέληση για ζωή» και το αν είναι ενταγμένος σε ένα κοινωνικό δίκτυο που ενδιαφέρεται για αυτόν και τον ενθαρρύνει να φροντίσει τον εαυτό του.

Επίσης, η αναφορά της ασθένειας επηρεάζεται, τουλάχιστον εν μέρει, από ένα πλήθος φαινομενικά άσχετων παραγόντων, όπως η προσωπικότητα, ο τρόπος ζωής και οι προσωπικές πεποιθήσεις.

Αυτοί με τη σειρά τους επηρεάζονται από τις αντιλήψεις που κυριαρχούν στην εκάστοτε πολιτισμική ομάδα, από τις κοινωνικές σχέσεις και την ποιότητα των σχέσεων με τους ανθρώπους που ενδιαφέρουν.

Είναι εμφανές ότι η αντίληψη του πόνου και η αναφορά των συμπτωμάτων επηρεάζονται από προσωπικούς, πολιτισμικούς και σχεσιακούς παράγοντες. Αυτοί δημιουργούν το ενδεχόμενο ότι η

ασθένεια εκτός από ιατρικές λειτουργίες, μπορεί να επιτελεί και προσωπικές ή κοινωνικές λειτουργίες. (Duck S., 2004)

Η ψυχολογική κατάσταση κάποιου ατόμου μπορεί να συμβάλλει στην εμφάνιση συγκεκριμένων συμπτωμάτων. Το άγχος συχνά προκαλείται και από τις ίδιες τις άσχημες εμπειρίες των σχέσεων, όπως οι συγκρούσεις και οι καβγάδες.

Έρευνες δείχνουν πως οι ομάδες κοινωνικής υποστήριξης πραγματικά επιμηκύνουν τη ζωή.

Γενικά, το σύνολο των φίλων, των γειτόνων, των συναδέλφων και των άλλων ανθρώπων που στηρίζουν τα άτομα, δεν κάνουν απλώς τη ζωή πιο εύκολη, αλλά δίνουν τη δυνατότητα να ζήσουν περισσότερο, πιο ευτυχείς και πιο υγιείς. Οι κοινωνικοί δεσμοί προστατεύουν από το άγχος της ζωής και από όσες παθήσεις «δολοφονούν» τα άτομα.

Στη δεκαετία του 1980, το τμήμα Ψυχικής Υγιεινής της Καλιφόρνια έκανε μια ολόκληρη εκστρατεία για το κοινό με το κεντρικό σύνθημα «Οι φίλοι μπορεί να είναι ένα καλό φάρμακο».

8.1.4. ΤΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΜΙΑ ΩΦΕΛΙΜΗΣ ΦΙΛΙΚΗΣ ΣΧΕΣΗΣ

Όπως φάνηκε από τα παραπάνω, οι φίλοι έχουν τη δυνατότητα να φτιάξουν ή να χαλάσουν κομμάτια της ζωής κάθε ατόμου, αποτελεί πρόκληση να αναγνωρίζονται οι καλές φιλίες, να δυναμώνεται και να προστατεύεται η ωφέλιμη σχέση που δημιουργείται απ' αυτές.

Οι υγιείς σχέσεις είναι αυτές που σε γενικές γραμμές, βελτιώνουν την ποιότητα ζωής των ατόμων. Είναι θετικές, υποστηρικτικές, δημιουργικές και πολύ οικείες.

Η φιλία γενικά δημιουργεί οφέλη αν διατηρείται από όμοιες συμπεριφορές, αξίες, ευαισθησίες, αγάπη και από ικανοποιητική επικοινωνία.

Μια ωφέλιμη φιλική σχέση θα πρέπει να χαρακτηρίζεται από:

[α] **Αμοιβαία ειλικρίνεια και ευθύτητα.** Δε μπορεί να αναπτυχθεί στενή φιλία ανάμεσα σε δύο ανθρώπους όταν λείπει η ειλικρίνεια και η ευθύτητα από τη σχέση τους. Όσο πιο ειλικρινείς και ευθείς είναι μεταξύ τους τόσο πιο καλή σχέση θα έχουν. Ακόμη και η παραμικρή υποψία για ανειλικρίνεια, μπορεί να ψυχράνει και να καταστρέψει τη φιλία.

[β] **Αμοιβαία εχεμύθεια.** Με τους φίλους κάθε άτομο θέλει να μοιράζεται τις χαρές και τις λύπες, τις προσδοκίες και τις απογοητεύσεις του. Γι' αυτό αισθάνεται την ανάγκη να τους εμπιστευθεί τα προβλήματα που αντιμετωπίζει στη ζωή του και τα σχέδια και όνειρα που κάνει για το μέλλον μας. Έχει όμως την απαίτηση απ' αυτούς να τα κρατήσουν μυστικά. Αν διαπιστωθεί ότι τους λείπει η εχεμύθεια, ψυχραίνεται η καρδιά του απέναντί τους και νιώθει ότι δεν είναι άξιοι να γίνουν φίλοι του.

[γ] **Αμοιβαία πιστότητα.** Η αληθινή φιλία δεν μπορεί να συνδυαστεί με την απιστία. Η απιστία κάποιου φίλου μπορεί να πληγώσει πολύ το άτομο. Τις περισσότερες φορές νιώθει ότι προδόθηκε η εμπιστοσύνη που έδειξε σ' αυτόν.

[δ] **Αμοιβαία προσφορά.** Η αλληλοεκτίμηση, η αλληλοκατανόηση και η αλληλοσυμπαραράσταση είναι απαραίτητα στοιχεία για την εδραίωση και διατήρηση μιας στενής φιλίας. Αντίθετα, όταν ο ένας μόνο προσφέρει και ο άλλος περιορίζεται πάντα στο να παίρνει, δε μπορεί να διατηρηθεί για πολύ στενή φιλία μεταξύ τους. Αργά ή γρήγορα, ο πρώτος θα κουραστεί και θα σταματήσει να δίνει και ο δεύτερος θα διαπιστώσει ότι δε μπορεί πια να παίρνει. Μόνο όταν υπάρχει και διατηρείται η αμοιβαία προσφορά μπορεί η φιλία να συνεχιστεί και να ριζώσει καλά και βαθιά.

[ε] **Αμοιβαία καλή ηθική γραμμή.** Η φιλία, αυτή καθεαυτή, είναι ουδέτερη από άποψη ηθικής. Δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ούτε καλή ούτε κακή. Γίνεται όμως αυτόματα καλή όταν αναπτύσσεται ανάμεσα σε καλούς από άποψη ηθικής ανθρώπους και κακή, όταν αναπτύσσεται ανάμεσα σε κακούς ηθικά ανθρώπους ή ανάμεσα σε κάποιον καλό και έναν άλλο που επιμένει σε μια κακή, από ηθική άποψη ζωή.

Η τελευταία περίπτωση δε μπορεί να χαρακτηριστεί σαν καλή φιλία αλλά σαν κακή, όχι μόνο γιατί ο καλός μπορεί να παρασυρθεί σε κάτι το

κακό -αφού είναι γνωστό ότι το κακό μεταδίδεται πολύ πιο εύκολα από το καλό- αλλά και επειδή με τη φιλία του δείχνει ότι δεν τον ενοχλεί ή ίσως και τον ευχαριστεί η κακή ή η ανήθικη συμπεριφορά και ζωή του φίλου του.

Η αμοιβαία εμπιστοσύνη, σεβασμός, υποστήριξη, στοργή και αξιοπιστία είναι οι πρώτες αρετές μιας υγιούς-ωφέλιμης φιλίας. (medlook.gr, 2006)

8.2. ΑΡΝΗΤΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΦΙΛΙΑΣ

8.2.1. ΜΗ ΥΓΙΕΙΣ ΦΙΛΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

Η φιλία είναι μια σχέση αμοιβαιότητας και αλληλεξάρτησης. Όταν υπάρχει θετική σχέση, αυτό βοηθά την ανάπτυξη των ατόμων, ενώ μια κακή σχέση δημιουργεί ψυχολογικά προβλήματα. Από την στιγμή όμως που το άτομο εντάσσεται σε μια προσωπική σχέση είναι φανερό ότι αλλαγή στο ένα άτομο επιφέρει και στο άλλο.

Όλες οι σχέσεις όμως δεν είναι εξίσου αποδοτικές ή ευεργετικές για το άτομο. Η ποσότητα σχέσεων είναι διαφορετικό πράγμα από την ποιότητα. Η ικανοποίηση από τις στενές σχέσεις συσχετίζεται με την συνολική ικανοποίηση από την ζωή. Οι κοινωνικές σχέσεις όμως έχουν και κόστος, όπως ενέργεια που πρέπει να καταναλώσει το άτομο για να περιποιηθεί τους άλλους ή να ανταποκρίνεται στις ανάγκες της επικοινωνίας, ή και συναισθηματικό κίνδυνο. Ο συναισθηματικός κίνδυνος συνδέεται με την διακοπή της κοινωνικής σχέσης και την θλίψη που αυτό προκαλεί. (Κωσταρίδου-Ευκλείδη Α., 1999)

Οι υγιείς σχέσεις δεν είναι εντελώς ελεύθερες από εντάσεις ή ενοχλητικά αισθήματα. Όλοι αισθάνονται ενόχληση, ζήλια και ανταγωνιστικότητα προς τους φίλους τους κατά καιρούς. Μερικές φορές συγκρούσεις μπορεί να εμφανιστούν σε όλες τις στενές φιλίες, και η αίσθηση άνεσης με κάποιο φίλο δεν σημαίνει αναγκαστικά μια υγιή φιλία.

Υπάρχει μια διαφορά, ωστόσο, ανάμεσα στις φιλίες που γενικά προσθέτουν στην ζωή των ανθρώπων, ανεξάρτητα από τα πάνω τους και τα κάτω του, και αυτές που επιδρούν αρνητικά πάνω τους. Μερικές φιλίες είναι δηλητηριώδεις ως προς την ευημερία τους.

Μια δηλητηριώδης φιλία είναι συνήθως:

- Μη υποστηρικτική.
- Μη ανταποδοτική.
- Μη ικανοποιητική.
- Αποστραγγιστική.
- Άκαμπτη και/ή
- Μη ισότιμη.

Η τοξικότητα βρίσκεται στην αλληλεπίδραση, και όχι αναγκαστικά στα άτομα. Η αγάπη για τους φίλους μπορεί, χωρίς να γίνεται πάντα κατανοητό, να κουρδίζει την σχέση με έναν τέτοιο τρόπο, ώστε να μην κάνει καλό σε κανέναν. Οι δηλητηριώδεις φίλοι, όμως, είναι αυτοί ακριβώς οι άνθρωποι που εκδηλώνουν ένα μοτίβο καταστροφικής συμπεριφοράς και σπάνια είναι καλοπροαίρετοι.

Υπάρχει η υγιής υποστήριξη που δυναμώνει και ενεργοποιεί αλλά και το είδος εκείνο της υποστήριξης που συμβιβάζει με την παρούσα

κατάσταση. Μερικές σχέσεις αλλά και μερικοί άνθρωποι (είτε είναι καλοπροαίρετοι, είτε όχι) συνεισφέρουν αρνητικά.

Κάθε σχέση που προωθεί συμπεριφορές που δεν είναι υγιείς μπορεί να θεωρηθεί δηλητηριώδης. Η συναναστροφή με κάποιον ο οποίος έχει επικίνδυνες συνήθειες (όπως είναι η χρήση ναρκωτικών, η οδήγηση ενώ έχει προηγηθεί κατανάλωση αλκοόλ, ή το να αναπτύσσει υπερβολική ταχύτητα όταν οδηγεί), μπορεί να οδηγήσει σε κίνδυνο ακόμα και της ζωής. Οι φίλοι που δημιουργούν αίσθηση ανασφάλειας είναι οι ίδιοι χαμένοι. Εάν κάποιος δημιουργεί αίσθηση μη αποδοχής ή ανικανοποίηση ή αίσθηση συνεχής κριτικής ή υποτίμησης -τότε είναι πιθανή η εμπλοκή σε μια δηλητηριώδη φιλία.

Οι φίλοι που δίνουν ανεπιθύμητες συμβουλές μπορεί να δημιουργήσουν ταραχή και εκείνοι που το παρακάνουν υποστηρίζοντας ενισχύουν την αδυναμία αντί να βοηθήσουν τους άλλους να γίνουν όλο και πιο ισχυροί.

Οι άνθρωποι που έχουν απαιτήσεις μπορεί να προκαλέσουν αποδυνάμωση. Ένα από τα βασικά θέματα που τώρα γίνεται γνωστό στις ομάδες στήριξης είναι ότι υπάρχει η πιθανότητα να έχει κάποιος δεσμούς που τον αφυδατώνουν. Η δημιουργία πολλών φίλων είναι ένα σημαντικό ζήτημα, αλλά αυτό που μετράει ιδιαίτερα είναι αν τυχαίνει να είναι πολύ απασχολημένοι όταν είναι η σειρά τους να ανταποδώσουν -και σ' αυτή την περίπτωση δεν είναι στηρικτικοί. Έτσι, είναι πιθανό οι κοινωνικοί δεσμοί να κοστίζουν πολύ. Οι φίλοι που προσκολλούνται είναι αυτοί που έχουν πολλές απαιτήσεις και δεν τις ανταποδίδουν. (Isaacs F., 2002)

Υπάρχουν άνθρωποι που αναγκάζουν τους φίλους τους να παρέχουν βοήθεια, παρηγοριά και χρήματα ή τους υποχρεώνουν να είναι στη διάθεση τους όταν έχουν προβλήματα, ιδίως όταν είναι άρρωστοι ή περνούν κάποια φάση άγχους. Πολλές φορές τους αναγκάζουν να εμπλέκονται σε λογομαχίες, παρουσιάζουν δεσμεύσεις και διλήμματα ή εκμεταλλεύονται την αφοσίωση των φίλων τους και υπερβάλλουν. Στην πρακτική καθημερινότητα των σχέσεων, αυτές είναι παρεκτροπές, για τις οποίες πρέπει να υπάρχει η ετοιμότητα αντιμετώπισης. (Duck S., 2004)

Το θέμα είναι πως οι υγιείς φίλοι προστατεύουν από το άγχος. Δεν το προσθέτουν.

Φυσικά, υπάρχουν διάφορα επίπεδα τοξικότητας, που εκτείνονται από το επίπεδο εκείνο όπου προκαλούν μόνο ανησυχία ως το σημείο να καταστρέψουν την ζωή των άλλων. Η πραγματικότητα είναι πως και οι φιλίες αλλάζουν, αλλά και οι άνθρωποι αλλάζουν. Μερικές φορές οι αλλαγές γίνονται με μη αρεστό τρόπο. Κάποιες αλλαγές στους φίλους οδηγούν σε διαφορετικές οπτικές.

Μερικές φορές οι άνθρωποι ξεπερνούν κάποιο φίλο και δεν έχουν πια τίποτε κοινό. Η ικανοποίηση έχει εξαφανιστεί. Η συνέχιση μιας αδρανοποιημένης φιλίας γίνεται εμπόδιο στο άνοιγμα σε νέα πρόσωπα και καινούριες εμπειρίες. Αλλά αν η σχέση δεν έχει ζωή μέσα της, απλώς έχει κολλήσει σε μια συνήθεια που κάποτε ήταν δυναμωτική και τώρα είναι απλώς βαρετή. Αυτές οι σχέσεις απορροφούν πολύτιμο χρόνο και

ενέργεια που θα μπορούσε να επενδυθεί σε φίλους που είναι πραγματικά σημαντικοί.

Άλλες φίλιες και άνθρωποι είναι ενεργά πιο επιβλαβείς. Η τοξικότητα εμφανίζεται με διάφορους τρόπους στις διάφορες περιπτώσεις και φάσεις της ζωής. Οι ανάγκες και τα πλεονεκτήματα της φιλίας είναι επίσης διαφορετικά, ανάλογα με το αν κάποιος εργάζεται ή αν περνά την δοκιμασία ενός διαζυγίου ή προσαρμόζεται στην συνταξιοδότηση ή φτιάχνει μια οικογένεια. Αναγνωρίζοντας τα είδη της φιλίας που υποστηρίζουν και καλύπτουν τις ανάγκες -κι εκείνα που κάνουν το αντίθετο, το άτομο καθοδηγείται στην μεγιστοποίηση, των πλεονεκτημάτων και στην ελαχιστοποίηση των απογοητεύσεων. (Isaacs F., 2002)

Τέλος, η ανικανότητα δημιουργίας σωστών σχέσεων συνδέεται με την εγκληματικότητα, την βία και την επιθετικότητα, τις νευρώσεις και την κατάθλιψη, την αρρώστια, την ντροπαλότητα, τον εθισμό στα ναρκωτικά και το αλκοόλ, τα προβλήματα γάμου, τα διαζύγια, την κακομεταχείριση του συντρόφου ή των παιδιών. (Duck S., 2004)

8.2.2. ΑΙΤΙΕΣ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΩΝ

Οι συναισθηματικές εντάσεις δεν είναι οι μόνοι παράγοντες που μπορούν να δημιουργήσουν διαφωνίες ανάμεσα στους φίλους. Το ίδιο αποτέλεσμα μπορούν να φέρουν και κάποιες συμπεριφορές και διαθέσεις. Παρ' όλο που συνήθως αλληλοκατηγορούνται- «πάντα εγώ πρέπει να την πάρω τηλέφωνο» ή «Με πούλησε» -συνήθως και οι δύο πλευρές έχουν προκαλέσει ή τουλάχιστον συνεισφέρει στο πρόβλημα. (Isaacs F., 2002)

Σύμφωνα με την F. Isaacs (2002), οι πιο σημαντικοί λόγοι για την δημιουργία προβλημάτων είναι:

1) Μη ρεαλιστικές προσδοκίες.

Η ικανοποίηση που παίρνει κανείς από μια φιλία, εξαρτάται από τον βαθμό στον οποίο καλύπτει τις προσδοκίες του. Αλλά οι προσδοκίες που αφορούν τον τρόπο με τον οποίο θα πρέπει να συμπεριφέρεται ένας φίλος, ποικίλουν πολύ. Μπορεί να έχει διαφορετικές προτεραιότητες και να περιμένει περισσότερα απ' όσα είναι πρόθυμος να προσφέρει ένας φίλος. Επειδή σπάνια (αν όχι καθόλου) οι άνθρωποι εκφράζουν με λόγια τις προσδοκίες τους προς τους άλλους, είναι πολύ εύκολο να αισθανθούν απογοητευμένοι.

2) Κακές επιλογές φίλων

Όσον αφορά τις γυναικείες φιλίες, η C. P. Estes αναφέρεται στις βλακώδεις επιλογές της ζωής όσον αφορά τους φίλους, την εργασία ή τις σχέσεις, ως συμπτώματα που παρουσιάζονται σε γυναίκες, οι οποίες έχουν χάσει την επαφή με τον βαθύτερο εαυτό τους. Οι περισσότεροι από μας έχουμε κάνει κάποιες αξιοσημείωτες επιλογές φίλων, κάποιες στιγμές στην ζωή μας, αλλά κάποιες γυναίκες έλκονται κατ' επανάληψη από ανθρώπους που τους συμπεριφέρονται άσχημα ή που τις κάνουν να αισθάνονται άβολα.

Οι φίλοι επίσης, έχουν διαφορετικές δυνάμεις και αδυναμίες. Δεν υπάρχει φίλος που θα μπορούσε να καλύψει όλες τις ανάγκες. Μερικοί άνθρωποι που είναι ανεκτίμητοι για ορισμένες περιπτώσεις, δεν αποτελούν καλή επιλογή για άλλες. Κάποιος φίλος που είναι εγωκεντρικός, με θαυμάσια αίσθηση του χιούμορ, μπορεί να είναι θαυμάσια συντροφιά σε ένα ευχάριστο βράδυ με κέφι, αλλά ταυτόχρονα να αποδειχτεί κακή επιλογή σε μια συζήτηση από καρδιάς για το μέλλον της ζωής.

3) Βιαστικοί φίλοι

Πολλές φιλίες ξεκινούν αποκαλύπτοντας πολλές προσωπικές πληροφορίες σε κάποιον άλλον άνθρωπο, που με την σειρά του δίνει συμβουλές και εξομολογείται δικές του εμπειρίες. Κάτι τέτοιο μπορεί πολύ γρήγορα να φτάσει σε μεγάλο βάθος. Πρόκειται για μια στιγμιαία σύνδεση, καθώς ανακαλύπτουν πως βρίσκονται στο ίδιο μήκος κύματος, και αυτό είναι συναρπαστικό και αναζωογονητικό. Αλλά είναι επικίνδυνο να θεωρήσουν πως είναι φίλοι, καθώς δεν γνωρίζονται ακόμα.

Χρειάζεται χρόνος για να παρατηρήσουν ο ένας την συμπεριφορά του άλλου, ώστε να δουν αν μπορούν να εμπιστευθούν ο ένας τον άλλο.

Η Η. Helms-Erikson πιστεύει πως συχνά οι άνθρωποι μπορεί να βρεθούν εγκλωβισμένοι σε δύσκολες φιλικές σχέσεις σε κάποιες φάσεις της ζωής τους, κατά την διάρκεια των οποίων είναι πεινασμένοι για σχέσεις. Για παράδειγμα, μετά από μια μετακόμιση, η στην αρχή μιας καινούριας δουλειάς ή έπειτα από ένα διαζύγιο. Υποστηρίζει ότι σε τέτοιες στιγμές οι άνθρωποι βρίσκονται σε ιδιαίτερο κίνδυνο να δημιουργήσουν σχέσεις που δεν είναι υγιείς.

4) Φθόνος

Ο φθόνος είναι το συναίσθημα της έλλειψης ικανοποίησης και της πικρίας που προκαλείται από την επιθυμία του ατόμου να αποκτήσει κάτι που έχει κάποιος άλλος.

Όλοι περνούν στιγμές κατά τις οποίες ζηλεύουν τους φίλους τους, και αυτό δεν είναι παράδοξο. Στην σημερινή εποχή, ο μέσος άνθρωπος κατακλύζεται από μηνύματα που υποδεικνύουν πως πρέπει αν είναι λεπτός, επιτυχημένος στην δουλειά του, στον γάμο του, σωστός γονιός κλπ. Το δύσκολο είναι να μην αισθάνεται ανεπαρκής κάποιες φορές. Μια μικρή δόση ζήλιας μπορεί να είναι ένα ισχυρό κίνητρο, αλλά αν αφεθεί ανεξέλεγκτη, η ζήλια είναι δηλητηριώδης. Μπορεί να σκοτώσει μια φιλία και να καταβροχθίσει το ίδιο το άτομο.

Είναι εξαιρετικά δύσκολο να διατηρηθεί η ζήλια σε ισορροπία όταν οι ζωές δύο φίλων οδεύουν προς διαφορετικές κατευθύνσεις. Η ισότητα είναι βασικό στοιχείο σε μια φιλία.

Ο φόβος της ζήλιας δημιουργεί άλλου τύπου ζημιές. Ο F. Lebowitz αναφέρεται στην ενοχή και στο άγχος που νιώθουν οι γυναίκες όταν τις ζηλεύουν άλλες γυναίκες, ενώ οι άνδρες θεωρούν την ζήλια απόδειξη της επιτυχίας τους. Μερικοί μάλιστα, διστάζουν να μοιραστούν τα καλά νέα, όταν γνωρίζουν πως, παρ' όλο που κάποιος φίλος θέλει να χαρεί για αυτούς δεν τα καταφέρνει. Ο φόβος της ζήλιας μπορεί να κάνει κάποιες γυναίκες να πάνσουν να επιδιώκουν την επιτυχία, με την σκέψη ότι η επιτυχία μπορεί να προκαλέσει την απώλεια σχέσεων.

5) Δυσκολίες αντιμετώπισης συγκρούσεων

Συγκεκριμένα στις γυναικείες φιλίες σπάνια διαφωνούν και πως τα «εγωιστικά» αισθήματα, όπως είναι το αν επιθυμεί κάποιος να κάνει κάτι για τον εαυτό του ή να θέλει να περάσει κάποιες ώρες μόνος του, τείνουν να μείνουν κρυφά. Το ίδιο ισχύει και για την ιδέα ότι οι φίλοι είναι άτομα που δεν συμφωνούν πάντα σε όλα. Σύμφωνα με τις Eichenbaum και Ohrbach, οι γυναίκες συχνά πιστεύουν πως η διαφορετικότητα είναι επικίνδυνη και μπορεί να φέρει ένα τέλος στην σχέση.

Η φιλία θεωρείται εύθραυστη και ευάλωτη -και είναι, με μια έννοια. Δεν προστατεύεται με τους τρόπους που προστατεύονται οι άλλες σχέσεις. Δεν μπορεί να τελειώσει έτσι απλά μια επαγγελματική συνεργασία, χρειάζονται και κάποιες νομικές διαδικασίες. Δεν μπορεί κάποιος να πάψει να είσαι συγγενής, ακόμα και αν δεν έχει μιλήσει εδώ και χρόνια με τον αδερφό του, εξακολουθούν να είναι αδέρφια. Όμως

μπορεί να πάψει να είναι φίλος οποιαδήποτε στιγμή. Δεν υπάρχει καμία τελετουργία ή γραπτή συμφωνία για την αρχή ή το τέλος μιας φιλίας.

Πολλοί, επειδή σε τέτοιες περιπτώσεις, δεν θέλουν να φανερώσουν τον λόγο ή το πόσο έχουν ταραχτεί, αφήνουν ζητήματα που θα μπορούσαν να έχουν λυθεί νωρίτερα, να μεγαλώνουν και να κακοφορμίσουν. Όμως, οι προσβολές που δεν έχουν εκφραστεί ή οι πληγές, δεν εξαφανίζονται, αλλά δυναμώνουν -και συχνά εκρήγνυνται την πιο ανάρμοστη στιγμή. (Isaacs F., 2002)

Σε ένα άρθρο της K. Schultz στην *Journal of Independent Social Work* (Εφημερίδα της Ανεξάρτητης Κοινωνικής Εργασίας), παρατηρεί πως ειδικά οι γυναικείς φίλιες συχνά θίγονται από την ανάληψη υπερβολικά μεγάλης ευθύνης για τα συναισθήματα των φίλων και τις ανάγκες τους, αλλά και από τον φόβο του φθόνου, της επιτυχίας και των συγκρούσεων. Και καταλήγει πως αυτές οι σχέσεις συχνά χαρακτηρίζονται από εγωισμό παρά από αμοιβαία ωρίμανση.

8.2.3. ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΦΙΛΙΑ

Φυσικά οι φιλίες δεν είναι πάντα υποστηρικτικές. Οι φίλοι λογομαχούν μεταξύ τους και κάποτε τσακώνονται. Παρά τις πολλές τους ομοιότητες, οι φίλοι συχνά έχουν διαφορετικές ιδέες, απόψεις και προτιμήσεις. Αυτές οι διαφορές μπορούν να οδηγήσουν σε διαφωνίες και συνακόλουθα σε συγκρούσεις. Κάτω από ορισμένες συνθήκες, οι συγκρούσεις μπορεί να είναι πιο συχνές μεταξύ φίλων παρά μεταξύ άλλων συνομηλίκων, γιατί οι φίλοι αισθάνονται πιο ελεύθεροι να εκφράσουν τις απόψεις τους ανοιχτά. Με άλλα λόγια, οι φίλοι ενδιαφέρονται λιγότερο να φερθούν με ένα ευγενικό τρόπο. (Bernt T., 1996)

Τα συχνότερα προβλήματα στις σχέσεις προκαλούνται από μικροεκνευρισμούς και ανούσια καβγαδάκια που παρουσιάζονται καθημερινά σε κάθε είδους σχέσεις. (Duck S., 2004)

Η ιδιαίτερη φύση της φιλίας μπορεί να συντελέσει σε αλληλεπιδράσεις ανάμεσα στους φίλους, που κάποιες φορές μπορούν να λάβουν αρνητική χροιά. Ο Piaget κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η ισότητα και ο αμοιβαίος σεβασμός σηματοδοτούν τις σχέσεις των συνομηλίκων. Από τους φίλους ειδικότερα, αναμένεται να αντιμετωπίσει ο ένας τον άλλον, ως ίσο. Όμως, ο Piaget έκανε λάθος, όταν συμπέρανε ότι όλες οι σχέσεις των συνομηλίκων και όλες οι φιλίες βασίζονται στην ισότητα. Το κίνητρο για ισότητα έρχεται σε αντίθεση με ισχυρά κίνητρα, όπως λ.χ., να αποδειχτεί η ικανότητα κάποιου, μέσα από τον ανταγωνισμό με τους άλλους. Επειδή οι φίλοι συχνά συγκρίνουν τις επιδόσεις τους, ο ανταγωνισμός με στενούς φίλους μπορεί να είναι ιδιαίτερα έντονος, όχι όμως αναγκαστικά αρνητικός.

Ο Tesser, υποστήριξε ότι ο ανταγωνισμός και οι συγκρούσεις που προκαλεί είναι συνηθισμένα σε όλες τις στενές σχέσεις. Ο ανταγωνισμός υπάρχει, διότι οι άνθρωποι σε στενές σχέσεις συχνά εμπλέκονται σε κοινωνικές συγκρίσεις. Συγκρίνουν την επίδοσή τους σε σημαντικούς τομείς με την επίδοσή του συντρόφου τους στην σχέση. Αν η επίδοσή τους είναι κατώτερη από του συντρόφου τους, αναστατώνονται. Από αντίδραση θα ανταγωνιστούν πιο έντονα προσπαθώντας να έλθουν στο ίδιο επίπεδο με το σύντροφό τους. Ή μπορούν να μειώσουν την οικειότητα της σχέσης τους με τον σύντροφό τους ακόμα και αν σταματήσουν την σχέση.

Ο ανταγωνισμός ανάμεσα σε φίλους είναι λιγότερο έντονος, όταν οι φίλοι έχουν ισχυρό κίνητρο να αποφεύγουν διαπροσωπικές συγκρούσεις.

Φυσικά, δεν είναι όλα τα είδη ανταγωνισμού με τους φίλους ανεπιθύμητα, αλλά, όταν ο ανταγωνισμός είναι έντονος και οδηγεί σε διαρκείς συγκρούσεις και αρνητικά συναισθήματα, τα επακόλουθα του είναι αρνητικά. (Bernt T., 1996)

Μέσα σε μια σχέση πολλά πράγματα μπορούν να γίνουν με λάθος τρόπο και να προκαλέσουν πολύ πόνο, τα οποία μερικές φορές γίνονται επίτηδες για να πληγώσουν τον άλλο. Κάποιες φορές τα προβλήματα

είναι όντως σοβαρά και μπορούν να οδηγήσουν την σχέση σε διάλυση, αλλά συνήθως πρόκειται για ασήμαντες αφορμές όπου καταλήγουν το πολύ-πολύ σε τραυματικές καταστάσεις και στις τριβές που περιλαμβάνει η διευθέτηση τους. (Duck S., 2004)

8.2.4. ANAMONH KAI ANTIMETΩΠIΣH ΣYΓKPOYΣEΩN

Κάθε σημαντική σχέση θα έχει εντάσεις και συγκρούσεις. Υπάρχουν κάποιοι περιορισμοί στην ζωή των ενηλίκων που επηρεάζουν αυτά που μπορούν να κάνουν και ορισμένες φορές δεν είναι διαπραγματεύσιμοι. Οι φίλοι μπορεί να αγαπούν ο ένας τον άλλο αλλά να έχουν διαφορετικές ανάγκες, να μην μπορούν να συγχρονιστούν ή να αντιλαμβάνονται τα πράγματα διαφορετικά. Επειδή είμαστε άνθρωποι, ακόμα και οι καλοπροαίρετοι φίλοι μπορεί μερικές φορές να αντιδράσουν χωρίς ευαισθησία, να είναι ανυπόμονοι, να νιώθουν ευάλωτοι, να εκφράσουν ζήλια και να θυμώσουν. Υπάρχουν πάμπολλες ευκαιρίες για να δημιουργηθούν λανθασμένες υποθέσεις ή να γίνουν παρεξηγήσεις. Ευτυχώς, η σύγκρουση δεν διαβρώνει την ικανοποίηση. Εάν αντιμετωπιστούν οι διαφορές και επεξεργαστούν, το αποτέλεσμα μπορεί να είναι η δημιουργία μιας ακόμη πιο ικανοποιητικής φιλίας.

Όλοι περνούν δηλητηριώδεις στιγμές, όταν αισθάνονται (και καμιά φορά εκφράζουν) τα σκοτεινά τους συναισθήματα για τους φίλους τους, ακόμα και για αυτούς που αγαπούν πιο πολύ. Αλλά οι αφοσιωμένοι φίλοι μπορούν να αντιμετωπίσουν τέτοια ζητήματα και να κάνουν δημιουργικές αλλαγές. Μέσα από την προσαρμογή και τον συμβιβασμό, μπορούν να τοποθετήσουν αυτές τις σχέσεις σε νέα βάση.

Οι φιλίες που προχωρούν –με την έννοια των πλούσιων σχέσεων (και όχι αυτών στις οποίες δεν εκδηλώνονται ποτέ καυγάδες)- είναι εκείνες στις οποίες οι διαπραγματεύσεις αποτελούν μια συνεχή διαδικασία. Πόσα δίνουν, πόσα παίρνουν, πόσα μπορούν να προσφέρουν, πόσα μπορούν να αντέξουν; Αυτά όλα είναι ζητήματα που πρέπει συνέχεια να βρίσκονται σε επαναδιαπραγμάτευση.

Μια στενή, μακρόχρονη φιλία, μπορεί να αντέξει τις αλλαγές και τις δυσκολίες. Είναι απαραίτητες, όμως, και οι δύο πλευρές για να επιλυθούν τα προβλήματα. Συχνά, η τοξικότητα ξεπηδάει από την απροθυμία του ενός ή και των δυο να συζητήσουν τι έχει συμβεί. Όταν μια φιλία δεν εξυπηρετεί πια (και αν μια αλλαγή δεν είναι πιθανή ή εφικτή), τότε η μόνη απάντηση είναι η υποβάθμιση της σχέσης και το αραίωμα των συναντήσεων –ή και το τελείωμα της.

Οι συζητήσεις κρατούν τις σχέσεις ζωντανές και βοηθούν να μην δημιουργούνται διαφωνίες που προκαλούνται με τα χρόνια. Οι φίλοι δεν μπορούν να καταφέρνουν πάντα να είναι στην ίδια φάση, αλλά καμιά σχέση δεν μπορεί να είναι απόλυτα συντονισμένη. Στις δύσκολες ώρες, ωστόσο, μπορούμε να εκφράσουμε δυσαρέσκεια με τον κατάλληλο τρόπο, να εξηγήσουμε στον φίλο ή στην φίλη τους ποιες είναι οι ανάγκες τους και μετά να αφήσουμε την γλώσσα να διευκολύνει την επικοινωνία τους. Οι εντάσεις συσσωρεύονται. Μια συζήτηση από καρδιάς κάθε τόσο, βοηθάει να μη δημιουργηθεί η αίσθηση της αμέλειας και δεν επιτρέπει στις συγκρούσεις να γίνουν πραγματικά μεγάλες.

Συχνά, οι άνθρωποι δεν καταφέρνουν να μιλήσουν ο ένας στον άλλο στις δύσκολες στιγμές, από φόβο μήπως συντρίψουν την φιλία τους εάν πουν όχι ή αν αποδεχτούν πως νιώθουν πόνο και απογοήτευση. Στην πραγματικότητα, η φιλία κινδυνεύει περισσότερο από υποθέσεις και εικασίες.

Επίσης, για να ξεπεραστούν τα δύσκολα σημεία που αναπόφευκτα θα εμφανιστούν, μπορούν να είναι πάντα και οι δύο πλευρές σε εγρήγορση όσον αφορά τις υποχρεώσεις τους (δηλαδή απέναντι στην δουλειά και στην οικογένεια), έτσι ώστε να μην έχουν δυσάρεστες εκπλήξεις. Μπορούν να τακτοποιήσουν με τέτοιο τρόπο τις αλλαγές που προκύπτουν και τα αισθήματα τους, ώστε να είναι πιο διακριτικοί και να έχουν μεγαλύτερη κατανόηση απέναντι στους άλλους.

Όλοι έχουν παλέψει με δυσκολίες στις καλές φιλίες ή έχουν ζήσει μια φιλία που απέτυχε. Όμως, όταν ακονιστεί η ικανότητα αντιμετώπισης της δύσκολης πλευράς, μπορεί να χτιστούν καλύτερες φιλικές σχέσεις και να αποκομίσουν εντυπωσιακές ανταμοιβές.

Το πλήθος των φίλων μειώνεται όταν απαιτείται μεγάλη προσπάθεια από αυτούς. Μάλιστα, σύμφωνα με την W. Lustbader, είναι εύκολο να περνάς καλά με κάποιον, αλλά οι δυσκολίες προϋποθέτουν μια αφοσίωση. (Isaacs F., 2002)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9^ο -ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

9.1. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Σκοπός της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι η διερεύνηση του ρόλου της φιλίας στην διαχρονική εξέλιξη του ανθρώπου.

Έπειτα από την βιβλιογραφική επισκόπηση του θέματος τα συμπεράσματα συνοψίζονται ως εξής:

- Ø Οι εξωγενείς παράγοντες, όπως οι κοινωνικές νόρμες και το πολιτισμικό πλαίσιο, διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο όσο και οι ενδογενείς, δηλαδή οι συναισθηματικοί παράγοντες στην δημιουργία και εμπειρία μιας φιλίας.
- Ø Έχουν διατυπωθεί διάφορες θεωρίες σχετικά με την συμβολή της οικογένειας στην διαμόρφωση αντιλήψεων και στάσεων όσον αφορά την φιλία, οι οποίες μπορεί να διαφέρουν όσον αφορά το περιεχόμενο, όμως συνηγορούν στην διαπίστωση ότι η οικογένεια, τα μέλη της και οι εμπειρίες απ' το οικογενειακό πλαίσιο όντως θέτουν τα θεμέλια για την μελλοντική συμπεριφορά στις φιλίες.
- Ø Υπάρχει ένα σαφές εξελικτικό μοντέλο από την νηπιακή ηλικία που περνάει από την παιδική ηλικία και την εφηβεία, όπου τα παιδιά είναι ενταγμένα σε ομάδες που περιλαμβάνουν ειδικότερες σχέσεις με φίλους. Συνεχίζεται στην ενήλικη ζωή όπου τα άτομα έχουν ήδη διαμορφωμένες αντιλήψεις και πεποιθήσεις σχετικά με την φιλία και διαρκεί μέχρι το τέλος της ζωής, αποκαλύπτοντας ότι οι προσωπικότητες διαμορφώνονται μέσα σε ένα πολύπλευρο κοινωνικό σύστημα.
- Ø Οι ανάγκες για φιλία μεταβάλλονται στην πορεία της ζωής, όπως και οι ευκαιρίες απόκτησης και οι δυνατότητες αναζήτησης. Καθώς η ζωή δημιουργεί νέες απαιτήσεις και συνήθειες, ταυτόχρονα αλλάζει και η στάση απέναντι στις φιλίες.
- Ø Φαίνεται πως υπάρχουν διακρίσεις λόγω φύλου στις φιλικές σχέσεις και ότι αυτές διαμορφώνονται αναλόγως με το εξελικτικό στάδιο. Αυτές οι διακρίσεις μπορεί να προέρχονται είτε από το οικογενειακό πλαίσιο, είτε από το κοινωνικό/ πολιτισμικό πλαίσιο, είτε από τους κόλπους του σχολείου. Διαπιστώθηκε ότι κατά την διάρκεια της νηπιακής ηλικίας δεν υφίστανται φυλετικές διακρίσεις αλλά τα παιδιά συνηθίζουν να παίζουν σε μεικτές ομάδες. Στην παιδική ηλικία αν και διαπιστώνεται ομόφυλη διαφοροποίηση, συχνά τα παιδιά αφήνουν στην άκρη τις διαφορές

τους για χάρη κάποιου ομαδικού παιχνιδιού. Στην εφηβική ηλικία, κορίτσια και αγόρια συναθροίζονται και πάλι σε μεικτές παρέες, αλλά είναι σαφής η προτίμηση στα άτομα ίδιου φύλου, ειδικά όσον αφορά τις εκμυστηρεύσεις. Η ίδια γραμμή επικρατεί και στις επόμενες ηλικιακές φάσεις. Επίσης, φαίνεται πως η φιλία μεταξύ γυναικών και η φιλία μεταξύ ανδρών προσλαμβάνει διαφορετικά χαρακτηριστικά. Γενικώς, οι γυναικείες φιλίες, χαρακτηρίζονται ως πιο στενές και πιο βαθιές, με προσφορά συναισθηματικής υποστήριξης, με ικανοποίηση από την σχέση και με μεγάλη διάρκεια. Οι ανδρικές φιλίες αντιθέτως, είναι πιο ομαδικές και στραμμένες προς κοινές δραστηριότητες, λιγότερο στενές και αυτό-αποκαλυπτικές και περισσότερο στραμμένες προς την αμοιβαιότητα και ισότητα στην σχέση.

Ø Η μοναξιά είναι πιο κοινή από ότι γενικώς πιστεύεται, και δεν περιορίζεται σε συγκεκριμένες πληθυσμιακές ομάδες. Οι άνθρωποι που υποφέρουν από μοναξιά δεν έχουν απαραίτητα λιγότερες σχέσεις ή καθημερινές επαφές από τους άλλους, αλλά συχνά νιώθουν λιγότερο ικανοποιημένοι από αυτές. Επίσης, μοναξιά δεν σημαίνει απόλυτη απομόνωση, αλλά είναι μια κατάσταση ασυμφωνίας ανάμεσα στις υπάρχουσες και στις επιθυμητές κοινωνικές επαφές.

Ø Είναι εύκολη η δημιουργία φίλων μέσω της χρήσης του διαδικτύου και συγκεκριμένα μέσα από τις διευθύνσεις που διαθέτουν συζήτηση και η ανάπτυξη τους μέσα από το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο. Όταν το διαδίκτυο χρησιμοποιείται με σύνεση, αυτές οι σχέσεις μπορεί να αποδειχτούν υγιή και επιβοηθητικά μέσα και δημιουργούν ομάδες στήριξης. Παρ' όλο που αυτή η επικοινωνία φέρνει τους ανθρώπους πιο κοντά, εγείρει επίσης και πολλά ζητήματα προς διερεύνηση, όπως την πιθανότητα να ενθαρρύνει μια μη κοινωνική συμπεριφορά ή ακόμα και την απομόνωση στο σπίτι, καθώς επίσης και την πιθανότητα εθισμού. Επίσης, όσον αφορά τις ιστοσελίδες που απευθύνονται σε ανήλικους, όσο καλοπροαίρετες και αν είναι οι προθέσεις των κατασκευαστών εγείρονται ζητήματα καταλληλότητας όσον αφορά την σωστή χρήση από την πλευρά των παιδιών και των εφήβων. Αν και η επίσκεψη τέτοιων ιστοσελίδων χαρακτηρίζεται από ευκολία στην προσβασιμότητα και διαθεσιμότητα, είναι πιθανό να ενέχουν κινδύνους όπως προσηλυτισμό σε παραθρησκευτικές ή παρακρατικές οργανώσεις, απαγωγές κλπ.

Ø Οι φιλικές σχέσεις διαδραματίζουν πολύ σημαντικό ρόλο στην υγεία και την ασθένεια. Μάλιστα, η απουσία ή η διάσπαση των σχέσεων οδηγεί σε προβλήματα υγείας και η παρουσία καλών φιλικών σχέσεων ενισχύει την ψυχική και σωματική υγεία.

- Ø Οι φιλίες δεν είναι πάντα υποστηρικτικές. Παρά τις πολλές τους ομοιότητες, οι φίλοι συχνά έχουν διαφορετικές ιδέες, απόψεις και προτιμήσεις. Αυτές οι διαφορές μπορούν να οδηγήσουν σε διαφωνίες και συνακόλουθα σε λογομαχίες και συγκρούσεις, οι οποίες δεν οδηγούν απαραίτητα σε διάλυση της σχέσης αλλά με την κατάλληλη αντιμετώπιση μπορεί να οδηγήσουν σε επαναπροσδιορισμό και επαναδιαπραγμάτευση της σχέσης.
- Ø Μέσω της βιβλιογραφικής επισκόπησης δημιουργήθηκε η συνειδητοποίηση ότι υπάρχουν διάφορα θέματα που προσφέρονται για έρευνα. Υπάρχουν αναλογικά λίγες έρευνες γύρω από την σκοτεινή πλευρά των σχέσεων. Για παράδειγμα δεν υπάρχουν έρευνες σχετικά με τις συνέπειες της απογοήτευσης, της μετάνοιας ή της λύπης στις φιλικές σχέσεις. Υπάρχουν πολλές έρευνες για την ανάπτυξη των σχέσεων, αλλά ουσιαστικά καμία για την αδυναμία δημιουργίας σχέσεων ή για την διάλυση τους. Επίσης, παρατηρήθηκε έλλειψη ερευνών σχετικά με την επικοινωνία μεταξύ φίλων και των παραμέτρων που διαφοροποιούν τις επαφές των ξένων σε σχέση με τις επαφές των φίλων.

9.2. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Τα παραπάνω συμπεράσματα οδηγούν στην διατύπωση των εξής εισηγήσεων:

- Ø Εφόσον έχει τεκμηριωθεί από την βιβλιογραφική επισκόπηση ότι οι φίλοι είναι μέρος του κοινωνικού δικτύου, καθώς επίσης και η σημασία τους στην προαγωγή της ψυχικής και σωματικής υγείας, να συμπεριληφθούν οι φίλοι στα διάφορα σχήματα θεραπείας. (π.χ. ατομικές ψυχοθεραπείες, αντιμετώπιση κρίσεων, αποτοξίνωση κ.λ.π.)
- Ø Να ληφθούν υπόψη οι φιλικές σχέσεις στον σχεδιασμό προγραμμάτων πρόληψης και προαγωγής της σωματικής και ψυχικής υγείας ή Σχολικού Επαγγελματικού Προσανατολισμού, στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση.
- Ø Να δημιουργηθούν λέσχες φίλων ή ομάδες φιλίας για μοναχικά άτομα και υπερήλικες, βασισμένες στην θεωρητική βάση των ομάδων αυτοβοήθειας, με σκοπό την ανάπτυξη και διεύρυνση των κοινωνικών δεξιοτήτων.
- Ø Να τονωθούν θεσμοί όπως τα Κ.Α.Π.Η., που αποτελούν χώρους συνάντησης ατόμων και δίνουν ποικίλες ευκαιρίες για κοινωνική συναναστροφή και επομένως ευκαιρίες για δημιουργία φιλικών σχέσεων.
- Ø Να δημιουργηθούν Σύλλογοι Φίλων με αντικείμενο ψυχαγωγικές και πολιτισμικές δραστηριότητες.
- Ø Εφόσον η ομοιότητα είναι ένας σημαντικός παράγοντας δημιουργίας φιλίας, να δημιουργηθούν ομάδες αυτοβοήθειας, αποτελούμενες από άτομα με ομοειδή προβλήματα ή ενδιαφέροντα. (π.χ. Σύλλογος Χωρισμένων Πατέρων, κ.α.)
- Ø Έχει τεκμηριωθεί από την βιβλιογραφική επισκόπηση ότι η τέχνη της φιλίας μαθαίνεται και δεν είναι κάτι αυτονόητο. Πολλές φορές οι άνθρωποι θέλουν αλλά δεν ξέρουν πως να είναι καλοί φίλοι. Οπότε μπορούν οι κοινωνικοί λειτουργοί σε ομάδες κάθε ηλικίας να βοηθούν τα μέλη να γίνουν καλοί φίλοι, να αυξήσουν την αυτογνωσία τους και να μάθουν να μοιράζονται εμπειρίες και να ανταλλάσσουν-εκφράζουν συναισθήματα.
- Ø Να εισαχθεί μάθημα στα σχολεία Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, καθώς και στις Σχολές της

Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης, με τίτλο «Η τέχνη της επικοινωνίας» και σκοπό την ανάπτυξη και βελτίωση κοινωνικών δεξιοτήτων. Μια τέτοια δράση θα έχει άμεσα αποτελέσματα στις φιλικές σχέσεις των συμμετεχόντων. Παραδείγματα τέτοιων πρωτοποριακών δράσεων είναι το μάθημα της Σεξουαλικής Διαπαιδαγώγησης και το μάθημα «Αγάπη», το οποίο διδάχτηκε από τον L. Buscaglia σε διάφορα σεμινάρια και στο Πανεπιστήμιο της Νότιας Καλιφόρνιας.

- Ø Όλα τα σχολεία θα πρέπει να αναπτύξουν στρατηγικές για συστηματική παρακολούθηση και αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας των συστημάτων υποστήριξης συνομηλίκων. Στα πλαίσια αυτών των στρατηγικών οι δάσκαλοι θα πρέπει να επαινούν και να προωθούν τις σχέσεις των φίλων-συμμαθητών και να μην διαλύουν την αλληλεγγύη των φίλων.
- Ø Οι γονείς να είναι υποβοηθητικοί, ενθαρρυντικοί στην ανάπτυξη και διατήρηση των φιλικών σχέσεων των παιδιών τους. Να δίνουν χρόνο στα παιδιά τους να συναντούν τους φίλους τους, στον ελεύθερο χρόνο τους.
- Ø Να πραγματοποιηθούν έρευνες στις ηλικιακές ομάδες όπου δεν υπάρχουν επαρκή θεωρητικά δεδομένα, για παράδειγμα στην νεανική και στην ώριμη ηλικία.
- Ø Να πραγματοποιηθούν έρευνες σχετικά με τις συνέπειες της απογοήτευσης, της μετάνοιας ή της λύπης στις φιλικές σχέσεις, σχετικά με την ανάπτυξη, την αδυναμία δημιουργίας και την διάλυση των σχέσεων, και τέλος σχετικά με την επικοινωνία μεταξύ φίλων και των παραμέτρων που διαφοροποιούν τις επαφές των ξένων σε σχέση με τις επαφές των φίλων.
- Ø Όσον αφορά την δημιουργία και ανάπτυξη φιλικών σχέσεων μέσω της χρήσης του διαδικτύου, κρίνεται χρήσιμη η επιμόρφωση όσον αφορά την τεχνολογία, στοχεύοντας στην εκμετάλλευση των προτερημάτων της χρήσης του διαδικτύου, την δημιουργία καινούριων φίλων και την προστασία και την διαφύλαξη προσωπικών/ατομικών δικαιωμάτων.
- Ø Όσον αφορά τις ιστοσελίδες που απευθύνονται σε ανήλικους, κρίνεται απαραίτητο, η χρήση του διαδικτύου να γίνεται με την επίβλεψη γονέων ή κάποιου άλλου ενήλικα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Έλληνες Συγγραφείς:

1. Αλεφάντου Π., Χατζηθωμά Φ., *Λεξικό Ανεπτυγμένων Εννοιών*, Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις ΦΙΛΙΠΠΙΟΣ, 1994.
2. Αυγητίδου Σ., *Οι κοινωνικές σχέσεις και η παιδική φιλία στην προσχολική ηλικία*, Αθήνα, Εκδόσεις Αδελφών Κυριακίδη, 1997.
3. Βούλγαρη Α., *Ψυχοκοινωνικές ανάγκες των ηλικιωμένων που ζουν σε ίδρυμα*, Αθήνα, Εκδόσεις Βήτα, 2000.
4. Ελληνικό Ανοιχτό Πανεπιστήμιο, *Εξέλιξη του παιδιού στο κοινωνικό περιβάλλον-Κατανόηση της κοινωνικής εξέλιξης*, Πάτρα, Εκδόσεις Ελληνικού Ανοιχτού Πανεπιστημίου, 1999, Μεταφρ. Παυλογεωργάτου Α.
5. Ελληνικό Ανοιχτό Πανεπιστήμιο, *Εξέλιξη του παιδιού στο κοινωνικό περιβάλλον-Μαθησιακές σχέσεις στην σχολική τάξη*, Πάτρα, Εκδόσεις Ελληνικού Ανοιχτού Πανεπιστημίου, 1999, Μεταφρ. Καλαιτζή Σ.
6. Εταιρία Ψυχολογικής-Ψυχιατρικής Ενήλικου Και Παιδιού, *Ψυχολογικά Θέματα Παιδιών και Εφήβων*, Αθήνα, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, 1993.
7. Κανοβούλης Α., *Ψυχοπαιδαγωγική-Συναισθηματική Ανάπτυξη και Αγωγή*, Αθήνα, 1990.
8. Κιτσάκης Α., *Προβλήματα της εποχής μας*, Αθήνα, χ.χ.
9. Κορώσης Κ., *Έφηβοι και Οικογένεια (Πως βλέπουν την Οικογένεια οι μαθητές Β' και Γ' Τάξης Λυκείου-Κοινωνιολογική Εμπειρική Μελέτη)*, Αθήνα, Εκδόσεις Gutenberg, 1997.
10. Κοσμόπουλος Α., *Στοιχεία Εξελικτικής Ψυχολογίας*, Πάτρα, 1976.
11. Κοσμόπουλος Α., *Ψυχολογία και Οδηγητική της Παιδικής Και Νεανικής Ηλικίας*, Αθήνα, Εκδόσεις Διδακτικών Βιβλίων Πανεπιστήμιο Πατρών, 1985.
12. Κυριαζόπουλος Γ., *Εφηβική Ηλικία: Ενδιαφέροντα και Κίνητρα για Μάθηση*, Αθήνα, Εκδόσεις Κουτσούμπος, 1991.
13. *Λεξικό Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Κέντρο Λεξικολογίας ΕΠΕ, Αθήνα, 2002.
14. Κωσταρίδου-Ευκλείδη Α., *Θέματα Γηροψυχολογίας και Γεροντολογίας*, Αθήνα, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, 1999.
15. Μάνος Κ., *Ψυχολογία του Εφήβου: Μια Εισαγωγή στην Ψυχολογία που Παιδιού*, Αθήνα, Εκδόσεις Γρηγόρης, 1986.
16. Ματσανιώτης Ν., *Εμείς και το Παιδί μας*, Αθήνα, χ.χ.
17. Μείζον Ελληνικό Λεξικό, Τεγόπουλος-Φυτράκης, Αθήνα, 1997.

18. Παπαδημητρακόπουλος Κ., *Η Παρέα των Εφήβων*, Αθήνα, Εκδόσεις Φωτοδότες, 1992.
19. Παρασκευόπουλου Ι., *Εξελικτική Ψυχολογία-Εφηβική Ηλικία*, Αθήνα, χ.χ.
20. Παρασκευόπουλου Ι., *Εξελικτική Ψυχολογία-Παιδική Ηλικία*, Αθήνα, χ.χ.
21. Παρασκευόπουλου Ι., *Εξελικτική Ψυχολογία-Προσχολική Ηλικία*, Αθήνα, χ.χ.
22. Πιπερόπουλος Γ., *Ένας Ψυχολόγος στο Γήπεδο*, Αθήνα, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, 1994.
23. Πιντέρης Γ., *Δεν ξέρω τι θέλω! Η ψυχολογία των αναγκών μας*, Αθήνα, Εκδόσεις Θυμάρι, 2001.
24. Τσαούση Γ., *Χρηστικό Λεξικό Κοινωνιολογίας*, Αθήνα, Εκδόσεις Gutenberg, 1989.
25. Τσιάντης Γ., *Ψυχική υγεία του παιδιού και της οικογένειας*, Αθήνα, Εκδόσεις Καστανιώτη, 1991.
26. Φολέρου Φ., Φρειδερίκου Α., *Τα κορίτσια παίζουν-Αναπαραστάσεις του φύλου στην αυλή του Δημοτικού Σχολείου*, Αθήνα, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, 2004.
27. Χατζηθωμά Φ., Αλεφάντου Π., *Λεξικό Ανεπτυγμένων Εννοιών*, Θεσσαλονίκη, Εκδόσεις Φίλιππος, 1994.
28. Χουρδάκη Μ., *Ψυχολογία της Οικογένειας: Εξελικτική, Σχολικής, Εφηβείας*, Αθήνα, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, 1995.

Ξένοι Συγγραφείς:

1. Αντλέρ Α., *Το Νόημα της Ζωής*, Αθήνα, Εκδόσεις Επίκουρος, 1974, Μεταφρ Βαμβάλη Γ.
2. Argyle M., Trower P., *Πρόσωπο Με Πρόσωπο- Τρόποι Επικοινωνίας*, Αθήνα, Εκδόσεις Ψυχογιός, 1981, Μεταφρ Σόλμαν Μ.
3. Argyle M., *Ψυχολογία της Συμπεριφοράς*, Αθήνα, Εκδόσεις Θυμάρι, 1981, Μεταφρ Δερμιτζάκης Μπ.
4. Μπίτι Ν., Ντίνκμεγιερ, Καρλσον Τ., ΜακΚαίην Γ., *Βασικές αρχές παραδοχής-ενθάρρυνσης-πειθαρχίας και σχέσεων γονέων και εφήβων: Η θέση του παιδιού στην οικογένεια*, χ.τ., Εκδόσεις Θυμάρι, 1994, Μεταφρ. Νάντσου Ε.
5. Button J., *Στενότερες Σχέσεις*, Αθήνα, Εκδόσεις Λύχνος, 1994, Μεταφρ. Ιωαννίδου Ε.
6. Bowlby T., *Δημιουργία και Διακοπή Των Συναισθηματικών Δεσμών*, Αθήνα, Εκδόσεις Καστανιώτη, 1995, Μεταφρ. Στρατή Π.
7. Cheek J., *Φάκελος Δειλία: Στον κόσμο των ντροπαλών-Η μάχη που μπορεί να κερδίσει ο καθένας*, Αθήνα, Εκδόσεις Αθανασιάδης, 1994, Μεταφρ Μιλιλή Λ.

8. Dale N., *Τρόποι συνεργασίας με οικογένειες παιδιών με ειδικές ανάγκες*, Αθήνα, Εκδόσεις Έλλην, 2000, Μεταφρ. Αποστολή Μ.
9. Ντολτό Φ., Ντολτό Κ., *Έφηβοι, Προβλήματα και Ανησυχίες*, Αθήνα, Εκδόσεις Πατάκη, 1993, Μεταφρ. Παπαγιάννη Ι.
10. Ντολτό Φ., *Όταν οι γονείς χωρίζουν*, Αθήνα, Εκδόσεις Βιβλιοπωλείο της «Εστίας», 1997, Μεταφρ. Πεπελή Χ.
11. Duck S., *Ανθρώπινες Σχέσεις*, Αθήνα, Εκδόσεις Καστανιώτη, 1999, Μεταφρ. Παπαδάκης Ν.
12. Dunn J., *Οι Στενές Προσωπικές Σχέσεις των Μικρών Παιδιών*, Αθήνα, Εκδόσεις Τυπωθήτω, 1999, Μεταφρ. Παπαήλιου Χ.
13. Fiske M., *Η Μέση Ηλικία-Το Άνθος Της Ζωής*, Αθήνα, Εκδόσεις Ψυχογιός, 1982, Μεταφρ. Σόλμαν Μ.
14. Goleman D., *Η Συναισθηματική Νοημοσύνη-Γιατί το «EQ» είναι πιο σημαντικό από το «IQ»*, Αθήνα, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, 1998, Μεταφρ. Παπασταύρου Α.
15. Grimeisen K., *Φιλία και Έρωτας*, Αθήνα, 1992, Μεταφρ. Κουσκουτόπουλος Μ.
16. Herbert M., *Χωρισμός και Διαζύγιο: Αντιμετώπιση Προβλημάτων Παιδιού και Εφήβου*, Αθήνα, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, 1998, Μεταφρ. Μωραίτη Γ.
17. Isaacs F., *Φιλία ή λυκοφιλία: ο έξυπνος οδηγός για να καταλάβετε τους πραγματικούς σας φίλους*, Αθήνα, Εκδόσεις Κέρδος, 2002, Μεταφρ. Παπαδάκη Η.
18. Klein M., Riviere J., *Η αγάπη και το μίσος*, Αθήνα, Εκδόσεις Κονιδάρης, 1990, Μεταφρ. Γράψας Ε.
19. Leman K., *Πρωτότοκα και Μοναχοπαίδια: Προσόν ή Μειονέκτημα το να είσαι Νο1*, Αθήνα, Εκδόσεις Αποσπερίτης, 1993, Μεταφρ. Σίδηρη Ν.
20. Kristal L., *Η Ψυχολογία στην ζωή μας*, Αθήνα, Εκδόσεις Ψυχογιός, 1981, Μεταφρ. Σόλμαν Μ.
21. Martin H., *Ψυχολογικά Προβλήματα Παιδικής Ηλικίας*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 1998.
22. Parke R., *Ο Πατέρας-Η συμβολή του στην διαμόρφωση του παιδιού*, Αθήνα, Εκδόσεις Κουτσούμπος, 1987, Μεταφρ. Κελεσίδου Α.
23. Pesch E., *Συλλογή για να γνωρίσετε την σκέψη του Φρόϊντ*, Αθήνα, Εκδόσεις Άπειρον, 1978, Μεταφρ. Βέλιος Α.
24. Pittman F., *Ο Άνδρας σε Κρίση*, Αθήνα, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, 1995, Μεταφρ. Ζώτος Α.
25. Raymond-Rivier B., *Η Κοινωνική Ανάπτυξη του Παιδιού*, Αθήνα, Εκδόσεις Καστανιώτη, 1989, Μεταφρ. Ντε Καστρο Μ.
26. Raport R., *Τα Στάδια Της Ζωής*, Εκδόσεις Ψυχογιός, 1981.
27. Σαλτζμπεργκέρ-Ουιτενμπεργκ Ι., *Η αυτογνωσία από ψυχαναλυτική θεώρηση και οι ανθρώπινες σχέσεις-Μια Κλαϊνική Προσέγγιση, χ.τ.*, Εκδόσεις Καστανιώτη, χ.χ., Μεταφρ. Τσιάντη Β.

28. Slater R., *Γηρατειά: Θλιμμένος Χειμώνας ή Δεύτερη Άνοιξη; -Η Ψυχολογία της Γήρανσης*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2003.
29. Stern S.-H., *Η Απαραίτητη Γυναίκα*, Αθήνα, Εκδόσεις Λύχνος, 1993, Ιωαννίδου Ε.
30. Vallejo-Nagera A., *Εφηβεία, Η Άγρια Ηλικία*, Αθήνα, Εκδόσεις Ενάλιος, 2001, Μεταφρ. Σπερελάκη Τ., Θεοδωρίδου-Πεδιωτίδου Λ.
31. Wallon H., *Μια θεωρία για την ανάπτυξη του ατόμου*, Αθήνα, Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, 2000, Μεταφρ. Κανελλάκη Σ.
32. Youniss J., Corsaro W., Berndt T., Schneider B., Blatchford P., Smith P., Bowerw L., Binney V., Cowie H., Short G., Haste H., Mayall B., Brannen J., James A., *Εξέλιξη του Παιδιού στο Κοινωνικό Περιβάλλον-Κατανόηση της Κοινωνικής Εξέλιξης*, Πάτρα, Εκδόσεις Ελληνικού Ανοιχτού Πανεπιστημίου, 1999, Μεταφρ. Παυλογεωργάτου Α.
33. Zick R., *Οι φίλιες των παιδιών: Ο ρόλος της φιλίας στο αναπτυσσόμενο παιδί*, Αθήνα, Εκδόσεις Κουτσούμπος, 1987, Μεταφρ. Κελεσίδου-Γαλανού Α.

ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

Έλληνες Συγγραφείς:

1. Ρεξ Γ., *Η διαδικασία μέσω της οποίας το παιδί αποκτά την αίσθηση του εαυτού του και δομεί τόσο την ταυτότητα του όσο και τις σχέσεις του με τον κόσμο*, Επιστημονικό Βήμα Του Δασκάλου, Τεύχος 3, Απρίλιος 2004, σελ 86-94.

Ξένοι Συγγραφείς:

1. Slater L., *Έρωτας*, National Geographic-Ελλάδα, Τόμος 16, Φεβρουάριος 2006, σελ 4-19.

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

1. <http://health.ingr/news/article.asp?/ngArticle/D=35052>, 3-1-2006
2. <http://www.focuwmag.gr/articles/view-article.rx?oid=178063>, 3-1-2006
3. <http://www.jesuslovesyou.gr/Youth/Article/Friendship.htm>, 16-2-2006
4. http://www.positiveemotionw.gr/index.php?option=com_content&talk=view&id=28&Itemid=55, 20-2-2006
5. http://www.positiveemotionw.gr/index.php?option=com_content&talk=view&id=28&Itemid=56, 20-2-2006
6. http://www.positineemotions.gr/index.php?option=com_content&talk=view&id=58&Itemid=58, 20-2-2006
7. http://www.positineemotions.gr/index.php?option=com_content&talk=view&id=54&Itemid=54, 20-2-2006
8. <http://www.help-net.gr/Themes?Filia.htm>, 28-2-2006
9. http://www.medlook.net/article.asp?item_id=1104, 20-2-2006
10. <http://www.myworld.gr/browse/954>, 28-2-2006
11. <http://www.myworld.gr/browse/952>, 28-2-2006
12. <http://www.myworld.gr/browse/9638>, 28-2-2006
13. <http://www.depnet.gr/universe3/friends/>, 28-2-2006

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ